

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

ÇANAKKALE'DEKİ OSMANLI DÖNEMİ SAVUNMA YAPILARI

Doktora Tezi

Hazırlayan
YUSUF ACIOĞLU

Tez Danışmanı
PROF. DR. A. OSMAN UYSAL

Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında desteklenmiştir.

Proje No: 2008 / 13

Çanakkale – 2013

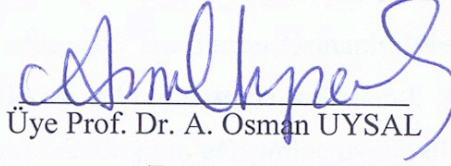
TAAHHÜTNAME

Doktora Tezi olarak sunduğum “Çanakkale’deki Osmanlı Dönemi Savunma Yapıları” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

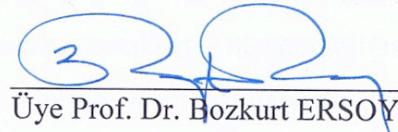
.10..10..2013

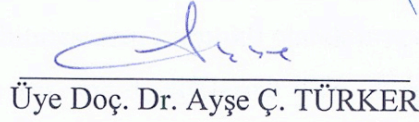
Yusuf ACIOĞLU

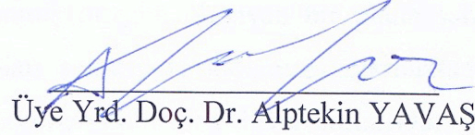
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne
Yusuf ACIOĞLU'na ait Çanakkale'deki Osmanlı Dönemi Savunma Yapıları adlı
çalışma, jürimiz tarafından Sanat Tarihi Anabilim Dalı,
DOKTORA TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

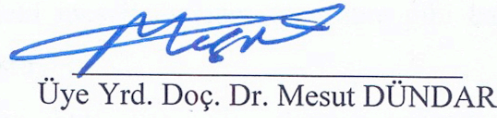

Üye Prof. Dr. A. Osman UYSAL

(Danışman)

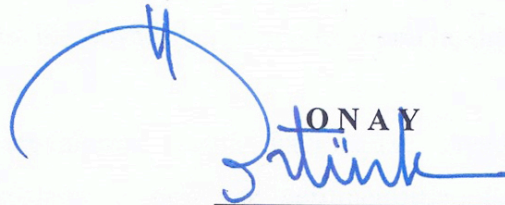

Üye Prof. Dr. Bozkurt ERSOY

Üye Doç. Dr. Ayşe Ç. TÜRKER

Üye Yrd. Doç. Dr. Alptekin YAVAŞ

Üye Yrd. Doç. Dr. Mesut DÜNDAR

Tez No : 10016213
Tez Savunma Tarihi : 19.08.2013

ONAY

Doç. Dr. İbrahim Hakkı ÖZTÜRK
Enstitü Müdürü
10.10.2013

ÖZET

Çanakkale'deki Osmanlı Dönemi Savunma Yapıları

Yusuf ACIOĞLU

Çanakkale Boğazı ve yakın çevresi, stratejik konumundan dolayı yüzyıllar boyunca korunması gereken önemli bir bölge olmuştur. Bu nedenle tarihi süreç içerisinde bölgeye birçok savunma yapısı inşa edilmiştir. Bu durum Osmanlı döneminde devam etmiş, yeni savunma yapıları inşa edilirken eski yapılarda onarılarak kullanılmıştır. Bu yapılar dönemin ihtiyaçlarına ve askeri teknolojinin gelişimine uygun olarak biçimlenmiştir.

Çalışma kapsamında on iki kale ve otuz iki tabya incelenmiştir. İncelenen bu yapılar XIV. yy.dan XIX. yy.la kadar Çanakkale ölçeğinde Osmanlı savunma mimarisinin gelişimini göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Çanakkale'de Osmanlı döneminde inşa edilen kale ve tabyalar özellikle boğaz geçişinin kontrol altına alınabilmesi için karşılıklı olarak inşa edilmiştir.

Kaleler esas itibariyle dış sur özelliklerine göre düzgün bir plana sahip olanlar, topografyaya göre şekillenmiş düzgün olmayan bir plana sahip olanlar ve münferit tip olmak üzere üç farklı plan şemasında karşımıza çıkmaktadır. Kalelerde XV. yy.dan itibaren değişen silah teknolojisiyle birlikte duvar kalınlıkları ve yüksekliklerinin azaldığı görülmektedir. Kalelerdeki mescit, hamam ve çeşme gibi bazı birimler ise varlıklarını sürdürmeye devam etmiştir.

Kaleler XIX. yy.lın ikinci yarısından itibaren gelişen silah teknolojisi karşısında yetersiz kalınca toprak altına gizlenen tabyalar yapılmaya başlanmıştır. XX. yy.lın başlarına kadar inşa edilen bu tarz tabyalar sonrasında yerini metal aksamli beton bonetlere bırakmıştır.

Çanakkale'deki tabyalar konumlarına göre kıyı tabyaları ve kara tabyaları olarak ikiye ayrılır. Bunlar toprak ve kâgir olmak üzere iki şekilde inşa edilmişlerdir. İncelediğimiz otuz iki tabyadan sadece ikisi toprakla, diğer tabyalar kâgir malzeme ile inşa edilmiştir.

Kale ve tabyalarda estetik kaygılardan ziyade işlevsel kaygılar ön planda tutulduğundan süslemeye pek yer verilmemiştir. Tasarımlarda öne çıkan yapıların sağlamlığı ve ateş gücü olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, Osmanlı, Savunma Yapıları, Kale, Tabya.

ABSTRACT

Ottoman Period Defensive Structures in Çanakkale

Yusuf ACIOĞLU

The Dardanelles and its immediate vicinity has been an area which had to be defended for many centuries because of its strategic location, and for this reason many defensive structures were built in this area during the course of history. This continued to be the case during the Ottoman Period and while new defensive structures were built, old ones continued to be used after being repaired. These structures were modeled based on the needs and the military technologies of the relevant period.

Twelve castles and thirty-two redoubts were studied as a part of this research. These structures, which were studied, have a great importance in terms of reflecting the development of the Ottoman defensive architecture from the XIVth until the XIXth century at Çanakkale.

The Ottoman period castles and redoubts were built facing one another especially in order to control the passage through the Dardanelles.

The castles can be mainly grouped as castles which have a regular plan based on their external walls, ones which have an irregular plan that follow the topography and isolated examples based on their plans. It was observed that castle wall thicknesses and heights started to decrease with the XVth century with the changing weapon technology. On the other hand, architectural units in castles including masjids, bathhouses and fountains continued their existence.

Redoubts, which were hidden underground, were started to be built starting with the second half of the XIXth century as castles started to become inadequate for the developing weapon technology. This type of redoubts, which continued to be built until the beginning of the XXth century, gave way to concrete bonnets with metal accessories after this point.

Redoubts in Çanakkale are divided into two as coastal redoubts and land redoubts. These were either built out of soil or of stone. Out of thirty-two redoubts which we studied, only two were built out of soil and the rest were built of stone.

Castles and redoubts were mostly not decorated as they were built mainly with functional and not with aesthetic concerns. It was mainly the sturdiness and the fire power of the castles that were signified in their designs.

Keywords: Çanakkale, Ottoman, Defensive Structures, Castle, Redoubt.

ÖNSÖZ

Osmanlı mimarisi üzerine birçok araştırmalar yapılmış olmakla birlikte, savunma yapılarına yönelik olanların çok az olduğu görülmektedir. Bu alanda yeni yeni artmaya başlayan araştırmalar, Osmanlı savunma mimarisinin gelişiminin anlaşılabilmesi açısından çok önemlidir.

Çanakkale'deki Osmanlı dönemi savunma yapıları ile ilgili bazı çalışmalar yapılmış ancak hiçbirinde kale ve tabyalar iki ayrı yapı grubu olarak bir arada incelenmemiştir. Yapılan çalışmalarda ise kale ve tabyaların büyük bir bölümü ihmal edilmiştir. Her biri farklı noktalarda yer alan bu yapıların bir kısmı yerleşim yerlerine yakın ve korunmuşken bir kısmı zor arazi şartlarında orman içerisinde harap olmuş vaziyettedir.

Bu çalışmada, gözden uzakta kalan ve varlığı hiç bilinmeyen bu yapılarda ortaya çıkarılarak belgelenmiş, kale ve tabyalar bir arada incelenerek XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar Çanakkale ölçeğinde Osmanlı savunma mimarisindeki değişim görülmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmasını yöneten, yönlendiren ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. A. Osman UYSAL'a, çalışmanın her aşamasında bana yardımcı olan hocalarım, Prof. Dr. Turan TAKAOĞLU, Doç. Dr. Ayşe Çaylak TÜRKER, Yrd. Doç. Dr. Alptekin YAVAŞ ve Yrd. Doç. Dr. Mesut DÜNDAR'a teşekkür ederim.

Ayrıca, arazi çalışmalarım sırasında gerekli izinleri veren Milli Savunma Bakanlığı, Genel Kurmay Başkanlığı ve Kültür Bakanlığı'na, çalışmamıza maddi açıdan destek olan Üniversitemiz Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı'na teşekkürü bir borç bilirim.

Her konuda yardımlarını esirgemeyen çalışma arkadaşım Arş. Gör. Oğuz KOÇYİĞİT'e ve arazi çalışmalarımda bana eşlik eden öğrencilerime verdikleri desteklerden ötürü sonsuz sevgilerimi sunarım.

Son olarak, her zaman beni destekleyen sevgili eşim Nihal ACIOĞLU'na ve Ailem'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR CETVELİ	vii
RESİMLER LİSTESİ	viii
TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı	1
2. Araştırmanın Yöntemi	1
3. Konuyla İlgili Kaynak ve Yayınlar	3
BÖLÜM 1	
SAVUNMA MİMARİSİ	5
1.1. Savunma Mimarisiyle İlgili Kavramlar	5
1.2. Ana Hatlarıyla Savunma Mimarisinin Gelişimi	7
BÖLÜM 2	
ÇANAKKALE YÖRESİNİN TARİHİ VE COĞRAFYASI	12
BÖLÜM 3	
ÇANAKKALE'DEKİ OSMANLI DÖNEMİ SAVUNMA YAPILARI	16
3.1. Kaleler	18
3.1.1. Gelibolu Kalesi	18
3.1.2. Bozcaada Kalesi	21
3.1.3. Kal'a-i Sultâniyye (Çimenlik Kalesi)	23
3.1.4. Kilidü'l-Bahr (Kilitbahir) Kalesi	27
3.1.5. Kumkale Kalesi	31
3.1.6. Seddü'l-Bahr (Seddülbahir) Kalesi	37
3.1.7. Hırzû'l-Bahr (Babakale) Kalesi	40

3.1.8.Nara Kalesi	43
3.1.9.Bigalı Kalesi	47
3.1.10.Köseburnu Kalesi	51
3.1.11.Çamburnu Kalesi	53
3.1.12.Bozcaada Yeni Kale	55
3.2.Tabyalar	57
3.2.1.Bolayır Merkez Tabyası	57
3.2.2.Bolayır Ay Tabyası	61
3.2.3.Bolayır Yıldız Tabyası	62
3.2.4.Anadolu Mecidiye Tabyası	63
3.2.5.Nara Tabyası	68
3.2.6.Değirmenburnu Tabyası	71
3.2.7.Namazgâh Tabyası	74
3.2.8.Bozcaada Tabyası	80
3.2.9.Seddü'l-Bahr (Seddülbahir) Tabyası	81
3.2.10.Kumkale Tabyası	83
3.2.11.Ertuğrul Tabyası	86
3.2.12.Orhaniye Tabyası	88
3.2.13.Rumeli Hamidiye Tabyası	91
3.2.14.Anadolu Hamidiye Tabyası	95
3.2.15.Çamburnu Kakavan Tabyası	99
3.2.16.Çanaklıktepe (Tabya Tepe) Tabyası	100
3.2.17.Goncasuyu Tabyası	101
3.2.18.Yanıktepe (Kozlar) Tabyası	102
3.2.19.Palazbaba (Malaz Tepe) Tabyası	103
3.2.20.Kilye Poyraz Tabyası	104
3.2.21.Kilye Lodos Tabyası	105
3.2.22.Narababa Tabyası	106
3.2.23.Maltepe Tabyası	107
3.2.24.Rumeli Yıldız Tabyası	108
3.2.25.Rumeli Mecidiye Tabyası	111
3.2.26.Çimenlik Tabyası	115
3.2.27.Çakaltepe Tabyası	118

3.2.28.Karanlık Liman Tabyası	119
3.2.29.Topçamlar Tabyası	120
3.2.30.Domuzdere Tabyası	121
3.2.31.Kayalıktepe Tabyası	122
3.2.32.Dardanos Tabyası	123

BÖLÜM 4

DEĞERLENDİRME	124
4.1.Kaleler	124
4.1.1.Mimari	125
4.1.2.Malzeme ve Teknik	136
4.1.3.Süsleme	137
4.2.Tabyalar	138
4.2.1.Mimari	138
4.2.2.Malzeme ve Teknik	140
4.2.3.Süsleme	141
SONUÇ	143
KAYNAKÇA	146
RESİMLER	153
TABLO VE ŞEKİLLER	193

KISALTMALAR CETVELİ

B.O.A.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz-bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
C.AS.	: Cevdet Askeriye
cm.	: Santimetre
çev.	: Çeviren
H.	: Hicri
HAT	: Hattı Hümayûn
haz.	: Hazırlayan
İ.DH.	: İrade Dâhiliye
İ.TPH.	: İrade Tophane-i Amire
km.	: Kilometre
M.	: Miladi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
v.b.	: Ve benzeri
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Y.MTV.	: Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK. ASK.	: Yıldız Perakende Askeri Maruzat Evrakı
yy.	: Yüzyıl

RESİMLER LİSTESİ

- Resim 1. Namık Kemal İlköğretim Okulu bahçesinde kalan Gelibolu Kalesi'ne ait sur.
- Resim 2. Gelibolu Kalesi iç liman ve kule
- Resim 3. Bozcaada Kalesi
- Resim 4. Bozcaada Kalesi kapısı ve ana kulesi
- Resim 5. Kal'a-i Sultâniyye (Çimenlik Kalesi) boğazdan görünüş
- Resim 6. Kal'a-i Sultâniyye (Çimenlik Kalesi) batı duvarının yıkılmadan önceki hali (II. Abdülhamid Arşivi) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)
- Resim 7. Kal'a-i Sultâniyye (Çimenlik Kalesi) ana kule
- Resim 8. Kilidü'l-Bahr (Kilitbahir) Kalesi
- Resim 9. Kilidü'l-Bahr (Kilitbahir) Kalesi Kanuni Kulesi
- Resim 10. Kumkale Kalesi
- Resim 11. Kumkale Kalesi çifte hamam
- Resim 12. Seddü'l-Bahr (Seddülbahir) Kalesi Ertuğrul Tabyasından görünüş
- Resim 13. Seddü'l-Bahr (Seddülbahir) Kalesi aşağı bölüm
- Resim 14. Seddü'l-Bahr (Seddülbahir) Tabyası Kitabesi (Wolfert Uğural Vanthoft'dan)
- Resim 15. Hırzü'l-Bahr (Babakale) Kalesi
- Resim 16. Hırzü'l-Bahr (Babakale) Kalesi içten görünüş
- Resim 17. Nara Kalesi'nin karakalem resmi(Tarihsiz bir albümden) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)
- Resim 18. Nara Kalesi kapısı
- Resim 19. Nara Kalesi ana kule
- Resim 20. Bigalı Kalesi doğu kapısı
- Resim 21. Bigalı Kalesi içten görünüş
- Resim 22. Bigalı Kalesi'nin doğu kapısına ait kitabenin Müze'deki kısmı
- Resim 23. Bigalı Kalesi'nin doğu kapısına ait kitabenin Gelibolu Mevlevihanesi'ndeki kısmı
- Resim 24. Köseburnu Kalesi (II. Abdülhamid Arşivi) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)
- Resim 25. Köseburnu Kalesinden geriye kalan kule
- Resim 26. Köseburnu Kalesine ait temel izleri

- Resim 27. Çamburnu Kalesi
- Resim 28. Çamburnu Kalesi genel görünüş
- Resim 29. Bozacaada Yeni Kale kapısı
- Resim 30. Bozacaada Yeni Kale kapısının eski hali
(<http://www.gallipoli-1915.org/warillustrated.ing.htm>) (23.04.2013)
- Resim 31. Bozacaada Yeni Kale mazgallar
- Resim 32. Bolayır Merkez Tabya genel görünüş
- Resim 33. Bolayır Merkez Tabyası hendeğe inen merdivenler
- Resim 34. Bolayır Ay Tabya toprak set
- Resim 35. Bolayır Yıldız Tabyası toprak set
- Resim 36. Anadolu Mecidiye Tabyası kapısı
- Resim 37. Anadolu Mecidiye Tabyası elips biçimli cephanelik binası
- Resim 38. Anadolu Mecidiye Tabyası bonetlerinden biri
- Resim 39. Nara Tabyası
- Resim 40. Nara Tabyası bonetlerinden biri
- Resim 41. Değirmenburnu Tabyası
- Resim 42. Değirmenburnu Tabyası bonetlerinden biri
- Resim 43. Değirmenburnu Tabyası (II. Abdülhamid Arşivi) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)
- Resim 44. Namazgâh Tabyası genel
- Resim 45. Namazgâh Tabyası
- Resim 46. Namazgâh Tabyası bonetlerinden biri
- Resim 47. Bozacaada Tabyası
- Resim 48. Seddü'l-Bahr (Seddülbahir) Tabyası
- Resim 49. Kumkale Tabyası
- Resim 50. Kumkale Tabyası bonetlerinden biri
- Resim 51. Ertuğrul Tabyası
- Resim 52. Orhaniye Tabyası
- Resim 53. Orhaniye Tabyası'nın bugün yerinde olmayan kitabesi
- Resim 54. Rumeli Hamidiye Tabyası
- Resim 55. Anadolu Hamidiye Tabyası
- Resim 56. Çamburnu Kakavan Tabyası
- Resim 57. Çanaklıktepe Tabyası

- Resim 58. Goncasuyu Tabyası
- Resim 59. Yanıktepe (Kozlar) Tabyası
- Resim 60. Palazbaba Tabyası
- Resim 61. Kilye Poyraz Tabyası
- Resim 62. Kilye Lodos Tabyası
- Resim 63. Narababa Tabyası (II. Abdülhamid Arşivi) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)
- Resim 64. Maltepe Tabyası (II. Abdülhamid Arşivi) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)
- Resim 65. Rumeli Yıldız Tabyası'nın doğudaki ilk boneti
- Resim 66. Rumeli Yıldız Tabyası
- Resim 67. Rumeli Mecidiye Tabyası
- Resim 68. Rumeli Mecidiye Tabyası bonetlerinden biri
- Resim 69. Namazgâh Tabyası'nın sonradan eklenen bonetleri
- Resim 70. Çimenlik Tabyası
- Resim 71. Çakaltepe Tabyası
- Resim 72. Karanlık Liman Tabyası
- Resim 73. Topçamlar Tabyası
- Resim 74. Domuzdere Tabyası
- Resim 75. Kayalıktepe Tabyası top yeri
- Resim 76. Dardanos Tabyasından geriye kalan toplar
- Resim 77. Dardanos Tabyası'nın 1905 tarihli karakalem resmi
(<http://net.lib.byu.edu/estu/wwi/comment/morgenthau/Morgen21.htm>)
(01.05.2013)
- Resim 78. Dardanos Tabyası'nın 1915 tarihli fotoğrafı
(<http://www.turkishnews.com/tr/content/2013/03/17/gokyuzunden-canakkale-cephesi-1915/#jp-carousel-74928>)(01.05.2013)

TABLO VE ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1. Çanakkale'deki Osmanlı Dönemi Savunma Yapıları
- Şekil 2. Gelibolu Kalesi iç kale planı (Ayşe Çaylak Türker'den)
- Şekil 3. Gelibolu Kalesi iç kalesi sur kalıntısı planı (Ayşe Çaylak Türker'den)
- Şekil 4. Bozcaada Kalesi planı (Mehmet Saadettin Aygen'den)
- Şekil 5. Kal'a-i Sultâniyye (Çimenlik Kalesi) planı (Ekrem Hakkı Ayverdi'den)
- Şekil 6. Kilidü'l-Bahr (Kilitbahir) Kalesi planı (İsmail Utkular'dan)
- Şekil 7. Kumkale Kalesi planı (Lucienne Thys Şenocak'tan)
- Şekil 8. Seddü'l-Bahr (Seddülbahir) Kalesi planı (Lucienne Thys Şenocak'tan)
- Şekil 9. Hırzü'l-Bahr (Babakale) Kalesi planı
- Şekil 10. Nara Kalesi planı
- Şekil 11. Bigalı Kalesi planı
- Şekil 12. Köseburnu Kalesi krokisi
- Şekil 13. Çamburnu Kalesi planı
- Şekil 14. Bozcaada Yeni Kale planı
- Şekil 15. Bolayır Merkez Tabyası vaziyet planı
- Şekil 16. Bolayır Merkez Tabyası planı
- Şekil 17. Bolayır Merkez Tabyası yedek cephanelik binası planı
- Şekil 18. Çanakkale Boğazı Haritası (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)
- Şekil 19. Çanakkale Boğazı Haritası'ndan detay (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)
- Şekil 20. Bulayır Haritası (Merkez İstihkâmı) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)
- Şekil 21. Bolayır Yıldız Tabyası vaziyet krokisi
- Şekil 22. Anadolu Mecidiye Tabyası planı
- Şekil 23. Nara Tabyası planı
- Şekil 24. Değirmenburnu Tabyası planı
- Şekil 25. Namazgâh Tabyası planı (Cevat İnce – Bahattin Köylü'den)
- Şekil. 26. Seddü'l-Bahr Kalesi içinde yer alan Seddü'l-Bahr (Seddülbahir) Tabyası planı (Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı'ndan)

- Şekil 27. Kumkale Tabyası planı (Lucienne Thys Şenocak'tan)
- Şekil 28. Ertuğrul Tabyası planı (Cevat İnce – Bahattin Köylü'den)
- Şekil 29. Orhaniye Tabyası planı
- Şekil 30. Rumeli Hamidiye Tabyası planı
- Şekil 31. Anadolu Hamidiye Tabyası planı
- Şekil 32. Akdeniz Boğazı Haritası (Bahr-i Sefid Boğazı Haritası) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)
- Şekil 33. Çamburnu Kakavan Tabyası planı
- Şekil 34. Çamburnu Kakavan Tabyası'nın M.1888–89 tarihinde çıkarılan krokisi (BOA)
- Şekil 35. Çanaklıktepe (Tabya Tepe) Tabyası planı
- Şekil 36. Çanaklıktepe (Tabya Tepe) Tabyası'nın M.1888–89 tarihinde çıkarılan krokisi (BOA)
- Şekil 37. Goncasuyu Tabyası planı
- Şekil 38. Yanıktepe (Kozlar) Tabyası planı
- Şekil 39. Palazbaba (Malaz Tepe) Tabyası planı
- Şekil 40. Palazbaba (Malaz Tepe) Tabyası'nın M.1888–89 tarihinde çıkarılan krokisi (BOA)
- Şekil 41. Killye Poyraz Tabyası planı
- Şekil 42. Killye Lodos Tabyası planı
- Şekil 43. Narababa Tabyası'nın M.1888–89 tarihinde çıkarılan krokisi (BOA)
- Şekil 44. Rumeli Yıldız Tabyası planı (Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı'ndan Düzeltilerek)
- Şekil 45. Rumeli Mecidiye Tabyası planı (Mimar Bahattin Köylü'nün İzniyle)
- Şekil 46. Çimenlik Tabyası zemin kat planı (Mimar Ahmet Soner'in İzniyle)
- Şekil 47. Çimenlik Tabyası üst kat planı (Mimar Ahmet Soner'in İzniyle)
- Şekil 48. Domuzdere Tabyası planı (Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı'ndan)
- Şekil 49. Kayalıktepe Tabyası planı (Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı'ndan)

GİRİŞ

1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Osmanlı mimarisi, çeşitli yönleriyle sanat tarihçiler tarafından incelenmiş olmakla birlikte çalışmaların daha çok dini ve sivil mimari üzerine yoğunlaştığı, askeri mimari üzerinde pek durulmadığı görülmektedir.

Uzun yıllar askeri mimari, çeşitli çalışma zorlukları nedeniyle geri planda kalmıştır. Son yıllarda ise yapılmaya başlanan çalışmalar azımsanmayacak biçimde artmıştır. Ancak yine de bu alanda büyük bir boşluğun olduğu görülmektedir. Bu nedenle, Osmanlı dönemi savunma yapılarına yönelik araştırmaların artırılarak bu alandaki boşluğun doldurulması gerekmektedir.

Savunma yapılarını inceleyen az sayıdaki çalışmalarda kale ve tabyaların ayrı ayrı ele alındığı ve Çanakkale gibi önemli bir geçiş noktasında yer alan yapılarınsa yeterince üzerinde durulmadığı saptanmıştır. Bu çalışma ile Çanakkale'deki kale ve tabyalar birlikte incelenerek, Osmanlı mimarisinde önemli bir yer tutan savunma yapıları alanındaki boşluğun doldurulmasına katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Daha önce bu konuda yapılmış olan çalışmalar incelenerek konunun kapsamı belirlenmiştir. Bu doğrultuda; kuzeyde Gelibolu Yarımadası'nın başlangıcından, güneyde Biga Yarımadası'nın en uç noktasına kadar uzanan, Çanakkale Boğazı ve yakın çevresindeki XIV. yy. ile XIX. yy. arasında inşa edilmiş olan Osmanlı dönemine ait kale ve tabyalar çalışmanın kapsamını oluşturmuştur.

Çalışma kapsamında yer alan bazı yapılar; daha önce hazırlanmış olduğumuz "Çanakkale Boğazı'ndaki Kaleler" adlı yüksek lisans tezinde ele alınmakla birlikte, konu bütünlüğü bakımından bu çalışmamızda da yer verilmiş olup, yeni bilgi ve belgeler ışığında tekrar değerlendirilmiştir.

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın hazırlanmasında öncelikle kütüphane ve arşiv çalışması yapılarak gerekli bilgi ve belgeler toplanmıştır. Toplanan veriler doğrultusunda araziye çıkılarak

yapılar yerinde incelenmiş, çizimleri olmayan yapıların ölçüleri alınmış ve mevcut çizimler gözden geçirilerek kontrol edilmiştir. Yine arazi çalışmaları sırasında yapıların fotoğrafları çekilerek, kitabeleri okunmaya çalışmıştır. Bu şekilde yapıların, kütüphane ve arşivlerden elde edilen bilgilerin yanı sıra mevcut durumları ile birlikte tanıtımları yapılarak çalışmamız oluşturulmuştur.

Çalışmamız, “Giriş”, “Savunma Mimarisi”, “Çanakkale Yöresinin Tarihi ve Coğrafyası”, “Çanakkale’deki Osmanlı Dönemi Savunma Yapıları”, “Değerlendirme” ve “Sonuç” olmak üzere toplam altı başlıktan oluşmaktadır.

“Giriş” kısmında, konunun amacı, niteliği ve kapsamı belirtilmiş; araştırmanın yöntemi hakkında bilgiler verilmiş; konuyla ilgili yapılan araştırmalar üzerinde durularak çalışmamız açısından önemli olan yayınlar vurgulanmıştır.

Birinci bölüm, “Savunma Mimarisi” başlığı taşımaktadır. Burada Savunma mimarisiyle ilgili kavramlar hakkında genel bilgiler verilerek, ana hatlarıyla XV. yy.la kadar Anadolu’da savunma mimarisinin gelişimi üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, “Çanakkale Yöresinin Tarihi ve Coğrafyası” başlığı ile Çanakkale’nin kısa tarihçesi ve coğrafi konumundan bahsedilmiştir.

Üçüncü bölüm olan “Çanakkale’deki Osmanlı Dönemi Savunma Yapıları” başlığı çalışmamızın esasını oluşturmaktadır. Burada kale ve tabyalar kronolojik bir sırayla tek tek ele alınarak incelenmiş, mimari tanımları ve tarihlendirilmeleri yapılmıştır.

Dördüncü bölümde, “Değerlendirme” başlığı ile incelenen savunma yapıları; mimari, malzeme-teknik ve süsleme bakımından karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

“Sonuç” bölümünde ise çalışmada elde edinilen verilere değinilmiş ve incelenen yapıların Çanakkale ölçeğinde Osmanlı savunma mimarisinin gelişimini göstermesi açısından önemi vurgulanmıştır.

Çalışmada yararlanılan kaynak ve referanslar ilgili bölümlerde sayfa altı dipnot düzeninde verilerek, “Kaynakça” kısmında alfabetik sırayla sunulmuştur.

Yine çalışma kapsamında yer alan yapıların fotoğraf ve çizimler çalışma sonuna eklenmiş, alıntı yapılanlar kaynak belirtilerek kullanılmıştır.

3. Konuyla İlgili Kaynak ve Yayınlar

Daha öncede belirttiğimiz gibi Çanakkale'deki kale ve tabyaların bir arada incelendiği bilimsel bir çalışma yoktur. Yapılan çalışmalarda ise bu yapıların sadece bir kısmı ele alınmıştır. Daha çok Fatih Sultan Mehmet ve IV. Mehmet dönemlerine ait kaleler incelenmiştir. XIX. yy. kalelerinin ise üzerinde fazla durulmadığı görülmektedir. Tabyalarda da aynı durum söz konusu olup çok az sayıda çalışma bulunmaktadır¹.

“Çanakkale'deki Osmanlı Dönemi Savunma Yapıları” isimli çalışmamızda öncelikli başvuru kaynağımız yapı kitabeleri olmuştur. Bu kitabelerin bir kısmının mevcut olduğu, bir kısmının ise yerinde olmadığı görülmüştür. Mevcut kitabeler, kazınmış olanlar hariç okunarak yapıların tarihlendirilmesinde kullanılmıştır.

Bunun dışında bir diğer temel başvuru kaynağımız ise Osmanlı Arşiv Belgeleridir. Arşiv taramalarında yüzü aşkın belgeye ulaşılmış, bunların bir bölümüne özellikle tarihlendirmede yer verilmiştir. Bu belgeler arasında ilk inşaat ve onarım bilgilerinin yanı sıra harita ve çizimler de bulunmaktadır².

Kütüphane çalışmaları sırasında günümüz yayınlarının dışında, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde konumuz için çok önemli olan harita ve fotoğraflara

¹ İsmail Utkular, Çanakkale Boğazında Fatih Kaleleri, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), 1954, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, C.III, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul 1989; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, C.IV, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul 1989; H. Burcu Özgüven, Barut ve Tabya: Rönesans Mimarisi Bağlamında Fatih Sultan Mehmet Kaleleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1997, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul; Lucienne Thys Şenocak, “Bir Valide Sultan'ın Himayesinde Seddülbahir ve Kumkale”, *Osmanlı Mimarlığının 7 yy.ı (Uluslararası Bir Miras)*”, Yem Yayınları, İstanbul 1999. s.112-117; Lucienne Thys Şenocak, “Kumkale ve Seddülbahir Osmanlı Kaleleri”, *Cogito*, S.28, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s.274-282; Ayşe Ç Türker, “The Gallipoli Castle in the Byzantine Period”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.23, Ankara 2006, s.175-198; Cevat İnce-Bahattin Köylü, “Eceabat'ta Bir Kale ve Üç Tabyanın Restorasyon Deneyimi”, *Eceabat Değerleri Sempozyumu*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, No:79, Çanakkale 2008. s.145-196; Lucienne Thys Şenocak, *Hadice Turhan Sultan (Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler)*, (çev. Ayla Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009; Özgür Çavga, E.Çağman Esirgemez, “Çanakkale İli, Eceabat İlçesi, Kilitbahir Köyü Rumeli Mecidiye Tabyası 2008 Yılı Kazısı”, *18.Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu(27-30 Nisan 2009 Sivas)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010, s.41-64; Gülzade Merve İnce, Gelibolu Tabyaları Gezi Güzergahı Önerisi ve Çanakkale Rumeli Hamidiye Tabyası Restorasyon Projesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.

² BOA. C.AS. Dosya 51 / Gömlek 2394; BOA. C.AS. Dosya 141 / Gömlek 6259; BOA. C.AS. Dosya 174 / Gömlek 7584; BOA. C.AS. Dosya 287 / Gömlek 11911; BOA. C.AS. Dosya 614 / Gömlek 25915; BOA. C.AS. Dosya 681 / Gömlek 28604; BOA. C.AS. Dosya 828 / Gömlek 35285; BOA. HAT. Dosya 40 / Gömlek 2007A; BOA. HAT. Dosya 595 / Gömlek 29210; BOA. HAT. Dosya 599 / Gömlek 29335A; BOA. HAT. Dosya 1029 / Gömlek 42842; BOA. HAT. Dosya 1254 / Gömlek 48497; BOA. HAT. Dosya 1287 / Gömlek 49914; BOA. İ.DH. Dosya 755 / Gömlek 61625; BOA. İ.TPH. Dosya 1 / Gömlek 1310 Ca-01; BOA. İ.TPH. Dosya 9 / Gömlek 1318 Z-01; BOA. Y.MTV. Dosya 307 / Gömlek 41; BOA. Y.PRK. ASK. Dosya 57 / Gömlek 41; BOA. Y.PRK. ASK. Dosya 58 / Gömlek 87; BOA. Y.PRK. ASK. Dosya 145 / Gömlek 123; BOA. Y.PRK. ASK. Dosya 154 / Gömlek 74; BOA. Y.PRK. ASK. Dosya 164 / Gömlek 14.

ulaşılmıştır. Bu haritalar yapıların lokalizasyonu kolaylaştırmış, fotoğraflar ise o dönemki durumları hakkında bilgi edinmemizi sağlamıştır³.

Bir diğer kaynak türü olan vakfiyelere dair bilgilerimiz ise kısıtlı kalmıştır. Sadece Seddü'l-Bahr (Seddülbahir) ve Kumkale kalelerine ait vakfiye kayıtları ile ilgili bilgilere ulaşılabilmıştır⁴.

Bölgeyi ziyaret eden seyyahların anlatımları da yapıların durumları hakkında bilgi vermekle kalmamış karşılaştırma yapma imkânı sunmuştur⁵.

Bütün bunların dışında çalışma boyunca yararlandığımız diğer kaynak ve yayınlar topluca kaynakça kısmında yer almıştır.

³ *Akdeniz Boğazı Haritası (Bahr-i Sefid Boğazı Haritası)*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 93191/912 (561.1)(001-002); *Bulayır Haritası (Merkez İstihkâmı)*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 93659 / 912 (561.1) (001); *Çanakkale Boğazı Haritası*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 92296-97 / 912 (561.1) (001); *Çanakkale Boğazı'ndaki İstihkâmlar ve Tabyaları (II. Abdülhamid Arşivi)*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 779-72/1-26; *Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale) Boğazı İstihkamâtı (Albüm)*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 91013.

⁴ İbrahim Ateş, "Vakıf ve Vatan Savunması", *Vakıflar Dergisi*, S.20, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1998. s.1-15.

⁵ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, (haz: Zuhuri Danışman), C. VIII, İstanbul 1971; Edward Raczyński, *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, (çev. Kemal Turan), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980.

BÖLÜM 1

SAVUNMA MİMARİSİ

1.1. Savunma Mimarisiyle İlgili Kavramlar

Savunma mimarisiyle ilgili üzerinde durulması gereken kavramlardan kale etimolojik olarak; Arapça'da bir tepe üzerine yapılmış korunaklı bina, Türkçe'de yığmak, kaplatmak, kılıf geçirtmek, saklamak ve korunaklık, Farsça'da ise "bir dağ üzerinde köy" anlamına gelmektedir¹. Göktürk ve Uygur dönemlerinde hakanların oturduğu yer anlamına gelen "ordu" kavramının eski Türklerde etrafı surlarla çevrili şehirlere verilen balık-balığ adı ile birleştirilerek hükümdar ve devlet erkânının bulunduğu etrafı savunma duvarıyla kuşatılarak koruma altına alınmış başkentler için kullanıldığı görülmektedir².

Ortaçağ Türk şehir dokusunun önemli bir unsuru olan kale, Orta Asya'da iç kale, dış kale, şehristan ve rabat gibi bölümlerden meydana gelmektedir³. Şehrin etrafını kuşatan kalın ve yüksek duvarlara dış kale, dış kale içerisinde şehrin en yüksek yerinde yer alan hükümdar veya komutanların bulunduğu yere iç kale (ahmedek), ticaret ve konut alanlarının, dini ve diğer kamu yapılarının bulunduğu ve şehrin asıl bölümünü oluşturan yere şehristan denilmektedir⁴. Rabat ise çoğunlukla surların dışında, kale kapıları çevresinde gelişen ve ticaretle ilgili işlevlerin ve yapılanmaların olduğu bölümdür⁵.

Yine bir ortaçağ yapısı olan ve daha çok batı Avrupa'da karşımıza çıkan şatolar, bazen bir hendekle kuşatılmış bazen de sarp bir kayalığın ya da tepenin üzerine oturtulmuşlardır. Bu şatoların ortasında birde ana kule veya kule-evi barındıran "donjon" adı verilen yapılar bulunmaktaydı. Bu tür yapılar daha çok dönemin derebeylerine aitti⁶. Avrupalılar şato mimarisini, haçlı seferleriyle Orta Doğu'ya taşımışlar, Krakdes Chevaliers

¹ Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, C.1, Ankara 1960, s.5.

² Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.175, 259.

³ Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İş Bankası Yayınları, S.176, İstanbul 1977, s.90-91; Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, No:9, İstanbul 1985, s.21.

⁴ Ali Boran, "Osmanlı Dönemi Kale Mimarisi", *Osmanlı*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.347; Ali Boran, "Türk Sanatında Kale Mimarisi", *Türkler*, C.7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.878.

⁵ Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde ...*, s.90-91; Mustafa Cezar, *Tipik Yapılarıyla Osmanlı ...*, s.21.

⁶ Celâl Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, C.4, MEB Yayınları, İstanbul 1998, s.1868-1873.

ve Margat şatosu v.b. gibi eserleri Filistin, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Kıbrıs'ta ortaya koymuşlardır⁷. Selçuklular döneminden kalan Kubadabad yakınında Beyşehir gölü üzerindeki Kız kalesi de içerisinde yer alan köşk, hamam ve hizmet birimleri ile Ortaçağ Avrupa şatolarını hatırlatır⁸.

Kalelerin inşasında önemli olan unsurlar; az sayıda askerle savunulabilmesi, gerektiğinde dışarıya çıkılabilmesi için gizli geçit ve kapı gibi bölümlerin bulunması, kuşatmalara uzun süre dayanabilecek şekilde sağlam duvarlara sahip ve bulunduğu bölgeye hâkim bir konumda olmasıdır.

Kaleler savunma ve saldırı amaçlı yapılar olması itibariyle bazı birimlerden oluşmaktadır. Bu birimlerin en önemlisi kalın ve yüksek sur ile aralıklarla devam eden kulelerdir. Kuleler birbirlerini görebilecek bir şekilde yerleştirilirler. Surun üzerinde askerlerin rahatça hareket ederek savunma yapabilecekleri seğirdim ya da barbata sekisi denilen düz bir yol bulunur⁹. Askerin atış yapabilmesi için sur üzerine açılan deliklere mazgal¹⁰ denir. Bu mazgallar dendan dişli, içten dar dıştan geniş ya da tam tersi formlarda karşımıza çıkmaktadır. Mazgalların yerleştirildiği korkuluklara ise barbata, mazgalların dışında surlarda düşmana ok atmak amacıyla açılan deliklere de barbakan denir¹¹. Kalelerin etrafı savunmayı güçlendirmek amacıyla genellikle derin çukurlar şeklindeki hendeklerle kuşatılır. Bu hendekler tepe üzerine yapılan kalelerde bulunmazken düzlüğe yapılmış kalelerde vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Hendekler içleri boş kuru hendek veya su dolu sulu hendek olmak üzere iki şekilde yapılırlar. Hendeklerden kale içerisine geçişin sağlanması için ise iner-kalkar bir tahta köprü bulunur¹². Bu köprü ve hendek sayesinde kaleye girişin önlenmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bazı kalelerde ise kale önünde hisarpeçe denilen ikinci bir sur yer alır¹³.

⁷ A.A. Kampman, "Yakın Doğuda Haçlılara Devrine Ait Kaleler", *Belleten*, C. XXIII, TTK Yayınları, S.89-92, Ankara 1959, s.621-626.

⁸ Rüşan Arık, *Kubad Abad*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000, s.185.

⁹ Celâl Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi...*, C.1, s.174; Celâl Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi...*, C.4, s.112; Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yem Yayınevi, İstanbul 1998, s.72, 399; Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1992, s.214.

¹⁰ Celâl Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi...*, C.3, s.1290-1291; Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık ...*, s.305; Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve ...*, s.156.

¹¹ Celâl Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi...*, C.1, s.174; Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık...*, s.72; Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve ...*, s.35.

¹² Ali Boran, "*Osmanlı Dönemi ...*", s.347; Ali Boran, "*Türk Sanatında ...*", s.878.

¹³ Celâl Esad Arseven, *Sanat Ansiklopedisi...*, C.2, s.756; Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık...*, s.208; Metin Sözen-Uğur Tanyeli, *Sanat Kavram ve ...*, s.105.

Kalelerin dışında bir diğer yapı ise Osmanlı döneminde daha çok Orta Avrupa'da sınır boylarında ortaya çıkan palankalardır. Yunancada ağaç kütüğü veya ağaç gövdesi anlamına gelen “Falanx-Falangos” kelimelerinden türeyen Palanka, “palanga” ve “parkan” isimleri ile de anılmaktadır. Kazık çakmak suretiyle yapılan palankalar, ağaç kütüklerinin tek sıra halinde veya iki sıra halinde yan yana sıralanarak birilerine bağlanması ve toprakla doldurulması ile oluşturulmuş küçük ölçekli tahkimatlardır. Palankalar XVI. yy. ile XVIII. yy.lar arasında Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında görülmekle birlikte, özellikle XVII. yy.da yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Kaleler kadar inşası zahmetli olmayan bu yapılar süratle tamamlanabildiğinden sıklıkla tercih edilmiştir. Zamanla savunma yapısı olmasının yanı sıra şehir ve kasabalarda bu isimle anılmaya başlamıştır¹⁴.

Kale ve palankalar XIX. yy.da askeri teknolojinin gelişmesi ile ihtiyaca cevap verememiş ve yeni bir tahkimat biçimi olarak toprak ardına gizlenmiş tabyalar ortaya çıkmıştır. Kuvvetli top atışları karşısında kale duvarları şarapnel etkisi yaptığından bu etkiyi azaltmak için toprakla desteklenmiş olan tabyalar kullanılmaya başlamıştır¹⁵.

Tabya kelimesi etimolojik olarak, yerli yerine koyup hazırlama, tertip etme anlamına gelen Arapça “Ta’biye” kelimesinden türemiştir¹⁶. Tabya aynı zamanda istihkâmın siperlerinden dışarıya doğru taşan top mahalli, geçici istihkâm, kalenin top konulan yeri ve top siperi olarak da tanımlanmıştır. Tabyanın ok tabya, yay tabya, yarım tabya, ay tabya ve toprak tabya gibi çeşitleri de bulunmaktadır¹⁷.

Tabyayı oluşturan toprak altına inşa edilmiş odalara ise Fransızca kökenli “Bonette” kelimesinden gelen, çıkıntılı köşeli savunma yapısı anlamında “Bonet” denilmektedir¹⁸.

1.2. Ana Hatlarıyla Savunma Mimarisinin Gelişimi

İnsanoğlu varoluşundan itibaren kendini koruma içgüdüğü ile hareket etmiş, bunun sonucunda çeşitli savunma biçimleri ortaya çıkmıştır. Paleolitik Çağ'da insanlar mağara ve doğal barınaklarda yaşayarak dış etkenlerden korunmaya çalışmıştır¹⁹. Ateşin keşfedildiği Neolitik Çağ'da (M.Ö. 8000-5000) yerleşik hayata geçiş ile birlikte insanlar yaşam

¹⁴ Olga Ziroević, “Palanga”, *Tarih ve Toplum*, C.8, S.44, İstanbul 1987, s.48-50.

¹⁵ Nusret Çam, *Erzurum Tabyaları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s.17.

¹⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2005, s.1012.

¹⁷ Nusret Çam, *Erzurum Tabyaları...*, s.16-17.

¹⁸ A. Hatzfeld – A. Darmesteter – M.A. Thomas, “Bonette”, *Dictionnaire Général de la Langue Française*, T.I, Paris 1924, s.257.

¹⁹ Rudolf Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı*, (çev. Beral Marda), TTK Yayınları, Ankara 1998, s.494.

alanlarını korumak için Çatalhöyük'te olduğu gibi evlerini arada boşluk kalmayacak biçimde birbirine bitişik inşa ederek, evlerinin dış yüzünü bir sur gibi kullanmıştır²⁰. Kalkolitik Çağ'da Can Hasan, Beycesultan, Hacılar, Yumuktepe, Alishar ve Alaca Höyük gibi önemli yerleşim yerlerinde sur sistemlerine rastlanmıştır²¹.

Tunç Çağı'nda (M.Ö. 3000-1200) zengin şehir devletlerinin kendilerini istilacılara karşı korumak için şehirlerinin etrafını sur ile kuşattıkları görülür. Bu çağda stratejik, siyasi ve kültürel özellikleri ile öne çıkan Truva şehri de kuvvetli surlarla takviye edilmiştir²². Anadolu'nun en eski geometrik düzenli sur sistemi Asur Koloni çağında Kanesh (Kültepe)'de (M.Ö. 1900-1750) kullanılmıştır²³.

Anadolu'da geniş bir alanda hâkimiyet kuran Hititler Hattuşaş (Boğazköy)'in etrafını dayanıklı surlarla korumuştur. Askeri mimaride önemli ilerlemeler gerçekleştiren Hititler kendilerine özgü savaş taktik ve teknikleri geliştirmiştir. Saldırıdan çok savunmaya önem verilmiş, sur ile birlikte yer altı geçitleri kullanılmıştır²⁴. Hititlerden sonra Urartularda askeri mimaride yenilik olarak kale duvarlarının temelini ana kayaya oyulan düzgün sur yataklarına oturtarak yeni bir sistem ortaya koymuştur²⁵.

Yunan şehir devletlerinde savunma; istihkâm hattı (kaleler, kuleler ve duvarlar), surlar (şehrin etrafını çeviren surlar) ve iç kale olmak üzere üç aşamadan oluşmaktaydı²⁶. İlk savunmada, düşmanın önce şehrin dışında yer alan tepelerdeki kale ve kuleler ile birlikte dar geçitleri kapatan duvarları geçmeleri gerekliydi. Kuleler çoğunlukla iki kale arasında konumlandırılarak bu şekilde haberleşme sağlanırdı²⁷. İkinci savunma olan surlar en önemli savunma noktası olduğu için aşılmaz bir şekilde sağlam inşa edilmekteydi. Surlar genellikle topografyaya göre şekillenirdi. Ovalarda kurulan şehirlerde ise dikdörtgene yakın planlar kullanıldığı görülmektedir²⁸. Üçüncü savunma ise akropolis'te

²⁰ Ekrem Akurgal, *Anadolu Uygarlığı*, İstanbul 1989, s.21; J.G. Macqueen, *Hititler ve Hititler Çağında Anadolu*, (çev. Esra Davutoğlu), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2001, s.70; Rudolf Naumann, *Eski Anadolu ...*, s.494.

²¹ J.G. Macqueen, *Hititler ve ...*, s.70 ; Rudolf Naumann, *Eski Anadolu ...*, s.495.

²² Rudolf Naumann, *Eski Anadolu ...*, s.254.

²³ Nezahat Baydur, *Kültepe(Kanesh) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970, s.54-55.

²⁴ J.G. Macqueen, *Hititler ve ...*, s.72-73.

²⁵ Oktay Belli, "Urartular", *Anadolu Uygarlıkları(Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi)*, C.1, Görsel Yayınlar, İstanbul 1982, s.140.

²⁶ Bkz. Aşkıdıl Akarca, *Şehir ve Savunması*, TTK Yayınları, Ankara 1998, s.118-132.

²⁷ *Ibid.*, s.118.

²⁸ *Ibid.*, s.125.

yani iç kalede yapılırdı. İç kaleler şehrin yaslandığı tepelerde bulunmaktaydı. Şehre hâkim olmak isteyen iç kaleyi de zapt etme zorundaydı²⁹.

Roma imparatorluğunda şehir suru kısmen önemini yitirmiş yol ağı üzerinde ve sınır bölgelerinde yapılan kaleler kullanılmaya başlamıştır. Roma imparatorluğunda savunma imparatorluk sınırlarını kuşatan kaleler ve onların arasındaki yol ağı ile sağlanmaktaydı. Diğer bir savunma biçimi ise kare planlı sur içinde yine kare biçimli ünitelerden oluşan kastrumlardır. Anadolu'daki Roma kastrumları, Brussa (Bursa), Nicaea (İznik), Ancyra (Ankara), Caesarea (Kayseri) ve İconium (Konya)'dır³⁰.

MS. IV. yy.da Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldıktan sonra, Anadolu Doğu Roma'nın sınırları içinde kalmıştır. Sonradan Bizans adıyla tanımlanan bu dönemde IV. ve VI. yy.lar arasında şehirlerin etrafı surlarla kuşatılmıştır³¹. Bunlardan biri Helenistik ve Roma döneminde de var olan İznik (Nicea.) surlarıdır³². Bu dönemde şehirlerin genişletildiği ve yeni duvarların yapıldığına nadiren rastlanmaktadır. Yeni yapılan duvarların en önemlisi şüphesiz M.408 ve M.412-13 yılları arasında imparator II. Theodosius tarafından yaptırılan İstanbul (Konstantinopolis) surlarıdır³³. Bu surlar günümüze büyük ölçüde sağlam bir şekilde ulaşabilmiştir. İstanbul surları hendek, ön duvar (hisarpeçe) ve asıl duvar olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Duvarları kesme taş ve tuğla malzeme ile almaşık teknikte inşa edilmiştir³⁴. Yatay düzlemde tuğla ve taşın belirli aralıklarla kullanıldığı bu almaşık teknik Batı Anadolu'daki diğer kalelerde de uygulanmıştır³⁵. Yine Bizans döneminde sınırları ve önemli noktaları korumak için farklı büyüklüklerde kare ya da dikdörtgen, bazen de araziye göre şekillenen düzensiz plana sahip kaleler yapıldığı görülmektedir³⁶. Bu yapılarda cephelerde ve köşelerde yuvarlak ya da köşeli kulelere yer verilmiştir. Kuleler bazen kapının iki yanında yer almaktadır³⁷.

Selçukluların, M.1071'den itibaren Anadolu'ya hâkimiyetleri ile birlikte elde ettikleri bölgelerde mevcut olan Bizans kalelerini onararak kullandıkları görülmektedir.

²⁹ *Ibid*, s.132.

³⁰ H. Burcu Özgüven, *Barut ve Tabya: Rönesans Mimarisi Bağlamında Fatih Sultan Mehmet Kaleleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1997, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, s.12-14.

³¹ Guntram Koch, *Erken Hıristiyan Sanatı*, (çev. Ayşe Aydın), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007, s.104.

³² Clive Foss, David WinField, *Byzantine Fortifications an Introduction*, Pretoria 1986, s.80.

³³ Clive Foss, David WinField, *Byzantine Fortifications ...*, s.42; Guntram Koch, *Erken Hıristiyan ...*, s.105.

³⁴ Guntram Koch, *Erken Hıristiyan ...*, s.106.

³⁵ H. Burcu Özgüven, *Barut ve Tabya ...*, s.17 ; Guntram Koch, *Erken Hıristiyan ...*, s.106.

³⁶ Guntram Koch, *Erken Hıristiyan ...*, s.107.

³⁷ *Ibid*, s.108.

Bununla birlikte bazı kaleler yeni surlarla takviye edilerek genişletilmiştir. Antalya surları I.İzzeddin Keykavus tarafından M.1207'de fethedildiğinde tamir ettirilmiştir. Daha sonra M.1216'da yeniden tamir edilerek yeni burçlar eklenmiştir³⁸. Yine Kalonoros (Alaiye) surları M.1228'de I.Keykubad tarafından onartılarak yeni kuleler eklenmiş, iç kale yapılmıştır. I.Alâeddin Keykubad Konya ve Sivas surlarını yeni baştan yaptırmıştır³⁹. Beylikler döneminde de Selçuklu ve Bizanslılardan kalan kaleler tamir edilerek kullanılmıştır. Mesela Germiyanoğulları başkentleri Kütahya Kalesini tamir ettirmiştir⁴⁰.

Osmanlı döneminde de mevcut kaleler onararak kullanılmaya devam edilmiş, bunun dışında yeni kalelerde inşa edilmiştir. Özellikle uzun sürecek kuşatmalarda küçük ölçekli kaleler inşa edildiği görülmektedir. Bursa şehri kuşatmasında Bursa Kalesi'nin doğusunda Kaplıca Kapısı, batısında ise Balabancık Hisarını yapılmıştır⁴¹. Osmanlı döneminde şehir surları yerine belli nokta ve stratejik alanlar dikkate alınarak özel niteliklere sahip kaleler yapılmaya başlanmıştır. Bu kalelerden ilkinin Yıldırım Bayezid'in H.793 / M.1390-91 tarihinde⁴² İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasında yaptırdığı Anadolu Hisarı olduğu söylenebilir. İstanbul'un fethine hazırlık olarak düşünülen kale, Göksu deresinin Boğaza karıştığı yerde üçgen biçimindeki toprak parçası üzerinde yapılmıştır⁴³. Kale bir dış sur ve ana kulenin bulunduğu iç surdan oluşmaktadır. Dış sur çokgen, iç sur ise yaklaşık olarak dikdörtgen planlıdır. Her iki surda kulelerle takviye edilmiştir. İç sur içerisinde dikdörtgen planlı üç katlı kule bulunur⁴⁴.

Bayezid'in başlattığı bu kale yapımı Fatih Sultan Mehmet döneminde de devam etmiştir. Fatih İstanbul'un fethi için Anadolu Hisarı'nın tam karşısına M.1452 yılında Rumeli Hisarını yaptırmıştır⁴⁵. İstanbul'un fethinden sonra ise güvenliği sağlamak amacıyla İstanbul surlarını onartmıştır. Boğazları kontrol altında tutabilmek için İstanbul Boğazı'nda olduğu gibi Çanakkale Boğazı'nda da M.1462-63 yılında karşılık iki kale

³⁸ Leyla Yılmaz, *Antalya 16.yy. 'ın Sonuna Kadar*, TTK Yayınları, Ankara 2002, s.107-113.

³⁹ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)*, C. I, (haz. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.268-274.

⁴⁰ A.Osman Uysal, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, s.292.

⁴¹ Ali Boran, "Osmanlı Dönemi ...", s.349.

⁴² Albert Gabriel, *İstanbul Türk Kaleleri*, (çev. Alp Ilgaz), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1941, s.41.

⁴³ *Ibid*, s.19.

⁴⁴ *Ibid*, s.22-34.

⁴⁵ Albert Gabriel, *İstanbul Türk ...*, s.97-98; VI. Mirmiroğlu, *Fatih Donanması ve Deniz Savaşları*, Belediye Matbaası, İstanbul 1946, s.14; Kritovulus, *İstanbul'un Fethi*, (çev.Karolide-haz.Muzaffër Gökman), Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul 1967, s.23-25; Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, (çev.Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara 1986, s.523; Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri...*, s.271.

yaptırmıştır⁴⁶. Özellikle boğazların denetimi için Yıldırım Bayezid ve Fatih Sultan Mehmet dönemlerinde başlayan bu tür savunma yapıları onlardan sonrada yapılmaya devam etmiştir.

⁴⁶Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri...*, s.92; İsmail Utkular, *Çanakkale Boğazında Fatih Kaleleri*, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), 1954, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, s.9; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, C. III, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul 1989, s.171; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, C. IV, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul 1989, s.790; Hans Hög, *Türkenburgen an Bosporus und Hellespont*, Dresden 1932, s.16-17.

BÖLÜM 2

ÇANAKKALE YÖRESİNİN TARİHİ VE COĞRAFYASI

Çanakkale, Biga ve Gelibolu yarımadaları üzerinde kurulmuş, Türkiye'nin ikinci boğazına sahip önemli bir liman şehridir. Şehri doğu, güneydoğu ve güneyden Balıkesir, kuzeydoğudan Marmara Denizi, batıdan Ege Denizi, kuzeyden ise Tekirdağ ve Edirne kuşatır¹.

Çanakkale Boğazı, İstanbul Boğazı'ndan en ve boy bakımından iki kat daha uzun olup yukarı, orta ve aşağı olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Gelibolu-Çardak'tan Nara Burnu-Kilye Koyu'na kadar yukarı bölüm, buradan Kepez Burnu-Sarısığlar Koyu'na kadar orta bölüm ve buradan da Seddülbahir-Kumkale'ye kadar aşağı bölüm olarak isimlendirilmiştir. Boğazın genişliği en dar olduğu orta bölümde 1250 m. kuzeyde Gelibolu-Çardak'tan, güneydeki Seddülbahir-Kumkale'ye kadar olan uzunluk ise yaklaşık olarak 61-68 km.dir². Bununla birlikte tıpkı İstanbul Boğazı'nda olduğu gibi burada da ikili bir akıntı sistemi bulunmaktadır. Üst akıntı Karadeniz'in az tuzlu suyunu Marmara Denizi yoluyla Akdeniz'e taşıırken, alt akıntıda yine aynı yolla Akdeniz'in çok tuzlu suyunu Karadeniz'e taşımaktadır³. Şehrin limanı boğazda gemilerin yaşayabileceği en uygun yer olup şehir bu limanın arkasındaki topraklarda gelişmiştir.

Büyük bir bölümü Biga yarımadasında yer alan yörenin antik çağdaki adı Troas'tır. Osmanlı döneminde uzun bir süre "Kal'a-i Sultâniyye" olarak anılmış, daha sonra Çanakkale ismini almıştır. Çanakkale Boğazı ise "Hellespontos, Abydos, Dardanelles, Kal'a-i Sultâniyye Boğazı ve Bahr-i Sefid Boğazı (Akdeniz Boğazı)" gibi isimlerle anılmıştır⁴.

Çanakkale, Karadeniz'den Akdeniz'e geçiş sağlayan stratejik konumu itibariyle tarih öncesi çağlardan itibaren çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Kıyılarında Truva,

¹ Anonim, "Çanakkale", *Yurt Ansiklopedisi*, C.3, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982, s.1815.

² Anonim, "Çanakkale"..., s.1807; Besim Darkot, "Çanakkale", *İslam Ansiklopedisi*, C.3, MEB Yayınları, Eskişehir 1997, s.334-340.

³ Anonim, "Çanakkale"..., s.1810; Metin Tuncel, "Çanakkale Boğazı", *İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul 1993, s.200; Besim Darkot, "Çanakkale"..., s.335.

⁴ Anonim, "Çanakkale"..., s.1816; Metin Tuncel, "Çanakkale Boğazı"..., s.200; Besim Darkot, "Çanakkale"..., s.331-332.

Dardanos, Abydos, Sestos ve Lampsakos gibi önemli şehir yerleşmeleri kurulmuş, Lidyalılar, Persler, Makedonyalılar, Romalılar, Bizanslılar ve Osmanlıların hâkimiyetlerine sahne olmuştur⁵.

Geçmişini ilk Tunç Çağı'na kadar inen korunaklı yerleşim planı ile öne çıkan Troia (Truva / M.Ö. 3000), Akaların şehre saldırısı sırasında yakılıp yıkılarak (M.Ö. 1200), bölge ele geçirilmiş ve ticaret yolları kontrol altına alınmıştır. Yine bu dönemde Traklar ve Frigler gibi toplulukların bölgeye göç ettikleri görülmektedir. M.Ö. 500'lerde egemenlik kuran Persler, Yunan site devletleri ile mücadele etmiştir. Büyük İskender M.Ö. 334'te boğaza kurduğu köprü ile Perslerin engelleme girişimlerine rağmen karşı kıyıya geçmeyi başarmıştır⁶.

Bundan sonra bir süre Bergama Krallığı etkisinde kalan bölge daha sonra Roma egemenliğine girmiştir. Roma'nın ikiye bölünmesi ile de Doğu Roma (Bizans) sınırları içinde kalmıştır. Troas bölgesi Bizans döneminde de önemini korumuş, bölge kentlerinin birçoğu psikoposluk merkezi olmuştur⁷. Abydos'ta bir gümrük kurulmuş, Gelibolu ise önemli bir yerleşim yeri olmuştur⁸.

Anadolu Selçuklu döneminde I. Kılıçarslan tarafından Çanakkale üzerine seferler düzenlenmiş, ancak Bizans orduları karşısında mağlup olunmuştur. Çaka Bey'in bağımsız olarak devam ettiği mücadelede ise Abydos kuşatılmıştır. Bu kuşatmadan sonra I. Kılıçarslan Bizans'la anlaşarak kendisine rakip gördüğü Çaka Bey'i öldürtmüş ve sınırlarını güvence altına almıştır. M.1097'de Haçlıların İznik'i ele geçirmeleri ile birlikte Anadolu Selçukluları Ege ve Marmara kıyılarından çekilerek bölgeyi Bizans hâkimiyetine bırakmıştır. M.1204'te İstanbul'u ele geçiren Haçlılar Bizans topraklarını paylaşarak, Çanakkale Boğazı'nın iki yakasını Boudouin'e, Gelibolu'yu ise Venediklere bırakmıştır. Bizans'ın İstanbul'u yeniden ele geçirmesi ile birlikte deniz ticareti ile uğraşan Venedik ve Cenevizliler arasında Boğaz'da hâkimiyet mücadelesi başlamıştır. Bu sırada gücü iyice zayıflayan Bizans Sicilya kralından yardım istemiş, Roger de Flor Katalonyalılardan oluşan 6.000 kişilik bir orduyla Bizans'a yardım etmiş daha sonra Gelibolu'ya yerleşerek bütün boğazı denetimi altına almıştır. Ancak Bizans buna karşı çıkarak, Cenevizlilerle

⁵ Metin Tuncel, "Çanakkale Boğazı"..., s.200-201.

⁶ Anonim, "Çanakkale"..., s.1821-1824; M. C. Şihabeddin Tekindağ, "Çanakkale (Tarih)", *İslam Ansiklopedisi*, C.3, MEB Yayınları, Eskişehir 1997, s.341. Metin Tuncel, "Çanakkale Boğazı"..., s.200.

⁷ William Mitchell Ramsey, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. Mihri Pektaş), MEB Yayınları, İstanbul 1960, s.165.

⁸ Anonim, "Çanakkale"..., s.1825-1826; M. C. Şihabeddin Tekindağ, "Çanakkale (Tarih)"..., s.341; Metin Tuncel, "Çanakkale Boğazı"..., s.201.

birlikte Katalonyalılara karşı mücadele etmiştir. Katalonyalıların bu mücadelede Türklerle işbirliği yaptığı görülmektedir. Uzun süren mücadeleden sonra Katalonyalılar bölgeden tamamen çekilmiştir⁹.

Anadolu Selçuklu Devleti'nin dağılması ile birlikte kurulan Karesi Beyliği Çanakkale ve Bergama'yı idaresi altına alır. Aydınoglu Umur Bey M.1332 tarihinde Gelibolu'yu kuşatır, ancak Bizans'la giriştiği bu mücadelede geri çekilmek zorunda kalır¹⁰.

Orhan Gazi döneminde M.1345'te Karesi Beyliği topraklarının büyük bir bölümü, I. Murat döneminde ise Çanakkale kıyıları ele geçirilmiştir. Bizans'a komşu olan Osmanlının çeşitli vesilelerle bu toplulukla ilişki içerisine girdiği görülür. M.1353'te Bizans imparatoru VI. Yannis Kantakuzenos'a yardım amacıyla Edirne'ye giden Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa dönüşünde Gelibolu'nun kuzeyinde bulunan Çimbi (Çimpe) Kalesi'ne üç bin kişilik bir güç bırakır. M.1354'te meydana gelen depremde surları yıkılan Gelibolu Türkler tarafından fethedilir. Daha sonra M.1366 tarihinde bir Haçlı seferi ile Gelibolu geri alınarak Bizanslılara teslim edilir. Ancak bu durum uzun sürmez, M.1367'de I. Murat Gelibolu'yu yeniden ele geçirir. Bundan sonra uzun sürecek bir Türk hâkimiyeti başlamış, böylece Bizans'ın Akdeniz üzerinden Avrupa'yla bağlantı kurabileceği, tek su yolu Türklerin eline geçmiş olur¹¹.

Yıldırım Bayezid döneminde boğazın önemi iyice kavranmış, burada bir tersane kurularak Osmanlı donanması buraya yerleştirilmiştir¹². Gelibolu I. Mehmet ve II. Murat döneminde Venedik saldırılarına maruz kalmıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde de devam eden saldırılar neticesinde, boğazı denetim altına almak için en dar yere karşılıklı iki kale inşa edilmiştir¹³.

⁹ Anonim, "Çanakkale"... , s.1826; M. C. Şihabeddin Tekindağ, "Çanakkale (Tarih)"... , s.342; Metin Tuncel, "Çanakkale Boğazı", s.201.

¹⁰ Anonim, "Çanakkale"... , s.1826-1827; M. C. Şihabeddin Tekindağ, "Çanakkale (Tarih)"... , s.342; Metin Tuncel, "Çanakkale Boğazı"... , s.201.

¹¹ Anonim, "Çanakkale"... , s.1827; M. C. Şihabeddin Tekindağ, "Çanakkale (Tarih)"... , s.342; Metin Tuncel, "Çanakkale Boğazı"... , s.201.

¹² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1948, s.395; Dukas, *Bizans Tarihi*, (çev.VL. Mirmiroğlu), İstanbul Matbaası, İstanbul 1956, s.9; M. C. Şihabeddin Tekindağ, "Çanakkale (Tarih)"... , s.343.

¹³ Anonim, "Çanakkale"... , s.1827; M. C. Şihabeddin Tekindağ, "Çanakkale (Tarih)"... , s.343-344; Metin Tuncel, "Çanakkale Boğazı"... , s.201-202; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, C. III, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul 1989, s.171-172; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, C. IV, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul 1989, s.790; Franz Babinger, *Mehmed der Eroberer und Seine Zeit Welten Stürmer Einer Zeitenwende*, München 1953, s.224.

Çanakkale ve yöresi Osmanlı döneminde denizcilik konusunda önemli bir merkez olmuş, Gelibolu tersanesi Kanuni dönemine kadar önemini korumuştur¹⁴. M.1657 tarihinde boğazda Venediklilerle şiddetli çarpışmalar olmuş, bu nedenle yeni savunma tedbirleri alınması zarureti ortaya çıkmıştır. IV. Mehmet döneminde boğazın girişinde karşılıklı iki kale daha inşa edilmiştir¹⁵.

XVIII. yy.da Rusya'nın Akdeniz'e açılma isteği yeni bir tehdit oluşturur. Nitekim çeşmede Rus donanması ile girişilen mücadelede Osmanlı donanması yok edilir. Bu olaydan sonra III. Mustafa döneminde İstanbul ve Çanakkale Boğazı tahkimatları güçlendirilir¹⁶.

XIX. yy.da gelindiğinde Boğazlar sorunu ortaya çıkar¹⁷. Avrupa'nın büyük devletleri İstanbul'u işgal etmek ve Akdeniz'de egemenlik kurmak istedikleri için Çanakkale Boğazı'nı çeşitli defalar geçmeye çalışır. İngilizler M.1807'de boğazı geçerek İstanbul önlerine kadar ilerler. Bu olaydan sonra yeni tedbirler alınarak tahkimatlar güçlendirilir. İngilizlere İstanbul dönüşü boğazda büyük bir hezimet yaşatılır¹⁸.

Gerek Avrupa devletlerinin gerekse Rusya'nın boğazı geçme isteği hiçbir zaman bitmemiş, bu durum XX. yy.ın başlarında I. Dünya Savaşı ile sonuçlanmıştır. Bu savaşta tarihinin en büyük sınavını veren Çanakkale düşman kuvvetlerine hiçbir şekilde geçit vermemiştir. Küçük bir sahil kasabası hüviyetindeki şehir günümüzde de stratejik konumu, tarihi ve doğal güzellikleri ile önemini korumaya devam etmektedir.

¹⁴ Anonim, "Çanakkale"..., s.1827.

¹⁵ Anonim, "Çanakkale"..., s.1828; M. C. Şihabeddin Tekindağ, "Çanakkale (Tarih)"..., s.345; Metin Tuncel, "Çanakkale Boğazı"..., s.202; Lucienne Thys Şenocak, "Kumkale ve Seddülbahir Osmanlı Kaleleri", *Cogito*, S.28, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s.274.

¹⁶ Anonim, "Çanakkale"..., s.1828.

¹⁷ Anonim, "Çanakkale"..., s.1829.

¹⁸ M. C. Şihabeddin Tekindağ, "Çanakkale (Tarih)"..., s.346; Metin Tuncel, "Çanakkale Boğazı"..., s.203; Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V., TTK Yayınları, Ankara 2011, s.2807-2809.

BÖLÜM 3

ÇANAKKALE'DEKİ OSMANLI DÖNEMİ SAVUNMA YAPILARI

Tarih öncesi çağlardan itibaren, Çanakkale Boğazı ve yakın çevresinde çeşitli savunma yapılarının inşa edildiği görülmektedir. Bu bağlamda, M.Ö. 3000'lerde Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasındaki girişine kurulan Troia (Truva) yerleşiminin etrafını kuşatan surların, boğazdaki ilk savunma yapısı olduğu söylenebilir¹.

İlerleyen dönemlerde de önemini koruyan boğazda, Bizans dönemine gelindiğinde geçişleri kontrol altında tutmak amacıyla çok sayıda inşa faaliyetinin yapıldığı görülür. I.Justinianus tarafından Sestos (Akbaş) ve yakınlarındaki Elaeus'ta (bugünkü Şehitler Abidesi'nin bulunduğu Eski Hisarlık adıyla anılan yerde) bir kale yaptırılmıştır². Erken Bizans döneminde Gelibolu Kalesi'nin surları yeniden inşa edilmiştir³. Yine Bizans döneminde Kilye Koyu'nda kalıntıları görülen Kilye Kalesi⁴ ve Bizans'ın gümrük olarak kullandığı Abydos'a da bir kale inşa edilmiştir⁵.

Türklerin bölgeye hâkimiyeti ile birlikte mevcut bazı kaleler onarılmış ve bir taraftan da yenileri yapılmaya başlanmıştır. Gelibolu Kalesi, yeni bir limanla birlikte Yıldırım Bayezid tarafından yeniden yaptırılır⁶. Bayezid'den sonra Süleyman Çelebi de Cenevizli Negro ailesine, Gelibolu'nun karşı kıyısında yer alan Lâpseki'ye bir kule inşa ettirir⁷. Bu kule, M.1416'da Venedik donanmasının saldırıları sonucu büyük ölçüde zarar görmüş ve Hamza Bey tarafından tamamen yıktırılmıştır⁸.

¹ Rudolf Naumann, *Eski Anadolu Mimarlığı*, TTK Yayınları, Ankara 1998, s.254.

² M. C. Şihabeddin Tekindağ, "Çanakkale (Tarih)", *İslam Ansiklopedisi*, C.3, MEB Yayınları, Eskişehir 1997, s.341; Ayşe Ç. Türker, "Early Christian and Byzantine Archaeology on the Valleys around Madytos", *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ 3*, AKVAD, Ankara 2009, s.51-52, 59-60.

³ Ayşe Ç. Türker, "The Gallipoli Castle in the Byzantine Period", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.23, Ankara 2006, s.185.

⁴ Ayşe Ç. Türker, "Çanakkale Boğazında Bizans Dönemine Ait Tarihi ve Arkeolojik Veriler", *Çanakkale I: Savaşı ve Tarihi*, İstanbul 2006, 536-537.

⁵ Ayşe Ç. Türker, "Çanakkale Boğazında ...", s.517-518, 520-521.

⁶ Dukas, *Bizans Tarihi*, (çev.VL. Mirmiroğlu), İstanbul Matbaası, İstanbul 1956, s.9; Feridun Emecen, "Gelibolu", *İslam Ansiklopedisi*, C.14, Diyanet Yayınları, İstanbul 1993, s.1.

⁷ M. C. Şihabeddin Tekindağ, "Çanakkale (Tarih) ...", s.343; Metin Tuncel, "Çanakkale Boğazı", *İslam Ansiklopedisi*, C.8, Diyanet Yayınları, İstanbul 1993, s.201.

⁸ M. C. Şihabeddin Tekindağ, "Çanakkale (Tarih) ...", s.343.

Böylece Çanakkale Boğazı'nda Bayezid'in başlattığı kale yapımı Süleyman Çelebi döneminde devam etmiştir. Bu, boğazlarda Osmanlının karşılıklı kale yapımına başlangıç olmuştur. Boğazların denetim altında tutulmasının önemi kavranmış Fatih döneminden itibaren gelişen ve değişen askeri teknolojiye ve tarihsel olaylara bağlı olarak XIX. yy.lın sonuna kadar çeşitli savunma yapıları inşa edilmiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde, Çanakkale ve yakın çevresinde inşa edilmiş olan Osmanlı dönemi savunma yapıları kronolojik sırayla tek tek ele alınarak incelenmiştir (Şekil 1).

3.1. Kaleler

3.1.1. Gelibolu Kalesi

İnceleme Tarihi: 05 Mart 2004 / 30 Mart 2013

Resim No: 1-2

Şekil No: 2-3

Yeri:

Gelibolu kent merkezinde, liman ve gerisindeki tepede yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Bugün çok az bir bölümü ulaşan kalenin orijinalinde nasıl biçimlendiğini gravürler ve seyyahların anlatımından öğrenebilmekteyiz.

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde kale hakkında şu bilgileri verir;

“... bu kale Rumeli tarafından kayalık bir tepe üzerinde olup altıgünden uzunca, traşlı taş ile yapılmış hazırbaş ve havalesiz bir kaledir. Yetmiş adet kule, ikibin yüz adet duvar dişleri vardır. Hendeği kesme kayadan sarp hendektir. Eski zaman içinde deniz dolaşmış. Hala hendek içinde su yoktur. Güneybatı tarafında bir demir kapısı var. Kalenin etrafının büyüklüğünü bilmiyorum. Ama Kefe ve Selanik gibi bir hisar değilse de herhalde kavi ve sağlam bir kale idi. Cephesi, buğday ambarları, su sarnıçları burada olup diğer çarşısı ve pazar varoştadır. Varoşu kalenin güneyinde, batısında ve kuzeyinde geniş, gülistan ve bağlıkta olup doğu tarafı rum denizidir”⁹.

Gravürlerde kale farklı şekillerde betimlenmiştir. Bunlar arasında gerçeğe en yakın olan Christoforo Buondelmonti'nin M.1410-1420 tarihli iki gravürüdür¹⁰. Bu iki gravürde tepede dikdörtgen planlı iç kale ve daha aşağıda deniz seviyesinde liman ile birlikte bir kule görülmektedir. İç kale içinde birde I. Murad'ın yaptırdığı saray olduğu düşünülen yapı görülmektedir¹¹. XVI. yy.da Camozzi Gionfranco Gelibolu'yu etrafı surlarla çevrili bir şehir olarak tasvir etmiş, iç kale ile birlikte liman ve tersaneyi de göstermiştir¹². Yine Piton de Tournefort'un seyahatnamesinde ve J.Mery'in Türkiye tarihi hakkındaki kitabında Gelibolu Kalesi'ni gösteren gravürlere yer verilmiştir¹³.

⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, (haz: Zuhuri Danışman), C. VIII, İstanbul 1971, s.177.

¹⁰ Ayşe Ç. Türker, “The Gallipoli Castle ...”, s.180.

¹¹ Ali Osman Uysal, Ayşe Çaylak Türker, “Çanakkale İli Ortaçağ ve Türk Dönemi Yüzey Araştırması 2005 Yılı Çalışmaları” 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C. 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.114.

¹² Semavi Eyice, “Çanakkale Boğazı Kalelerinin XVI. yy.da İtalya'da Basılmış Gravürleri”, *Bedrettin Cömert'e Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1980, s.258-260.

¹³ Diğer gravürler ve ayrıntılı bilgi için bkz. Semavi Eyice, “Çanakkale Boğazı ...”, s.260.

Gelibolu Kalesi'nin Bizans Dönemi'ne yönelik yapılan bir çalışmada yapılan araştırmalar sonucunda, iç kalenin kareye yakın dikdörtgen planlı olduğu anlaşılmıştır¹⁴ (Şekil 2).

Gelibolu Kalesi'nden günümüze iç liman ağzında bir kule ve limanın kuzeyinde yaklaşık 20,00-25,00 m. yüksekliğindeki¹⁵ tepede Namık Kemal İlköğretim Okulu bahçesi ile Gelibolu Kaymakamlığı binası arasında kalan sur kalıntıları ulaşabilmiştir (Resim 1-2).

Yapıda inşa malzemesi olarak moloz taş, yöreye özgü gözenekli kum taşı, mermer, düzgün olmayan kesme taş ve devşirme malzeme ile birlikte tuğla kullanılmıştır. Sur kalıntısında 36-37x20x4; 38x5; 37x4,5; 30x3-3,5; 24-25,5x12x3,5-4 cm. ölçülerinde¹⁶ tuğlalar yer almaktadır.

Sur kalıntısı kuzey-güney doğrultusunda uzanmakta olup 6,00 m. yüksekliğinde ve 50,50 m. uzunluğundadır¹⁷. Surun kuzey ucunda dikdörtgen, güney ucunda yaklaşık olarak kare, ortasında ise beşgen bir kule bulunur (Şekil 3).

Liman ağzındaki kule dıştan 13,10x13,80 m. boyutlarında yaklaşık kare planlı ve iki katlı olup, içten kubbe ile örtülüdür. Kulede duvarlar zemin katta 3,50 m. birinci katta 2,00 m. kalınlıktadır. Bu değişen duvar kalınlıkları kuleye dışarıdan bakıldığında zeminden yukarıya doğru bir daralma şeklinde kendini göstermektedir. Kulenin her cephesinde dışa doğru daralan birer mazgal penceresi bulunmaktadır. Yapının dışında kuzey cephesinde, 1994 yılında yapılan kaçak kazı sırasında kule duvarına bitişik bir çeşme ortaya çıkarılmıştır¹⁸. Yine burada kuleye bitişik kuzeye doğru uzanan 3,00 m. kalınlığındaki duvarın bitiştiği köşede limana açılan mazgal biçimli bir kapı bulunur. Bu kapıdan merdivenle limana inilmektedir.

Kuleye asıl giriş güney cephede yer alan 0,80 m. genişliğinde yarım daire kemerli kapıdan sağlanır. Bu kapının dışında kule içerisinde zemin katta batıda limana açılan 0,65 m. genişliğinde bir kapı daha vardır. Kulenin zemin katında yaklaşık 2,00 m. çapında daire biçimli bir sarnıç yer almaktadır. Burada köşelerde devşirme sütun başlıklarına (bingi taşı olarak kullanılmış) oturtulan pandantiflerle kubbeye geçilmiştir. Zemin kattan birinci kata

¹⁴ Bkz. Ayşe Ç. Türker, "The Gallipoli Castle ...", s.175.

¹⁵ Ali Osman Uysal, Ayşe Çaylak Türker, "Çanakkale İli Ortaçağ ...", s.112; Ayşe Ç. Türker, "The Gallipoli Castle ...", s.177.

¹⁶ Ayşe Ç. Türker, "The Gallipoli Castle ...", s.182-184.

¹⁷ Ayşe Ç. Türker, "The Gallipoli Castle ...", s.177; Ali Osman Uysal, Ayşe Çaylak Türker, "Çanakkale İli Ortaçağ ...", s.112.

¹⁸ Mehmet İrdesel, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, Geltur Turistik Yayımcılık, Gelibolu 1998, s.33.

1,00 m. genişliğinde “L” biçimli döner bir merdivenle çıkılır. Birinci kattan kulenin dışına açılan bir kapı ile terasa çıkılan bir merdiven bulunmaktadır. Bu katta kuzey ve güney cephe içi içe iki yarım daire kemerle, batı ve doğu tek bir yarım daire kemerle derinleştirilmiş ve pandantiflerle kubbeye geçilmiştir. Dıştaki kemerlerde düzgün kesme taş malzeme kullanılırken içteki kemerlerde bir sıra taş üç sıra tuğla kullanılmıştır. Katlar arasında bir de havalandırma bacası bulunmaktadır.

Kule 1965’de restore edilmiş olup şuan Piri Reis Müzesi olarak kullanılmaktadır¹⁹.

Tarihlendirme:

Erken Bizans Döneminden itibaren var olduğu anlaşılan²⁰ kale, Gelibolu’nun Türkler tarafından fethinden sonra Yıldırım Bayezid tarafından yeni bir limanla birlikte yeniden yaptırılır²¹. Kalenin yeniden inşası Saruca Paşa tarafından M.1390 yılında yapılmıştır. İnşa sırasında, dış kale yıkılarak bir tepe üzerinde yer alan, şehre ve limana hâkim konumda olan iç kale onarılmıştır. Gemileri fırtına ve düşmandan korumak amacıyla iç içe iki büyük havuzdan oluşan liman temizlenerek, liman ağzına iki kule inşa edilmiştir. Burası Osmanlı’nın ilk düzenli tersanesi olmuştur²².

¹⁹ Mehmet İrdesel, *Gelibolu ve ...*, s.65.

²⁰ Ayşe Ç. Türker, “The Gallipoli Castle ...”, s.185.

²¹ Dukas, *Bizans Tarihi ...*, s.9; Feridun Emecen, “Gelibolu ...”, s.1.

²² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, TTK Yayınları, Ankara 1948, s.395; Dukas, *Bizans Tarihi ...*, s.9; M. C. Şihabeddin Tekindağ, “Çanakkale (Tarih)...”, s.343.

3.1.2. Bozcaada Kalesi

İnceleme Tarihi: 05-10 Ekim 2009 / 09 Kasım 2011

Resim No: 3-4

Şekil No: 4

Yeri:

Bozcaada'nın kuzeydoğusundaki burunda yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Topografyaya göre şekillenen ve belirli bir planı olmayan kale, iç sur ve onu kuşatan dış surdan oluşmaktadır (Resim 3). Dış sur 10,00 m. genişliğinde, 250,00 m. uzunluğunda bir hendekle şehirden ayrılmıştır²³ (Şekil 4).

Kalede inşa malzemesi olarak kaba yonu taş ve moloz taş kullanılmıştır. Yapının kubbe ve tonoz kuruluşlarında tuğla malzemenin de kullanıldığı görülmektedir.

Kaleye ana giriş hendek üzerindeki taş bir köprü ile güneybatıdaki kapıdan sağlanmıştır (Resim 4). Bunun dışında, Deniz Kapısı ve Mendirek Kapısı olmak üzere iki kapısı daha bulunmaktadır. Mendirek Kapısı kalenin doğuya uzanan burnunun tam ortasında yer almaktadır.

Dış surun kuzey tarafı tamamıyla yüksek kayalar üzerinde yer aldığından fazla tahkim edilmemişken batı, güneybatı ve doğu kısmı kuvvetli bir şekilde tahkim edilmiştir. İç sur ile dış sur arasında bazı yapılara ait temel izleri görülmektedir. Bu alanda XIX. yy.da yapıldığı düşünülen bir tabya yer almaktadır. İç surun doğu tarafında yer alan birinci kısmın, doğu ve batı olmak üzere rampaya açılan iki kapısı bulunmaktadır.

Birinci bölümde, günümüzde harap bir vaziyette olan cami, revir, zindan ve kışla bölümleri yer almaktadır. Asıl iç sur olan ikinci kısım ise biri baş kule olmak üzere dikdörtgen ve çokgen planlı sekiz kuleden oluşur. Ortada levazım deposu, kuzeydoğu köşede ise cephanelik kısmı yer alır.

Tarihlendirilmesi:

Kesin olarak ne zaman inşa edildiği bilinmeyen kale birçok onarım geçirmiştir. Fatih Sultan Mehmet tarafından kale yeniden ihya edilmiş ve iç surda bir cami yapılmıştır. Cami, Kanuni Sultan Süleyman ve IV. Mehmet dönemlerinde onarım görmüştür²⁴. Kale ayrıca

²³ Mehmet Saadettin Aygen, *Bütün Yönleriyle Bozcaada*, Türkeli Yayınları, Afyon 1985, s.80.

²⁴ Mehmet Saadettin Aygen, *Bütün Yönleriyle ...*, s.81.

H.1115/M.1703-04, H.1118/M.1706-07, H.1126/M.1714-15 ve H.1138/M.1725-26 yıllarında tamir edilmiştir²⁵.

Kalenin iki adet kitabesi bulunmaktadır. Bunlardan güneybatıdaki giriş kapısı üzerinde yer alan tamir kitabesi şöyledir;

“Yapdı bu kal‘a-i mansûreyi Sultan Mahmûd
Hak Te‘âlâ ede a‘dâsını her dem makhûr
‘Ayniyâ düşdü dedim mısra‘-i târîhi metîn
“Oldu Bozcaada’nın kal‘a vü şehri ma‘mûr”
1231”²⁶

Kalenin güneydoğusunda yer alan Deniz Kapısı üzerindeki ise kitabe şöyledir;

“Etdi bu hısn-ı hasîni yeni başdan tecdîd
Hân-ı Mahmûd-şiyem dâver-i Dârâ-tedbîr
Her gören eyledi târîhini Aynî tahsîn
“Buldu Bozcaada’nın sûru ne zîbâ ta‘mîr”
1231”²⁷

Güneybatıdaki giriş kapısı ve güneydoğusundaki Deniz Kapısı üzerinde yer alan bu kitabelerden, H.1231/M.1815-16 tarihinde II. Mahmut tarafından tekrar esaslı bir şekilde onarıldığı anlaşılmaktadır. En son onarım ise 1965-1970 yılları arasında yapılmıştır²⁸. Bugün müze olarak kullanılan kalede, mezar taşları, kitabeler, silahlar, top mermileri, seramik tabaklar ve amforalar sergilenmektedir.

²⁵ Cengiz Orhunlu, “Bozcaada’da Türk Eserleri ve Kitabeleri”, *Türk Kültürü*, S.86, Ankara 1969, s.145; Mehmet Saadettin Aygen, *Bütün Yönleriyle ...*, s.79-80.

²⁶ Gülgün Yazıcı, Şahin İmran, Mesut Yazıcı, “Bozcaada’da Osmanlı Medeniyetinin Tanıkları: Kitabeler”, *Bozcaada Değerleri Sempozyumu*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, No:77, Çanakkale 2008, s.101.

²⁷ Gülgün Yazıcı, Şahin İmran, Mesut Yazıcı, “Bozcaada’da Osmanlı ...”, s.101.

²⁸ Mehmet Saadettin Aygen, *Bütün Yönleriyle ...*, s.80.

3.1.3. Kal'a-i Sultâniyye (Çimenlik Kalesi)

İnceleme Tarihi: 10 Nisan 2004 / 29 Nisan 2010 / 17-31 Mayıs 2012 / 13 Haziran 2012

Resim No: 5-6-7

Şekil No: 5

Yeri:

Çanakkale Boğazı'nın Anadolu kıyısında Sarıçay'ın ağzındaki düzlük üzerinde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Kale, yaklaşık olarak 100,00x150,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Bir dış sur, ana kule (ahmedek), cephanelik, iki mescit ve tabyadan oluşmaktadır (Şekil 5).

Kaleye giriş kuzeyde yer alan kapıdan sağlanmaktadır. Ana kule kalenin tam ortasında, cephanelik doğuda, mescitler kuzey ve güneyde, tabya²⁹ ise batıda yer almaktadır. Bunun dışında güneydoğuda tabyalarla aynı zamanda yapıya eklendiğini düşündüğümüz örtü sistemi yok olmuş iki duvarı ayakta kalan bir bina bulunmaktadır.

İnşa malzemesi olarak; moloz taş ve kesme taş ile birlikte tuğla kullanılmıştır. Yapıda kullanılan tuğla ölçüleri şöyledir; dış surdaki kulelerde 27x27x4,5 cm. kale kapısının bulunduğu kulede kemerlerde 27x16x4,5 cm. cephanelikte 27x27x4,5 cm. ana kulede kubbe ve tonozlarda 27x27x4,5 cm. kemerlerde büyük çoğunlukla 27x16x4,5 cm. çok az sayıdaki örnekte de 31x15x4 cm.dir. Ana kulenin katları arasındaki döşemelerde ise ahşap kullanılmıştır.

Kalenin batı duvarı dışındakiler sağlam bir şekilde günümüze ulaşmıştır. Batı duvarının üst kısmı yıkılarak üzerine toprak örtülü kâgir tabyalar yapılmıştır (Resim 5). Diğer duvarlar, seğirdim yeri ve ardı ardına bir top atışına uygun dışa doğru genişleyen mazgal, bir dışa doğru daralan tüfek atışına uygun mazgal sıralamasının görüldüğü barbataya sahiptir. Seğirdim yerlerine kuzey ve kuzeybatıdaki merdivenlerle çıkılmaktadır. Duvarların altında zemin seviyesinde yer yer dışa açılan kemer açıklıkları bulunmaktadır. Bunların büyük bir kısmı bugün kapatılmıştır. Doğu duvarı 4,50 m. güney duvarı 5,20 m. kuzey duvarı 6,20 m. kalınlıkta³⁰ olup duvar yüksekliği yaklaşık 13,00 m.dir. Kalenin

²⁹ Tabyaya detaylı bir şekilde tabyalar bölümünde yer verileceğinden burada üzerinde durulmayacaktır.

³⁰ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, C. III, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul 1989, s.174.

kulelerinden batıdaki ikisi tabyaların altında kalmış olup, II. Abdülhamid Arşivindeki³¹ fotoğrafından anlaşıldığı kadarıyla daire planlıdır (Resim 6). Bunun dışında kuzey ve güneyde birer doğuda ise dört kulesi bulunmaktadır. Orijinalinde toplam sekiz kuleye sahiptir. Kuzeydoğu kulesi zemin ve birinci kattan oluşmakta olup dokuz cephesi açıkta üç cephesi duvar içinde on iki köşelidir. İçten ise daire planlıdır. Güneydoğu kulesi dıştan ve içten daire planlıdır. Bu ikisi arasında doğu duvarında yer alan iki kulenin ise beş cephesi açıkta üç cephesi duvar içinde olup sekiz köşelidir. Zemin ve birinci kattan oluşmaktadır. Birinci kata sura dayanmış taş bir merdivenle çıkılmaktadır. Güney kulesi yarım daire, kuzey kulesi ise daire biçimlidir. Güney kulesinde de birinci kata taş bir merdivenle çıkılmaktadır. Kaleye giriş sağlandığı kule kapı ve üzerinde yer alan kattan oluşur. Üst kata seğirdime çıkılan merdivenle ulaşılmaktadır. Genellikle iki katlı olarak düzenlenen kuleler kubbe ve tonozla örtülüdür.

Kale kapısı sivri kemerli bir niş içerisine alınmış hafif basık yarım daire kemerlidir. Kapıdan ön koridora, oradan kubbeli ara mekâna, buradan da ikinci bir koridorla kale içine girilmektedir. Bu şekilde kale içine doğrudan girilmesini önlemek için üç aşamalı bir giriş düzenlenmiştir.

Ana kule yaklaşık 30,00x43,00 m. (1300 m²) boyutlarında dikdörtgen planlıdır (Resim 7). Oldukça sağlam bir yapı olan ana kulenin duvar kalınlığı yaklaşık 7,00 m. yüksekliği 20,00 m.dir. Kulenin ilk katı yerden 4,00 m. yükseklikte yer almaktadır³². Yapıya kuzeyde, yüksekçe tutulmuş bir niş içerisine alınan hafif basık yarım daire kemerli bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kule üç katlı olup üst katlara zeminden itibaren başlayan iki taraflı taş merdivenle, yalnız üçüncü kata ahşap merdivenle çıkılmaktadır. Üçüncü kat on adet küçük kubbe ile örtülüdür. Bu kattan taş merdivenle teras kata çıkılmaktadır. Teras katta; güneyde dokuz, batıda üç, kuzeyde altı, doğuda dört ve köşelerde birer olmak üzere toplam yirmi altı adet dışa doğru genişleyen mazgal açıklık bulunmaktadır.

Cephanelik daire planlı olup içi 5,00 m. çapında, duvar kalınlığı ise 2,28 m.dir. Yapıya batıda yer alan basık kemerli kapı ile girilmektedir. Kubbe ile örtülü yapının içerisinde 2,00 m. genişliğinde 1,00 m. derinliğinde sivri kemerli dört büyük niş bulunmaktadır³³.

³¹ Çanakkale Boğazı'ndaki İstihkâmlar ve Tabyaları (II. Abdülhamid Arşivi), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 779-72/1-26.

³² Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri ...*, C. III, s.181-182.

³³ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri ...*, C. III, s.182.

Fatih Mescidi kuzey cephede ortada yer alan kaleye girişin yapıldığı kuleye bitişiktir. Mescide batıda yer alan basık kemerli kapıdan girilmektedir. Kapı kemeri üzerinde kandil şeklinde kabartmalı kilit taşı ve bunun iki yanında madalyon şeklindeki kabartma dikkati çeker. Yapı 5,00x12,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı olup düz bir şekilde ahşapla örtülüdür. Mescitte altı pencere bulunmaktadır. Kible istikametine göre hafif açılı olan mescidin mihrabı köşeye yerleştirilmiştir. Sonradan esaslı bir şekilde onarıldığı anlaşılan minare tek şerefeli olup bodurdur. Mescidin altında da birbirinden bir duvarla ayrılan 4,00x5,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı iki oda yer almaktadır. Her iki odanın da dışa açılan birer pencere ve kapısı bulunur.

Sultan Abdülaziz Mescidi ana kulenin güneybatı köşesinde yer almakta olup, güney suruna bitişiktir. Kible dikkate alınarak inşa edildiğinden güney suruna açılı olarak birleşmektedir. Zeminden yaklaşık 2,50 m. yüksek tutulan mescidin alt katında bir bodrum katı bulunmaktadır. Mescide kuzeybatı cephede yer alan taş merdivenle çıkılmaktadır. Yapıya düz lentolu bir kapı ile girilir. Kapı üzerinde oval biçimli tuğralı bir kitabe yer almaktadır. Tuğra kazınarak tahrip edildiği için tarihi okunamamaktadır. Ancak şekli itibariyle Sultan Abdülaziz'e ait olduğu anlaşılmaktadır. Mescit 11,00x13,00 m. boyutlarında kareye yakın dikdörtgen planlı olup harim kısmı on adet pencere ile aydınlatılmıştır. Yine kalenin diğer mescidi gibi büyük ölçüde yenilendiği anlaşılan yapının iç mekânda duvarları boyalıdır. Sade özellikte bir mihrap ve minbere sahip olan mescit orijinalliğini yitirmiştir.

Kalede herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır. Ancak Fatih Mescidi'nin kapı kemerindeki kandil şeklinde kabartmalı kilit taşı ve bunun iki yanında madalyon şeklindeki kabartma dekoratif unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Tarihlendirilmesi:

Kale, İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından M.1462-63 yıllarında, Yakup Paşa'nın sorumluluğunda yaptırılmıştır³⁴.

Kalenin isminin verilmesini Piri Reis "Kitabı Bahriyesi"nde şöyle anlatır:

"Bu fasıl Sultaniye ve Kilidbahir denmekle maruf olan kaleleri bina eden merhum sultan mehmed gazi rahmetullahaleyh rahmeten vasiaten meskuren kalelerden Anadolu tarafında olan kaleye Sultaniye dedikleri veçhi tesmiye bu

³⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri ...*, C. III, s.171-172; Franz Babinger, *Mehmed der Eroberer und Seine Zeit Welten Stürmer Einer Zeitenwende*, München 1953, s.224.

olmuş kim. Merhum sultan Mustafa bin Sultan Muhammed han Kal'a-i meskurun üzerine varıp bina ettirmişlermiş"³⁵.

Yapı, Kanuni döneminde M.1541 yılında onarım görmüş ve kaleye girişin sağlandığı kule yenilenmiştir³⁶. Sultan Abdülaziz döneminde kale onarılmış ve bir mescit eklenmiştir. Kalenin dış surlarının denize bakan batı kısmı XIX. yy.da II. Abdülhamid tarafından yıktırılarak yerine bugünkü tabya yapılmıştır³⁷. Günümüzde kale, Çanakkale Boğaz Komutanlığı denetiminde askeri müze olarak kullanılmaktadır.

³⁵ Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye (Denizcilik Kitabı)*, (çev. Yavuz Senemoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, Ankara 1973, s.86.

³⁶ Kulede kapı üzerinde yer alan kitabe murçla kazındığı için Ekrem Hakkı Ayverdi kitabenin tarihini H.978 / M.1570-71 olarak okumuştur. Son yıllarda Ömer Çakır tarafından yapılan bir çalışmada kulenin asıl tarihinin H.948 / M.1541-42 olduğu anlaşılmıştır. Yani bu kule Kilidü'l-Bahr Kalesi'ndeki Kanuni Kulesi ile aynı zamanda yapılmıştır. Zaten her iki kulede Ayverdi'nin yayınında da belirttiği gibi tıpatıp aynıdır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri ...*, C. III, s.184; Ömer Çakır, "Çimenlik Kalesi'nin Tamir Kitâbesi Hakkında Bir Vesika ve Bir Tashih" *Çanakkale Merkezi Değerleri Sempozyumu(25-26 Ağustos 2008)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, No:76, Çanakkale 2008, s.846-854.

³⁷ II. Abdülhamid Arşivi'ndeki fotoğraflarda kalenin denize bakan surları ayakta. Bu nedenle tabya II. Abdülhamid döneminden önce yapılmış olamaz. II. Abdülhamid Arşivi'ndeki fotoğraflarda; H.1305 (M.1887-88) tarihinde inşa edilen Orhaniye Tabyası görülürken, H. 22 Rebi'ülevvel 1307 (M. 16 Kasım 1889) tarihinde inşa edilen Rumeli Hamidiye Tabyası'nın bulunduğu mevkide bir inşa faaliyeti gözükmemektedir. Yani henüz Rumeli Hamidiye Tabyası'nın inşası bitmemiştir. Bu da bize, II. Abdülhamid Arşivi'ndeki Çanakkale İstihkâmlarına ait fotoğrafların M.1887-88 ile M.1889 tarihleri arasında çekildiğini göstermektedir. Bkz. *Çanakkale Boğazı'ndaki İstihkâmlar ve Tabyaları* (II. Abdülhamid Arşivi), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 779-72/1-26. Daha önceki bazı yayınlarda ve bugün kale içinde tabyaların önünde yer alan levhada Abdülaziz döneminde yapıldığı belirtilmektedir, ancak bu albüm bize bu bilginin doğru olmadığını göstermektedir. Bkz. Ramazan Eren, *Çanakkale ve Yöresi Türk Devri Eserleri*, Çanakkale 1990, s.39.

3.1.4. Kilidü'l-Bahr (Kilitbahir) Kalesi

İnceleme Tarihi: 15 Mart 2004 / 29 Nisan 2010 / 09-26 Mayıs 2012 / 29 Eylül 2012

Resim No: 8-9

Şekil No: 6

Yeri:

Kal'a-i Sultâniyye'nin karşı kıyısında, dik bir yamacın eteğinde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Kale, üç yapraklı yonca planı ile Osmanlı Kaleleri içinde özel bir yere sahiptir. Yapı yaklaşık olarak 115,00x215,00 m. boyutlarında geniş bir alan oturtulmuştur (Şekil 6).

Yapı bir dış sur, bunun çevrelediği iç sur ve ana kule ile birlikte Kanuni döneminde eklenen ikinci avlu ve daire planlı bir kuleden oluşmaktadır (Resim 8-9). Surun dışı ise bir hendekle çevrelenerek kuvvetlendirilmiştir.

Kaleye giriş surların kuzey ve güney tarafındaki kapılardan sağlanmaktadır. Ana kule iç surun tam ortasında, ikinci avlu ve daire planlı kule kalenin güneyinde yer almaktadır. Bunun dışında iç sur içinde ana kapı girişinde ve batıdaki yonca yaprağında sonradan eklendiği anlaşılan ve işlevi bilinmeyen dikdörtgen planlı birer bina daha bulunmaktadır.

İnşa malzemesi olarak; moloz taş, kaba yonu taş ve kesme taş ile birlikte tuğla kullanılmıştır. Yapıda kullanılan tuğla ölçüleri şöyledir; dış surdaki kemer açıklıklarında 30x30x3,5-4 cm. ana kulede 27x27x4,5 ve az sayıda 31x31x4 cm. kemerlerde 27x16x4,5 cm. ana kulenin zeminin altındaki sarnıçta 30x30x3,5-4 cm.dir. Ana kulenin katları arasındaki döşemelerde ahşap kullanılmıştır. Ancak bu döşemeler günümüze ulaşmamış olup hatılların bir kısmı görülebilmektedir.

Kalenin dış surunun doğu duvarı dışındakiler sağlam bir şekilde günümüze ulaşmıştır. Altında kemer açıklıkları olduğu düşünülen doğu duvarı tamamen yıkılmıştır. Dış surun iç suru kuşatan güney, kuzey ve batı duvarları seğirdim yeri ile mazgallı (dendanlı dişli) parapete sahiptir. Hisarpeçe niteliğinde olan dış surda seğirdim yerlerine batı ve güneyde yer alan merdivenlerle çıkılmaktadır. Dış sur 2,18-2,27 kalınlıkta, yaklaşık 7,00 m. yüksekliktedir³⁸. Tek kat olarak düzenlenen kuleler sura göre 1,50 m. daha yüksek

³⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, C. IV, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul 1989, s.794.

tutulmuştur. Bunların beşi dıştan beş kenarlı, dördü ise üçgen biçimlidir³⁹. Dış suru kuşatan kuru hendek 10,00-12,00 m. genişliğindedir⁴⁰. Dış sura bugün mevcut olmayan hendek üzerine atılan ahşap köprülerle geçilmektedir. Bu köprüler ve açıldıkları kapıların biri kuzeybatıda diğeri ise güneydoğuda yer almaktadır. Kuzeybatıda yer alan basık kemerli kapı dışarıdan kâgir perde duvarla kapatılmıştır. Güneydoğudaki kapı ise açık olup aynı şekilde basık kemerlidir.

İç sur üç bölümden oluşmaktadır. Bunların arası sonradan eklendiğini düşündüğümüz mazgallı duvarla kapatılmış ve birer kapı ile birbiri arasında geçiş sağlanmıştır⁴¹. İç surun dış yüzünde duvar üzerinde iki sıra halinde tuğlaların farklı dizilmesi ile oluşturulmuş meandr tezyinatı görülür. Bunun dışında yine duvarlar üzerinde etrafi tuğla ile kuşatılmış mermer çivi başları yer almaktadır. Bu çivi başlarından kuzeybatıdaki üzerinde “Ya Hannan, Ya Mennan, Ya Dayyan” şeklinde Esmâ-i Hüsnâ yazıları bulunmaktadır⁴². Bunların dışında devşirme birçok malzemede dikkati çekmektedir. Yapının doğuda ve kuzeybatıda yer alan iki kapısı bulunmaktadır. Kuzeybatıda, hendekten gelen kapının karşısında olan kapı sonradan kapatılmıştır. Bu yüzden bugün iç sura sadece doğuda yer alan kapıdan giriş yapılabilmektedir. Kapı sivri kemerli bir niş içerisine alınmış basık kemerlidir. Kapıdan çapraz tonozlu ara mekâna geçilir. Bu mekânın iki yanında sivri kemerli çapraz tonoz örtülü nöbetçilerin durması için yapılmış birer niş yer almaktadır. Ara mekândan basık kemerli bir kapı iç avluya geçilmektedir. İç sur seğirdim yeri ve dışa doğru genişleyen mazgallı barbataya sahiptir. Mazgalların üzeri sonradan yuvarlatılmıştır. Fatih döneminde bulunmayan bu uygulamanın XIX. yy.da yapıldığı düşünülmektedir⁴³. İç surun duvarları ise 7,00 m. kalınlıkta ve 20,00 m. yüksekliktedir.

Ana kule yürek biçiminde (üçgen) olup yedi katlıdır. Sadece birinci kata taş bir merdivenle çıkılmaktadır. Katlar arasında olması gereken ahşap döşeme ve merdivenler yok olmuştur. Birinci ve ikinci katta ikişer, üçüncü katta bir, dörd ve beşinci katta ise ikişer

³⁹ *Ibid*, s.796.

⁴⁰ *Ibid*, s.794.

⁴¹ Kalede bugünlerde devam eden restorasyon çalışmaları sırasında yapılan sondaj kazılarında seğirdime çıkan merdivenlerin mevcut zeminden daha aşağıya doğru indiği görülmüştür. Bu şekilde duvarların mevcut zeminden daha aşağıya gitmediği anlaşılmıştır. Bu da bize bu duvarların sonradan eklendiğini düşündürmektedir. Zaten bu duvarların ana duvarlarla birleşme noktalarında organik bir bağ olmadığı görülebilmektedir.

⁴² *Ibid*, s.798.

⁴³ *Ibid*, s.800.

oda bulunmaktadır⁴⁴. Yapının duvarları yaklaşık 4,00 m. kalınlıkta ve 30,00 m. yükseklikte olup zemininde bir de sarnıç bulunmaktadır.

İkinci avlu yaklaşık olarak üçgen biçimlidir. Doğu ve batı suru kalenin güney suruna bitişmiştir. Her iki surda mazgallı (dendan dişli) barbata ile seğirdim yerine sahiptir. Doğu duvarının altında sekiz adet kemer açıklığı bulunur. Surların duvar kalınlığı ve yüksekliği dış surla aynıdır. Batıda yer alan iki kulesi yine duvarlara göre biraz yüksek tutulmuş olup, dört köşelidir. Güney köşede yer alan Kanuni Kulesi ise 8,50 m. çapında daire planlıdır. Tek katlı olarak düzenlenmiştir. Kuleye kuzeyde yer alan taş merdivenle çıkılır. Yine kuzeyde yer alan basık kemerli niş içerisine alınan basık kemerli bir kapı ile yapıya girilmektedir. Kapı üzerinde 110x64 cm. ölçülerinde kitabe yer alır. Kulenin içerisinde dışa açılan yedi adet sivri kemerli mazgal pencere, teras katında ise sekiz adet dışa doğru genişleyen mazgal açıklık bulunmaktadır.

Kalede büyük ölçüde süsleme olmamakla birlikte, iç surun duvarları üzerinde yer alan iki sıra halindeki meandr tezyinatı ve çivi başları ile devşirme malzemeler dekoratif unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Tarihlendirilmesi:

Kal'a-i Sultâniyye ile birlikte M.1462-63 yıllarında Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır⁴⁵. Kildü'l-Bahr Kalesi'nin inşa kitabesi günümüze ulaşmamıştır. Buna karşılık tarihî kaynaklarda kalenin Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırıldığı kesin olarak belirtilmektedir. Dendrokronolojik yöntemle yapılan yaş tespitleri de tarihi kaynakları doğrular biçimde M.1462 tarihini ortaya koymuştur⁴⁶.

Piri Reis, kitabında kalenin isminin verilmesini ise şöyle anlatır:

“Rumeli tarafında olan kaleye Bahrı Kilid dediklerine ba’is bu olmuş kim ol kale bina olduğu zamanlarda yukarıdan varan kimler icazeti Rumeli tarafından alurlar imiş. Rumeli kalesi ne onun için bahri kilid demişler. Lakin Rumeli tarafında olan kalenin önünde büyük barçalar yatup icazet almağa kabil değildir. Zira akıntılı yerden hem derindür, meğer küçük gemiler olakim ifrat ile kenara yakın varıp yatarlar ama Anadolu tarafında olan kalenin iki tarafı hob vasi klimanlar deyu vuku üzerine arz edüp icazeti Anadolu tarafından alınması emr olmuştur vesselam”⁴⁷.

⁴⁴ *Ibid*, s.803.

⁴⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri ...*, C. III, s.171-172; Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri ...*, C. IV, 790; Franz Babinger, *Mehmed der Eroberer ...*, s.224.

⁴⁶ Peter Kuniholm, *Dendrochronologically Dated Otoman Monuments*, Plenum Publishers, New York 2000, s.28.

⁴⁷ Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye ...*, s.113.

Kilidü'l-Bahr Kalesi'nin mimarı bilinmemektedir. Fakat İsmail Utkular, Rumeli Hisarı'nın mimarı olarak kabul edilen Muslihiddin'in, hem Kilidü'l-Bahr hem de Kal'a-i Sultâniyye'yi yapmış olabileceğini düşünmektedir⁴⁸. Kale Kanûnî devrinde onarım görmüş ve bugün Kanûnî Kulesi(Sarı Kule) adıyla bilinen kule ile birlikte ek olarak ikinci bir avlu da inşa edilmiştir⁴⁹. Kule kapısı üzerinde yer alan kitabenin metni şöyledir;

“Kilid’l-Bahre kule a’lâ oldu
Frenkistan ki döndü cây-i bûme
Felekden rûh-i kudsi dedi târih
Zihî oldu Bahr-i Rûme 948”⁵⁰

Bu kitabeye göre kule yapıya H.948/M.1541-42 tarihinde yapılmıştır. Yapının onarımına ilişkin ikinci bir kitabe, mazgalsız ihata duvarı üzerindeki geç devir kapısı üzerinde bulunmaktaydı. Bu kitabenin metni ise şöyledir;

“İş bu kışla Gazi Abdülhamid Han Sani Hazretlerinin
Kaïmen tadil ve tamir olunmuştur sene 1311”⁵¹

Buna göre kale, II. Abdülhamid devrinde, H.1311/M.1893-94 yılında bakım ve onarım görmüştür⁵². Birinci dünya savaşında da kullanılan kale bütün ihtişamı ile bugün de ayaktaadır. Kilidü'l-Bahr Kalesi'nde bugünlerde restorasyon çalışmaları devam etmektedir.

⁴⁸ İsmail Utkular, Çanakkale Boğazında Fatih Kaleleri, (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi), 1954, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, s.35.

⁴⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, C. IV, s.791.

⁵⁰ *Ibid*, s.791. (Kitapta Osmanlıca olarak verilen metin tarafımızdan günümüz Türkçesi'ne çevrilmiştir).

⁵¹ *Ibid*, s.791. (Kitapta Osmanlıca olarak verilen metin tarafımızdan günümüz Türkçesi'ne çevrilmiştir).

⁵² *Ibid*, s.804.

3.1.5. Kumkale Kalesi

İnceleme Tarihi: 25 Nisan 2005 / 25-26 Nisan 2011

Resim No: 10-11

Şekil No: 7

Yeri:

Çanakkale Boğazı'nın girişinde Anadolu kıyısında Ege Denizine bakan yerde bulunmaktadır.

Mimari Tanımı:

Kale yaklaşık 100,00x100,00 m. boyutlarında kare planlı olup, dört köşede ve ortada çokgen kulelerle takviye edilmiştir. Kale; bir küçük hamam, çifte hamam, mescit, çeşme ve tabyadan⁵³ oluşmaktadır (Şekil 7). Bunların dışında kalenin küçük bir iskelesi ve mendireği de bulunmaktadır.

Kaleye giriş doğuda yer alan yarım daire kemerli kapıdan sağlanmaktadır (Resim 10). Küçük hamam, güneydoğu kulesi ve güney suruna bitişik olarak yapılmıştır. Çifte hamam, mescit ve çeşme sur dışında güneyde bulunur. Tabya, iskele ve mendirek ise kuzeyde yer almaktadır.

İnşa malzemesi olarak; moloz taş, kesme taş ve kaba yonu taş ile birlikte tuğla kullanılmıştır⁵⁴. Yapıda kullanılan tuğla ölçüleri şöyledir; doğu kulesinin tonoz örtüsünde 36x34x4 cm. kale kapısının kemerinde 35x32x4 cm. ile 25x12x5 cm. küçük hamamda 25x12x5 cm. çifte hamamın kubbesinde 35-33x32x3 cm. yarım kubbelerinde 34x14x4 cm. tonozlarında 22x22x5 cm. ve cehennemlik ayaklarında 34x33x4 cm.dir.

Kalenin kuzey duvarı yıkılmış olup, diğer duvarları mevcut olmakla birlikte harap durumdadır. Duvarların üst kısımları yıkık olduğundan top atışı için olması gereken mazgal açıklıklar mevcut değildir. Doğu duvarı yaklaşık 2,00 m. diğer duvarları ise 4,00 m. kalınlıkta olup, duvar yüksekliği yaklaşık 7,00 m.dir. Kalenin ayakta kalan beş kulesinden üçü güneyde diğer ikisi doğu ve batıda yer almaktadır. Doğu kulesi beş cephesi açıkta üç cephesi duvar içinde olup sekiz köşelidir. İçten ise kare planlı olup iki köşesi

⁵³ Bu tabyaya detaylı bir şekilde tabyalar bölümünde yer verileceğinden burada üzerinde durulmayacaktır.

⁵⁴ Yapıda kullanılan taşların yöredeki antik şehirlerden ve Ezine'deki taş ocaklarından getirildiği iddia edilmektedir. Bkz. Lucienne Thys Şenocak, *Hadice Turhan Sultan (Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler)*, (çev. Ayla Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s.174-175.

pahlanmış beş köşeli bir biçim arz eder. Yıkık olan güneydoğu kulesi görülebildiği dokuz cephesi açıkta üç cephesi duvar içinde olup on iki köşelidir. Her iki kulede tonoz örtülüdür. Büyük ölçüde yok olan güney kulesi beş cephesi açıkta üç cephesi duvar içinde olup sekiz köşelidir ve tonozla örtülüdür. Güney batı kulesi dokuz cephesi açıkta üç cephesi duvar içinde olup on iki köşelidir. Kule içten kubbe ile örtülüdür. İki katlı olarak yapılan kulenin ikinci katına taş merdivenle çıkılmaktadır. Zemin kattan ahşap bir döşemeye ayrıldığını düşündüğümüz üst kat döşemeleri yok olmuştur. Tüm bu kulelerin en büyüğü olan batı kulesi dıştan beş köşeli olup güneybatı kulesi gibi iki katlı olarak düzenlenmiştir. Ancak burada üst kata çıkışın sağlandığı taş bir merdiven bulunmamaktadır. Bu durum üst kata çıkışın ahşap bir merdivenle yapıldığını akla getirmektedir. Ancak iki katı ayıran ahşap döşemeye birlikte bu merdivende yok olmuş olmalıdır. Kulenin alt ve üst katında tonoz örtülü ikişer oda yer almaktadır. Alt katta ayrıca büyük bir ocak ve dışarıya açılan beş kemer açıklığı bulunmaktadır.

Kalenin harap haldeki kapısı hafif basık yarım daire kemerlidir. Kapı 4,00 m. genişliğinde ve yaklaşık 8,00 m. derinliğindedir.

Kaleye sonradan eklendiği anlaşılan küçük hamam, 7,00x20,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı olup, aynı aks üzerinde sıralanan soyunmalık, ılıklik, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Yapıya güneyde yer alan hafif basık yarım daire kemerli kapıdan girilmektedir. Soyunmalık olduğunu düşündüğümüz bölüm 5,30x6,10 m. boyutlarında yaklaşık kare planlı ve iki katlıdır. Ancak iki katı ayıran döşeme ve yapının örtü sistemi yok olmuştur. Her iki katta toplam on bir pencere bulunmaktadır. Soyunmalıktan basık kemerli bir kapıyla ılıklik bölümüne geçilir. Bu bölümde 3,30x3,80 m. boyutlarında ara mekân ve güneyinde 2,00x2,00 m. ve 1,50x1,50 m. boyutlarında traşlık ve tuvalet olduğu düşünülen iki oda yer alır. Ilıklıktan geçilen sıcaklık bölümü 3,60x5,30 m. boyutlarında olup doğusunda iki köşede bu mekâna açılan 1,50x1,50 m. boyutlarında kare planlı halvet hücreleri bulunur. Yine bu mekânda iki halvetin arasında su deposuna açılan pencere görülür. Su deposu 2,40x5,90 m. boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Külhan kısmı ise güneydoğu kulesi ile su deposu arasında yer almaktadır.

Çifte hamam dıştan 21,00x25,00 m. boyutlarında olup dikdörtgen planlıdır (Resim 11). Yapı ılıklik, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Yapıya doğuda yer alan iki kapıdan girilmektedir. Hamamda iki ılıklik ve iki sıcaklık bölümü ile bir ortak su deposu bulunmaktadır. Ilıklık bölümleri 3,30x9,30 m. boyutlarında dikdörtgen

planlı ve tonoz örtülüdür. Bu bölümlerde köşede 1,40x3,60 m. boyutlarında dikdörtgen planlı traşlık ve tuvalet olarak kullanılan mekânlar yer alır. Ilıklıktan 11,00x11,00 m. boyutlarında kare planlı sıcaklık mekânlarına geçilir. Sıcaklık bölümü sivri kemerli dört eyvanlı olup, köşelerde 2,70x2,70 m. boyutlarında halvet hücreleri bulunur. Bu haliyle hamam, Türk mimarisinde “Haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli” tip olarak değerlendirilmektedir⁵⁵. Halvet hücrelerine sivri kemerli kapılardan girilmektedir. Eyvanların üstü tonozla, halvet hücreleriyle ana mekân kubbe ile örtülüdür. Sıcaklığın gerisinde yer alan su deposu 2,50x23,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı olup tonoz örtü sistemine sahiptir.

Mescit dıştan 11,00x25,50 m. boyutlarında dikdörtgen planlı olup örtü sistemi tamamen yok olmuştur. Mescidin güneybatı ve kuzeydoğu duvarı ile güneydoğu duvarında mihrabın iki yanında pencereler olduğu anlaşılmaktadır. Ancak duvarlarının büyük bir bölümü yıkıldığı için pencere sayısı sağlıklı olarak belirlenememiştir. Harap olan mihrabı sivri kemerli ve sütunceli olup kemer köşeliklerinde belirli belirsiz madalyon şeklinde kabartmalar olduğu görülmektedir. Mihrap üstte dendanlı bir silme ve üzerinde yer alan profilli bir saçakla sınırlandırılmıştır. Mescidin kuzeybatısında mihrap kaidesine ve son cemaat yerine ait kalıntılar bulunmaktadır.

Çeşme dıştan 4,00x4,50 m. boyutlarında yaklaşık kare planlıdır. Su hazneli olan çeşmenin kuzeybatı yönünde sivri kemerli ön cephesi bulunmaktadır. Yapının diğer cepheleri masif bırakılmıştır.

Kalenin tamamında herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır. Ancak mescidin mihrabında yer alan madalyon kabartması, dendanlı silme ve profilli saçak dekoratif unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Tarihlendirme:

Fatih Sultan Mehmet döneminde boğaza yapılan iki kale Venediklilerle girilen mücadeleye kadar düşman gemilerinin saldırılarına karşı boğazı korumuştur. Venedik gemileri bu iki kaleden atılan toplar sayesinde Marmara denizine geçememiş, ancak bu kalelerin arkasına gizlenerek boğazın çıkışını kapatıp Osmanlı gemilerinin dışarıya çıkmasına engel olmuşlardır⁵⁶. Osmanlı donanmasının M.1656 yılında Çanakkale Boğazı

⁵⁵ Bkz. Semavi Eyice, “İznik’de Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme”, *Tarih Dergisi*, C.11, S.15, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1960, s.108.

⁵⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. III, TTK Yayınları, Ankara 1951, s.382-383.

önlerinde Venedik donanması ile mücadele etmesi ve mağlup olması⁵⁷ boğazın tahkimi için yeni tedbirleri mecburi kılmıştır. Bundan dolayı Çanakkale Boğazı'nın Ege Denizi'ne açılan kısmında karşılıklı olarak iki kale inşa edilmiştir. İnşa masrafları IV. Mehmet'in annesi Turhan Sultan tarafından karşılanmıştır⁵⁸. Kale, sadrazam Köprülü Mehmet Paşa kontrolünde M.1658-59 yıllarında inşa ettirilmiştir. Anadolu yakasındaki kaleye Kumkale, Avrupa yakasındaki kaleye ise Seddülbahir (Hâkâniyye) Kalesi denilmiştir⁵⁹.

Evliya Çelebi ise kalelerin yapılışını ve isimlerinin verilmesini şöyle anlatır;

“Sene 1068 tarihinde Sultân Mehmed Hân-ı Râbi'in vâlîde-i müşfikası gayret [û] hamîyyet-i dîn-i Muhammedî için hasbeten lillâh mâlın bezl edüp bu mahalde bu kal'ayı binâ etdi. Sebebi oldur kim bu mahal Akdeniz boğazının ağzıdır. Bunda içeri kâfir gemileriyle tâ zıkr olunan kal'aların top ermez yerlerinde lenger-endâz olup bî-bâk u bîpervâ yatup İslâmbol'dan donanma-yı Âl-i Osmân geldikde akındı üzre gelüp kâfirle yaka yakaya olup elbette gemilerimizi alırdı. Niçe kerre böyle edüp donanmamız münhezim oldu. Âhir Vâlîde Sultân bu kal'ayı binâ edüp azîm toplar koyup küffâr bir dahi bu kal'adan içeri girmeyüp Âl-i Osmân donanması Akdeniz'de murâdedindiği cezîre vilâyetlere gider oldu. Hakkâ ki bu kal'a-i Sultaniye ilhâm-ı Rabbâni ile bina olunup Vâlîde Sultân binâsı olduğundan namına Sultâniyye kodular. Ba'dehû bu Sultâniyye'ye nazire Rûmeli tarafında Sultân Mehmed Hân-ı Râbi bir sedd-i iskender-misâl bir kal'a-i Van kavîyyü'l-bünyân bir sedd-i insan binâ edüp ismine Hâkâniyye dediler”⁶⁰.

İstanbul Süleymaniye kütüphanesinde yer alan 1663 tarihli Valide Hatice Turhan Sultan'a ait vakfiyede kalelerin yapılışı ve içerisinde yer alan birimler şu şekilde anlatılmıştır;

“Hz.Peygamberden rivayet edilen “İnsan ölünce amel defteri kapanır; ancak, sadaka-i cariyeye, hayırlı evlâd, faydanılan ilim bırakanlarınkî müstesnâ” mealindeki hadîs-i şerîfin ifâde ettiği üzere sadakaların en üstünü, iyiliklerinden mükemmeli, hayırların en iyisi aylar ve yılların tekerrür etmesiyle sona ermeyen, gece ve gündüzlerin geçmesiyle faydaları tükenmeyen, dünya durdukça devam edip kıyamet gününe kadar fayda ve kaynakları sürekli olan işin hayır binaları yapmak olduğunu gören valide Sultan uygun yerlere yüksek ve sağlam hayır binalarını yapmaya yönelmiştir. Bu noktadan hareketle önemli İslâmî boğazlarda yapılacak Hayrî hizmetlerden pay almak amacıyla “Malınızla cihad ediniz.” meâlindeki ilâhi buyruğa uyarak dünya ve ahirette hesapsız sevaba ermek için Akdeniz kıyılarında Boğazhisarı dışında bulunan Eski İstanbul adıyla meşhûr olan yerde durup, Mısır ve diğer ülkelere deniz yoluyla gitmek isteyen hacılarla yolcuların gidip gelmelerine engel olup zarar

⁵⁷ Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. IV, TTK Yayınları, Ankara 2011, s.2039-2040.

⁵⁸ Lucienne Thys Şenocak, “Kumkale ve Seddülbahir Osmanlı Kaleleri”, *Cogito*, S.28, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s.274.

⁵⁹ Lucienne Thys Şenocak, *Hadice Turhan ...*, s.131-133.

⁶⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname...*, s.157.

veren ve işkence yapan hatta zaman zaman Müslüman halkın gemilerine saldırılar düzenleyerek yağma eden kafirlerin, Müslümanları yer yer boğulmak üzere denizlerin dalgalarına bırakma ve yer yer esir alıp zincire vurma tehlikelerinin önlenmesi için o şanı yüce Vâlîde Sultan tedbîr olarak, Allah rızasıyla Peygamberin şefâatini talep gayesiyle adı geçen yerde birbirine karşı eş ve benzeri olmayacak nitelik ve yücelikte iki büyük kale yaptırılmasını emretmiştir. Verilen bu emir üzerine derhal sanatında mâhir olan mimar, mühendis, yapıcı ustaları, marangozlar ve diğer sanatkârlarla işçiler, iş başı yapmıştır. Bu amaçla gönderilen sayısız paralarla gerekli âlet, edevât ve mühimmât alınıp iş yerinde hazır bulundurulmuş ve uzun yıllarda tamamlanacağı düşünülemeyen iki büyük kalenin, Vâlîde Sultan'ın yüce himmetleriyle kısa sürede mükemmel bir şekilde yapıları tamamlanmıştır. ...bu iki kaleden birine Kal'a-i Sultâniye (Kumkale), diğerine de Seddü'l-Bahr (Deniz barajı) adı verilmiştir. Söz konusu kalelerden her birinin içinde az önce işaret edildiği üzere birer câmî, mektep, hamam ile muhafızlarla kale kumandanları için birçok evler, sığınaklar, dükkânlar ve çarşılar yapılmıştır. Kalelerin korunmasına ait her türlü alet, edevât ve mühimmât sağlanarak kalelere yerleştirilmiştir. Böylece sözü geçen kalelerle bölge, gösteren ilgi ve sağlanan imkânlar sayesinde her türlü şiddet, gasb ve saldırıdan korunup huzur ve güven temin edilmiştir. Allah'ın yardımı ile kâfirlerin gemileri bu bölgeye gelemez olmuş ve Müslüman halk gidiş-gelişlerinde saldırı, zarar ve eziyete düşürülmekten kurtarılmıştır”⁶¹.

Kalelerin inşası bittikten sonra IV. Mehmet ve Validesi Hatice Turhan Sultan kaleleri görmek için yola çıkmış ancak Hatice Turhan Sultan Gelibolu'da kalmıştır. IV. Mehmet kalelerin inşaatını yerinde görüp incelemiş burada çalışanlara hediyeler dağıtmıştır. Sultanın yaptığı bu ziyaret anısına Abdi Abdurrahman Paşa, Hadice Turhan Sultanın hayırseverliğini öven şöyle bir şiir yazmıştır;

“Osman evinin âdeti gereği
Cömertçe yapılan bu hayırseverliklere
Özellikle de Sultan Mehmet Gazi Han'ın annesinin hayırlarına
Tanık olsun herkes

Boğazın iki yakasına iki kale inşa eden Valide Sultan
En görkemli armağanı ihsan eyledi
Müminlerin topraklarını düşmandan korudu

Denizi iki yandan doldurdu bu ihsan birbirine karşı
Ve deniz de yenilendi sanki
Bugüne değin hiçbir valide böylesine hayırlı bir anıt
Yaptırmamıştı

Oh Abdi, bu kalelerin tarihidir bu mısralar
İstanbul'un denizini kilitleyen, denize kurulmuş İmparatorluk

⁶¹ İbrahim Ateş, “Vakıf ve Vatan Savunması”, *Vakıflar Dergisi*, S.20, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1998, s.8.

Barajları”⁶².

Depremler gibi doğal afetlerin yanı sıra birinci dünya savaşında da ağır tahribata uğrayan kale birçok kez onarılmıştır⁶³. Bugün harap halde olan kale, askeri birlik tarafından kullanılmaktadır.

⁶² Lucienne Thys Şenocak, “Bir Valide Sultan’ın Himayesinde Seddülbahir ve Kumkale”, *Osmanlı Mimarlığının 7 yy.ı (Uluslarüstü Bir Miras)*, Yem Yayınları, İstanbul 1999, s.112.

⁶³ Bkz. Lucienne Thys Şenocak, *Hadice Turhan ...*, s.159-165.

3.1.6. Seddü'l-Bahr (Seddülbahir) Kalesi

İnceleme Tarihi: 08 Mayıs 2004 / 26 Nisan 2012

Resim No: 12-13-14

Şekil No: 8

Yeri:

Gelibolu Yarımadası'nın güney ucunda, Ertuğrul ve Morto Koyları arasında kalan bir burun üzerinde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Kale yaklaşık 147,00x158,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı olup, dört köşede ve ortada dikdörtgen, çokgen ve daire biçimli kulelerle donatılmıştır (Resim 12). Kale; küçük hamam, çifte hamam, mescit ve tabyadan⁶⁴ oluşmaktadır (Şekil 8). Bunların dışında kalenin bir de mendireği bulunmaktadır.

Kaleye giriş kuzeydoğu duvarında bugün mevcut olmayan "Bâb-ı Kebir" adıyla anılan kapıdan sağlanmaktaydı⁶⁵. Küçük hamam ile çifte hamam yapının kuzeyinde, mescit kuzeydoğuda, mendirek ise güneydoğuda sahilde yer almaktadır.

Kalede inşa malzemesi olarak; moloz taş, kesme taş ve kaba yonu taş, kalenin dışındaki diğer yapılarda ise taş ile birlikte tuğla malzeme kullanılmıştır. Kullanılan tuğlaların ölçüleri şöyledir; küçük hamamda 25x12x5 cm., çifte hamamın kubbelerinde 32x32x3 cm., tonozlarında ise 22x22x3 cm.dir.

Kale bulunduğu arazinin engebeli olması nedeniyle aşağı ve yukarı olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir (Resim 13). Yapının büyük bir bölümü deniz seviyesinde 17,40 m. yükseklikte aşağı bölümü ise deniz seviyesinde yer almaktadır⁶⁶.

Kalenin güneybatı duvarının tamamı, kuzeydoğu duvarının orta kısmı yıkılmış olup, diğer duvarları mevcut olmakla birlikte harap durumdadır. Yukarı bölümde duvarların üst kısımları yıkık olduğundan top atışı için olması gereken mazgal açıklıklar mevcut değildir. Yukarı bölümün aşağı bölümle birleştiği duvarının altında on bir adet büyük ölçekli tonoz örtülü niş bulunmaktadır. Aşağı bölümdeki güneydoğu duvarı, ortada dışa doğru hafif bir

⁶⁴ Bu tabyaya detaylı bir şekilde tabyalar bölümünde yer verileceğinden burada üzerinde durulmayacaktır.

⁶⁵ Bkz. Lucienne Thys Şenocak, *Hadice Turhan ...*, s.165-166. Bu kapının dışında yine kuzeydoğu duvarı üzerinde yer alan XIX. yy. tabyaları ile birlikte yapılan kapıya tabyalar bölümünde değinileceğinden burada belirtilmemiştir.

⁶⁶ Lucienne Thys Şenocak, *Hadice Turhan ...*, s.165.

kırılma yapmakta olup, seğirdim ve bir sıra top atışına uygun dışa doğru genişleyen mazgal, üç sıra tüfek atışına uygun dışa doğru daralan mazgal açıklık şeklinde devam eden barbataya sahiptir. Seğirdime iki köşede yer alan kulelerden geçilmektedir. Seğirdimin altında on sekiz kemer açıklığı bulunmaktadır. Bu duvar aynı zamanda kalenin hisarpeçesi durumdadır. Kalenin kuzeybatı ve kuzeydoğu duvarı yaklaşık 4,00 m. boğaza bakan güneydoğu duvarı ise 5,00 m. kalınlıkta olup, duvar yüksekliği yaklaşık 9,00 m.dir. Kalenin ayakta kalan beş kulesinden üçü kuzeybatıda diğer ikisi güneydoğuda yer almaktadır. Kuzey kulesi yedi cephesi açıkta üç cephesi duvar içinde olup on köşelidir. İçten daire planlı olup kubbe ile örtülüdür. Batı kulesinin yarısından fazlası yıkılmıştır. Kuzeybatıda ortadaki kule dıştan dikdörtgen planlı olup köşeleri pahlanmıştır. Kule içten tonozla örtülü olup, içeride sonradan kapatılan büyük bir ocak bulunmaktadır. Güneydoğuda yer alan iki kule ise daire planlı ve kubbe ile örtülüdür. Bu kulelerden güneydekinin büyük bölümü yıkılmıştır. Kulenin bitişiğindeki bölümde gözetleme kulesi, hapishane ve barut deposu olarak kullanılan odalar yer almaktadır⁶⁷. Doğuda yer alan kule ise daha sağlam olup altta dışa doğru açılan beş kemer açıklığı bulunmaktadır. Bu kulenin bitişiğinde ise cephanelik, hapishane, karakol ve asker odaları olarak kullanılan birçok odalı iki katlı bölüm yer almaktadır⁶⁸.

Küçük hamam yaklaşık 9,00x10,00 m. boyutlarında kareye yakın bir plana sahip olup ılıkılık, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Yapıya güneydoğuda yer alan kapıdan girilmektedir. Ilıklık yaklaşık 2,50x5,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı ve tonoz örtülüdür. Ilıklığın batısında köşede traşlık veya tuvalet olduğunu düşündüğümüz kare planlı oda bulunmaktadır. Ilıklıktan yaklaşık 4,50x4,50 m. boyutlarındaki sıcaklık mekânına geçilir. Sıcaklığın batısında ise su deposu ve külhan yer alır.

Çifte hamam dıştan yaklaşık 18,00x23,00 m. boyutlarında olup dikdörtgen planlıdır. Yapı ılıkılık, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Yapıya güneydoğudan giriş sağlanmıştır. Hamamda iki ılıkılık ve iki sıcaklık bölümü ile bir ortak su deposu bulunmaktadır. Yapının duvarları ve örtü sistemi büyük ölçüde yıkılmıştır. Ancak tıpkı Kumkale Kalesi'ndeki çifte hamam gibi dört eyvanlı ve köşelerde halvet hücreli plan şemasına sahip olduğu anlaşılmaktadır.

⁶⁷ *Ibid*, s.170.

⁶⁸ *Ibid*, s.170.

Mescit dıştan 10,00x10,00 m. boyutlarında kare planlı olup içten düz dıştan kırma çatı ile örtülmüştür. Kuzeybatı köşede tek şerefeli pekte yüksek olmayan bir minareye sahiptir. Mescidin kuzeybatısında üç, güneybatısında bir ve güneydoğu duvarında mihrabın iki yanında birer pencere bulunmaktadır. Yapıya giriş güneybatıda yer alan düz lentolu kapıdan girilmektedir. Mescit baştan aşağı yenilediği için orijinalliğini büyük ölçüde kaybetmiştir.

Kalede herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır.

Tarihlendirme:

Kumkale Kalesi ile karşılıklı olarak, IV. Mehmet'in annesi Valide Hatice Turhan Sultan tarafından M.1658-59 yıllarında inşa ettirilmiştir⁶⁹. "The Illustrated War News" adlı 29 Eylül 1915 tarihli dergide, Seddü'l-Bahr Kalesi'nden sökülerek İngiltere'ye getirilmiş olan kitabenin fotoğrafı bulunmaktadır⁷⁰ (Resim 14).

Fotoğraftan okuduğumuz kitabenin metni şöyledir;

İş Bu İstihkâm Sultan Abdülhamid-i Sani Efendimiz Hazretlerinin
(Okunamamıştır)
Taburlarının Ümera ve Zabitan ve Hüzatının Eser-i İkdanı
Resmiyetiyle İnşa ve İtmam Olunmuştur.
Sene 1303

Bu kitabeden anlaşıldığı kadarıyla kale, H.1303-M.1885-86 yılında II. Abdülhamid tarafından onarılmıştır. Bu aynı zamanda bugün kale içinde bulunan tabyanın da bu tarihlerde yapıldığını düşündürmektedir. Çanakkale savaşlarında da kullanılan kale 1997 yılına kadar askeri birlik tarafından kullanılmıştır. Bugün kalenin içerisinde XIX. yy.da yapılan tabyaların dışında mevcut bir yapı yoktur. Birinci Dünya Savaşı'nda büyük ölçüde zarar gören kale harap haldedir.

⁶⁹ *Ibid*, s.131-133.

⁷⁰ Wolfert Uğural Vanthoft, "Çanakkale Savaşları'nın İzini Sürüyor", *Popüler Tarih*, S.56, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2005, s.21.

3.1.7. Hırzû'l-Bahr (Babakale) Kalesi

İnceleme Tarihi: 14 Haziran 2008 / 1 Mayıs 2012

Resim No: 15-16

Şekil No: 9

Yeri:

Çanakkale ili, Ayvacık ilçesi, Babakale beldesinde Baba Burnu denen yükselti üzerinde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanan kale, yaklaşık 40,00x80,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı olup, dört köşesi çokgen birer kule ile desteklenmiştir (Şekil 9) (Resim 15-16). Duvarları yaklaşık 8,00 m. yükseklikte ve 2,50 m. kalınlıktadır.

Kale, moloz taş, kaba yonu taş ve kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Bununla birlikte tuğla malzemenin de yapının çeşitli yerlerinde kullanıldığı görülmektedir.

Yapıda kullanılan tuğlaların ölçüleri ise şöyledir; hazneli çeşmede ortalama 30x15x4 cm., temel izleri görülen caminin zemin karolarında 33x33x4 cm., güneydoğu köşedeki kulenin alt giriş kapısında 25x25x3,5 cm., caminin minaresinde 25x12x4 cm., seğirdim yerine çıkan rampanın yanındaki tonozlu mekânda 33x33x4 cm.dir.

Kaleye ana giriş kuzeydoğu cephenin ortasında yer alan kapıdan sağlanmaktadır. Bu kapının dışında güneydoğu cephede kule dibinde küçük ölçekli bir “uğrun kapı” bulunmaktadır. Kalenin kuzeydoğuda yer alan ana giriş kapısı sivri kemerli olup, köşelerde sütunceler bulunmaktadır. Kapının üst kenarını, küçük kaş kemerler meydan getirecek biçimde yerleştirilmiş taş konsollardan oluşan saçak kornişi sınırlamaktadır. Kapının kemer kavsarasının ortasında inşa kitabesi yer almaktadır. Kapının gerisindeki giriş kısmı “L” biçimli hol şeklinde kale içine doğru taşan bir küttedir. Bu giriş kısmında kapının iki yanında ve karşısında birer büyük niş bulunur. Muhafızların durması için düzenlenmiş olduğu düşünülen nişlerin üzeri beşik tonozla örtülüdür. “L” biçimli giriş bölümü kale içine geniş ve yüksek yarım daire kemerli kapı ile açılır. Bu kemerin kilit taşı üzerinde alem kabartması bulunmaktadır.

Kalenin seğirdim yerine güney köşede yer alan rampa ile çıkılmaktadır. Beş cephesi açıkta bir cephesi duvar içinde olup altı köşeli olan dört kuleye de bu seğirdimle ulaşılır.

Kulelerin mazgal açıklıkları top atışına uygun bir biçimde dışa doğru genişleyen bir açıyla yapılmıştır. Denize bakan taraftaki kuleler diğer iki kuleden daha büyük düşünülmüş ve altı doldurulmuştur. Bu kulelerde birer nöbetçi kulübesine ait izler görülmektedir. Seğirdim yerleri mazgallı (dendan dişli) barbataya sahiptir.

Kale içinde, girişin solunda kuzeydoğu duvara bitişik su hazneli sivri kemerli bir çeşme bulunmaktadır. Bu çeşmenin hemen yanına ikinci bir çeşme daha eklenmiştir.

Kalede hamam ve caminin sadece temel izleri görülebilmektedir. Caminin minaresi, sur üzerine yerleştirilmiştir. Minareden günümüze sadece taş kaide ve tuğla pabuç kalıntısı ulaşmıştır.

Yapıda herhangi bir süslemeye rastlanmamaktadır. Kapı üzerindeki saçak korniş ve kale içine açılan kapının kemeri üzerindeki alem kabartması bezeme unsuru olarak değerlendirilebilir.

Tarihlendirme:

Kale kapısı üzerinde yer alan mermer inşa kitabesi iki sütun halinde yedişer satırdan oluşmaktadır. Kitabenin boyutu, kitabe yuvasından daha küçüktür. Bu nedenle kitabenin buraya sonradan yerleştirilmiş olduğu düşünülmektedir⁷¹. Kitabe metni şöyledir:

“Bu mahal cây-ı harâbe mevzi’-i mahsûr idi
Mekmen-i korsân idi mevây-ı efrenc emîn
Bu havâliye sülûk iden muhanned emîn
Esr ü gâret-i itimad idi daimâ âdây-ı dîn
A’saf-ı mukaddem Kapudan Mustafa Paşa ki Hak
Zât-ı pâkî eyledi her hayr ve ihsâna karîn
Vâkif olunca bu ahvâl(e) mazarrat göstere(n)
Def’aten dâmân-ı cehdî dermiyân itdi hemîn
Yapdı hamam ve cevâmi’ itdi icrâ-i çeşmeler
Çekdi mestûr etrâfa iskân itdi vâfir-i müsellâhîn
Olmayub bir levh târihine müsa’id leyl-i vakt
İtdi Vehbî bin yüz elli beş ta’yin senin
Mustafa Paşa binâsı oldu bu sûr-ı hasîn
İde Hırzû’l-Bahri Yezdân keyd-i düşmenden emîn
Sene 1135 Sene1141”⁷².

Kitabeden anlaşıldığı üzere kale, Kaymak Mustafa Paşa tarafından H.1135 /M1722-23 – H.1141/ M.1728-29 tarihleri arasında yaptırılmıştır⁷³. Kale içinde yer alan cami,

⁷¹ Ali Osman Uysal, “Kaymak Mustafa Paşa’nın Hâtırası: Babakale”, *Ayvacık Değerleri Sempozyumu*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, No:87, Çanakkale 2008, s.121.

⁷² *Ibid*, s.121.

⁷³ *Ibid*, s.121-122.

hamam, çeşme ve diğer binaların da anılan tarihler arasında yapılmış olduğu düşünülmektedir⁷⁴.

⁷⁴ *Ibid*, s.122.

3.1.8. Nara Kalesi

İnceleme Tarihi: 10 Mart 2005 / 16 Mayıs 2005 / 8-10 Kasım 2010 / 26 Mayıs 2011

Resim No: 17-18-19

Şekil No: 10

Yeri:

Çanakkale'nin kuzeyinde il merkezine 5 km. uzaklıkta Nara Burnu'nda yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Kale planı ile farklılık gösterir. Bulunduğu yerin topografyasına uygun bir biçimde şekillenmiştir. Düzgün olmayan bir plana sahip yapı 125,00x140,00 m. boyutlarında bir alan teşkil etmekte olup, dış sur ve ana kuleden oluşmaktadır (Şekil 10). Tarihsiz bir Albümde⁷⁵ yer alan karakalemle çizilmiş bir resminde kale içinde ana kulenin hemen gerisinde tek şerefeli minareye sahip kırma çatılı mescit görülmektedir (Resim 17). Bugün bu mescitten geriye herhangi bir iz kalmamıştır.

Kaleye giriş, kara tarafında doğuda yer alan iki kemerli küçük bir köprü ile geçilen kapıdan sağlanmaktadır. Bugün köprünün akan suyu bulunmamakla birlikte, kale yapıldığı dönemde burada deniz suyunun aktığı bir hendek olması muhtemeldir. Bu şekilde kalenin bulunduğu burun bir adaya dönüştürülerek kara tarafından gelecek saldırılar için önlem alınmıştır. Ana kule, kalenin içerisinde batıda yer almaktadır. Kalenin içerisinde aynı zamanda günümüz betonarme binaları da bulunmaktadır.

İnşa malzemesi olarak; moloz taş, kaba yonu taş, kesme taş ve granit ile birlikte tuğla kullanılmıştır. Yapıda kullanılan tuğla ölçüleri şöyledir; köprü kemerlerinde 27x27x3,5 cm. ve ana kule örtü sistemi ve kemerlerinde 33x33x3,5 cm.'dir.

Kalenin duvarları; batıda iç bükey ve dış bükey, kuzey ve güneyde düz bir şekilde uzandıktan sonra dışa doğru çıkıntı yapacak biçimde üçgen, doğu duvarı ise düz bir şekilde uzanmaktadır. Doğü duvarının iki köşesinde daire planlı birer kule yer alır. Bu kulelerde dörder adet top atışına uygun dışa doğru açılan mazgal bulunur. Bu mazgal açıklıklar kalenin kuzey, güney ve batı surunda da devam eder. Topların yerleştirildiği platform olarak kullanılan seğirdim yeri kalenin kuzey ve güney duvarı boyunca izlenebilmektedir.

⁷⁵Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale) Boğazı İstihkamâtı (Albüm), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 91013.

Bu seğirdim yerleri zeminden yaklaşık 1,00 m. yükseklikte ve 8,00 m. genişliktedir. Doğuda seğirdim yeri bulunmazken, batıda ana kule ile surun arasında kalan alan seğirdim olarak kullanılmıştır. Bu nedenle seğirdim yerinin buradaki genişliği yaklaşık 13,00 m. olmuştur. Kalenin doğu duvarı yaklaşık 2,50 m. diğer duvarları ise 3,00 m. kalınlıkta olup, duvar yükseklikleri 3,00 m. ile 4,00 m. arasında değişmektedir. Ağırıklı olarak kesme taşla inşa edilmiş olan kale duvarları düz bırakılmış, mazgal açıklıkları ile hareketlendirilmiştir.

Kalenin kapısı yapının duvarlarından daha yüksek tutulmuş olup, yarım daire kemerli ve üçgen alınlıklıdır (Resim 18). İki yandan ve üstten profilli silmelerle dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınan kapı, en üstte profilli bir saçakla sınırlanan üçgen bir alınlıkla nihayetlenmiştir. Kapı kemeri ile üstteki düz silme arasında yine profilli silmelerle kuşatılarak dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınan kitabe yer almaktadır. Kitabe çerçevesi ile silmeler arasında kalan her iki köşede de birer dairesel madalyon içinde Mühr-i Süleyman grafitisi ve üçgen alınlık üzerinde bir çapa kabartması bulunmaktadır. Bunun yanında kapıda silmenin dışındaki kenarlarda küçük ölçekli birer top namlusu duvara yerleştirilmiştir. Kemerin gerisinde kapı mil yuvaları içe doğru çıkarılmıştır. Kapı 2,30 m. genişliğinde 2,60 m. derinliğindedir.

Ana kule, 27,50x29,50 m. boyutlarında yaklaşık kare bir alana oturan dört yapraklı yonca planlıdır (Resim 19). Kulenin duvar kalınlığı 2,00 m. yüksekliği ise 9,50 m.dir. Yapıya asıl giriş doğudaki yarım daire kemerli niş içerisine alınan yarım daire kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Kapının iki yanında 3,00 m. genişliğinde 2,00 m. derinliğinde birer yarım daire kemerli niş yer almaktadır. Bu nişlerin ve kapının üzerinde terasa çıkan merdivenler bulunur. Asıl giriş kapısının dışında güneyde mazgal biçimli dışa doğru daralan yarım daire kemerli bir kapı daha yer alır. Dış cephede zemin katın terasla birleştiği noktada kaval silme yapının dört bir çevresini dolandır. Teras kata kuzey ve güney yönünden iki merdivenle çıkılmaktadır. Teras katta top atışına uygun dışa doğru genişleyen kuzey ve güneyde beşer, doğuda dört ve batıda yedi olmak üzere toplam yirmi bir mazgal açıklık bulunmaktadır. Ana kulenin içerisi dışa doğru daralan sekiz mazgal pencere ile aydınlatılmıştır. Yapının içinde duvarlar üzerinde ve mazgal pencerelerin içerisinde kare havalandırma delikleri görülmektedir. İçeride görülen bu delikler gibi dış cephede de duvar üzerinde aynı şekilde delikler bulunmaktadır. Birbirleriyle bağlantılı olan bu deliklerle iç

mekânın hava sirkülasyonunu sağlanmıştır. Yapının örtü sistemi ortada sekizgen bir ayağa oturtulan yarım kubbelerden oluşmaktadır.

Kalede süsleme olarak, kapı üzerinde Mühr-i Süleyman grafitisi ve çapa kabartması kullanılmıştır. Yine kapıdaki profilli saçakla ile birlikte ana kuledeki kaval silmeler cephelere hareket katan unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Tarihlendirme:

Boğazın savunması XIX. yy.ın başlarından itibaren gelişen askeri teknoloji ile birlikte yetersiz kalmıştır. Bunun sonucunda, III. Selim Fransız mühendisi Jochereau de Saint Denys'i boğazın savunmasını iyileştirmek ve buradaki yapıları incelemek üzere görevlendirmiştir. Jochereau de Saint Denys yaptığı çalışmalar sonucunda, Nara Burnu'na bir kale yapılmasını önermiştir⁷⁶. İngiliz donanması M.1807'de kuvvetli bir lodostan istifade ederek Çanakkale Boğazı'nı geçmiş ve İstanbul önlerine kadar ilerlemiştir⁷⁷. Bu sırada, Nara Burnu'nda ve boğazın muhtelif yerlerinde alelacele tabyalar inşa edilmektedir⁷⁸. İngiliz donanması, geri çekilirken boğaza yapılan bu istihkâmlardan açılan ateş sonucu ağır kayıplar vermiştir⁷⁹. Nara Burnu'na yapılacak bir istihkâmın önemi böylece kavranmış daha sonraki yıllarda da tahkimine devam edilmiştir. II. Mahmut döneminde M.1815 tarihinde Nara Burnu ve karşısındaki Bigalı mevkiine birer kale inşası başlamıştır⁸⁰.

Kale kapısı üzerinde yer alan kitabe metni şöyledir;

Hüsrev Gazi Mücahid Han Mahmud...?
Eylesun yer ü zemine hizmetin hameme? beyan
Na'ra burnun yaptırıp aldı cünudundan dua
Doldu sayt-ı sayan-ı şahidin zemin ü asuman
Tabya başlanmış iken etti bu hısn-ı a'zamı
Himmet-i şahane reşk-i kal'a-i ma'zenderan
Kal'a ferman etmiş olsaydı zemine sığmayıp
Asumandan arsa isterdi bu sahn-ı hakdan
Yigirmi sene alemler hıfza carh-ı hasim
Yağdırdı top-ı gamr baran yerine her zaman
Burcu dünya sur-ı adlinde olup asude-hal
Sayesinde istirahatle beden etti cihan

⁷⁶ Edward Raczyński, *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, (çev.Kemal Turan), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, s.149-150; Metin Tuncel, "Çanakkale Boğazı ...", s.203.

⁷⁷ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C. V., TTK Yayınları, Ankara 2011, s.2807-2808.

⁷⁸ BOA, HAT. Dosya 40 / Gömlek 2007A.

⁷⁹ Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı ...*, s.2809.

⁸⁰ BOA, C.AS. Dosya 681 / Gömlek 28604; BOA, C.AS. Dosya 141 / Gömlek 6259; BOA, C.AS. Dosya 614 / Gömlek 25915; BOA, HAT. Dosya 595 / Gömlek 29210; BOA, HAT. Dosya 1254 / Gömlek 48497.

Mülk-i mevrusu harab olmuş iken ma'mur olup
 Şevketin tecdid kıldı devlet-i osmaniyan
 Zat-ı vala-şanıdır gayet-kesi bu ümmetin
 Çekin onun gayretin müsellemler olan bi-imtinan
 Kal'a-i eflakden olsun mesid-i devleti
 Üstümüzden sayesin dur etmesin Mevla heman
 Oldu musarra'bab-ı Kal'a manend-i metin
 İki tarih-i mücevver eyledim izzet iyan
 Na'ra burnun yaptı rağmen daver-islamiyan
 Bang-ı heybetiyle doldu kal'a-i Mahmud Han
 Sene 1234

Bu kitabe ve bir arşiv belgesine göre yapı H.1234/M.1819 yılında tamamlanmıştır⁸¹. Nara Kalesi 1983-1985 yılları arasında restore edilmiştir⁸². Halen Çanakkale Boğaz Komutanlığı'na bağlı birlikler tarafından kullanılmaktadır.

⁸¹ Kale kapısı üzerinde yer alan kitabenin tarihi H.1234 / M.1818-19'dur. Kalenin ana kulesinin inşaatı ile ilgili belgenin tarihi ise H. 29 Zilhicce 1234 / M. 19 Ekim 1819'dur. Her iki tarih dikkate alındığında kalenin inşaatının M.1819 tarihinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. Bkz. BOA, HAT. Dosya 1287 / Gömlek 49914.

⁸² Ramazan Eren, *Çanakkale ve Yöresi ...*, s.35.

3.1.9. Bigalı Kalesi

İnceleme Tarihi: 04 Haziran 2004 / 26 Kasım 2007 / 29 Nisan 2010 / 22 Nisan 2012 /
26 Mayıs 2012/ 29 Eylül 2012

Resim No: 20-21-22-23

Şekil No: 11

Yeri:

Eceabat-Gelibolu karayolu üzerinde, Eceabat'a yaklaşık 5 km. uzaklıkta yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Kale yaklaşık 70,00x130,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı olup, dört köşede çokgen ve dairesel planlı kulelerle desteklenmiştir. Kale, harap halde bir mescit, bir çeşme, bir büyük cephanelik, iki küçük cephanelik ve temel izleri görülen kışla binasından oluşmaktadır (Şekil 11).

Kaleye giriş doğu ve batıda istikametinde aynı aks üzerinde yer alan iki kapıdan sağlanmaktadır (Resim 20). Kale içerisinde, güney duvarında seğirdim yeri ve iki küçük cephanelik, doğu kapısının kuzeyinde büyük cephanelik, kuzey duvarı önünde kışla binası, güneyde ortada çeşme ve mescit yer almaktadır (Resim 21).

İnşa malzemesi olarak; moloz taş, kaba yonu taş, kesme taş, granit ve blok taş ile birlikte tuğla kullanılmıştır. Yapıda kullanılan tuğla ölçüleri şöyledir; cephanelikte kemer ve zemin karolarında 37x37x4 cm. çeşmede pencere kemerinde 25x12x4 cm. ve mescidin pencere kemerlerinde ise 22x10x6 cm.'dir.

Kalenin denize bakan güney duvarı, ortada iki köşede yer alan daire planlı iki kuleden itibaren doğu ve batı duvarına doğru kırılma yaparak bu duvarlarla birleşmektedir. Kırılmanın olduğu iki köşede seğirdimin altında 2,00x2,00 m. boyutlarında kare planlı tonoz örtülü birer adet küçük cephanelik bulunmaktadır. Güneydeki kulelerde üçer adet top atışına uygun dışa doğru açılan mazgal açıklıklar bulunur. Kuzeydoğu ve kuzeybatı yer alan beş cephesi açıkta bir cephesi duvar içinde olup altı köşeli olan kulelerde de aynı şekilde top atışına uygun dört mazgal açıklık yer alır. Topların yerleştirildiği platform olarak kullanılan seğirdim yeri zeminden yaklaşık 1,80 m. yükseklikte ve 8,00 m. genişlikte olup, mazgal açıklıklı barbataya sahiptir. Diğer duvarlarda ise tüfek atışına

uygun niş içerisine alınmış dışa doğru daralan küçük mazgal pencereler bulunmaktadır. Güney duvarı yaklaşık 3,50 m., diğer duvarlar ise 1,30 m. kalınlıkta olup, duvar yükseklikleri 3,00 m. ile 4,00 m. arasında değişmektedir. Ağırlıklı olarak moloz taşla inşa edilmiş olan kale duvarları düz bırakılmış olup pencere açıklıkları ile hareketlendirilmiştir.

Kale kapıları yapının duvarlarından daha yüksek tutulmuş olup, yarım daire kemerli ve üçgen alınıklıdır. Kapılar iki yandan ve üstten profilli silmelerle dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Üstte profilli silme ortada kitabe boşluğunun yer aldığı üçgen bir alınlıkta nihayetlendirilmiştir. Kemer başlangıçlarının altında kapı mil yuvaları içe doğru çıkarılmıştır. Kapılar 3,00 m. genişliğinde 2,60 m. derinliğindedir.

Büyük cephaneliğin cepheleri köşelerde düz bir silme şeklinde dışa taşırılarak vurgulanmıştır. Üstten ise profilli saçakla sınırlandırılmıştır. Yapı dıştan 9,00x18,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Bir ön koridor ve odadan oluşmaktadır. Yapıya doğuda yer alan kapı ile girilir. Bu kapıdan 1,10 m. genişliğinde 8,30 m. uzunluğunda ön koridora buradan da yarım daire kemerli bir kapı ile 7,00x13,30 m. boyutlarında dikdörtgen planlı odaya geçilir. Ön koridorun örtü sistemi ve kapı kemeri çökmüştür, ancak kemer başlangıçları görülebilmektedir. Dikdörtgen planlı oda ise beşik tonoz örtüye sahiptir. İçeride sıvalı olan duvarın sıvaları yer yer dökülmüştür.

Sadece temel izleri görülebilen kışla binası, yaklaşık 15,00x78,00 m. boyutlarında uzunca bir alan teşkil etmektedir. İzlerden yapının planı hakkında bilgi edinmek mümkün değildir.

Kale mescidi, dıştan yaklaşık 12,00x12,00 m. boyutlarında kare planlı olup örtü sistemi yok olmuş, güneydoğu mihrap duvarının dışında büyük ölçüde yıkılmıştır. II. Abdülhamid Arşivi'ndeki fotoğrafından bugün yıkılmış olan doğu cephesinde dört pencere olduğu ve tek şerefeli minareye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Yapıya giriş izlerden anlaşıldığı kadarıyla kuzeyden yapılmaktadır. Bugün mevcut olan güneydoğu duvarında ortada 1,50 m. genişliğinde mihrap ve bunun iki yanında 1,15 m. genişliğinde pencere açıklığı bulunmaktadır. Kuzeybatı köşede minareye ait kaide yer alır. Yapının duvar kalınlığı ise 1,00 m.'dir.

Hazneli çeşme dıştan yaklaşık 5,00x7,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı olup beşik tonoz örtülüdür. Dış cephede doğu ve batıda dörder adet dikdörtgen biçimli, kuzey cephede izlerden anlaşıldığı kadarıyla sivri kemerli bir çeşme nişi yer almaktadır. Güney cephede ise sonradan yıkıldığı ve kapıya dönüştürüldüğü anlaşılan yarım daire kemerli

pencere bulunmaktadır. Yapının içerisinde duvarlar sıvalı olup, dışa açılan musluk delikleri görülebilmektedir.

Yapıda süsleme görülmemektedir. Kapı ve cephanelikteki silme ve saçaklar yapıya hareketlilik katan unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Tarihlendirilmesi:

Nara Kalesi ile birlikte M.1815 tarihinde yapılmaya başlanmıştır⁸³. Yapının doğu ve batı kapısında olması gereken kitabeler bugün yerinde değildir. Ancak, 15 Ocak 1953 tarihinde Eceabat kaymakamı Nihat Alp'in hazırlattığı raporda, her iki kitabenin de metni verilmiştir⁸⁴.

Raporda verilen kitabelerin metni şöyledir;

Doğu Kapısı Kitabesi

“Yapılmaz Hani viran zalim zamanında
Esir etmiş iki ağdasını Sulh ve Sahillerle
Kilit astı Bigalı Tabya ile babı deryaya
Müeyyed eylesün Mevlâki etti zevilten ihya
Safh kılınsın İstanbul Kapusunu izzetâ tarih
Harap eder bir yer koymaya dünyada Hanı Mahmut
Neye eyler gaza esbabını Hanı Mahmut
Edüp Bigalı ile izharı Harikulâde Hanı Mahmut
Yetiştî çün dünyada himmetle gelip imdada Hanı Mahmut
Müzeyyen tabya yapıldı ahad deryada Hanı Mahmut
(Tarih: 1233/1818)

Batı Kapısı Kitabesi

Bin sene devlet ana bahtı gibi yarolsun
Kâfiran siktedâ ve hanekâne sebhâdâr olsun
Öyle isterdiki cihan gıpta gülzar olsun
Nerberyadeyû felek düşmana dâr olsun
Yaptı bu tabya hüddâ ve her zaman var olsun (1233/1818)”⁸⁵.

Bugün kaybolan kitabelerden, doğu kapısına ait kitabenin bir yarısı Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nde, diğer yarısı ise Gelibolu Mevlevihanesi'ndedir⁸⁶ (Resim 22-23). Kitabenin Müze'de yer alan kısmında kitabe metni şöyledir;

⁸³ BOA, C.AS. Dosya 681 / Gömlek 28604; BOA, C.AS. Dosya 141 / Gömlek 6259; BOA, C.AS. Dosya 614 / Gömlek 25915; BOA, HAT. Dosya 595 / Gömlek 29210; BOA, HAT. Dosya 1254 / Gömlek 48497.

⁸⁴ Ramazan Eren, *Çanakkale ve Yöresi ...*, s.35-36.

⁸⁵ Ramazan Eren, *Çanakkale ve Yöresi ...*, s.35.

⁸⁶ 2008 yılında, Çanakkale Arkeoloji Müzesi'nde mezar taşı ve kitabeler üzerine yapmış olduğumuz çalışmalar sırasında yapıya ait olan doğu kitabesinin bir yarısı tespit edilmiştir. Daha sonra, Gülgün Erişen Yazıcı tarafından yayımlanan “Gelibolu Mevlevihanesi ve Gelibolu'da Mevlevilik” isimli kitaptan kitabenin

(kırık...)Mahmûd
 (kırık...)Hân Mahmûd
 (kırık...)himmetle gelip imdâda Hân Mahmûd
 Müzeyyen tabya yaptı Sahil-i deryada Hân Mahmûd
 Sene 12..(kırık)

Kitabe kırık olduğu için tarih kısmında sadece “12..” rakamı okunabilmektedir.

Mevlevihane'deki kısmında ise metin şöyledir;

Yapılmaz hâne-i virâne zâlim (kırık...)
 Esîr etmiş iken a'dâsını sulh u sa...(kırık)
 Kilîd asdı Bigalı Tabya ile bâ...(kırık)
 Mü'eyyed eylesin Mevlâ ki etdi devl...(kırık)
 Mu'anven kılsın İstanbul kapısın İzzetâ.. (kırık)

Bu kitabe parçaları ile birlikte adı geçen rapor dikkate alındığında, kalenin H.1233/M.1817-18 tarihinde tamamlanmış olduğu anlaşılmaktadır.

diğer yarısının da Gelibolu Mevlevihanesi'nde olduğu anlaşılmıştır. Bkz. Gülgûn Erişen Yazıcı, *Gelibolu Mevlevihanesi ve Gelibolu'da Mevlevilik*, Çanakkale Kitaplığı Yayınları, Çanakkale 2009, s.80-81.

3.1.10. Köseburnu Kalesi

İnceleme Tarihi: 4 Kasım 2010 / 12 Mayıs 2012

Resim No: 24-25-26

Şekil No: 12

Yeri:

Çanakkale il merkezinde Nara yolu üzerinde Köseburnu mevki olarak anılan yerde Bahriye Kabristanı'nın önünde, kıyıda yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Kalenin planının, II. Abdülhamid Arşivi'ndeki resim ve bugün izleri görülebilen duvarlar dikkate alındığında deniz tarafının yarım daire, kara tarafının ise dikdörtgen bir biçim arz ettiği anlaşılmaktadır (Şekil 12).

Resimde görüldüğü kadarıyla kara tarafında yani doğuda iki köşede birer kule ve bu iki kule arasındaki duvarın ortasında yarım daire kemerli üçgen alınlıklı bir kapı yer almaktadır (Resim 24). Kapının üçgen alınlığı altında ise kitabe görülmektedir. Doğu cephesindeki duvarı düz bırakılan kalenin batısı topların yerleştirildiği dışa doğru açılan mazgallarla donatılmıştır. Kale içerisinde barınma ve depo olarak kullanıldığı düşünülen kiremit çatılı tek katlı binalarda bulunmaktadır.

Günümüzde ise yapıdan geriye sadece kuzeyde Bahriye Kabristanı'nın önünde yer alan bir kulesi kalmıştır (Resim 25). Duvarlarına ait temel izleri ise zeminde görülebilmektedir (Resim 26). Batıda yer alan temel izlerinden mazgalların bulunduğu duvarın 3,00 m. kalınlıkta olduğu anlaşılmaktadır. Bu izler ve çağdaşı olan yapılar göz önünde tutulduğunda, yapıda moloz taş ve kaba yonu taş malzemenin kullanıldığı düşünülebilir.

Kule 8,60 m. çapında dairesel planlı olup, dıştan bakıldığında üç kademeli düzenlenişe sahip bir kubbe ile örtülmüştür. Kuleye güneybatıda yer alan ve sonradan kirişle kapatıldığı anlaşılan yarım daire kemerli kapıdan giriş yapılmaktadır. Kulenin içerisinde duvarlarda havalandırma delikleri bulunmaktadır. Bu havalandırma delikleri duvar içinde birbirleriyle bağlantılı olup, dışarıdan bakıldığında görülebilen bir bacaya bağlanmaktadır. Yine kulenin dış cephesinin doğu duvarı üzerinde dışa açılan beş künk vardır. Bu künklerin havalandırma amacıyla mı yoksa başka bir amaçla mı yapıldığı

anlaşılamamıştır. Kulenin içi ve dışı sıvanmıştır. Özellikle dış cephede sıvalar yer yer dökülmüştür. Dış cephede sıva üzerinde zift izleri bulunmaktadır.

Tarihlendirme:

Yapının kitabesine ulaşamamıştır. Ancak arşiv belgeleri arasında M. 15 Mart 1820 tarihli belgede burada yapılan “Hacı Ömerburnu” isimli tabyadan bahsedildiği görülmektedir⁸⁷. Yine M. 12 Temmuz 1828 tarihli Kumkale ve Seddülbahir’den Muarız (Saro) Körfezine kadar olan sahilleri gösteren krokide, “Köseburnu” denilen mevkide “Hacı Ömerburnu Tabyası” gösterilmektedir⁸⁸. M. 27 Ocak 1829 tarihli belgede ise daha önce, Hacı Ömerburnu denilen mahalde tabya yapılması gerekirken yanlışlıkla “Köseburnu” denilen mevkide bir tabya yapıldığı belirtilmektedir⁸⁹. Bu belgelere göre yanlışlıkla yapılan yapı “Köseburnu Kalesi”dir. Böylece M.1820 yılında Köseburnu Kalesi’nin bulunduğu ancak uzun bir süre “Hacı Ömerburnu Tabyası” olarak anıldığı anlaşılmaktadır.

Hacı Ömerburnu Tabyası ise M. 21 Kasım 1832 tarihli belgeye göre 1832 yılında yapılmıştır⁹⁰. Bu tarihten sonra arşiv belgelerinde her iki yapının da isimlerine rastlanmaktadır. Yapı, M.1887-88 ile M.1889 yılları arasına tarihlenen II. Abdülhamid Arşivi’ndeki fotoğrafında sapa sağlam görülmektedir.

⁸⁷ BOA, C.AS. Dosya 174 / Gömlek 7584.

⁸⁸ BOA, HAT. Dosya 599 / Gömlek 29335A.

⁸⁹ BOA, HAT. Dosya 1029 / Gömlek 42842.

⁹⁰ BOA, C.AS. Dosya 287 / Gömlek 11911.

3.1.11. Çamburnu Kalesi

İnceleme Tarihi: 25 Haziran 2004 / 29 Nisan 2010

Resim No: 27-28

Şekil No: 13

Yeri:

Çanakkale ili, Eceabat ilçesi yerleşim merkezinin 1,5 km. güneyinde, deniz kıyısında Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Park Müdürlüğü sınırları içerisinde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Kale, yaklaşık olarak 55,00x70,00 m. boyutlarında, dikdörtgen planlı olup, bir büyük cephanelik ve tonoz örtülü küçük bir cephanelikten⁹¹ oluşmaktadır (Şekil 13).

Kaleye giriş kuzey cephede, bugün sadece kapı söve boşlukları kalan kapıdan sağlanmaktadır⁹². Kale içerisinde, doğu duvarında seğirdim yeri ve bir küçük cephanelik, kapının batısında büyük cephanelik yer almaktadır.

Yapıda inşa malzemesi olarak moloz taş ile birlikte kaba yonu taş kullanılmıştır.

Doğuda denize bakan duvarı, hafif yay biçiminde olup, üzerine topların yerleştirildiği yaklaşık 1,00 m. yüksekliğinde ve 9,00 m. genişliğinde bir seğirdim ile birlikte top atışına uygun dışa doğru açılan mazgal açıklıklı barbataya sahiptir (Resim 27-28). Doğu duvarı 3,00 m. diğer duvarları ise 1,00 m. kalınlıkta olup, duvar yükseklikleri 3,50-4,00 m. arasında değişmektedir. Kuzey ve batı duvarında, tüfek atışına uygun içte yarım daire kemerli, dışa doğru daralan mazgal pencereler kullanılmıştır. Ağırlıklı olarak moloz taşla inşa edilmiş olan kale duvarları düz bırakılmış olup pencere açıklıkları ile hareketlendirilmiştir.

Kale kapısı yıkılmış olup biçimlenişi hakkında fikir verebilecek durumda değildir. Ancak çağdaşı olan Bigalı Kalesi göz önünde tutulduğunda yarım daire kemerli ve üçgen alınlıklı olduğu düşünülebilir.

⁹¹ Bugünlerde kalenin restorasyonuna yönelik Çanakkale Arkeoloji Müzesi tarafından sondaj kazıları yapılmaktadır. Bu kazılar sırasında, bizim daha önceki arazi çalışmalarımızda toprak altında kaldığı için tespit edemediğimiz tonoz örtülü küçük bir cephanelik ortaya çıkmıştır. Bu cephanelik tıpkı çağdaşı olan Bigalı Kalesi'nde olduğu gibi seğirdimin hemen altında yer almaktadır. Kazı çalışmaları devam ettikçe Bigalı Kalesi'ndeki gibi ikinci küçük cephaneliğinde aynı şekilde ortaya çıkabileceğini düşünmekteyiz.

⁹² Bigalı Kalesi'nde olduğu gibi Çamburnu Kalesi'nde de kuzey kapısının aksında güneyde de bir kapı olduğu düşünmekteyiz. Ancak yapının güney duvarı bugün mevcut olmadığı için bu konu hakkında kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Kale içinde günümüze gelen tek yapı olan cephanelik dıştan 8,20x13,50 m. boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Yapıya giriş kuzeyde 2,00 m. genişliğinde 7,00 m. uzunluğunda ön koridordan sağlamıştır. Koridordan düz lentolu kapı ile 4,30x6,90 m. boyutlarında dikdörtgen planlı odaya geçilir. Cephanelik kapısının hemen üzerinde bir de pencere boşluğu bulunmaktadır. Yapının içinde herhangi bir döşeme izine rastlanmamakla birlikte duvarlarının sıvalı olduğu görülmektedir.

Cephaneliğin batısında kalenin duvarına bitişik 2,00 m. genişliğinde, 22,00 m. uzunluğunda, 1,50 m. yükseklikte bir seki bulunmaktadır. Bu seki mazgallardan tüfek atışı yapabilmek için yapılmış olmalıdır. Nitekim seki üzerine çıkıldığında mazgallar omuz hizasına gelmektedir. Kuzey, batı ve güney duvarı boyunca devam ettiğini düşündüğümüz sekinin sadece bir bölümü günümüze ulaşabilmiştir.

Yapıda herhangi bir süsleme görülmez.

Tarihlendirme:

Kitabesi bulunmayan yapı ile ilgili H. 21 Şaban 1231 / M. 17 Temmuz 1816 tarihli bir arşiv belgesinde⁹³ burada kâgir palankanın yapılması için keşif yapıldığı belirtilmektedir. Bu belgede dikkate alındığında kale, belirtilen tarihten sonra karşı kıyısındaki Köseburnu Kalesi ile birlikte yine II. Mahmut döneminde inşa edilmiş olmalıdır⁹⁴.

⁹³ BOA, C.AS. Dosya 828 / Gömlek 35285.

⁹⁴ Boğazda yapılan kalelerde, esas olan boğazdan geçecek gemilerin etkili bir şekilde çapraz ateş altında tutulmasıdır. Bu nedenle kaleler her zaman karşılıklı olarak yapılmak zorundadır. Tek başına yapılan bir kale herhangi bir anlam ifade etmemektedir. Bu yüzden, Çamburnu Kalesi’de karşısında yer alan Köseburnu Kalesi ile birlikte aynı tarihlerde yapılmış olmalıdır. Kitabesi olmayan yapı ile ilgili bir arşiv belgesi, yapının H.1237 / M.1822 tarihinde var olduğunu göstermektedir. Bu da Köseburnu ile aynı tarihte yapılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir. Belge için bkz. BOA, C.AS. Dosya 51 / Gömlek 2394.

3.1.12. Bozcaada Yeni Kale

İnceleme Tarihi: 5 Ekim 2009

Resim No: 29-30-31

Şekil No: 14

Yeri:

Çanakkale ili, Bozcaada ilçesinde, Bozcaada Kalesi'nin gerisinde Yeni Kale Tepesi denen mevkide yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Bulunduğu tepe itibariyle adaya ve deniz yoluna hâkim bir konumda olan kale, düzgün olmayan bir plana sahip 30,00x36,00 m. boyutlarında bir alan teşkil etmekte olup beş kollu bir yıldızı andırmaktadır (Şekil 14).

Yapı moloz taş malzeme ile inşa edilmiştir.

Yapıya giriş güneydoğu cephede yer alan kapıdan sağlanmaktadır. Kapı harap halde olmasına rağmen bir tarafında kemer başlangıcı izlenebilmektedir (Resim 29). 1915 tarihli "The Illustrated War News"da işgal sırasında çekilen bir resimde kapı net olarak görülmektedir⁹⁵ (Resim 30). Buradan anlaşıldığı kadarıyla kapı yarım daire kemerlidir. Kapı üzerine seğirdimden merdivenle çıkılmaktadır. Burada barbata iki yanındakilere göre biraz yükseltilerek gözetleme yapmak için iki pencere açılmıştır.

Büyük ölçüde ayakta kalan kalenin duvarlarında, seğirdim yerlerinden tüfekte atış yapabilmek için dışa doğru daralan mazgal pencereler bulunmaktadır. Kapının hemen batı kısmında yer alan platformunda ise top atışına uygun daha büyük dışa doğru genişleyen mazgallar yapılmıştır (Resim 31). Yine bu platformun altında XIX. yy. tabyalarında gördüğümüz, 3,00x4,50 m. boyutlarında dikdörtgen planlı beşik tonoz örtülü bonet tarzında, cephanelik olduğu düşünülen bir oda yer alır. Odanın üstü aynı zamanda top platformu olarak düzenlenmiştir.

Bugün harap halde olan kalede herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır.

⁹⁵ <<http://www.gallipoli-1915.org/warillustrated.ing.htm>> (23.04.2013)

Tarihlendirme:

Kalenin kitabesi yerinde olmayıp, bugün Bozcaada Kalesi'nin içinde sergilenmektedir. Çok tahrip olan kitabe iki sütun halinde sekizer satırdan meydana gelmektedir.

Kitabe metni şöyledir;

“Berr ü bahrin pâdişâ(hı)...
 Bir vezîr-i kahramânı yani k.. s..d gibi
 Hazret-i Hâfız Ali Pa(şa vezîr-i bî-na)zîr
 Asker-i islâma olmaz işte bu rehber gibi
 Bozcaadaya muhâf(ız oldu) ... (he)mân
 Yapdı bu tabya-i bâlâyı kavî mermer gibi
 Kalb-i a‘dâya düşer elbetde bir havf (ü) elem
 Ara (yerden) gösterince topları ejder gibi
 Asker ile ittifâken dâneler topda bütün
 (Bârek)a’llâh uğraşurlar sıdkile leşker gibi
 Niyyet-i pâk ile hıdmet etdi dîn ü devlete
 Y(andı) gönlü düşmenin bu dem yine ahker gibi
 Hısn-ı tevfikde Mevlâ ol müşîri hıfz ede
 Bö(yle) ‘âlî topu edip bende-i kemter gibi
 mi‘mâr ile târîh-i tâm
 Pek (met)în bir tabya oldu sedd-i İskender gibi 1243”⁹⁶.

Kitabeden anlaşıldığına göre kale, II. Mahmud döneminde Bozcaada Muhafızı Hafız Ali Paşa tarafından H.1243 / M.1827-28 tarihinde yaptırılmıştır.

⁹⁶ Gülgün Yazıcı, Şahin İmran, Mesut Yazıcı, “Bozcaada’da Osmanlı ...”, s.101-102.

3.2. Tabyalar

3.2.1. Bolayır Merkez Tabyası

İnceleme Tarihi: 10 Nisan 2010 / 05-19 Mayıs 2010

Resim No: 32-33

Şekil No: 15-16-17-18-19-20

Yeri:

Çanakkale ili Gelibolu ilçesi Bolayır beldesinde, beldenin güneybatısında yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tabya, yarımadaının en dar yerine Bolayır İstihkâm Hattının ortasına yapılmıştır. Kıyı tabyalarından farklı olarak bir kara tabyasıdır⁹⁷.

Tabya; on iki büyük, iki küçük bonet ve bonetler arasında yer alan on bir top yeri ile üç pusu odasından oluşmaktadır (Resim 32). Önünde bir hendek yer alır. Ayrıca tabyanın gerisinde güneybatı yönünde temel izleri görülen bir bina ile yedek cephanelik binası bulunmaktadır (Şekil 15).

Tabya, kuzeybatı, kuzey ve kuzeydoğu olmak üzere üç kanat şeklinde düzenlenmiştir. Kuzeybatıda bir pusu odası, üç büyük bir küçük bonet ile üç top yeri; kuzeyde bir pusu odası, altı büyük bonet ile beş top yeri; kuzeydoğuda bir pusu odası, üç büyük bir küçük bonet ile üç top yeri yer almaktadır (Şekil 16). Tabyanın güneybatısında yer alan geniş alanın etrafı toprak setle çevrilmiştir. Bu alanın dışında güneybatıda günümüzde halk arasında “Hamam Yeri” olarak adlandırılan dikdörtgen planlı binaya ait izler bulunur. Yedek cephanelik binası ise yine güneybatıda toprak setin dışında yer almaktadır (Şekil 17).

Tabya ve yedek cephanelik binasında inşa malzemesi olarak kesme taş, moloz taş ve tuğla birlikte kullanılmıştır. Kesme taş dış duvarlarda, moloz taş iç duvarlarda, tuğla ise iç duvarlar, kemer, tonoz ve bacalarda yer alır. Yapılarda kullanılan tuğlalar ortalama

⁹⁷ Bu tip tabyaların benzerlerini Erzurum, Kars, Ardahan ve Edirne şehirlerinde görmekteyiz. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nusret Çam, *Erzurum Tabyaları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993; Şenol Kantarcı, *Kars Tabyaları'nın İnşası*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1997, Atatürk Üniversitesi, Erzurum; Osman Ülkü, *Kars ve Ardahan Tabyaları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2006, Atatürk Üniversitesi, Erzurum; Yavuz Güner, *Edirne Askeri Tabyalarının Mimari*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2004, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.

26x13x5 cm. ölçülerindedir. İşlevi bilinmeyen temelleri görülebilen dikdörtgen planlı binada ise taş malzeme kullanıldığını anlaşılmaktadır.

Tabyada bonetlerin ön cepheleeri payandalarla hareketlendirilmiştir. Arka cepheleeri ve üstleeri sıkıştırılmış toprakla örtülmüştür. Ancak zaman içerisinde bonetleeri üzerinde yer alan toprak kayarak top yerleeri doldurmuş ve birçok bonetin üzeri açılmıştır. Yedek cepheleerik binasının ön cepheleeri pencereleeri ve dışa doğru taşan nöbetçi odaları ile hareketlendirilmiş, binanın arkası ve etrafı toprakla doldurulmuştur.

Bonetleere giriş düz lentolu kapılardan sağlanmıştır. Büyük bonetleer, ortalama 1,80x3,50 m. boyutlarında enine dikdörtgen planlı ön mekân ile 3,50x6,00 m. boyutlarında boyuna dikdörtgen planlı bir odaya sahiptir. Bu bonetleerden sadece kuzeydoğu yönündeki dördüncü bonet sonradan onarılarak, ön mekân iptal edilmiş ve 3,50x8,30 m. boyutlarında bir oda oluşturulmuştur. İki küçük bonet ise ortalama 3,80x1,70 m. boyutlarında boyuna dikdörtgen planlıdır. Bonetleer beşik tonozla örtüldür.

Bonetleerde, odaların iç duvarlarında iki sıra halinde kare delikler bulunur. Bu delikleerden birer tanede dış cephede kapıların iki yanında görölür. Delikler birbiriyle bağlantılı olup, yukarıya uzanan bir bacayla odaların havalandırılması sağlanmıştır.

Top yerleeri, bonetleeri üzerinden kayan toprakla büyük ölçüde kapanmıştır. Top yerleerinin genişliği 9,00 m. ile 12,00 m. arasında değişmekte olup, derinlikleeri 14,00 m.dir. Top yerleeri iki yandan bonetleerle kuzeyde ise kalkan duvarı ile sınırlanmıştır. Bu şekilde dikdörtgen bir alan teşkil ederleer. Zeminle aynı hizada tutulan top yerleerinin üzeri toprakla örtüldüğünden buraya konulan toplara dair izleer görülememektedir.

Tabyada bulunan pusu odalarından biri kuzeybatıda, biri kuzeyde diğere de kuzeydoğuda yer almaktadır. Pusu odalarına giriş ön cephedeeki hafif basık kemerli kapılardan sağlanmaktadır. Kuzeybatıdaki pusu odası yıkılmış, odaya açılan koridor kapatılarak küçük bir pusu odasına dönüştürülmüştür. Pusu odasına 24,00 m. uzunluğunda 1,50 m. genişliğinde bir koridorla ulaşılır. Oda 6,20x1,25 m. boyutlarında olup tonoz örtüldür. Odada hendeğe açılan iki adet mazgal pencere bulunur.

Kuzeyde, yer alan pusu odasına 26,00 m. uzunluğunda 1,50 m. genişliğinde bir koridorla ulaşılır. Bu koridordan pusu odasına geçmeden hemen önce kuzeybatı ve kuzeydoğuda “L” planlı iki küçük koridor ve birer mazgal pencere bulunur. Pusu odası uzunca koridorun sonundadır. Oda 6,30x8,50 m. boyutlarında olup ortasında 3,00x2,00 m.

boyutlarında dikdörtgen planlı, tonoz örtü sistemini taşıyan bir ayak bulunmaktadır. Odada hendeğe açılan toplam on altı mazgal pencere yer alır. Pusu odalarındaki mazgal pencereler, içte geniş, ortada dar, dışta tekrar geniş olan tüfek atışına uygun pencerelerdir.

Kuzeydoğu köşedeki sağlam olan pusu odasına 26,70 m. uzunluğunda 1,50 m. genişliğinde bir koridordan geçilir. Koridordan pusu odasına geçmeden hemen önce kuzeyde “L” biçimli küçük bir koridorla hendeğe açılan tek bir mazgal pencere bulunur. Pusu odası ise uzun koridorun sonunda olup 3,15x8,50 m. boyutlardadır. Tonoz örtü sistemine sahip olan odada hendeğe açılan toplam on dört mazgal pencere yer alır.

Tabyayı üç yönden sınırlayan hendek 9,00 m. genişliğinde yaklaşık 350,00 m. uzunluğundadır. Hendeğe kuzeybatı, kuzey ve kuzeydoğu yönünde yer alan on sekiz basamaklı ikişer merdivenle inilmektedir (Resim 33). Merdivenlerin arasında hendeğin duvarında yarım daire kemerli 4,00 m. genişliğinde 0,75 m. derinliğinde nişler bulunmaktadır. Tabyanın kuzeybatı ve kuzeydoğu köşesinde hendeğe inişi sağlayan merdivenlerin altında birer oda yer almaktadır. Hendekte ayrıca burada bulunan askerin saldırı anında kaçışını sağlayacak iki adet tünel bulunur. Bu tünellere hendeğin kuzeybatı ve kuzeydoğusunda yer alan odaların hemen önünde bulunan yarım daire kemerli 0,60 m. genişliğindeki kapılardan geçilir. Tünel kapı ile aynı genişliğe sahiptir. Kapıdan sonra tünel aşağıya doğru meyilli bir rampa şeklinde tabyanın dışına uzanır. Bu merdivensiz iniş askerin kaçışını hızlandırmak için düşünülmüş olmalıdır. Tünellerden kuzeydoğudakinin çıkışı kapanmış olmasına rağmen, kuzeybatıdaki çıkışı açıktır.

Güneybatıda yer alan yedek cephanelik binası, kuzeybatı-kuzeydoğu yönünde uzanan 11,00x38,00 m. boyutlarında dikdörtgen bir alanı teşkil eder. Yapı, ön cephede iki köşedeki birer nöbetçi odası, içeride dar bir ön koridor ve enine dikdörtgen iki büyük oda ve bu odalar arasında boyuna dikdörtgen bir koridordan oluşmaktadır. Ön cephede iki köşede yer alan nöbetçi odaları 3,00x4,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı olup, düz örtü sistemine sahiptir. Odalarda bir kapı ile ikişer adet pencere bulunur. Yedek cephanelik binasına ön cephede ortada yer alan düz lentolu kapıdan girilmektedir. Kapının iki yanında dışa doğru daralan düz lentolu ikişer mazgal pencere yer alır. Kapıdan 36,50 m. uzunluğunda 1,00 m. genişliğinde ön koridora, daha sonra 3,00x5,00 m. boyutlarındaki ara koridora geçilir. Ara koridorun iki yanındaki odalara birer kapı ile geçiş sağlanmıştır. Bu odalar 5,00x15,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Odalar aydınlatma amacıyla birer mazgal pencere ile ön koridora açılır. Oda ve koridorlar beşik tonoz örtülüdür.

Tabya ve yedek cephanelik binasında herhangi bir süslemeye rastlanmamaktadır.

Tarihlendirme:

Tabyanın kitabesi mevcut değildir. Ancak tarihsiz olan bir haritada, Bolayır İstihkâm Hattı ve hattın üzerindeki tabyalar belirtilmiş ve üzerine de “M.1853 yılında İngiliz ve Fransızlara topraktan yaptırıldığı” yazılmıştır⁹⁸ (Şekil 18-19). Buradan anlaşıldığı kadarıyla tabya ilk olarak M.1853 yılında toprak tabya olarak yapılmıştır. Topraktan yapılan bu tabya içine daha sonra M.1877 yılında Osmanlı-Rus Savaşları sırasında kâğıt tabya yapılmıştır⁹⁹. Tabyanın güneybatısında yer alan yedek cephanelik binasının ise kitabesi mevcuttur. Ancak kitabe yapı üzerinde değil, bugün Gelibolu Mevlevihanesi’nde sergilenmektedir.

El-gâzi tuğralı kitabede şöyle yazmaktadır;

“Tuğra: el-gâzi
Abdülhamîd bin ‘Abdülmeçîd el-muzaffer dâ’imâ
Umûm Bolayır istihkâmâtının ihtiyât cephânesidir
Sene 1303”¹⁰⁰

Kitabeden anlaşıldığı kadarıyla, yedek cephanelik binası tabyadan daha sonra H.1303 / M.1885-1886 yılında II. Abdülhamid tarafından yaptırılmıştır.

Günümüzde büyük ölçüde sağlam olan tabya ziyarete açıktır.

⁹⁸ Bu haritada, yarımadaının en dar yeri olan Bolayır beldesinin güneybatısındaki alan, Çanakkale Boğazı’ndan Saros Körfezi’ne kadar toprak bir set şeklinde uzanmakta olan Bolayır İstihkâm Hattı ile bölünmüştür. Bu hat üzerinde ayrıca tabyalar yapılmıştır. Merkez tabyası ise bu hattın ortasında yer almaktadır. Bkz. *Çanakkale Boğazı Haritası*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 92296-97 / 912 (561.1) (001).

⁹⁹ BOA, İ.DH. Dosya 755 / Gömlek 61625.

¹⁰⁰ Gülgün Erişen Yazıcı, *Gelibolu Mevlevîhanesi ...*, s.81.

3.2.2. Bolayır Ay Tabyası

İnceleme Tarihi: 19 Mayıs 2010

Resim No: 34

Şekil No: -

Yeri:

Çanakkale ili Gelibolu ilçesi Bolayır beldesinde, beldenin güneybatısında, Bolayır İstihkâm Hattı üzerindeki Bolayır Merkez Tabyası'nın doğusunda Boğaz tarafında yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Günümüzde tarım alanları içinde kalan tabyada, kâgir bir yapı izine rastlanmamaktadır. Sadece bir yükselti şeklinde, toprak set görülmektedir (Resim 34).

Bugün tarım yapılan bu alanda, toprak tabyaya ait izler gün geçtikçe kaybolmaktadır. Bu nedenle burada detaylı bir kazı çalışması yapılmalıdır. Yapılacak bu çalışma ile kâgir yapılara ait izlere ulaşılabilir ve toprak set koruma altına alınabilir.

Tarihlendirme:

Tabya, Bolayır Merkez Tabyası ile birlikte toprak olarak M.1853 yılında yapılmış olmalıdır¹⁰¹ (Şekil 19-20). Daha sonra içerisine kâgir binalar eklenmiştir. Bu kâgir binalardan biri olan koğuş binası, bir arşiv belgesinden anlaşıldığına göre M.1901 tarihinde onarılmıştır¹⁰².

¹⁰¹ Bolayır İstihkâm Hattı'nın ve Merkez Tabyası'nın gösterildiği haritada, Ay Tabya belirtilmemiştir. Bkz. *Çanakkale Boğazı Haritası*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 92296-97 / 912 (561.1) (001). Ancak yine tarihsiz olan bir başka haritada Ay Tabya, Merkez Tabya ile birlikte bu hat üzerinde gösterilmiştir. Bkz. *Bulayır Haritası (Merkez İstihkâmı)*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 93659 / 912 (561.1) (001).

¹⁰² BOA, İ.TPH. Dosya 9 / Gömlek 1318 Z-01.

3.2.3. Bolayır Yıldız Tabyası

İnceleme Tarihi: 19 Mayıs 2010

Resim No: 35

Şekil No: 21

Yeri:

Çanakkale ili Gelibolu ilçesi Bolayır beldesinde, beldenin güneybatısında, Bolayır İstihkâm Hattı üzerinde, Bolayır Merkez Tabyası'nın batısında Saroz Körfezi tarafında, Gelibolu-İstanbul karayolu üzerinde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Günümüzde tarım alanları içinde kalan tabya da, toprak üzerinde kâgir bir yapı izine rastlanmamaktadır. Sadece bir toprak yükselti şeklinde, yıldız biçimli toprak set görülmektedir (Şekil 21) (Resim 35).

Tıpkı Ay Tabya'da olduğu gibi tarım yapılan bu alanda, tabyaya ait izler gün geçtikçe kaybolmaktadır. Burada da aynı şekilde kazı çalışması yapılarak, mevcut toprak set koruma altına alınmalıdır.

Tarihlendirme:

Tabya, toprak olarak M.1853 yılından sonraki bir tarihte yapılmış olmalıdır¹⁰³ (Şekil 19-20). Bu tabya üzerinde M.1900 yılında kışla binası yapılmıştır¹⁰⁴.

Bugün kışla yapısına ait izler görülememektedir.

¹⁰³ Bolayır İstihkâm Hattı'nın ve Merkez Tabyası'nın gösterildiği haritada, Yıldız Tabya belirtilmemiştir. Bkz. *Çanakkale Boğazı Haritası*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 92296-97 / 912 (561.1) (001). Ancak bir başka haritada Yıldız Tabya'nın yerinde Kavak Çeşmesi Tabyası, Merkez Tabya ve Ay Tabya ile birlikte bu hat üzerinde gösterilmiştir. Bkz. *Bolayır Haritası (Merkez İstihkâmı)*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 93659 / 912 (561.1) (001). Bu hat; Merkez, Ay ve Kavak Çeşmesi Tabyası ile birlikte M.1853 yılında, Yıldız Tabyası ise bu tarihten sonra Kavak Çeşmesi Tabyası'nın yerine yapılmış olmalıdır.

¹⁰⁴ BOA, Y.PRK.ASK. Dosya 164 / Gömlek 14.

3.2.4. Anadolu Mecidiye Tabyası

İnceleme Tarihi: 04 Mart 2005 / 23 Mayıs 2005 / 04-05 Kasım / 28 Kasım 2005 /
25 Ekim 2010 / 11-12 Mayıs 2011

Resim No: 36-37-38

Şekil No: 22

Yeri:

Çanakkale il merkezinde, Nara caddesi üzerinde kıyıda yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tabya; genel planı itibariyle bir burun üzerine, boğaza beş cephesi bakacak şekilde yerleştirilmiş, zemin kodundan yukarıda on iki bonet ve bonetlerin arasında kalan on altı top yeri ile zemin seviyesinde yer alan iki bonet, iki yedek cephanelik binası ve nöbetçi odalarından oluşmaktadır (Şekil 22).

Tabyaya giriş kara tarafında doğu cephede yer alan yarım daire kemerli iki kapıdan sağlanmaktadır (Resim 36). Kapıların iki yanında nöbetçi odaları, iki kapı arasında ise üzeri sıkıştırılmış toprakla örtülü elips biçimli büyük yedek cephanelik bulunur. Kare biçimli diğer yedek cephanelik tabyanın güneyindedir. Doğuda tabya duvarı batıda sahile bakan beş cephede ise bonet ve top yerleri yer alır. Bonetler ve cephanelikler arasındaki geniş meydana bir kuyu ile çeşme bulunmaktadır.

Yapıda inşa malzemesi olarak dış cephelerde kesme taş, içeride duvarlarda moloz taş, kemer ve tonozlarda tuğla malzeme kullanılmıştır. Kullanılan tuğlalar ortalama 26x13x5 cm. ölçülerindedir.

Tabyaya girişinin sağlandığı taç kapılar aynı şekilde düzenlenmiştir. Kapılar yarım daire kemerli olup kilit taşları dışa doğru taşırılmıştır. Kemerin bindiği sütunceler silindirik biçimlidir. Bu sütuncelerin iki yanında köşelerde yine silindirik daha büyük iki sütunce yer alır. Bu sütuncelerin üzerinde ise kapının profilli saçağı uzanır. Saçağın üzeri taç şeklinde bir tepelikle son bulur.

Kuzeybatıda yer alan kapının iki yanındaki nöbetçi odalarının cepheleri köşelerde düz silmelerle üstte profilli saçakla sınırlandırılmış, yarım daire kemerli kapı ve pencerelerin konturları ve kilit taşı dışa doğru taşırılarak belirtilmiştir. Güneyde yer alan kapının iki yanında ise nöbetçi odaları yıkılmış yerine betonarme birimler inşa edilmiştir.

Elips biçimli yedek cephanelik binasının üzeri, yan ve arka yüzleri toprakla örtülü olup ön cephe duvarı açıktır (Resim 37). Binanın üzerini örten toprağın kaymasını önlemek amacıyla ön cephe duvarlarının iki yanından öne doğru rampa şeklinde duvarlar uzanmaktadır. Düzgün kesme taşla kaplanan cephe yan ve üst kenarlardan düz bir silme ile kuşatılmıştır. En üstte yer alan profilli saçak ise cepheyi sınırlandırır. Silmelerle dikdörtgen bir çerçeve içine alınan ön cephede simetrik düzende ortada bir kapı ve iki yanında üçer pencere açıklığına yer verilmiştir. Yarım daire kemerli olan kapı ve pencerelerin konturları dışa doğru taşırılan silmelerle belirtilmiş, ayrıca kemer ve kilit taşları öne çıkarılarak vurgulanmıştır.

Kare planlı yedek cephanelik binasında da cephe düzenlemesi hemen hemen aynıdır. Yine üzeri toprakla örtülü olan yapının cephesi silmelerle kuşatılmış üzeri ise profilli saçakla sınırlandırılmıştır. Kapı kuzeybatı köşeye alınmış, güneybatıda ise üç pencereye yer verilmiştir. Yarım daire kemerli olan kapı ve pencerelerin konturları dışa doğru taşırılan silmelerle belirtilerek, kemer ve kilit taşları öne çıkarılmıştır.

Güneybatıda zemin kodunda yer alan bonetin üzeri toprakla örtülü olup, yapının cephesi iki köşede yer alan silindirik sütunceler ve üstte yer alan profilli saçak ile sınırlandırılmıştır. Ön cephede simetrik bir düzende yerleştirilen ortadaki kapı ve bunun iki yanındaki birer pencere yarım daire kemerlidir. Kapı ve pencerelerin konturları ile kemer ve kilit taşları dışa doğru taşırılmıştır.

Kuzeyde zemin kodunda yer alan bonet ise üzeri ise top yeri ile örtülüdür. Bonetin ön cephesi sonradan duvarla kapatılmış sadece kapısı açıkta bırakılmıştır. Kapı diğerlerinde olduğu gibi yarım daire kemerli olup kemer ve kilit taşı dışa doğru taşırılmıştır.

Zemin seviyesinin üzerinde yer alan bonetler birbirinin benzeridir (Resim 38). Bonetlerin arka yüzleri ve üzerleri toprakla örtülüdür. Ön cephe düz bırakılmış, kapı cepheden biraz içeriye alınmıştır. Yarım daire kemerli kapının kilit taşı dışa doğru çıkarılarak belirtilmiştir. Kapının üzeri toprak kaymasını önlemek için profilli saçakla yükseltilmiş iki yandan eğimli kalkan duvarı ile sınırlandırılmıştır.

Kapıların yer aldığı doğudaki tabya duvarı 1,00 m. kalınlıkta, yaklaşık 4,00 m. yüksekliktedir. Duvar üzerinde tüfek atışına uygun mazgallar pencereler bulunmaktadır. Kapılar yaklaşık 3,20x7,30 m. ölçülerinde dikdörtgen bir alanı kaplar. Kuzeybatı kapısının iki yanındaki odalar 4,40x5,20 m. ölçülerinde yaklaşık kare planlıdır. Odalara kuzeybatı ve

güneyde yer alan yarım daire kemerli kapılarla girilmektedir. Her iki odanın da batı cephede yarım daire kemerli iki penceresi bulunur. Odalar düz örtü sistemine sahiptir.

Elips biçimli büyük yedek cephanelik, “J” biçimli iki, dikdörtgen biçimli üç oda ve ortada yer alan havalandırma boşluğundan oluşmaktadır. Yapıya giriş güneydoğuda ön cephenin ortasındaki yarım daire kemerli kapıdan sağlanmıştır. Kapıdan 3,30x3,90 m. boyutlarındaki yaklaşık kare planlı ön koridora buradan da her iki tarafta yer alan yaklaşık 20,00 m. uzunluğunda “J” biçimli odalara geçilir. Arkada, J biçimli odalardan birer kapı ile 4,50x6,20 m. boyutlarında dikdörtgen biçimli odalara girilmektedir. Bütün odalar beşik tonozlu örtü sistemine sahiptir. Dikdörtgen odalardan iki köşede yer alan ve “J” biçimli odaları çepeçevre kuşatan yaklaşık 1,30 m. genişliğindeki “U” biçimli koridorla ön cepheye çıkılmaktadır. Ancak ön cephenin iki yanında yer alan kapılar ve içeride cephanelikteki odalardan bu koridora açılan pencereler sonradan kapatılmıştır. Binanın ortasında yer alan havalandırma boşluğunun iki köşesinde yukarıya çıkışı sağlayan birer helezonik merdiven bulunur.

Kare biçimli yedek cephaneliğin içerisinde 4,20x11,30 m. boyutlarında dikdörtgen planlı beşik tonoz örtülü iki oda bulunmaktadır. Yapıya kuzeybatı köşede yer alan yarım daire kemerli kapıdan girilmektedir. Kapının bulunduğu ön cephede üç mazgal pencere yer alır. Kapıdan 1,90 m. genişliğinde 15,00 m. uzunluğundaki giriş koridoruna geçilir. Bu koridor her iki odayı çepeçevre kuşatan 0,80 m. genişliğindeki havalandırma koridoruna bağlanır. Havalandırma koridoru odaların arkasında birleşmekte olup, buradaki havalandırma bacasıyla dışa açılmaktadır. Güneydoğuda yer alan odaya yarım daire kemerli bir kapı ile diğer odaya ise bu oda içinde yer alan yine yarım daire kemerli bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Her iki oda da üç yönde koridorlara açılan mazgal pencerelerle aydınlatılmıştır.

Zemin seviyesinin üzerinde yer alan bonetlere rampalarla çıkılmaktadır. Bonetler cephe düzenlerinde olduğu gibi plan açısından da birbirine benzemektedir. Dikdörtgen planlı olan bonetlerin ölçüleri 3,00x4,50 m. ile 3,80x11,00 m. arasında değişmektedir. Beşik tonoz örtü sistemine sahip bonetlerde pencere bulunmaz. Zemin seviyesinde yer alan iki bonet ise diğerlerinden farklı olarak ön mekânlı ve pencerelidir.

Bonetlerin içinde duvarlar üzerinde olması gereken havalandırma deliklerinin çoğu kapatılmıştır. Ancak bonetlerin üzerindeki havalandırma bacaları görülebilmektedir.

Bonetler arasında yer alan top yerleri yaklaşık 14,00 m. genişliğinde ve 7,00-8,00 m. derinliğindedir. Üzeri açık olan top yerlerini iki yandan bonetler, arka cepheden ise kalkan duvarı sınırlamaktadır. Kalkan duvarlarının köşeleri pahlandığı için geneli itibariyle beş kenarlı bir görünüm arz ederler. Biraz yüksekçe tutulan top yerlerine basamak ve rampalarla çıkış sağlanmaktadır. Top yerleri kısmen tahrip olmakla birlikte asli halini korumuştur.

Tabyada herhangi bir süsleme bulunmamakla birlikte, cephelerde yer alan silme ve saçaklar, kilit taşları ile kapılarda ve zemin seviyesinde yer alan bonette görülen silindirik sütunceler cepheye hareketlilik katan bezeme unsurları olarak düşünülebilir.

Tarihlendirme:

Tabyanın her iki kapısında birer kitabe bulunmaktadır. Ancak bu kitabelerden kuzeydeki kazındığı için okunamamaktadır. Güneyde yer alan kitabe ise şöyledir;

Kudret-i Kudsiyetiyle mülkünü imar eyledi
İftihar-ı Ali Osman Hazret-i Abdülhamid
Padişah-ı Bahru-ber Sultan-ı menduhü'l-eser
Şehr-yâr-ı kâm-ver haydar-ı zafer şah-ı vahid
Başlanıp kalmışdı bu hüsnü musid na tamam
Kıldı itmamın irade ol Şehinşah-ı Ferid
Buldu ahdu şevketinde hüsnüsuretle hitam
Oldu Mülkü Sû-be-sû bu takviyyetden müstefid
Yadigar-ı valid Şâhen-şâh-ı devrandır
Ahenin baru bu istihkâm ve bu sedduşehid
Nam-alisi Mecidiye Hisarı üstüvar
Mevkii durrubar satvet bender-ı Bahrisefid
Necl-i paki etti ihya niyet-i ulyasını
Oldu şadan ruhu firdevs aşıyan-ı Abdülhamid
Yarab... ol zılli celilin tacidar-ı Ali
Saye-i bahş mülkü millet kıl ila yevmû'l-vahid
Zeylu zer tura eder Eşref kulu tarihini
Kaleye nev burç nusrat yaptı Han-ı Abdülhamid
Sene 1299

II. Abdülhamid'e övgülerin yer aldığı bu kitabede; tabyanın yenilendiği ve yeni burçların yapıldığından bahsedilmiştir. Sultan Abdülmecid döneminde yapıldığı düşünülen¹⁰⁵ tabya, bu kitabeden anlaşıldığı kadarıyla mevcut haliyle H.1299 / M.1881-82 tarihinde II. Abdülhamid tarafından yenilenmiştir.

¹⁰⁵ Ramazan Eren, *Çanakkale ve Yöresi ...*, s.38.

Tabya, bugün Çanakkale Boğaz Komutanlığı'na bağı Ulaştırma Bölük Komutanlığı ve Yangın Savunma Merkezi tarafından kullanılmakta olup, ziyarete kapalıdır.

3.2.5. Nara Tabyası

İnceleme Tarihi: 8-10 Kasım 2010 / 26 Mayıs 2011

Resim No: 39-40

Şekil No: 23

Yeri:

Çanakkale il merkezine 5 km. uzaklıktaki Nara Burnu'nda yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tabya, Nara Kalesi'nin arkasında kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan yedi bonet ve bonetlerin aralarında yer alan sekiz top yeri, bir yedek cephanelik ve iki nöbetçi odasından oluşmaktadır (Şekil 23).

Tabya iki kanat şeklinde düşünülmüştür. Kuzeybatı kanatta üç bonet ve üç top yeri, güneydoğu kanatta ise dört bonet ve beş top yeri yer alır (Resim 39). Tabyaya giriş kuzeybatıda yer alan kapıdan sağlanmıştır. Kapının arkasında uzunca bir koridor, bu koridorun bitiminde iki yanda nöbetçi odaları, daha sonra oval biçimdeki açık alanda zemin seviyesinde kuzeybatıda yedek cephanelik, zemin seviyesinin üzerinde ise bonet ve top yerleri bulunmaktadır.

İnşa malzemesi olarak kesme taş, moloz taş ve tuğla; döşemelerde ise ahşap kullanılmıştır. Kesme taş dış duvarlarda, moloz taş iç duvarlarda, tuğla ise kemer ve tonozlarda yer alır. Yapıda kullanılan tuğlalar ortalama 26x13x5cm. ölçülerindedir. Bonetlerin döşemelerinde kullanılan ahşap, bugün tamamen yok olmakla birlikte bunların oturduğu sekiler görülmektedir.

Tabyaya girişin sağlandığı kapının üzeri toprakla örtülmüştür. Yarım daire kemerli olan kapının kilit taşı dışa taşırılmış, kapının üzeri biraz yükseltilerek profilli bir saçakla sınırlandırılmıştır. Kapının iki yanında köşelerde toprak kaymasını önlemek için kuzeybatıya doğru rampa şeklinde kalkan duvarı uzatılmıştır.

Kapının arkasındaki tonozun bitiminde karşılıklı olarak yer alan nöbetçi odalarının üzeri toprakla örtülü olup ön cephe açıkta bırakılmıştır. Ön cephe duvarları güneydoğu yönünde toprağın kaymasını önlemek amacıyla rampa şeklinde uzatılmıştır. Cephe üstten ve iki yandan düz bir silme ile kuşatılarak dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Kapılar kuzeybatı köşeye alınmış, güneydoğu ise üçer pencere yer verilmiştir. Yarım daire kemerli

olan kapı ve pencerelerin konturları dışa doğru taşırılan silmelerle belirtilmiş, kemer kilit taşları öne çıkarılarak vurgulanmıştır.

Zemin seviyesinde yer alan yedek cephanelik binasının üzeri, yan ve arka yüzleri toprakla örtülü olup ön cephe duvarı açıktır. Binanın üzerini örten toprağın kaymasını önlemek amacıyla ön cephe duvarlarının iki yanından öne doğru rampa şeklinde duvarlar uzanmaktadır. Düzgün kesme taşla kaplanan cephe yan ve üst kenarlardan düz bir silme ile kuşatılmıştır. En üstte yer alan profilli saçak ise cepheyi sınırlandırır. Silmelerle dikdörtgen bir çerçeve içine alınan ön cephede simetrik düzende ortada bir kapı ve iki yanında ikişer pencere açıklığına yer verilmiştir. Yarım daire kemerli olan kapı ve pencerelerin konturları dışa doğru taşırılan silmelerle belirtilmiş, ayrıca kemer ve kilit taşları öne çıkarılarak vurgulanmıştır.

Zemin seviyesinin üzerinde yer alan bonetler birbirinin benzeridir (Resim 40). Bonetlerin arka yüzleri ve üzerleri toprakla örtülüdür. Ön cephe düz bırakılmış, kapı cepheden biraz içeriye alınmıştır. Yarım daire kemerli kapıların kilit taşları dışa doğru çıkarılarak belirtilmiştir. Kapının üzeri toprak kaymasını önlemek için yükseltilmiş iki yandan eğimli kalkan duvarı ile sınırlandırılmıştır.

Kare biçimli yedek cephaneliğin içerisinde 3,60x9,30 m. boyutlarında dikdörtgen planlı beşik tonoz örtülü iki oda bulunmaktadır. Yapıya güneydoğuda yer alan yarım daire kemerli kapıdan girilmektedir. Kapının bulunduğu ön cephede dört mazgal pencere yer alır. Kapıdan 1,90 m. genişliğinde 13,00 m. uzunluğundaki giriş koridoruna geçilir. Bu koridor her iki odayı çepeçevre kuşatan 0,75 m. genişliğindeki koridora bağlanır. Odalara giriş koridorundan yarım daire kemerli kapılardan girilir. Odaların birbiri arasında geçişi sağlayan yarım daire kemerli bir kapı daha bulunur. Her iki oda da iki yönde koridorlara açılan mazgal pencerelerle aydınlatılmıştır.

Zemin seviyesinin üzerinde yer alan bonetlere rampalarla çıkılmaktadır. Bonetler cephe düzenlerinde olduğu gibi plan açısından da birbirine benzemektedir. Dikdörtgen planlı olan bonetlerin ölçüleri 3,00x4,50 m. ile 4,50x6,30 m. arasında değişmektedir. Beşik tonoz örtü sistemine sahip bonetlerde pencere bulunmaz. Bonetlerden üçü diğerlerinden farklı olarak ön koridorludur.

Bonetlerin içinde duvarlar üzerinde olması gereken havalandırma deliklerinin çoğu kapatılmıştır. Ancak yedek cephanelik binasının içinde duvarlar üzerinde iki sıra halinde

kare havalandırma delikleri görülmektedir. Aynı zamanda bu deliklerin bağlandığı havalandırma bacaları da mevcuttur.

Bonetler arasında yer alan top yerleri yaklaşık 14,00 m. genişliğinde ve 7,00 m. derinliğindedir. Üzeri açık olan top yerlerini iki yandan bonetler, arka cepheden ise kalkan duvarı sınırlamaktadır. Kalkan duvarlarının köşeleri pahlandığı için geneli itibariyle dört ya da beş kenarlı bir görünüm arz ederler. Biraz yüksekçe tutulan top yerleri tahrip olmuş sonradan betonla onarılmıştır. Bu nedenle top yerlerine çıkış tam olarak anlaşılmamakla birlikte Anadolu Mecidiye Tabyası'nda olduğu gibi burada da basamak ve rampalarla çıkışın sağlandığı düşünülmektedir.

Tabyada herhangi bir süsleme bulunmaz. Ancak cephelerde yer alan silme, saçaklar ve kilit taşları cepheye hareketlilik katan bezeme unsurları olarak değerlendirilebilir.

Tarihlendirme:

Kitabesi mevcut olmayan tabya, Anadolu Mecidiye Tabyası'na plan ve cephe düzenlemesi açısından birebir benzemektedir. Bu nedenle II. Abdülhamid tarafından aynı tarihlerde yapılmış olmalıdır. Bugün yapı büyük ölçüde sağlam olup, askeri bölge içinde ve ziyarete kapalıdır.

3.2.6. Değirmenburnu Tabyası

İnceleme Tarihi: 04-05-08 Ekim 2010 / 21 Nisan 2011

Resim No: 41-42-43

Şekil No: 24

Yeri:

Kilitbahir-Eceabat karayolu üzerinde, Değirmenburnu mevkiinde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Kıyıya paralel kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiş olan tabya, yedi bonet ve bonetlerin arasında bulunan yedi top yeri ile yedek cephanelik, kışla binası ve çeşmeden oluşmaktadır (Şekil 24).

Tabyaya doğuda yer alan günümüz nizamiye kapısından girilmektedir. Tabyanın boğaza bakan doğu cephesinde yedek cephanelik binası, bonet ve top yerleri, batı cephesinde ise kışla binası yer alır (Resim 41). Çeşme tabyanın dışında nizamiye kapısının önünde bulunmaktadır.

İnşa malzemesi olarak kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Kesme taş dış duvarlarda, moloz taş iç duvarlarda, tuğla ise kemer ve tonozlarda yer alır. Yapıda kullanılan tuğlalar ortalama 26x13x5 cm. ölçülerindedir. Yapıda zeminler betonla sonradan kapatıldığından döşemeye ait bir iz görülemedi. Ancak diğer tabyalarda olduğu gibi burada da ahşap kullanıldığını düşünülmektedir.

Yedek cephanelik binasının üzeri, yan ve arka yüzleri toprakla örtülü olup ön cephe duvarı açıktır. Binanın üzerini örten toprağın kaymasını önlemek amacıyla ön cephe duvarları, kuzey köşede batıya doğru aynı yükseklikte, güneyde ise yana doğru rampa şeklinde uzanmaktadır. Kuzey köşede batıya doğru uzanan duvar daha önce var olan bir duvara dayanmış, güney kısmı kapı açıklığının yer aldığı bir duvarla kapatılarak, bina önünde açık bir avlu oluşturulmuştur. Buradaki eski duvar Çamburnu Kalesi'nde gördüğümüz yarım daire kemerli tüfek atışına uygun mazgal pencerelerin bulunduğu duvarın aynısıdır. Yedek cephanelik binasının düzgün kesme taşla kaplanan ön cephesi en üstte yer alan profilli bir saçakla sınırlandırılmıştır. Cephede simetrik düzende ortada bir kapı ve iki yanında birer pencere açıklığına yer verilmiştir. Yarım daire kemerli olan kapı ve pencerelerin kilit taşları öne çıkarılarak vurgulanmıştır.

Birbirinin benzeri olan bonetlerin arka yüzleri ve üzerleri toprakla örtülüdür (Resim 42). Ön cephe düz bırakılmış, kapı cepheden biraz içeriye alınmıştır. Yarım daire kemerli kapıların kilit taşları dışa doğru çıkarılarak belirtilmiştir. Kapının üzeri toprak kaymasını önlemek için profilli saçakla yükseltilmiş iki yandan eğimli kalkan duvarı ile sınırlandırılmıştır.

Dikdörtgen biçimli yedek cephaneliğin içerisinde 4,40x13,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı beşik tonoz örtülü bir oda bulunmaktadır. Yapıya, batıda yer alan açık avludan yarım daire kemerli bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapının bulunduğu ön cephede iki mazgal pencere yer alır. Kapıdan 2,00 m. genişliğinde 8,00 m. uzunluğundaki giriş koridoruna geçilir. Bu koridor odayı güneyden ve doğudan kuşatan 0,90 m. genişliğindeki koridora bağlanır. Odaya, giriş koridorundan yarım daire kemerli bir kapı ile girilir. Oda doğuda koridora açılan sonradan kapatıldığı anlaşılan mazgal bir pencereyle aydınlatılmaya çalışmıştır. Doğuya doğru uzanan koridorun sonunda bir havalandırma bacası bulunur.

Bonetler cephe düzenlerinde olduğu gibi plan açısından da birbirine benzemekte olup bir ön koridor ve odadan oluşmaktadır. Bonetlerde dikdörtgen planlı odaların ölçüleri 3,80x4,50 m. ile 4,00x5,80 m. arasında değişmektedir. Beşik tonoz örtü sistemine sahip bonetlerde pencere bulunmaz.

Bonetlerin içinde duvarlar üzerinde olması gereken havalandırma deliklerinin çoğu kapatılmıştır. Ancak yedek cephanelik binasının içinde duvarlar üzerinde iki sıra halinde kare havalandırma delikleri görülmektedir. Bonetlerin üzerinde ve yedek cephanelik binasında koridorun sonunda bir havalandırma bacası bulunmaktadır.

Bonetler arasında yer alan top yerleri yaklaşık 14,00 m. genişlikte ve 7,00 m. ile 8,00 m. arasında değişen derinliktedir. Üzeri açık olan top yerlerini iki yandan bonetler, arka cepheden ise kalkan duvarı sınırlamaktadır. Kalkan duvarlarının köşeleri pahlandığı için geneli itibariyle yedi kenarlı bir görünüm arz ederler. Kuzeyde yer alan ikinci top yerinde bugün sonradan yapılan dikdörtgen planlı betonarme bina bulunmaktadır.

Batıda yer alan kışla binasının ön cephesi ortada ve iki köşede dışa doğru taşırılmıştır. Cephe iki kat düzenlenişe sahiptir. Zemin kat üstten düz, iki yandan şaşırtmalı silmeyle kuşatılmış olup yarım daire kemerli pencerelerle hareketlendirilmiştir. Birinci kat iki yandan ve üstten düz bir silmeyle dikdörtgen bir çerçeve içine alınmıştır. Üstte bu silmeyi profilli bir saçak sınırlandırmaktadır. Ön cephede öne doğru çıkıntı yapan

bölümlerde profilli saçağın üzerinde üçgen bir alınlık yer alır. Ortada yer alan alınlığın üzerinde oval tuğralı kitabe kartuşu bulunur. Birinci kat cephesinin ortasında iki yandan merdivenle çıkılan yarım daire kemerli bir kapı, iki yanında ise düz lentolu pencereler yer almaktadır. Pencerelerin ve kapının konturları dışa doğru taşırılan silmelerle belirtilmiş, kemer kilit taşları öne çıkarılarak vurgulanmıştır. Diğer cephelerde de düzenleme kapı olmaksızın bu şekildedir.

Kışla binası orijinalinde “U” planlıdır. Ancak sonradan batı cephesine dar bir koridor eklenerek açık avlu, dikdörtgen planlı kapalı bir avluya dönüştürülmüştür. Bu avluya açılan yine batıda odalar bulunmaktadır. Yapının ön cephesi yaklaşık 68,00 m., arkaya doğru uzanan kolları ise 32,00 m. uzunlukta olup 8,00 genişliğe sahiptir. Yapı bütününe bakıldığında sonradan eklenen bölümlerle birlikte yaklaşık 68,00x52,00 m. ölçülerinde bir alan teşkil etmektedir. Binada zemin katta irili ufaklı odalarla birlikte ortada büyük bir yemekhane, birinci katta ise girişin iki yanında sıralanan altı koğuş ile sonradan eklenen batı kısmında altı oda bulunmaktadır.

Tabyanın bütününe bakıldığında, herhangi bir süsleme bulunmazken, cephelerde yer alan silme, saçak ve kilit taşları cepheye hareketlilik katan bezeme unsurları olarak değerlendirilebilir.

Tarihlendirme:

Tabyanın kitabesi mevcut değildir. Kışla binası ve çeşmenin kitabesi mevcuttur. Kışlanın oval kitabesinde, II. Abdülhamid tuğrası ve altında H.1310 / M.1893 tarihi bulunmaktadır. Çeşmenin oval kitabesinde, II. Abdülhamid tuğrası ve altında H.1307 / M.1889 tarihi yer almaktadır.

Tabya, Anadolu Mecidiye Tabyası'na plan ve cephe özellikleri ile benzediği için anılan tabya ile birlikte yaptırılmış olmalıdır. II. Abdülhamid Arşivi'ndeki fotoğraflarda tabya görülmektedir (Resim 43). Bu bilgiler ışığında tabyanın M.1887-88 tarihinden önce, kışla ve çeşmenin ise kitabelerinde yer alan yukarıda zikredilen tarihlerde yapıldığı anlaşılmaktadır. Tabyanın kuzeyinde yer alan çeşme, mevcut haliyle 1948 yılında Yunus Çağlar tarafından yenilenmiştir. Tabya, bugün askeri birlik tarafından kullanılmakta olup, ziyarete kapalıdır.

3.2.7. Namazgâh Tabyası

İnceleme Tarihi: 23 Mart 2005 / 05 Mayıs 2008 / 29 Nisan 2010 / 21 Nisan 2011 /
29 Eylül 2012 / 4 Kasım 2012

Resim No: 44-45-46

Şekil No: 25

Yeri:

Kilitbahir Köyü'nde Kildü'l-Bahr Kalesi'nin yanı başında, Namazgâh Burnu mevkiinde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tabya genel olarak, kuzey-güney ve doğu-batı doğrultularında, boğaza üçgen bir çıkıntı yapacak şekilde üzerinde bulunduğu buruna yerleştirilmiştir. Yapı, zemin kodunda bir, zemin kodundan yukarıda yirmi iki bonet ve bonetlerin arasındaki on yedi top yeri ile üç adet yedek cephanelik ve temel izleri görülen hizmet binalarından oluşmaktadır (Şekil 25) (Resim 44-45).

Tabyaya asıl giriş, Malaz Tepe eteklerine bakan batı yönünde yer alan yarım daire kemerli iki kapıdan sağlanmaktadır. Bugün tabya ile kapıların bulunduğu tabya duvarı arasında kalan alandan karayolu geçmektedir. Bu nedenle duvarların tabyaya bitişiği kısımlar yıkıldığından kuzeydoğu ve güneybatı yönünden de tabyaya girilebilmektedir. Boğaza bakan her iki tarafta bonet ve top yerleri sıralanmaktadır. Bonetlerin gerisindeki alanın ortasında ise yedek cephanelik binaları ve temel izleri görülen hizmet binaları bulunmaktadır.

İnşa malzemesi olarak kesme taş, moloz taş ve tuğla; döşemelerde ise ahşap ve taş kullanılmıştır. Kesme taş dış duvarlarda, moloz taş iç duvarlarda, tuğla ise kemer ve tonozlarda yer alır. Yapıda kullanılan tuğlalar ortalama 25/26x12/13x5 cm. ölçülerindedir. Bonetlerde ahşap, yedek cephanelik binalarının koridorlarında taş, odalarında ise ahşap döşeme kullanılmıştır.

Tabyaya girişinin sağlandığı taç kapılar aynı şekilde düzenlenmiştir. Bu kapılar Anadolu Mecidiye Tabyası'nın kapılarının birer kopyası gibidir. Ancak kapı kemerinin üzerinde yer alması gereken profilli saçak ve taç şeklindeki tepelik kısmı yok olmuştur. Bunun dışında her iki kapıda yarım daire kemerli olup kilit taşları dışa doğru taşırılmıştır.

Kemerin bindiği sütunceler silindirik biçimlidir. Bu sütuncelerin iki yanında köşelerde yine silindirik daha büyük iki sütunce yer almaktadır. Her iki kapının da iki yanında bulunması gereken nöbetçi odalarına ait ise sadece kalıntılar görülebilmektedir.

Bonetlerin gerisindeki alanın ortasında yer alan büyük yedek cephanelik binasının üzeri, yan ve arka yüzleri toprakla örtülü, batıdaki ön cephe duvarı açıktır. Binanın üzerinin örten toprağın kaymasını önlemek amacıyla ön cephe duvarının iki yanından öne doğru rampa şeklinde duvarlar uzanmaktadır. Bunun dışında kuzey ve güneyde iki adet kapı açıklığı bulunmaktadır. Ön cephe üstte düz bir silme ve onun üzerinde profilli bir saçakla sınırlandırılmıştır. Simetrik olarak ortada bir kapı iki yanında ise birer pencere yer verilmiştir. Yarım daire kemerli olan kapı ve pencerelerin konturları dışa doğru taşırılan silmelerle belirtilerek, kemer kilit taşları öne çıkarılmıştır. Ön cephedeki bu düzenleme pencereler olmaksızın kuzey ve güneyde yer alan kapı açıklıklarında da aynı şekilde tekrarlanmıştır.

Büyük yedek cephanelik binasının doğusunda yer alan ikinci yedek cephanelik binası üç bölümden oluşan bir yapı arz etmektedir. Yine üzerileri ve yanları toprakla örtülüdür. Yapıya batıda yer alan yarım daire kemerli kapıdan giriş sağlanmıştır. Bu kapıdan ön koridora, oradan da "T" planlı ara koridora geçilir. Her üç yapının cepheleri de üzeri açık olan bu koridora bakmaktadır. Yapıların cepheleri üstten düz bir silmeyle iki yandan ise şaşırtmalı silmelerle kuşatılmıştır. Düz silmeler üstten profilli saçakla sınırlandırılmıştır. Batıya bakan büyük binanın ön cephesine simetrik olarak ortada bir kapı ve iki yanında ikişer pencere yerleştirilmiştir. Koridorun iki yanında yer alan binaların doğuya bakan ön cephelerinde ise kapılar duvara bitiştiği yerde kuzey ve güney köşelere yerleştirilmiştir. Kapıların hemen yanında ise birer pencere bulunmaktadır. Kapı ve pencereler yarım daire kemerli olup, konturları dışa doğru taşırılan şaşırtmalı silmelerle belirtilmiş, kemer kilit taşları öne çıkarılarak vurgulanmıştır.

Büyük yedek cephanelik binasının kuzeyinde yer alan diğer yedek cephanelik binasının da üzeri ve yanları toprakla örtülmüş, batıdaki ön cephe duvarı ise açıkta bırakılmıştır. Cephe düzenlemesi de büyük yedek cephanelik binasının benzeridir. Bu nedenle tekrar olmasın diye değinilmeyecektir.

Zemin seviyesinin üzerinde yer alan bonetler birbirinin benzeridir (Resim 46). Sadece doğu-batı doğrultusunda uzanan kanadın batı ucunda yer alan üç bonet sonradan yapıya eklendiği için plan ve cephe düzenlemesi açısından farklıdır. O nedenle bu üç

bonetin anlatımı sona bırakılmıştır. Sayıca fazla olan diğer bonetler birbirinin benzeri olup, arka yüzleri ve üzerleri toprakla örtülüdür. Ön cephe düz bırakılmış, kapı cepheden biraz içeriye alınmıştır. Yarım daire kemerli kapının kilit taşı dışa doğru çıkarılarak belirtilmiştir. Kapının üzeri toprak kaymasını önlemek için yükseltilmiş iki yandan eğimli kalkan duvarı ile sınırlandırılmıştır. Sonradan eklenen bonetlerin cepheleri ise düzgün kesme taşla kaplanmış, yan ve üst kenarlarından düz bir silme ile kuşatılarak dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. En üstte yer alıp top yerlerini de dolanarak cepheleri sınırlandırması gereken kaval silme şeklindeki saçağa dair ise sadece izler görülebilmektedir. Silmelerle dikdörtgen çerçeveler içerisine alınan bonetlerin ön kuzey cephelerinde simetrik düzende kapı ve pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Köşedeki bonetlerde yer alan birer kapı iç kenarlara, pencere de diğer kenarlara yerleştirilirken, orta bonetin cephe aksında bir kapı ile bunun iki yanında birer pencere yer alır. Yarım daire kemerli olan bu kapı ve pencerelerin konturları dışa doğru taşırılan silmelerle belirtilmiş, ayrıca kemer kilit taşları öne çıkarılarak vurgulanmıştır. Bonetlerin top yerlerine açılan tali kapıları ise basık kemerli bir niş içerisine alınmıştır.

Kapıların yer aldığı batıdaki tabya duvarı yaklaşık 1,00 m. kalınlıkta, 4,00 m. yüksekliktedir. Duvar üzerinde tüfek atışına uygun mazgallar pencereler bulunmaktadır.

Büyük yedek cephaneliğin içerisinde, dikdörtgen planlı toplam dört oda bulunmaktadır. Yapıya batıda yer alan yarım daire kemerli kapıdan girilmektedir. Kapının bulunduğu ön cephede yarım daire kemerli iki mazgal pencere yer alır. Kapıdan 2,35 m. genişliğinde 10,50 m. uzunluğundaki giriş koridoruna, bu koridordan yarım daire kemerli bir kapı ile 9,00x16,00 m. boyutlarındaki büyük odaya, oradan da diğer birimlere geçişin sağlandığı 3,00x17,00 m. boyutlarındaki ara koridora geçilir. Ara koridordan yan yana yer alan 3,50x9,00 m. boyutlarındaki iki odaya yarım daire kemerli iki kapı ile girilir. Bu odaların arasında, birbirlerine ve arkada yer alan son odaya geçişin sağlandığı kapılar bulunur. Ayrıca odaların köşesinde son odayı çepeçevre kuşatan 0,80 m. genişliğindeki koridora bağlanan açıklıklar yer alır. İki odanın arasında yer alan kapıdan 3,50x9,00 m. boyutlarındaki son odaya girilir. Bu oda üç yönden dar bir koridorla kuşatılmıştır. Oda kuzey ve güneyde bu koridora açılan birer mazgal pencere ile aydınlatılmıştır. Odayı arkadan kuşatan doğu koridorunda bir de havalandırma bacası bulunmaktadır. Binada oda ve koridorlar beşik tonozla örtülüdür.

Üç bölümden oluşan ikinci yedek cephanelik binasında dikdörtgen planlı dört oda yer almaktadır. Yapıya batıda yer alan yarım daire kemerli kapıdan giriş sağlanmıştır. Bu kapıdan ön koridora, oradan da “T” planlı ara koridora geçilir. Bu koridordan yarım daire kemerli bir kapı ile ön cephesi batıya bakan iki odalı binaya girilmektedir. Bina içerisinde 4,50x11,50 m. boyutlarında dikdörtgen planlı beşik tonoz örtülü iki oda bulunmaktadır. Kapının bulunduğu ön cephede dört mazgal pencere yer alır. Kapıdan 1,90 m. genişliğinde 16,00 m. uzunluğundaki giriş koridoruna geçilir. Bu koridor her iki odayı çepeçevre kuşatan 0,85 m. genişliğindeki havalandırma koridoruna bağlanır. Havalandırma koridoru odaların arkasında birleşerek buradaki havalandırma bacasıyla ile dışa açılmaktadır. Her iki odaya da yarım daire kemerli bir kapı ile girilmekte olup, odaların birbiri arasında geçişin sağlandığı bir kapı daha bulunur. Her iki oda da iki yönde koridorlara açılan mazgal pencerelerle aydınlatılmıştır. Ayrıca koridorların köşelerinde birer küçük niş bulunmaktadır. Cephesi doğuya bakan her iki bina ise birbirinin aynıdır. Binalara yarım daire kemerli birer kapı ile giriş sağlanmıştır. Kapıdan 1,50 m. genişliğinde 6,70 m. uzunluğundaki giriş koridoruna geçilir. Bu koridor odaları iki yönden kuşatan 0,80 m. genişliğindeki havalandırma koridoruna bağlanır. Havalandırma koridoru odaların arkasında birleşerek buradaki havalandırma bacasıyla ile dışa açılmaktadır. Odalarda koridorlara açılan birer mazgal pencere bulunmaktadır.

Büyük yedek cephanelik binasının kuzeyinde yer alan üçüncü yedek cephaneliğin içerisinde 4,50x10,30 m. boyutlarında dikdörtgen planlı beşik tonoz örtülü bir oda bulunmaktadır. Yapıya batıda yer alan yarım daire kemerli kapıdan girilmektedir. Kapının bulunduğu ön cephede iki mazgal pencere yer alır. Kapıdan 1,20 m. genişliğinde 17,00 m. uzunluğundaki giriş koridoruna geçilir. Bu koridor odayı iki yönden kuşatan güneyde 1,20 m. kuzeyde 1,90 m. genişliğindeki havalandırma koridoruna bağlanır. Havalandırma koridoru kuzeyde havalandırma bacasıyla ile dışa açılmaktadır. Odaya kuzeyde yer alan yarım daire kemerli bir kapı ile giriş sağlanmıştır. Oda güneyde koridora açılan bir mazgal pencere ile aydınlatılmıştır.

Zemin seviyesinin üzerinde yer alan bonetlere rampalarla çıkılmaktadır. Bonetler cephe düzenlerinde olduğu gibi plan açısından da birbirine benzemektedir. Sonradan eklenen üç bonet hariç dikdörtgen planlı olan bonetler yaklaşık 3,00x4,50 m. olup sadece iki bonet 3,30x 10,00 m. ölçülerindedir. Beşik tonoz örtü sistemine sahip bonetlerde pencere bulunmazken, bazılarında ön koridor yer alır.

Tabyaya sonradan eklenen üç bonet ise iki katlı bir düzene sahiptir. Aynı aks üzerine belirli düzende yerleştirilmiş olup simetrik bir planlama göstermektedir. Her iki uçta yer alan bonetler 9,00x9,00 m. boyutlarında kare bir alanı teşkil eder. Bunlardan doğu uçta yer alan bonet ters “L” biçimli bir koridor ve koridorun batısında yer alan dikdörtgen planlı bir odadan oluşmaktadır. Ters “L” planlı koridor doğu cephe boyunca uzandıktan sonra batıya dönerek top yerine bağlanmaktadır. Yapıya giriş kuzeyde, koridora açılan yarım daire kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Giriş koridorunun sonunda ve odada düşey dikdörtgen mazgal biçiminde daralan bir niş yer alır. Bu nişin tavan ve tabanının ortasında aşağı ve yukarı doğru yönelen dairesel kesitli delikler bulunmaktadır. Giriş koridorunun batısında odaya açılan yarım daire kemerli bir kapı yer almaktadır. Kapının açıldığı oda 3,00x4,00 m. boyutlarında olup beşik tonozla örtülüdür. Oda kuzeyde dışa açılan bir pencere ile aydınlatılmıştır. Zeminde de bir oda ve koridor bulunmaktadır. Giriş üst kattan ahşap zemindeki bir kapıdan sağlanmaktadır. Bu oda ve koridorun dışa açılan kapı ve penceresi yoktur.

Batı uçta yer alan bonet, doğu uçta yer alan bonetle aynı plan özelliklere sahiptir. Ancak tabyanın işleyişine bağlı olarak giriş koridoru batı tarafta yer alır ve sevkiyat koridoru top yerine bağlanacak şekilde doğuya yönelir. Oda yine bu ters “L” biçimli koridorun kolları arasına aynı düzende yerleştirilmiştir. Koridor ve oda beşik tonozla örtülüdür.

Orta aksta yer alan bonet, kuzey-güney yönünde uzanan 9,00x16,50 m. boyutlarında dikdörtgen bir alanı teşkil etmektedir. Bonet, “T” biçimli bir koridor ile bunun iki yanına yerleştirilen birer odadan oluşmaktadır. “T”nin üst kolunu teşkil eden sevkiyat koridoru kuzeye doğru kırılarak top yerlerine bağlanır. Bonete giriş, kuzey cephe aksındaki bir kapıdan sağlanır. Bunun iki yanında, odalara açılan birer mazgal pencere bulunur. Beşik tonozla örtülü giriş koridorunun doğu ve batı duvarlarında odalara açılan, kapı söve ve kemerleri tahrip olmuş yarım daire kemerli olduğu anlaşılan birer kapı bulunur. Koridorun sonunda diğer iki bonetdekiyle aynı özellikleri gösteren bir niş yer alır. Bu nişlerden odalarda da birer tane bulunmaktadır. Yine beşik tonozla örtülen ancak daha dar tutulan cephaneye sevkiyat koridoru yukarı doğru hafif rampa yapar ve bir yarım daire kemerli kapı ile top yerlerine açılır. Koridorun doğu ve batısında yer alan odalar 3,00x4,00 m. boyutlarında olup, beşik tonozlarla örtülüdür. Diğer iki bonet gibi iki katlı olarak

düzenlenen bonetin zemin katına da ön cephede yer alan yarım daire kemerli bir kapıdan girilmektedir.

Bonetlerin içinde duvarlar üzerinde olması gereken havalandırma deliklerinin çoğu kapatılmıştır. Ancak sonradan eklenen bonetlerde, koridor ve odaların içinde duvarlar üzerinde iki sıra halinde kare delikler görülebilmektedir. Bu delikler nişlerde görülen deliklerle de bağlantılıdır. Duvar içerisinde bir ağ oluşturan bu delikler yukarı uzanan bir bacaya bağlanarak mekânların havalandırılmasını sağlamaktadır.

Bonetler arasında yer alan top yerleri (sonradan eklenen bonetlerin arasındakiler hariç) yaklaşık 14,00 m. genişliğinde ve 7,00-8,00 m. derinliğindedir. Üzeri açık olan top yerlerini iki yandan bonetler, arka cepheden ise kalkan duvarı sınırlamaktadır. Kalkan duvarlarının köşeleri pahlandığı için geneli itibariyle beş ya da yedi kenarlı bir görünüm arz ederler. Biraz yüksekçe tutulan top yerlerine basamak ve rampalarla çıkış sağlanmaktadır.

Sonradan eklenen bonetler arasında yer alan top yerleri ise yaklaşık 17,00 m. genişliğinde ve 13,00 m. derinliğindedir. Üzeri açık olan top yerlerini iki yandan bonetler, kuzeyden ise kalkan duvarı sınırlar. Kalkan duvarlarının köşeleri pahlandığı için geneli itibariyle beş kenarlı bir görünüm arz ederler. Pahlı köşelerin güney ucunda cephaneye sevkîyat koridoruna açılan kapılar yer alır. Bonetlerle aynı hizada tutulan top yerleri zeminden yaklaşık bir metre yüksekliktedir. Bunlara çıkış iki kenardaki yedişer basamaklı merdivenlerle sağlanmaktadır.

Tabyada herhangi bir süsleme bulunmamakla birlikte, cephelerde yer alan silme ve saçaklar, kilit taşları ile kapılardaki silindirik sütunceler cepheye hareketlilik katan bezeme unsurları olarak düşünülebilir.

Tarihlendirme:

Tabyada kitabe yoktur. Ancak sonradan yapıldığı anlaşılan bonetlerden ortadakinin kapısı üzerinde II. Abdülhamid tuğralı ve H.1309 / M.1892 tarihli oval kitabe bulunmaktadır. Tabya, tıpkı Değirmenburnu ve Nara'da olduğu gibi, Anadolu Mecidiye Tabyası'na plan ve cephe düzenlemesi açısından benzemektedir. Bu da tabyanın ilk olarak bu üç tabya ile birlikte yaptırıldığını düşündürmektedir. Ancak var olan kitabeden anlaşıldığı kadarıyla tabya son halini II. Abdülhamid zamanında almıştır. Tabya, bugün restore edilmiş olup, ziyarete açıktır.

3.2.8. Bozcaada Tabyası

İnceleme Tarihi: 05-10 Ekim 2009 / 09 Kasım 2011

Resim No: 47

Şekil No: -

Yeri:

Bozcaada Kalesi içinde, iç sur ile dış sur arasındaki alanda, kuzeydoğu yönünde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tabya, tek bir bonet ve bonetin iki yanındaki birer top yerinden oluşmaktadır (Resim 47).

İnşa malzemesi olarak kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Dış cephede kesme taş, içeride duvarlarda moloz taş, tonozda ise tuğla malzeme görülür. Yapıda kullanılan tuğlalar ortalama 26x13x5 cm. ölçülerindedir.

Bonetin arka yüzü toprakla örtülü, üzeri ise sıvalıdır. Açıkta kalan ön cephe düz bırakılarak üstten profilli bir saçakla kuşatılmış, kapı cepheden biraz içeride tutulmuştur. Yarım daire kemerli kapının üzeri toprak kaymasını önlemek için profilli saçakla yükseltilmiş iki yandan eğimli kalkan duvarıyla sınırlandırılmıştır.

Bonet enine dikdörtgen ön mekân ve boyuna dikdörtgen odadan meydana gelmektedir. Bonete giriş batıda yer alan yarım daire kemerli kapıdan sağlanmıştır. Kapıdan ön mekâna buradan da yarım daire kemerli bir kapı ile odaya geçilir. Yapı beşik tonozla örtülüdür.

Bonetin iki yanında kalan çok az yükseklikteki top yerlerine rampalarla çıkılmaktadır.

Tarihlendirme:

Kitabesi olmayan tabya, tıpkı Değirmenburnu, Nara ve Namazgâh'ta olduğu gibi, Anadolu Mecidiye Tabyası'na mimari açıdan benzemektedir. Bu da tabyanın bu dört tabya ile birlikte yaptırıldığını düşündürmektedir. Bugün restore edildiği anlaşılan tabya ziyarete açıktır.

3.2.9. Seddü'l-Bahr Tabyası

İnceleme Tarihi: 26 Nisan 2012

Resim No: 48

Şekil No: 26

Yeri:

Çanakkale Boğazı'nın girişinde, Avrupa yakasında Seddü'l-Bahr Kalesi'nin boğaza bakan cephesinde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tabya, Seddü'l-Bahr Kalesi'nin içinde güneybatı-güneydoğu doğrultusunda iki kanat şeklinde yerleştirilmiş, dört bonet ve bonetlerin arasında kalan beş top yerinden oluşmaktadır (Şekil 26). Tabyaya kalenin kuzeydoğu duvarında yer alan tabya ile birlikte sonradan yapıldığını düşündüğümüz kapı ile asıl giriş sağlanmıştır. Ancak kapı günümüzde betonla kapatılmış olduğu için tabyaya kale içinden geçilmektedir.

Tabyada inşa malzemesi olarak kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Dış cephede düzgün kesme taş, içeride duvar ve tonozlarda ise moloz taşla birlikte yer yer tuğla malzeme yer alır. Kullanılan tuğlalar 25x12x5 cm. ölçülerindedir. Günümüze ait onarımlarda ise beton malzemenin kullanıldığı görülmektedir.

Kalenin kuzeydoğu duvarında yer alan kapının açıklığı betonla kapatılarak kapı iptal edilmiştir. Düzgün kesme taşla kaplanan kapı iki yandan ve üstten düz silmelerle kuşatılarak dikdörtgen bir çerçeve içine alınmış, üstteki silme profilli bir saçakla sınırlandırılmıştır. Kapı yarım daire kemerli olup kemer profilli başlıklı iki düz sütunceye oturtulmuştur. Sütunceler, kemer ve kilit taşı dışa doğru taşırılarak vurgulanmıştır. Kemer köşeliklerinde altı kollu yıldızla sahip ay yıldız kabartması bulunmaktadır.

Bonetlerin üzeri ve arkası toprakla örtülmüş, ön cephe açık bırakılmıştır. Cephelere sonradan betonla eklemeler yapılmış, bu nedenle bazı bonetler orijinal cephe özelliğini yitirmiştir. Orijinalliğini koruyan bonetlerde ise cephe düz bırakılarak, ortaya yarım daire kemerli kapı ve bunun iki yanında yer alan yine yarım daire kemerli birer küçük yerleştirilmiştir (Resim 48).

Bonetlere ön cephede ortada yer alan yarım daire kemerli kapı ile girilmektedir. Bazı bonetlerde kemer boşlukları betonla doldurularak düz lentolu hale getirilmiştir. Tek bir

odadan oluşan ve penceresiz olan bonetler yaklaşık 3,00x6,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı olup beşik tonozla örtülüdür. Bonetlerin içerisinde duvarlarda iki sıra halinde kare havalandırma delikleri bulunmaktadır. Birbirleriyle bağlantılı olan bu deliklerin dışa açılan bacaları bugün görülememektedir.

Top yerlerine toprak dolmuş, üzerine de modern top mevzileri yerleştirilmiştir. Eşit ölçülerde olmayan top yerleri yaklaşık 8,00 m. derinlikte ve 16,00 m. genişliktedir.

Yapıda süslemeye rastlanmaz. Tabyaya giriş sağlandığı kuzeydoğudaki kapı üzerinde yer alan düz silmeler, profilli saçak, sütunceler ve ay yıldız motifi bezeme unsurları olarak görülebilir.

Tarihlendirme:

Tabyanın kitabesi bugün mevcut değildir. 1915 tarihinde, Seddü'l-Bahr Kalesi'nden sökülerek İngiltere'ye götürülmüş olan bir kitabe bulunmaktadır¹⁰⁶. Tabyaya ait olduğunu düşündüğümüz bu kitabeye göre yapı, H.1303 / M.1885-86 tarihinde II. Abdülhamid tarafından yaptırılmış olmalıdır. Büyük ölçüde günümüze sağlam bir şekilde ulaşmış olan tabya ziyarete açıktır.

¹⁰⁶ Wolfert Uğural Vanthoft, "Çanakkale Savaşları'nın...", s.21. Ayrıca bkz. Seddü'l-Bahr Kalesi'nin tarihlendirilmesi.

3.2.10. Kumkale Tabyası

İnceleme Tarihi: 25 Şubat 2005 / 28 Kasım 2005 / 25-26 Nisan 2011

Resim No: 49-50

Şekil No: 27

Yeri:

Çanakkale Boğazı'nın girişinde, Anadolu yakasında Kumkale Kalesi'nin boğaza bakan cephesinde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tabya, on iki bonet, bonetlerin arasında kalan on bir top yeri ve bonetlerin gerisindeki bir yedek cephanelik binasından oluşmaktadır (Şekil 27). Bonetler, onarım görmüş olmakla birlikte kısmen sağlam bir şekilde günümüze ulaşmıştır (Resim 49).

Tabyaya kale içinden geçiş sağlanmıştır. Kalenin kuzeyinde yer alan tabyanın bonetleri kuzey, batı ve doğu olmak üzere üç yönde sıralanır. Yedek cephanelik binası ise bu bonetlerin ortasında kalan alanda bulunmaktadır.

Tabyada inşa malzemesi olarak, dış cephede kesme taş, içeride duvar ve tonozlarda moloz taş malzeme kullanılmıştır. Yedek cephanelik binası ve bazı bonetlerde tuğla malzemenin de kullanıldığı görülmektedir. Bu tuğlalar 25/26x12/13x5 cm. ölçülerindedir.

Yedek cephanelik binasının üzeri ve arkası toprakla örtülmüş ön cephesi ise açıkta bırakılmıştır. Düzgün kesme taşla kaplanan cephenin ortasında aslında yarım daire kemerli olduğu anlaşılan sonradan kemer boşlukları doldurularak düz lentolu hale getirilen kapı yer alır. Kapının iki yanında yer alan yarım daire kemerli pencereler ise dışarıdan kapatılarak cephe düz bir hale getirilmiştir. Cephenin bittiği doğu köşesinde toprak kaymasını önlemek amacıyla rampa şeklinde bir kalkan duvarı güneye doğru uzatılmıştır.

Bonetlerin üzeri ve arkası toprakla örtülmüş ön cepheleri açıkta bırakılmıştır (Resim 50). Ancak bazı bonetlerin üzerinde yer alan toprağın kayarak top yerlerini doldurduğu görülmektedir. Cepheleri düzgün kesme taşla kaplanan bonetlerin bir kısmının kaplamaları sökülmüş moloz taş dolgu ortaya çıkmıştır. Genel itibariyle sağlam olan bonetlerin ön cepheleri düz bırakılmış olup, ortada bir kapı bunun iki yanında yarım daire kemerli küçük birer niş yer alır. Bazı bonetlerde bu nişler sonradan kapatılmıştır. Yarım daire kemerli

kapının üzerinde profilli bir saçak bulunur. Profilli saçığın bazı bonetlerde nişin üzerinde de uygulandığı görülmektedir.

Yedek cephanelik binası doğu-batı yönünde uzanan 8,00x18,00 m. boyutlarında dikdörtgen bir alanı teşkil eder. Cephanelik “L” biçimli bir ön koridor, dikdörtgen planlı ara koridor ve bu koridorun iki yanındaki iki odadan oluşmaktadır. Yapıya giriş güneyde yer alan sonradan kapatılarak düz lentolu hale getirilen yarım daire kemerli kapıdan sağlanır. Kapının iki yanında dışarıdan kapatılan ancak içeride açık olan mazgal pencereler bulunur. Kapıdan odaları güney ve doğudan kuşatan “L” biçimli 1,50 m. genişliğinde 23,00 m. uzunluğunda bir ön koridora, buradan da kapının aksındaki 2,20x6,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı ara koridor geçilir. Koridorun sonunda duvar üzerindeki ortada yer alan havalandırma deliğinin altı sonradan kırılarak düzgün olmayan bir ocak nişine dönüştürülmüştür. Koridorun iki yanındaki odalara kapı söve ve kemeri sökülmüş yarım daire kemerli kapılardan geçiş sağlanmıştır. Doğudaki oda 4,50x6,80 m. boyutlarında olup, doğuda düşey dikdörtgen biçimli her iki taraftan içe doğru şev yaparak ortada daralan yarım daire kemerli bir mazgal pencere ile güneyde ise dışa doğru genişleyen yarım daire kemerli pencere ile koridora açılır. Her iki pencerede sonradan içeriden kapatılmıştır. Batıdaki oda ise sonradan mazgal pencere başlangıcından itibaren bölündüğü için 5,00x4,00 m. boyutlarındadır. Oda bölündüğü için diğer oda gibi batıda olması gereken koridor ve mazgal pencere yoktur. Güneyde koridora açılan pencerenin ise sadece başlangıcı görülebilmektedir. Yapıda oda ve koridorlar beşik tonoz örtülüdür. Oda ve koridorların duvarları üzerinde iki sıra halinde kare biçimli havalandırma delikleri bulunur. Bu delikler birbirleriyle içeride bağlantılı olup bir bacayla dışarıya açılırlar.

Tek bir odadan oluşan bonetlere giriş yarım daire kemerli kapılardan yapılmaktadır. Bonetler 3,00x6,00 m. ile 5,00x9,00 m. arasında değişen ölçülerde olup dikdörtgen planlı ve tonoz örtülüdür. Bonetlerde tıpkı cephanelik binasında olduğu gibi içeride duvarlar üzerinde kare havalandırma delikleri bulunmaktadır. Bazı bonetlerde bu delikler sonradan kapatılmıştır. Dışa açılan bacalar ise görülebilmektedir.

Bonetler arasında yer alan top yerleri bonetlerin üzerinden kayan toprakla örtülmüş ve yoğun bir şekilde bitki örtüsüyle kaplanmıştır. Bu nedenle top yerleri sağlıklı bir şekilde görülememektedir. Ancak bonetlerin birbirleri arasındaki mesafenin her yer de eşit olmadığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte görülebildiği kadarıyla top yerlerinin ortalama 14,00 m. genişliğinde 8,00 m. derinliğinde olduğu söylenebilir.

Yapıda herhangi bir süsleme unsuruna rastlanmamıştır. Bonetlerin kapısı ve bazı cephe nişlerinin üzerinde yer alan profilli saçaklar cepheye hareket katan bezeme unsurları olarak değerlendirilebilir.

Tarihlendirme:

Kitabesi mevcut olmayan tabya, Seddülbahir Tabyası'na plan ve cephe düzenlemesi açısından benzediği için, adı geçen yapı ile birlikte II. Abdülhamid tarafından yaptırılmış olmalıdır. Bugün büyük ölçüde sağlam olan tabya askeri saha içerisinde ve ziyarete kapalıdır.

3.2.11. Ertuğrul Tabyası

İnceleme Tarihi: 26 Nisan 2012

Resim No: 51

Şekil No: 28

Yeri:

Tabya, Gelibolu Yarımadası'nın güney ucundaki Ertuğrul Koyu'nun kuzeybatısında, Gözcü Baba Tepesi'nin güney yamacında yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tepeye hâkim bir noktada yapılan tabya, doğu-batı doğrultusunda uzanan üç bonet ve bonetlerin arasında kalan iki top yerinden oluşmaktadır (Resim 51). Kuzeyde bonetlere ulaşımın sağlandığı doğu ucu açık bir alan bırakılmıştır (Şekil 28).

İnşa malzemesi olarak kesme taş, moloz taş ve tuğla; döşemelerde ise ahşap kullanılmıştır. Kesme taş dış duvarlarda, moloz taş iç duvarlarda, tuğla ise kemer ve tonozlarda yer alır. Yapıda kullanılan tuğlalar ortalama 25x12x5 cm. ölçülerindedir.

Tabyanın bonetleri uçlarda ve ortada dikdörtgen prizma biçiminde kütleler oluşturmaktadır. Uçlarda yer alan bonetlerin tabyayı sınırlayan dış yan ve arka yüzleri ile daha büyük bir kitle teşkil eden ortadaki bonetin arka yüzü ve üzerleri toprakla örtülü olup diğer cephe duvarları açıktır. Uçlardaki bonetlerin tabyayı sınırlayan duvarlarını örten toprağın kaymasını önlemek için, ön cephe duvarları dış kenarlarda batıda aynı yükseklikte kuzeye doğru, doğuda ise rampa şeklinde yana doğru uzanmaktadır. Düzgün kesme taşla kaplanan cepheler ve top yerleri en üstte yer alan kaval silme şeklindeki bir saçak ile sınırlandırılmıştır. Bonetlerin ön cephelerinde simetrik düzende ortada bir kapı ile bunun iki yanında 40 cm. genişliğinde ve 50 cm. yüksekliğinde birer niş yer alır. Kapı ve nişler yarım daire kemerlidir. Kapıların konturları dışa doğru taşırılarak belirtilmiş, ayrıca kemer kilit taşları öne çıkarılarak vurgulanmıştır.

Aynı aks üzerine belirli düzende yerleştirilen bonetler simetrik bir planlama göstermektedir. Her iki uçta yer alan bonetler 3,30x7,30 m. boyutlarında dikdörtgen planlı beşik tonoz örtülü tek bir odadan oluşmaktadır. Bonetlere giriş kuzey cephede yer alan yarım daire kemerli kapılardan sağlanmıştır. Bonetin içerisinde duvarlar üzerinde iki sıra halinde kare delikler bulunmaktadır.

Ortada yer alan bonet ise diğer iki bonetten farklı olarak bir ön koridor, bir ara koridor ve bu koridorun iki yanındaki odalardan oluşmaktadır. Bonete giriş kuzey cephede yer alan yarım daire kemerli kapılardan sağlanmıştır. Kapıdan 0,80 m. genişliğinde 11,00 m. uzunluğunda dar bir ön koridora oradan da yine yarım daire kemerli bir kapı ile 2,25x7,30 m. boyutlarında dikdörtgen planlı ara koridora geçilir. Koridorun her iki yanındaki odalara karşılıklı yarım daire kemerli birer kapı ile girilmektedir. Odalar 3,30x7,30 m. boyutlarında olup dikdörtgen planlıdır. Oda ve koridorlar beşik tonozla örtülüdür. Odalarda ön koridora açılan, düşey dikdörtgen biçimli her iki taraftan içe doğru şev yaparak ortada daralan yarım daire kemerli birer mazgal pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin tavan ve tabanının ortasında aşağı ve yukarı doğru yönelen dairesel kesitli delikler bulunmaktadır. Bu delikler içeride duvarlar üzerinde yer alan kare deliklerle bağlantılı olup, bir havalandırma bacasıyla dışarıya açılmaktadır. Bu şekilde mekânların havalandırılması sağlanmıştır.

Bonetlerin arasında yer alan top yerleri yaklaşık 21,00 m. genişliğinde, 10,00 m. derinliğindedir. Üzeri açık olan top yerlerini iki yandan bonetler, güneyden ise kalkan duvarı sınırlar. Kalkan duvarının köşeleri pahlandığı için geneli itibariyle yedi kenarlı bir görünüm arz ederler. Bonetlerle aynı hizada tutulan top yerleri zeminden yaklaşık 1,50 m. yüksekliktedir. Bunlara çıkış rampalarla sağlanmıştır. Bugün top yerlerinin sadece birinde top mevcuttur. Mevcut topun üzerinde Osmanlıca olarak M.1882 tarihi görülmektedir.

Tabyada herhangi bir süsleme görülmemekle birlikte bonetleri üstten sınırlayan kaval silme şeklindeki saçak ve kapıların kilit taşları cepheye hareketlilik katan bezeme unsurları olarak değerlendirilebilir.

Tarihlendirme:

Tabyanın kitabesi mevcut değildir. Orta bonetin kapısı üzerinde 57x93 cm. ölçülerinde kitabe yuvası bulunmaktadır. Seddülbahir Tabyası ile plan ve cephe düzenlemesi açısından benzediği için, tabyanın adı geçen yapı ile birlikte M.1885-86 tarihinde II. Abdülhamid tarafından yaptırıldığını düşünmekteyiz. Bugün restorasyonu yapılan tabya ziyarete açıktır.

3.2.12. Orhaniye Tabyası

İnceleme Tarihi: 3 Şubat 2008 / 28 Nisan 2012

Resim No: 52-53

Şekil No: 29

Yeri:

Çanakkale Boğazi'nin Ege Denizi'ne açılan kısmında, Kumkale Kalesi'nin gerisinde ve Kumkale Beldesi'nin batısında yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tabya kıyıya paralel olarak kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda inşa edilmiş, bir bonet ve bu bonetin iki tarafında yer alan iki top yerinden oluşmaktadır (Şekil 29).

İnşa malzemesi olarak kesme taş, moloz taş ve tuğla kullanılmıştır. Kesme taş dış duvarlarda, moloz taş iç duvarlarda, tuğla ise kemer ve tonozlarda yer alır. Yapıda kullanılan tuğlalar ortalama 25x12x5 cm. ölçülerindedir. Yapıda zeminler betonla sonradan kapatıldığından döşemeye ait bir iz görülememiştir. Ancak diğer tabyalarda olduğu gibi burada da ahşap kullanıldığını düşünülmektedir.

Tabyanın orta aksında yer alan bonetin arka yüzü ve üzeri toprakla örtülü olup diğer cephe duvarları açıktır (Resim 52). Top yerlerini iki yandan sınırlayan istinat duvarlarının üstü toprakla örtülmüştür. Bu toprağın kaymasını önlemek için ön cephe duvarları dış kenarlarda rampa şeklinde yanlara doğru uzanmaktadır. Sonradan betonla sıvandığı anlaşılan, düzgün kesme taşla kaplanan cephenin üst kenarı kaval silme şeklinde bir saçakla sınırlandırılmıştır. Bu saçak top yerlerini de dolanarak cepheleri sınırlandırır. Bonetin güneybatıya bakan ön cephesinde simetrik düzende ortada bir kapı ile bunun iki yanında birer pencere yer alır. Kapı ve pencereler sonradan betonla düz lentolu hale getirilmiş olup, aslında basık kemerlidir. Bonetlerin top yerlerine açılan tali kapıları ise basık kemerli bir niş içerisine alınmıştır.

Bonet, kuzeybatı-güneydoğu yönünde uzanan 14,00x15,00 m. boyutlarında kareye yakın bir alanı teşkil etmektedir. Bonet, "T" biçimli bir koridor ile bunun iki yanına yerleştirilen ikişer odadan oluşmaktadır. "T"nin üst kolunu teşkil eden sevkîyat koridoru uçlarda hafif güneydoğuya doğru kırılarak top yerlerine bağlanır. Bonete giriş, güneydoğu cephe aksındaki bir kapıdan sağlanır. Bunun iki yanında, odalara açılan birer mazgal

pencere bulunur. Beşik tonozla örtülü giriş koridorunun kuzeydoğu ve güneybatı duvarlarında, gerisindeki odalara açılan birer basık kemerli kapı bulunur. Yine beşik tonozla örtülen ancak daha dar tutulan cephaneye sevkiyat koridorları yukarı doğru hafif rampa yapar ve basık kemerli bir kapı ile top yerlerine açılır. Güneybatıda top yerine açılan koridor mazgal pencereden itibaren sonradan kapatılmıştır. Koridorun kuzeydoğu ve güneybatısında yan yana sıralanan odalardan ön cephedekiler ortalama 3,70x5,70 m. arka cephedekiler ortalama 4,00x5,00 m. boyutlarında olup, beşik tonozlarla örtülüdür. Ortada bir kapı ile birbirine bağlanan odalardan güneydoğudakiler bir mazgal pencere ile dışa açılırken, kuzeybatıdakiler de bir pencereyle sevkiyat koridoruna bağlanır. Düşey dikdörtgen biçimli pencerelerden içerdekiler, her iki taraftan da içe doğru şev yaparak ortada daralan bir mazgal pencere görünümü arz ederler. Aynı aksta yer alan pencere ve kapılar dışarıdan gelen ışığın sevkiyat koridoruna kadar ulaşmasını sağlayarak mekânların aydınlatılmasını sağlamaktadır. İçerdeki mazgal pencerelerin tavan ve tabanlarının ortasında, aşağı ve yukarı doğru yönelen dairesel kesitli delikler bulunmaktadır. Aynı zamanda odaların içinde duvarlar üzerinde kare havalandırma delikleri bulunmaktadır.

Bonette, koridor ve odaların içinde duvarlar üzerinde iki sıra halinde kare delikler bulunmaktadır. Bu delikler iç pencerelerde görülen deliklerle de bağlantılıdır. Duvar içerisinde bir ağ oluşturan bu delikler yukarı uzanan bir bacaya bağlanarak mekânların havalandırılmasını sağlamaktadır.

Top yerleri yaklaşık 17,00 m. genişliğinde ve 12,00 m. derinliğindedir. Üzeri açık olan top yerlerini iki yandan bonet ve istinat duvarları, kuzeybatıdan ise kalkan duvarı sınırlar. Kalkan duvarlarının köşeleri pahlandığı için geneli itibariyle beş kenarlı bir görünüm arz ederler. Top yerlerinin bonete bittiği köşelerinde cephaneye sevkiyat koridoruna açılan kapılar yer alır. Güneybatıdaki top yerine açılan kapı sonradan kapatılmış ve top yeri kalkan duvarı onarılmıştır. Bu onarım ve değişiklik bir saldırı sonucu yapı zarar gördüğü için yapılmış olmalıdır. Öyle ki bu onarım sırasında yakındaki Yenişehir harabelerinden getirildiği düşünülen haç kabartmalı bir levhanın da kalkan duvarına yerleştirildiği görülmektedir. Bonetlerle aynı hizada tutulan top yerleri zeminden yüksek tutulmuş, bunlara çıkış iki kenardaki dörder basamaklı merdivenlerle sağlanmıştır.

Tabyada, askeri amaçlı bir yapı olması itibariyle daha çok işlevi göz önünde bulundurulduğundan herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir.

Tarihlendirme:

Bonetin kapısı üzerinde bugün yer almayan 56x96 cm. ölçülerindeki kitabede¹⁰⁷ şöyle yazmaktadır (Resim 53);

Es-Sultan İbnü's-Sultan'ül-gazi Abdülhamid Han-ı Sani
Hazretlerinin ahd-i hümayunlarında işbu istihkâm inşa olunmuştur
Sene 1305

Kitabeden anlaşıldığına göre tabya II. Abdülhamit tarafından H.1305 (M.1887 / 1888) tarihinde yaptırılmıştır.

¹⁰⁷ Bu kitabe 2008 yılında yapının incelenmesi ve rölöve çalışmaları sırasında yerindeydi. Ancak daha sonra 2012 yılında yapı tekrar incelemeye gidildiğinde kitabenin yerinde olmadığı görülmüştür.

3.2.13. Rumeli Hamidiye Tabyası

İnceleme Tarihi: 30 Eylül 2010 / 21 Nisan 2011

Resim No: 54

Şekil No: 30

Yeri:

Çanakkale ili Eceabat ilçesinde, Kilitbahir Köyü'nün güneyinde, Gonca Tepe'nin eteklerinde, Kilitbahir-Alçitepe köyü karayolunu üzerinde, Namazgâh ve Rumeli Mecidiye Tabyaları arasında yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tabya, kıyıya paralel olarak kabaca doğu-batı doğrultusunda inşa edilmiş üç bonet, iki top yeri ve bir karargâh binasından oluşmaktadır (Şekil 30). Tabya ile karargâh binası arasında diğer tabyalara irtibatı sağlayan taş döşeli yaklaşık 3,00 m. genişliğindeki yol bulunmaktadır.

Doğu-batı yönünde yükseltilmiş bir kitle şeklinde uzanan tabyanın orta aksında bonet ve top yerleri bulunur (Resim 54). Bonet ve top yerlerinin etrafı sıkıştırılmış toprakla çevrilmiştir. Kuzeyde, bonetlerle toprak yükselti arasında, bonetlere ulaşımın sağlandığı doğu ucu açık dar bir alan bırakılmıştır.

İnşa malzemesi olarak kesme taş, moloz taş ve tuğla; döşemelerde ise ahşap kullanılmıştır. Kesme taş dış duvarlarda, moloz taş iç duvarlarda, tuğla ise kemer ve tonozlarda yer alır. Yapıda kullanılan tuğlalar ortalama 25x12x5 cm. ölçülerindedir. Bonetlerin döşemelerinde kullanılan ahşap, bugün tamamen yok olmakla birlikte bunların oturduğu 25 cm.lik sekiler görülmektedir.

Tabyanın bonetleri uçlarda ve ortada dikdörtgen prizma biçiminde kütleler oluşturmaktadır. Uçlarda yer alan bonetlerin tabyayı sınırlayan dış yan ve arka yüzleri ile daha büyük bir kitle teşkil eden ortadaki bonetin arka yüzü ve üzerleri toprakla örtülü olup diğer cephe duvarları açıktır. Uçlardaki bonetlerin tabyayı sınırlayan duvarlarını örten toprağın kaymasını önlemek için, ön cephe duvarları dış kenarlarda rampa şeklinde yanlara doğru uzanmaktadır. Düzgün kesme taşla kaplanan cephelerin yan ve üst kenarlarında düz bir silme yer alır. Rampa duvarın sonlandığı noktadaki dikey bir silmeyle de bonetin sınırları belirtilmiş, ön cephe dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. En üstte yer alan

kaval silme şeklindeki bir saçak ise top yerlerini de dolanarak cepheleri sınırlandırır. Bonetlerin top yerlerine bitişen köşeleri, benzer şekildeki dairesel kesitli bir silmeyle belirli bir yüksekliğe kadar yumuşatılmıştır. Silmelerle dikdörtgen çerçeveler içerisine alınan bonetlerin ön kuzey cephelerinde simetrik düzende kapı ve pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Köşedeki bonetlerde yer alan birer kapı iç kenarlara, pencere de diğer kenarlara yerleştirilirken, orta bonetin cephe aksında bir kapı ile bunun iki yanında birer pencere yer alır. Yarım daire kemerli olan bu kapı ve pencerelerin konturları dışa doğru taşırılan silmelerle belirtilmiş, ayrıca kemer kilit taşları öne çıkarılarak vurgulanmıştır. Bonetlerin top yerlerine açılan tali kapıları ise basık kemerli bir niş içerisine alınmıştır.

Aynı aks üzerine belirli düzende yerleştirilen bonetler simetrik bir planlama göstermektedir. Uçta yer alan bonetler kuzey-güney yönünde uzanan 9,50x14,00 m. boyutlarında dikdörtgen bir alanı teşkil eder. Bunlardan doğu uçta yer alan bonet ters “L” biçimli bir koridor ve koridorun batısında yer alan dikdörtgen planlı iki odadan oluşmaktadır. Ters “L” planlı koridorun uzun kolu doğu cephe boyunca uzandıktan sonra batıya dönerek daha kısa bir kolla top yerine bağlanmaktadır. Beşik tonozla örtülü olan koridorun uzun kolu diğerine göre daha geniş tutulmuştur. Yapıya giriş kuzeyde, bu koridora açılan yarım daire kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Giriş koridorunun sonunda düşey dikdörtgen mazgal biçiminde daralan bir niş yer alır. Bu nişin tavan ve tabanının ortasında aşağı ve yukarı doğru yönelen dairesel kesitli delikler bulunmaktadır. Giriş koridorunun batısında odalara açılan iki kapı yer almaktadır. Aslında kemerli olduğu anlaşılan bu kapılar yapılan değişikliklerle ahşaptan düz lentolu hale getirilmiş, kemer alınlığı da moloz taş örgüyle doldurulmuştur. Kapıların açıldığı odalar ortalama 3,40x3,90 m. boyutlarında olup beşik tonozlarla örtülmüştür. Kuzeyde yer alan ilk oda bir mazgal pencere ile de dışa açılır. Buna güneyden bitişen ikinci oda, mazgal pencerelerle hem ilk odaya hem de gerisindeki sevkiyat koridoruna bağlanmıştır. İlk odanın dışa açılan penceresiyle aynı aksta yer alan bu mazgal pencereler aynı zamanda mekânların aydınlatılmasını sağlamaktadır. Kuzey cephe haricindeki pencerelerin tavan ve tabanlarının ortasında aşağı ve yukarı doğru yönelen dairesel kesitli delikler bulunur.

Batı uçta yer alan bonet, doğu uçta yer alan bonetle aynı plan özelliklere sahiptir. Ancak tabyanın işleyişine bağlı olarak giriş koridoru batı tarafta yer alır ve sevkiyat koridoru top yerine bağlanacak şekilde doğuya yönelir. Odalar yine bu ters “L” biçimli koridorun kolları arasına aynı düzende yerleştirilmiştir. Koridor ve odalar beşik tonozlarla

örtülüdür. Giriş koridoru ve bunun doğusundaki odalara açılan kapıların tahrip olmakla birlikte kemerli oldukları anlaşılmaktadır.

Tabyanın orta aksında yer alan bonet, kuzey-güney yönünde uzanan 17,50x14,00 m. boyutlarında dikdörtgen bir alanı teşkil etmektedir. Bonet, “T” biçimli bir koridor ile bunun iki yanına yerleştirilen ikişer odadan oluşmaktadır. “T”nin üst kolunu teşkil eden sevkiyat koridoru uçlarda hafif kuzeye doğru kırılarak top yerlerine bağlanırlar. Bonete giriş, kuzey cephe aksındaki bir kapıdan sağlanır. Bunun iki yanında, odalara açılan birer mazgal pencere bulunur. Beşik tonozla örtülü giriş koridorunun doğu ve batı duvarlarında, gerisindeki odalara açılan birer kapı bulunur. Diğer bonetlerdeki gibi yarım daire kemerli olduğu anlaşılan kapılardan, girişin hemen batısı haricindekiler düz lentolara dönüştürülüp, kemer alınlıkları örülerek doldurulmuştur. Koridorun sonunda diğer iki bonetdekiyle aynı özellikleri gösteren bir niş yer alır. Yine beşik tonozla örtülen ancak daha dar tutulan cephaneye sevkiyat koridorları yukarı doğru hafif rampa yaparlar ve bir yarım daire kemerli kapı ile top yerlerine açılırlar. Koridorun doğu ve batısında yan yana sıralanan odaların her biri ortalama 3,40x3,90 m. boyutlarında olup, beşik tonozlarla örtülüdür. Ortada bir pencere ile birbirine bağlanan odalardan kuzeydekiler bir mazgal pencere ile dışa açılırken, güneydekiler de bir pencereyle sevkiyat koridoruna bağlanır. Düşey dikdörtgen biçimli pencerelerden içerdekiler, her iki taraftan da içe doğru şev yaparak ortada daralan bir mazgal pencere görünümünü arz ederler. Aynı aksta yer alan pencereler dışarıdan gelen ışığın sevkiyat koridoruna kadar ulaşmasını sağlayarak mekânların aydınlatılmasını sağlamaktadır. İç pencerelerin tavan ve tabanlarının ortasında, diğer bonetlerde olduğu gibi aşağı ve yukarı doğru yönelen dairesel kesitli delikler bulunmaktadır.

Bonetlerde, koridor ve odaların içinde duvarlar üzerinde iki sıra halinde kare delikler bulunmaktadır. Bu delikler iç pencereler ile nişlerde görülen deliklerle de bağlantılıdır. Duvar içerisinde bir ağ oluşturan bu delikler yukarı uzanan bir bacaya bağlanarak mekânların havalandırılmasını sağlamaktadır.

Bonetler arasında yer alan top yerleri yaklaşık 22,50 m. genişliğinde ve 14,00 m. derinliğindedir. Üzeri açık olan top yerlerini iki yandan bonetler, kuzeyden ise kalkan duvarı sınırlar. Kalkan duvarlarının köşeleri pahlandığı için geneli itibarıyla beş kenarlı bir görünüm arz ederler. Pahlı köşelerin güney ucunda cephaneye sevkiyat koridoruna açılan kapılar yer alır. Güneyde, bonetlerle aynı hizada tutulan top yerleri zeminden yaklaşık bir

metre yüksekliktedir. Bunlara çıkış iki kenardaki altışar basamaklı merdivenlerle sağlanmaktadır.

Tabyanın kuzey doğusunda yer alan karargâh binası, doğu-batı yönünden uzanan dikdörtgen prizma biçiminde bir kitle teşkil eder. Güneyde, tabyaya bakan ön cephe aksında dışa doğru taşıntı yapan karargâhın dört kapı ve yirmiyedi penceresi bulunmaktadır. Lojman olarak kullanılmak üzere çeşitli değişiklikler yapılan yapı asli halini kaybetmiştir.

Tabyada herhangi bir süsleme görülmez. Ancak bonetlerin duvarlarının kuşatan silmeler ve profilli saçak ile birlikte kapı ve pencere silmeleri, kilit taşları cepheye hareketlilik katan bezeme unsurları olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde köşeleri yumuşatan dairesel kesitli sütunce tarzı silmeler ve bunların koni şeklindeki başlıkları da bunlara eklenebilir.

Tarihlendirme:

Askeri bölge içerisinde kaldığı için kısmen korunan tabyanın kitabesi mevcuttur. Ortadaki bonetin kapısı üzerinde yer alan 40x90 cm. ölçülerindeki kitabenin metni şöyledir;

Söyledi tal'at kulu gayet metin tarihi
Mevkinde yaptı istihkâm Şah Abdülhamit
Sene 1307

Buna göre tabya II. Abdülhamit tarafından H.1307/ M.1889/1890 yılında yaptırılmıştır. Bunun dışında yapının inşasına dair bir arşiv belgesi de bulunmaktadır¹⁰⁸. Osmanlı Arşivindeki “Hicri 22 Rebi’ülevvel 1307 (Miladi 16 Kasım 1889)” bu belgede, Bahr-ı Sefid Boğazı’nın Rumeli sahilindeki Namazgâh ve Mecidiye istihkâmı arasında otuzbeşbuçuk santimetrelik toplara mahsus bir tabyanın yapıldığından bahsedilmektedir. Kitabe ile arşiv belgesindeki tarih karşılaştırıldığında tabyanın tam olarak M.1889 yılında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Bu kitabenin üst tarafında 80x185 cm. ölçülerinde bir boşluk bulunmaktadır. Bu boşluğun ikinci bir kitabe ve üzerinde yer alan alınlık kısmına ait olduğu düşünülmektedir.

Bugün Milli Savunma Bakanlığı’na tahsisli tabya ziyarete açık değildir. İçerisinde bulunan karargâh binası askeri lojman olarak kullanılmaktadır.

¹⁰⁸ BOA. Y.PRK. ASK. Dosya no:58 / Gömlek no:87

3.2.14. Anadolu Hamidiye Tabyası

İnceleme Tarihi: 19 Ekim 2010 / 05 Mayıs 2011

Resim No: 55

Şekil No: 31-32

Yeri:

Çanakkale il merkezinde, Barbaros Mahallesi Aziziye Caddesi üzerinde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Kıyıya paralel olarak kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda araziye yerleştirilen tabya, on bonet ve bu bonetlerin arasında yer alan dokuz top yerinden oluşmaktadır (Şekil 31) (Resim 55). Yapının bütünü ele alındığında hafif yay biçiminde olduğu anlaşılmaktadır.

İnşa malzemesi olarak kesme taş, moloz taş ve tuğla; döşemelerde ise ahşap kullanılmıştır. Kesme taş dış duvarlarda, moloz taş iç duvarlarda, tuğla ise kemer ve tonozlarda yer alır. Yapıda kullanılan tuğlalar ortalama 25/26x12/13x4/5 cm. ölçülerindedir. Bonetlerin döşemelerinde kullanılan ahşap, bugün tamamen yok olmakla birlikte bunların oturduğu sekiler görülmektedir.

Tabyanın her iki uçta ve ortada yer alan bonetleri dikdörtgen prizma biçiminde kütleler oluşturmaktadır. Uçlardaki bonetlerin tabyayı sınırlayan dış yan ve arka yüzleri ile daha büyük bir kitle teşkil eden ortadaki bonetlerin arka yüzleri ve üzerleri toprakla örtülü olup diğer cephe duvarları açıktır. Uçlardaki bonetlerin tabyayı sınırlayan duvarlarını örten toprağın kaymasını önlemek için, ön cephe duvarları dış kenarlarda rampa şeklinde yanlara doğru uzanmaktadır. Düzgün kesme taşla kaplanan cephelerin üst kenarlarında kaval silme şeklindeki bir saçak yer alır. Bu saçak top yerlerini de dolanarak cepheleri sınırlandırır. Tabyanın bütün bonetlerinde saçak tahrip olmakla birlikte yer yer izlenebilmektedir. Bonetlerin ön cephelerinde simetrik düzende kapı ve pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Köşedeki bonetlerde yer alan birer kapı iç kenarlara, pencere de diğer kenarlara yerleştirilirken, ortada yer alan bonetlerin cephe aksında bir kapı ile bunun iki yanında birer pencere yer alır. Kapılar yarım daire kemerli bir niş içerisine alınmış, pencereler ise düz lentoludur. Kapı ve pencerelerin üstünde testere dişli profilli bir saçak yer almaktadır. Bonetlerin top yerlerine açılan tali kapıları ise basık kemerli bir niş içerisine alınmıştır.

Zemin seviyesinin üstünde yer alan bonetlere rampalarla çıkılmaktadır. Bonetler planları itibariyle birbirine benzemekle birlikte, farklı şekillerde düzenlenmiştir. Tek katlı ve iki katlı olarak düzenlenen bonetlerde oda sayıları da değişmektedir. Hafif yay biçimli bir hat üzerinde belirli düzende yerleştirilen bonetler simetrik bir planlama göstermektedir. Uçta yer alan bonetler 9,50x15,00 m. boyutlarında dikdörtgen bir alanı teşkil eder. Bunlardan güneydoğu uçta yer alan bonet ters “L” biçimli bir koridor ve koridorun kuzeybatısında yer alan dikdörtgen planlı iki odadan oluşmaktadır. Ters “L” planlı koridorun uzun kolu güneydoğu cephe boyunca uzandıktan sonra kuzeybatıya dönerek daha kısa bir kolla top yerine bağlanmaktadır. Beşik tonozla örtülü olan koridorun uzun kolu diğerine göre daha geniş tutulmuştur. Yapıya giriş ön cephede, bu koridora açılan yarım daire kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Giriş koridorunun kuzeybatısında odalara açılan iki kapı yer almaktadır. Kapıların açıldığı odalar ortalama 4,00x5,50 m. boyutlarında olup beşik tonozlarla örtülüdür. Kuzeydoğuda yer alan ilk oda bir mazgal pencere ile de dışa açılır. Buna güneybatıdan bitişen ikinci oda, bir kapı ile ilk odaya, her iki taraftan da içe doğru şev yaparak ortada daralan bir mazgal pencere ile gerisindeki sevkiyat koridoruna bağlanmıştır. İlk odanın dışa açılan penceresiyle aynı aksta yer alan bu kapı ve mazgal pencere aynı zamanda mekânların aydınlatılmasını sağlamaktadır. Kuzeydoğu cephe haricindeki pencerelerin tavan ve tabanlarının ortasında aşağı ve yukarı doğru yönelen dairesel kesitli delikler bulunur.

Kuzeybatı uçta yer alan bonet, güneydoğu uçta yer alan bonetle aynı plan özelliklere sahiptir. Ancak tabyanın işleyişine bağlı olarak giriş koridoru kuzeybatı tarafta yer alır ve sevkiyat koridoru top yerine bağlanacak şekilde güneydoğuya yönelir. Odalar yine bu ters “L” biçimli koridorun kolları arasına aynı düzende yerleştirilmiştir. Koridor ve odalar beşik tonozlarla örtülüdür.

Tabyanın orta aksında yer alan bonetlerden ikisi diğerlerinden düzenleniş açısından farklıdır. Bu bonetler kuzeybatı ve güneydoğudan üçüncü sırada yer alır. İki katlı olarak düzenlenen bonetler 20,00x19,00 m. boyutlarında yaklaşık kare bir alanı teşkil etmektedir. Bonetler, her iki katta “T” biçimli bir koridor ile bunun iki yanına yerleştirilen üçer odadan oluşmaktadır. “T”nin üst kolunu teşkil eden sevkiyat koridoru uçlarda kırılarak top yerlerine bağlanırlar. Koridorun sonunda gözetleme kulesine çıkan helezonik bir merdiven bulunur. Bugün harap durumda olan kulelerden birinin merdivenlerinin bir kısmı, diğerinin ise merdivenlerinin büyük bir kısmı ayaktadır. Bonetlere giriş, ön cephe aksındaki yer alan

bir kapıdan sağlanır. Bunun iki yanında, odalara açılan birer mazgal pencere bulunur. Beşik tonozla örtülü giriş koridorunun kuzeybatı ve güneydoğu duvarlarında, gerisindeki odalara açılan birer kapı bulunur. Yine beşik tonozla örtülen ancak daha dar tutulan cephane sevkiyat koridorları yukarı doğru hafif rampa yaparlar ve bir yarım daire kemerli kapı ile top yerlerine açılırlar. Koridorun iki yanında yan yana sıralanan odalar ön cepheden itibaren ilk iki oda ortalama 7,30x4,30 m. arka cephedeki oda ise 7,75x2,25 m. boyutlarında olup, beşik tonozlarla örtülüdür. Ortada bir kapı ile birbirine bağlanan odalardan kuzeydoğudakiler bir mazgal pencere ile dışa açılırken, güneybatıdakiler de bir kapı ve iki mazgal pencereyle sevkiyat koridoruna bağlanır. Düşey dikdörtgen biçimli pencerelerden içerdekiler, her iki taraftan da içe doğru şev yaparak ortada daralan bir mazgal pencere görünümü arz ederler. Aynı aksta yer alan kapılar dışarıdan gelen ışığın sevkiyat koridoruna kadar ulaşmasını sağlayarak mekânların aydınlatılmasını sağlamaktadır. İç pencerelerin tavan ve tabanlarının ortasında, aşağı ve yukarı doğru yönelen dairesel kesitli delikler bulunmaktadır.

Birbirinin benzeri olan diğer bonetler ise 16,00x15,00 m. boyutlarında yaklaşık kare bir alanı teşkil etmektedir. Bonetler, her iki katta “T” biçimli bir koridor ile bunun iki yanına yerleştirilen ikişer odadan oluşmaktadır. “T”nin üst kolunu teşkil eden sevkiyat koridoru uçlarda kırılarak top yerlerine bağlanırlar. Bonetlere giriş, ön cephe aksındaki yer alan bir kapıdan sağlanır. Bunun iki yanında, odalara açılan birer mazgal pencere bulunur. Beşik tonozla örtülü giriş koridorunun kuzeybatı ve güneydoğu duvarlarında, gerisindeki odalara açılan birer kapı bulunur. Yine beşik tonozla örtülen ancak daha dar tutulan cephane sevkiyat koridorları yukarı doğru hafif rampa yaparlar ve bir yarım daire kemerli kapı ile top yerlerine açılırlar. Koridorun iki yanında yan yana sıralanan odalar ortalama 4,00x5,50 m. boyutlarında olup, beşik tonozlarla örtülüdür. Ortada bir kapı ile birbirine bağlanan odalardan kuzeydoğudakiler bir mazgal pencere ile dışa açılırken, güneybatıdakiler de bir kapı ve iki mazgal pencereyle sevkiyat koridoruna bağlanır. Düşey dikdörtgen biçimli pencerelerden içerdekiler, her iki taraftan da içe doğru şev yaparak ortada daralan bir mazgal pencere görünümü arz ederler. Aynı aksta yer alan kapılar dışarıdan gelen ışığın sevkiyat koridoruna kadar ulaşmasını sağlayarak mekânların aydınlatılmasını sağlamaktadır. İç pencerelerin tavan ve tabanlarının ortasında, diğer bonetlerde olduğu gibi aşağı ve yukarı doğru yönelen dairesel kesitli delikler bulunmaktadır.

Bonetlerde, koridor ve odaların içinde duvarlar üzerinde iki sıra halinde kare delikler bulunmaktadır. Bu delikler iç pencereler ile nişlerde görülen deliklerle de bağlantılıdır. Duvar içerisinde bir ağ oluşturan bu delikler yukarı uzanan bir bacaya bağlanarak mekânların havalandırılmasını sağlamaktadır.

Bonetler arasında yer alan top yerleri kuzeybatıdaki ikisi hariç yaklaşık 16,50 m. genişliğinde ve 12,00 m. derinliğinde, kuzeybatıdaki diğer iki top yeri ise yaklaşık 22,50 m. genişliğinde ve 17,00 m. derinliğindedir. Üzeri açık olan top yerlerini iki yandan bonetler, kuzeyden ise kalkan duvarı sınırlar. Kalkan duvarlarının köşeleri pahlandığı için geneli itibariyle beş kenarlı bir görünüm arz ederler. Pahlı köşelerin cephaneye sevkîyat koridoruna açılan kapılar yer alır. Bonetlerle aynı hizada tutulan top yerleri zeminden yaklaşık bir metre yükseklikindedir. Bunlara çıkış iki kenardaki merdiven ve rampalarla sağlanmaktadır.

Yapıda süsleme görülmez ancak ön cephedeki kapı ve pencere üzerlerinde testere dişli profilli saçakla birlikte ortada yer alan iki büyük bonetin kapısı üzerinde yer alan taç şeklindeki kitabe ve oval tuğra bezeme unsuru olarak değerlendirilebilir.

Tarihlendirme:

Bugün tabyanın kuzeybatı ve güneydoğuda üçüncü sırada yer alan iki katlı büyük bonetlerin kapısı üzerindeki kitabeler kazınmıştır. Bu nedenle okunamamaktadır. II. Abdülhamid Arşivi'ndeki fotoğraflarda yer almayan tabya, H.1313 / M.1897 tarihli Akdeniz Boğazı Haritası'nda(Bahr-i Sefid Boğazı Haritası)¹⁰⁹ gözükmemektedir (Şekil 32). Bununla birlikte yapının Orhaniye Tabyası'na plan ve cephe özellikleri açısından benzemesi ve boğaza yapılan tabyaların karşılıklı yapıma prensibine göre Rumeli Hamidiye Tabyası'nın karşı kıyısında yer alması, bu yapının Orhaniye Tabyası'ndan hemen sonra Rumeli Hamidiye Tabyası'ndan önce M.1887-88 ile M.1890 yılları arasında yapıldığını düşündürmektedir.

¹⁰⁹ Akdeniz Boğazı Haritası(Bahr-i Sefid Boğazı Haritası), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 93191/912 (561.1)(001-002).

3.2.15. Çamburnu Kakavan Tabyası

İnceleme Tarihi: 29 Eylül 2012

Resim No: 56

Şekil No: 33-34

Yeri:

Çanakkale ili Eceabat ilçesinde, Çamburnu mevkiinde Kakavan Tepesi'nde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Sahil tabyalarından farklı olarak; tepede boğaza hâkim bir konumda inşa edilen tabya, büyük ölçekli toprak yerine, hareketli sahra topraklarının ve havanların konulmasına uygun bir şekilde inşa edilmiştir. Tabya, tek bir bonet ve arkasında yer alan top yerlerinden oluşmaktadır (Şekil 33).

Yapının inşasında duvar ve tonozlarda moloz taş kullanılmıştır.

Bonetin üzeri toprakla örtülmüş, sadece kapısı açıkta bırakılmıştır (Resim 56). Bonete güneybatıdaki 1,15 m. genişliğinde söve ve kemeri yok olan kapıdan girilmektedir. Kapıdan ters "L" biçimli koridora oradan da 3,05x7,15 m. boyutlarındaki dikdörtgen planlı odaya geçilir. Hem koridorda hem de oda da aydınlatma aracının konulduğu düşündüğümüz küçük bir niş bulunur. Oda ve koridor tonoz örtülüdür.

Bugün orman içinde yangın emniyet yolunun tam ortasında kalan tabyanın top yerleri yok olmuştur.

Kabaca inşa edilen yapıda herhangi bir süsleme görülmemektedir.

Tarihlendirme:

Arşiv belgelerinden tabyanın II. Abdülhamid tarafından H.1306 / M.1888-89 tarihinde inşa ettirildiği¹¹⁰ ve buradaki koğuşun H.1310 / M.1892 tarihinde onarıldığı¹¹¹ anlaşılmaktadır (Şekil 34).

¹¹⁰ Bu tabya aynı mimari özelliklere sahip Palazbaba, Nağarababa ve Çanaklıktepe Tabyaları ile birlikte yapılmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki bir belgeden bu tabyaların inşası için krokilerinin çıkarıldığı da görülmektedir. Bkz. BOA, Y.PRK. ASK. Dosya 57 / Gömlek 41.

¹¹¹ Bu tamirat sırasında Yıldız, Goncasuyu ve Palazbaba tabyalarının koğuşları da onarılmıştır. Bkz. BOA, İ.TPH. Dosya 1 / Gömlek 1310 Ca-01.

3.2.16. Çanaklıktepe (Tabya Tepe) Tabyası

İnceleme Tarihi: 26 Mayıs 2012 / 29 Eylül 2012

Resim No: 57

Şekil No: 35-36

Yeri:

Çanakkale ili Eceabat ilçesi, Bigalı Kalesi mevkiinde, kalenin arkasındaki Tabya Tepede yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Çamburnu Kakavan Tabyası gibi aynı özellikte inşa edilen tabya, tek bir bonet ve arkasında yer alan top yerlerinden oluşmaktadır (Şekil 35).

Yapı moloz taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir.

Üzeri toprakla örtülü olan bonete kuzeydoğudaki söve ve kemeri yok olan 1,30 m. genişliğinde kapıdan girilir (Resim 57). Giriş koridoru 3,20 m. uzunluğundadır. Buradan 1,70x3,00 m. boyutlarındaki ara koridora oradan da 3,00x4,60 m. boyutlarında dikdörtgen planlı odaya geçilir. Ara koridorda küçük bir niş yer alır. Koridorlar ve oda beşik tonoz örtü sistemine sahiptir.

Bonetin arkasında top yerleri ve toprak set yer almaktadır. Bugün tamamen çalılıkların sardığı alanda top yerlerine ait döşemeler görülememektedir.

Yapıda herhangi bir süslemeye rastlanmaz.

Tarihlendirme:

Çamburnu Kakavan Tabyası ile birlikte II. Abdülhamid tarafından H.1306 / M.1888-89 tarihinde inşa yaptırılmıştır¹¹² (Şekil 36).

¹¹² Bkz. BOA, Y.PRK. ASK. Dosya 57 / Gömlek 41.

3.2.17. Goncasuyu Tabyası

İnceleme Tarihi: 20 Mayıs 2010 / 17 Nisan 2011

Resim No: 58

Şekil No: 37

Yeri:

Çanakkale ili Eceabat ilçesi Kilitbahir Köyü'nde, Rumeli Mecidiye Tabyası'nın arkasındaki Gonca Tepe'de yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Çamburnu Kakavan ve Çanaklıktepe Tabyasıyla aynı özellikte inşa edilen tabya, tek bir bonetten oluşmaktadır (Şekil 37).

Yapının inşasında moloz taş kullanılmıştır.

Bonetin kapısı kuzeybatıda olup harap haldedir (Resim 58). Yapıya 1,20 m. genişliğinde 1,45 m. uzunluğunda koridorla girilir. Buradan 1,50x3,00 m. boyutlarında ara koridora oradan da 3,00x5,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı odaya geçilmektedir. Ara koridora toprak dolmuş, odanın tavanının bir kısmı ise çökmüştür. Ara koridorda ve oda da birer küçük niş bulunmaktadır. Oda ve koridorlar tonoz örtülüdür.

Bonetin arkasında yer alması gereken top yerleri, sonradan yapılan toprak yoldan dolayı kaybolmuştur.

Yapıda süsleme görülmez.

Tarihlendirme:

Aynı mimari özelliklere sahip olduğu için Çamburnu Kakavan Tabyası ile birlikte II. Abdülhamid tarafından H.1306 / M.1888-89 tarihinde inşa ettirildiğini düşünmekteyiz. Tabyanın koğuşu H.1310 / M.1892 tarihinde onarılmıştır¹¹³.

¹¹³ Bkz. BOA, Y.PRK. ASK. Dosya 57 / Gömlek 41.

3.2.18. Yanıktepe (Kozlar) Tabyası

İnceleme Tarihi: 29 Eylül 2012

Resim No: 59

Şekil No: 38

Yeri:

Çanakkale ili Eceabat ilçesinde, Bigalı Kalesi ile Akbaş Şehitliği arasında, Ulufu Tepe’de yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Çamburnu Kakavan, Çanaklıktepe ve Goncasuyu Tabyaları ile aynı özellikte inşa edilen tabya, tek bir bonet ve arkasında yer alan top yerlerinden oluşmaktadır (Şekil 38).

Yapı moloz taşla inşa edilmiştir.

Bonete güneybatı yönündeki 1,15 m. genişliğinde 3,50 m. uzunluğunda merdivenli bir koridordan girilmektedir (Resim 59). Koridordan 1,60x3,00 m. boyutlarında ara koridora oradan da 3,00x4,50 m. boyutlarında dikdörtgen planlı odaya geçilir. Ara koridorda diğer tabyalarda olduğu gibi küçük bir niş yer alır. Koridorlar ve oda beşik tonoz örtü sistemine sahiptir.

Bonetin arkasında top yerleri ve toprak siperler bulunur. Bugün tamamen çalılıkların sardığı bu alanda top yerlerine ait döşemeler görülememektedir.

Tarihlendirme:

Aynı mimari özelliklere sahip olduğu için Çamburnu Kakavan Tabyası ile birlikte H.1306 / M.1888-89 tarihinde II. Abdülhamid tarafından inşa ettirildiğini düşünmekteyiz.

3.2.19. Palazbaba (Malaz Tepe) Tabyası

İnceleme Tarihi: 29 Nisan 2010 / 20 Mayıs 2010 / 17 Nisan 2011

Resim No: 60

Şekil No: 39-40

Yeri:

Çanakkale ili Eceabat ilçesi, Kilitbahir Köyü'nde kalenin arkasındaki Malaz Tepe'de yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Bundan önceki dört tabya ile aynı özelliklere sahip olmakla birlikte, farklı olarak top yerleri bonetin arkasında değil üstünde yer alır (Şekil 39).

Diğerlerinde olduğu gibi inşa malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır.

Bonete kuzeybatıda yer alan 1,35 m. genişliğinde 2,50 m. uzunluğunda bir koridordan giriş sağlanmıştır (Resim 60). Bu koridordan 1,50x3,00 m. boyutlarında ara koridora oradan da 3,00x5,00 m. boyutlarındaki odaya geçilmektedir. Ara koridorda küçük bir niş bulunur. Yapıda oda ve koridorlar beşik tonozla örtülmüştür.

Bonetin üstünde top yerleri ve toprak siperler yer alır. Diğerleri kadar fazla bitki örtüsüyle kaplanmadığından top yerleri azda olsa izlenebilmektedir. Bugün top yerlerinin kuzeydoğusunda "Ciğerci Baba" adıyla bilinen birde yatır bulunmaktadır.

Bunun dışında, yapının diğer tabyalarla irtibatını sağlayan taş döşeli yollarda tahribata rağmen görülebilmektedir.

Tarihlendirme:

Tabyanın, Çamburnu Kakavan Tabya ile birlikte, II. Abdülhamid tarafından H.1306 / M.1888-89 tarihinde inşa ettirildiği ve koğuşunun H.1310 / M.1892 tarihinde tamir edildiği anlaşılmaktadır¹¹⁴ (Şekil 40).

¹¹⁴ Bkz. BOA, Y.PRK. ASK. Dosya 57 / Gömlük 41; BOA, İ.TPH. Dosya 1 / Gömlük 1310 Ca-01.

3.2.20. Kilye Poyraz Tabyası

İnceleme Tarihi: 22 Nisan 2012 / 29 Eylül 2012

Resim No: 61

Şekil No: 41

Yeri:

Çanakkale ili Eceabat ilçesinde, Kilye Koyu'nun kuzeydoğusundaki Poyraz Tepe'de yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tabya, bundan önceki beş tabya gibi tek bir bonet ve arkasında yer alan top yerlerinden oluşmaktadır (Şekil 41).

Moloz taşla inşa edilmiştir.

Bonete kuzeydoğu yönünde yer alan 1,15 m. genişliğinde 3,00 m. uzunluğunda koridordan sağlanmaktadır (Resim 61). Bu koridordan 1,60x3,00 m. boyutlarındaki ara koridora 3,00x4,50 m. boyutlarındaki odaya geçilmektedir. Burada da diğerlerinde olduğu gibi ara koridorda bir niş bulunmaktadır. Bonette koridorlar ve oda beşik tonoz örtü sistemine sahiptir.

Bonetin arkasında top yerleri ve toprak siperler bulunur. Bugün tamamen çalılıkların sardığı bu alanda top yerlerine ait döşemeler görülememektedir.

Tarihlendirme:

Aynı mimari özelliklere sahip olduğu için Çamburnu Kakavan Tabyası ile birlikte II. Abdülhamid tarafından H.1306 / M.1888-89 tarihinde inşa ettirildiğini düşünmekteyiz.

3.2.21. Kilye Lodos Tabyası

İnceleme Tarihi: 22 Nisan 2012

Resim No: 62

Şekil No: 42

Yeri:

Çanakkale ili Eceabat ilçesinde, Kilye koyunun güneydoğusundaki tepede yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Yapı, bundan önceki altı tabya gibi tek bir bonet ve arkasında yer alan top yerlerinden oluşmaktadır (Şekil 42).

İnşa malzemesi olarak moloz taş kullanılmıştır.

Bonete kuzeybatıdaki 1,20 m. genişliğinde kapıdan girilmektedir (Resim 62). Kapıdan ters "L" biçimli koridora oradan da 3,00x4,00 m. boyutlarındaki dikdörtgen planlı odaya geçilir. Koridorda bir niş yer almaktadır. Yapı oda ve koridor beşik tonoz örtü sistemine sahiptir.

Bonetin yanında, top yerleri ve toprak siperler bulunur. Bugün çalılıkların sardığı bu alanda top yerlerine ait döşemeler görülememektedir.

Tarihlendirme:

Aynı mimari özelliklere sahip olduğu için Çamburnu Kakavan Tabyası ile birlikte II. Abdülhamid tarafından H.1306 / M.1888-89 tarihinde inşa ettirildiğini düşünmekteyiz.

3.2.22. Nara Baba Tabyası

İnceleme Tarihi: -

Resim No: 63

Şekil No: 43

Yeri:

Çanakkale il merkezine 2 km. uzaklıkta, Nara Burnu'ndaki Nara Baba Tepesi'nde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Askeri bölge içerisinde olup, güvenlik nedeniyle yerinde incelenemeyen yapı, II. Abdülhamid Arşivi'nde yer alan fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla bundan önceki tabyalar gibi tek bonet ve top yerinden oluşmaktadır (Resim 63). Ancak bugünkü durumu hakkında bilgi sahibi değiliz.

Tarihlendirme:

Aynı mimari özelliklere sahip olduğu için Çamburnu Kakavan Tabyası ile birlikte II. Abdülhamid tarafından H.1306 / M.1888-89 tarihinde inşa ettirildiğini düşünmekteyiz (Şekil 43).

3.2.23. Maltepe Tabyası

İnceleme Tarihi: -

Resim No: 64

Şekil No: -

Yeri:

Çanakkale il merkezine 2 km. uzaklıkta Nara yolu üzerinde, Maltepe Tepesi'nde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Askeri bölge içerisinde olup, güvenlik nedeniyle yerinde incelenemeyen yapı, II. Abdülhamid Arşivi'nde yer alan fotoğrafından anlaşıldığı kadarıyla bundan önceki tabyalar gibi tek bonet ve top yerinden oluşmaktadır (Resim 64). Ancak bugünkü durumu hakkında bilgi sahibi değiliz.

Tarihlendirme:

Çamburnu Kakavan Tabyası ile aynı mimari özellikleri gösteren yapı II. Abdülhamid tarafından H.1306 / M.1888-89 tarihinde yaptırılmış olmalıdır.

3.2.24. Rumeli Yıldız Tabyası

İnceleme Tarihi: 30 Nisan 2010 / 20 Mayıs 2010 / 29-30 Nisan 2011

Resim No: 65-66

Şekil No: 44

Yeri:

Kilitbahir Köyü'nün güneybatısında, Yayla mevkiinin güneyinde, Yıldız Tabya Tepesi'nin güney yamacında yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tabya, doğu-batı doğrultusunda uzanan dört bonet ve top yerlerinden oluşmaktadır (Şekil 44). Bonetlerin kuzeyinde karargâh ve koğuş binası olduğu düşünülen yapı kalıntıları vardır. Bunun dışında harap halde bir de çeşme bulunmaktadır.

Sahildeki tabyalar gibi, bir bonet bir top yeri olarak düzenlenmemiştir. İki bonet arasında birden fazla top yeri konulmuştur.

İnşa malzemesi olarak kesme taş, moloz taş ve tuğla; döşemelerde ise ahşap kullanılmıştır. Doğudaki ilk bonette duvar ve tonozlarda sadece moloz taş bulunurken, diğer bonetlerde dış cephede kesme taş, içeride moloz taş ve tonozlarda tuğla yer almaktadır. Yapıda kullanılan tuğlalar 25x12x5 cm. ölçülerindedir. Bonetlerde kullanılan ahşap döşeme günümüze ulaşmamakla birlikte bunların oturduğu sekiler görülebilmektedir.

Tabyanın doğusunda yer alan ilk bonetinin üzeri ve etrafı tıpkı Çamburnu Kakavan Tabyası ve benzeri tabyalar gibi tamamen toprakla örtülü olup, sadece kapısı açıkta bırakılmıştır (Resim 65).

Diğer bonetlerin ise arka yüzü ve üzerleri toprakla örtülü olup, diğer cephe duvarları açıktadır (Resim 66). Düzgün kesme taşla kaplanan ön cephe düz bırakılmış, ortada sadece bir kapı açıklığına yer verilmiştir. Batıda yer alan ilk bonetin dışındakilerde kapı söve ve kemerleri sökülmüştür. Bu bonetin yarım daire kemerli olan kapısının ise konturları dışa doğru taşırılan silmelerle belirtilmiş, ayrıca kemer kilit taşları öne çıkarılarak vurgulanmıştır. Bonetlerde pencere bulunmamaktadır.

Doğudaki ilk bonete 1,30 m. genişliğinde 1,30 m. uzunluğunda bir koridordan giriş sağlanmıştır. Bu koridordan ters "L" biçimli ara koridora oradan da 3,20x4,50 m.

boyutlarındaki odaya geçilmektedir. Ara koridorda küçük bir niş bulunur. Yapıda oda ve koridorlar beşik tonozla örtülmüştür.

Batıda yer alan üç bonetten ortadaki yan yana iki oda, diğerleri ise tek oda şeklinde düzenlenmiştir. Ortadaki bonet kuzey-güney yönünde uzanan 8,70x7,60 m. boyutlarında yaklaşık kare, diğer ikisi ise 5,00x7,60 m. boyutlarında dikdörtgen bir alanı teşkil eder. Bonetlere giriş kuzeyde, yarım daire kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Odalar 2,60x4,60 m. boyutlarında dikdörtgen planlı olup beşik tonozla örtülüdür. Odaların içerisinde güney duvarlarında düşey dikdörtgen mazgal biçiminde daralan bir niş yer alır. Bu nişin tavan ve tabanının ortasında aşağı ve yukarı doğru yönelen dairesel kesitli delikler bulunmaktadır.

Bonetlerde, odaların içinde duvarlar üzerinde iki sıra halinde kare delikler bulunmaktadır. Bu delikler nişlerde görülen deliklerle de bağlantılıdır. Duvar içerisinde bir ağ oluşturan bu delikler yukarı uzanan bir bacaya bağlanarak mekânların havalandırılmasını sağlamaktadır.

Tabyada yoğun bitki örtüsü ve toprak dolgu nedeniyle top yerlerinin tamamı ölçülememiştir. Ölçülebildiği kadarıyla ortada yer alan iki bonet arasındaki üçlü top yeri yaklaşık 40,00 m. genişliğinde ve 6,00 m. derinliğindedir. Üzeri açık olan top yerini iki yandan bonetler, güneyden ise kalkan duvarı sınırlar.

Tabyanın kuzeyinde karargâh ve koğuş binasına ait olduğu düşünülen dikdörtgen planlı üç yapının temel izleri görülmektedir. Günümüze ulaşan bu kalıntılardan yapıların nitelikleri hakkında bilgi edinmek mümkün değildir.

Bunun dışında yine kuzeyde harap halde su hazneli bir çeşme bulunmaktadır. Çeşme 3,50x6,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlıdır. Kaplama taşları sökülen çeşmenin batıya bakan ön cephesinde iki musluk deliği, yalak ve 80x43 cm. ölçülerindeki kitabe boşluğu görülmektedir. Karargâh ve koğuş binasına ait kalıntılar arasında rastladığımız kırık kitabe parçasının sağlam olan bir kenarı 43 cm.dir. Bu nedenle kitabenin çeşmeye ait olduğunu düşünmekteyiz.

Tabyada herhangi bir süsleme görülmez.

Tarihlendirme:

Tabyanın kitabesi mevcut değildir. Çeşmeye ait olduğunu düşündüğümüz kitabe parçasında ise tarih kısmı yoktur. Yapının hem II. Abdülhamid Arşivi'nde fotoğrafı yoktur

hem de M.1897 tarihli haritada¹¹⁵ da belirtilmemiştir. Bu tarihlendirmeyi güçleştirmektedir. Doğudaki ilk bonet Çamburnu Kakavan Tabyası'na mimari açıdan benzediği için adı geçen yapı ile birlikte H.1306 / M.1888-89 tarihinde, batıdaki üç bonet ise bu tarihten sonra inşa edilmiş olmalıdır. Bu haliyle tabyanın II. Abdülhamid döneminde yapıldığı düşünülmektedir¹¹⁶. Ormanlık alan içinde kalan tabya büyük ölçüde sağlam bir şekilde günümüze ulaşmıştır. Ancak bulunduğu konum itibariyle gözden uzakta kaderine terk edilmiştir.

¹¹⁵ *Akdeniz Boğazı Haritası(Bahr-i Sefid Boğazı Haritası)*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 93191/912 (561.1)(001-002).

¹¹⁶ Ramazan Eren, *Çanakkale ve Yöresi ...*, s.41.

3.2.25. Rumeli Mecidiye Tabyası

İnceleme Tarihi: 25 Mart 2007 / 22 Haziran 2007 / 26 Kasım 2007 / 5 Mayıs 2008 /
29 Nisan 2010 / 29 Eylül 2012 / 4 Kasım 2012

Resim No: 67-68-69

Şekil No: 45

Yeri:

Çanakkale ili Eceabat ilçesinde, Kilitbahir Köyü'nün güneybatısında, Kilitbahir-Alçıtepe yolunun kuzeybatısında, Gonca Tepe eteklerinde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tabya, kıyıda biraz içeride, kuzeydoğu-güneybatı ve doğu-batı doğrultularında uzanan iki kanat şeklinde düzenlenmiş, sekiz bonet ve bonetlerin arasında yer alan yedi top yerinden oluşmaktadır (Şekil 45) (Resim 67). Tabyanın gerisinde karargâh v.b. yapılara ait olduğu düşünülen temel izleri görülmektedir¹¹⁷.

İnşa malzemesi olarak kesme taş, moloz taş ve tuğla; döşemelerde ise ahşap kullanılmıştır. Kesme taş dış duvarlarda, moloz taş iç duvarlarda, tuğla ise kemer ve tonozlarda yer alır. Tabya da kullanılan tuğlalar 25x12x5 cm. ölçülerindedir. İlk yedi bonette taş malzeme ile birlikte tuğla kullanılmış, sekizinci bonette ise sadece taş ve sac malzeme kullanılmıştır.

Tabyada ilk yedi bonetin arka yüzü ve üzerleri toprakla örtülü olup diğer cephe duvarları açıktır (Resim 68). Ön cepheleri düzgün kesme taşla kaplanmış, yan ve üst kenarlarından düz bir silme ile kuşatılarak dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. En üstte yer alan kaval silme şeklindeki bir saçak ise top yerlerini de dolanarak cepheleri sınırlandırır. Bonetlerin top yerlerine bitişen köşeleri, benzer şekildeki dairesel kesitli bir silmeyle belirli bir yüksekliğe kadar yumuşatılmıştır. Silmelerle dikdörtgen çerçeveler içerisine alınan bonetlerin ön cephelerinde simetrik düzende kapı ve pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Köşedeki bonetlerde yer alan birer kapı iç kenarlara, pencere de diğer kenarlara yerleştirilirken, ortada yer alan bonetlerin cephe aksında bir kapı ile bunun iki

¹¹⁷ Çanakkale Arkeoloji Müzesi tarafından 2008 yılında tabyanın doğusunda ve kuzeyinde kazı çalışmaları yapılmıştır. Kazı çalışmaları sonucunda bu alanlarda; mutfak, fırın, hamam ve tuvalet olduğu düşünülen yapılara ait kalıntılarla birlikte alt yapı sistemi tespit edilmiştir. Bkz. Özgür Çavga, E.Çağman Esirgemez, "Çanakkale İli, Eceabat İlçesi, Kilitbahir Köyü Rumeli Mecidiye Tabyası 2008 Yılı Kazısı", *18.Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu*(27-30 Nisan 2009 Sivas), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010, s.41-64.

yanında birer pencere yer alır. Yarım daire kemerli olan bu kapı ve pencerelerin konturları dışa doğru taşırılan silmelerle belirtilmiş, ayrıca kemer kilit taşları öne çıkarılarak vurgulanmıştır. Bonetlerin top yerlerine açılan tali kapıları ise basık kemerli bir niş içerisine alınmıştır. Sonradan eklenen sekizinci bonetin arka ve yan yüzleri ile üzeri toprakla örtülü olup ön cephesi düz bırakılmış, ilk yedi bonette olduğu gibi üstte yer alan kaval silme şeklindeki bir saçakla sınırlandırılmıştır. Pencere bulunmayan bonetin kapısı düz lentolu bir niş içerisine alınmış olup yarım daire kemerlidir.

İki kanat şeklinde düzenlenen tabyada ilk yedi bonet simetrik bir planlama göstermektedir. Her iki uçta yer alan bonetler 10,00x9,00 m. boyutlarında yaklaşık kare bir alanı teşkil eder. Bunlardan kuzeydoğu uçta yer alan bonet ters “L” biçimli bir koridor ve koridorun güneybatısında yer alan dikdörtgen planlı bir odadan oluşmaktadır. Ters “L” planlı koridor kuzeydoğu cephe boyunca uzandıktan sonra güneybatıya dönerek top yerine bağlanmaktadır. Yapıya giriş kuzeybatıda, koridora açılan yarım daire kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Giriş koridorunun sonunda düşey dikdörtgen mazgal biçiminde daralan bir niş yer alır. Bu nişin tavan ve tabanının ortasında aşağı ve yukarı doğru yönelen dairesel kesitli delikler bulunmaktadır. Giriş koridorunun güneybatısında odaya açılan yarım daire kemerli bir kapı yer almaktadır. Kapının açıldığı oda 3,00x4,00 m. boyutlarında olup beşik tonozla örtülüdür. Odada kuzeybatıda dışa açılan bir pencere, güneydoğuda ise sevkiyat koridoruna bağlanan her iki taraftan da içe doğru şev yaparak ortada daralan mazgal bir pencere bulunur. Mazgal pencerenin tavan ve tabanının ortasında tıpkı nişte olduğu gibi aşağı ve yukarı doğru yönelen dairesel kesitli delikler bulunmaktadır. Aynı aksta yer alan pencereler dışarıdan gelen ışığın sevkiyat koridoruna kadar ulaşmasını sağlayarak mekânların aydınlatılmasını sağlamaktadır.

Batı uçta yer alan bonet, kuzeydoğu uçta yer alan bonetle aynı plan özelliklere sahiptir. Ancak tabyanın işleyişine bağlı olarak giriş koridoru batı tarafta yer alır ve sevkiyat koridoru top yerine bağlanacak şekilde doğuya yönelir. Oda yine bu ters “L” biçimli koridorun kolları arasına aynı düzende yerleştirilmiştir. Koridor ve oda beşik tonozla örtülüdür.

Ortada yer alan bonetler, kuzey-güney yönünde uzanan 7,50x15,00 m. boyutlarında dikdörtgen bir alanı teşkil etmektedir. Bonet, “T” biçimli bir koridor ile bunun iki yanına yerleştirilen birer odadan oluşmaktadır. “T”nin üst kolunu teşkil eden sevkiyat koridoru top yerlerine bağlanır. Bonetlere giriş, kuzey cephe aksındaki bir kapıdan sağlanır. Bunun iki

yanında, odalara açılan birer mazgal pencere bulunur. Beşik tonozla örtülü giriş koridorunun doğu ve batı duvarlarında odalara açılan, yarım daire kemerli birer kapı yer alır. Koridorun sonunda diğer bonetdekilerle aynı özellikleri gösteren bir niş bulunmaktadır. Yine beşik tonozla örtülen ancak daha dar tutulan cephaneye sevkîyat koridoru yukarı doğru hafif rampa yapar ve bir yarım daire kemerli kapı ile top yerlerine açılır. Koridorun doğu ve batısında yer alan odalar 3,00x4,00 m. boyutlarında olup, beşik tonozlarla örtülüdür.

Bonetlerde, koridor ve odaların içinde duvarlar üzerinde iki sıra halinde kare delikler bulunmaktadır. Bu delikler mazgal pencereler ile nişlerde görülen deliklerle de bağlantılıdır. Duvar içerisinde bir ağ oluşturan bu delikler yukarı uzanan bir bacaya bağlanarak mekânların havalandırılmasını sağlamaktadır.

Tabyaya sonradan eklendiği anlaşılan sekizinci bonet 2,00 m. genişliğinde 10,00 m. uzunluğunda bir koridor ve koridorun solunda yer alan yan yana 3,00x5,60 m. boyutlarında dikdörtgen planlı iki odadan oluşmaktadır. Örtü sistemi diğer yedi bonetten farklı olarak sac kaplanmış nervürlü beşik tonozdur. Bonet içerisinde yan duvarlarda sac ile kaplanmış olup, duvarlarda havalandırma deliği bulunmaz.

Bonetler arasında yer alan top yerleri yaklaşık 17,00 m. genişliğinde ve 12,00 m. derinliğindedir. Üzeri açık olan top yerlerini iki yandan bonetler, kuzeyden ise kalkan duvarı sınırlar. Kalkan duvarlarının köşeleri pahlandığı için geneli itibarıyla beş kenarlı bir görünüm arz ederler. Pahlı köşelerin güney ucunda cephaneye sevkîyat koridoruna açılan kapılar yer alır. Güneyde, bonetlerle aynı hizada tutulan top yerleri zeminden yaklaşık bir metre yüksekliktedir. Bunlara çıkış iki kenardaki altışar basamaklı merdivenlerle sağlanmaktadır. Bugün doğudaki ikinci top yerinde sonradan buraya yerleştirilen bir top bulunmaktadır.

Tabyada herhangi bir süsleme görülmez. Ancak bonetlerin duvarlarını kuşatan silmeler ile birlikte kapı ve pencere silmeleri, kilit taşları cepheye hareketlilik katan bezeme unsurları olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde köşeleri yumuşatan dairesel kesitli sütun tarzı silmeler ve bunların koni şeklindeki başlıkları da bunlara eklenebilir.

Tarihlendirme:

Tabyanın kitabesi mevcut değildir. Ancak kitabe boşluğu bonetlerden birinin kapısı üzerinde görülebilmektedir. Plan ve cephe özellikleri açısından Namazgâh Tabyası'nın

sonradan eklenen bonetlerine benzemektedir (Resim 69). Bu nedenle, aynı tarihlerde II. Abdülhamid tarafından yapılmış olmalıdır.

Tabya, 2008 ile 2010 yılları arasında restore edilmiş ve daha sonra ziyarete açılmıştır.

3.2.26. Çimenlik Tabyası

İnceleme Tarihi: 17-31 Mayıs 2012

Resim No: 70

Şekil No: 46-47

Yeri:

Çanakkale il merkezinde, Kal'a-i Sultâniyye'nin içerisinde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Kal'a-i Sultaniye'nin yıkılan batı surlarının üzerine, kuzey-güney ve doğu-batı doğrultusunda iki kanat şeklinde yerleştirilen tabya, dört bonet ve bu bonetlerin arasında yer alan dört top yerinden oluşmaktadır (Şekil 46-47). Bu bonetlerden batıda yer alan üçü iki katlı olarak düzenlenmiştir. İkinci kata rampalarla çıkış sağlanmıştır (Resim 70).

Yapıda malzemesi olarak kesme taş, moloz taş ve tuğla; döşemelerde ise ahşap kullanılmıştır. Kesme taş, dış duvarlarda; moloz taş, iç duvarlarda; tuğla, kemer ve tonozlarda yer alır. Yapıda kullanılan tuğlalar ortalama 25x12x5 cm. ölçülerindedir.

Tabyada bonetlerin arka yüzleri ve üzerleri toprakla örtülü olup diğer cephe duvarları açıktır. Üst katta düzgün kesme taşla kaplanan cephelerin üst kenarlarında kaval silme şeklindeki bir saçak yer alır. Bu saçak top yerlerini de dolanarak cepheleri sınırlandırır. Bonetlerin ön cephelerinde simetrik düzende kapı ve pencere açıklıklarına yer verilmiştir. Batıdaki iki katlı bonetlerin alt katlarına geçişin sağlandığı kapıların bulunduğu cephe iki yandan düz silmelerle, üstte kaval silme şeklindeki saçakla sınırlandırılmıştır. Bu düz silme ve kaval silme şeklindeki saçak rampa boyunca devam etmektedir. Üst katta ise doğudaki bonetin ön cephesinde bir kapıya yer verilirken pencere bulunmaz. Güneydeki bonetin ön cephesinde iki kapı bulunur. Kuzeydeki bonette bir kapı iç kenara, pencere de diğer kenara yerleştirilirken, ortada yer alan bonetin cephe aksında bir kapı ile bunun iki yanında birer pencere yer alır. Kapılar basık kemerli bir niş içerisine alınmış, pencereler ise yarım daire kemerlidir. Bu kapı ve pencerelerin kemer kilit taşları öne çıkarılarak vurgulanmıştır. Bonetlerin top yerlerine açılan tali kapıları ise basık kemerli bir niş içerisine alınmıştır.

İkinci katta batıdaki bonetlerden ortada ve kuzeyde yer alan bonet planları itibariyle birbirine benzemektedir. Kuzeydeki bonet yaklaşık 12,50x15,00 m. boyutlarında dikdörtgen bir alanı teşkil eder. Bonet ters "L" biçimli bir koridor ve koridorun güneyinde

yer alan dikdörtgen planlı bir odadan oluşmaktadır. Ters “L” planlı koridorun uzun kolu kuzey cephe boyunca uzandıktan sonra güneye dönerek daha kısa bir kolla top yerine bağlanmaktadır. Beşik tonozla örtülü olan koridorun uzun kolu diğerine göre daha geniş tutulmuştur. Yapıya giriş ön cephede, bu koridora açılan yarım daire kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Giriş koridorunun sonunda içe doğru şev yaparak ortada daralan bir mazgal bir niş, güneyinde ise odaya açılan bir kapı yer almaktadır. Kapının açıldığı oda yaklaşık 3,40x10,00 m. boyutlarında olup beşik tonozla örtülüdür. Oda doğuda bir mazgal pencere ile de dışa, batıda ise her iki taraftan da içe doğru şev yaparak ortada daralan bir mazgal pencere ile sevkiyat koridoruna açılır. Odanın dışa açılan penceresiyle aynı akstaki mazgal pencere aynı zamanda mekânın aydınlatılmasını sağlamaktadır. Şev yaparak daralan pencerin tavan ve tabanının ortasında aşağı ve yukarı doğru yönelen dairesel kesitli delikler bulunur.

Güneydeki bonette kuzeydekine benzemekle birlikte bazı farklılıkları barındırmaktadır. Bu bonette cephaneye sevkiyat koridoru bulunmazken kuzeyde yer alan odadan top yerine açılan bir kapı bulunmaktadır. Yapıya giriş ön cephede bulunan iki adet yarım daire kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Bonet 3,40x8,00 m. boyutlarında yan yana iki odadan oluşmaktadır. Odalar arasında geçişin sağlandığı bir kapı bulunur. Odaların içerisinde batı duvarında içe doğru şev yaparak ortada daralan bir mazgal bir niş yer alır. Bu nişin tavan ve tabanının ortasında aşağı ve yukarı doğru yönelen dairesel kesitli delikler bulunmaktadır.

Batıda ortada yer alan bonet, doğu-batı yönünde uzanan 18,00x15,00 m. boyutlarında dikdörtgen bir alanı teşkil etmektedir. Bonet, “T” biçimli bir koridor ile bunun iki yanına yerleştirilen birer odadan oluşmaktadır. “T”nin üst kolunu teşkil eden sevkiyat koridoru kuzey ve güneye kırılarak top yerlerine bağlanır. Bonete giriş, doğu cephe aksındaki bir kapıdan sağlanır. Bunun iki yanında, odalara açılan birer mazgal pencere bulunur. Beşik tonozla örtülü giriş koridorunun kuzey ve güney duvarlarında odalara açılan, yarım daire kemerli birer kapı bulunur. Koridorun sonunda kuzeydeki bonettedekiyle aynı özellikleri gösteren bir niş yer alır. Yine beşik tonozla örtülen ancak daha dar tutulan cephaneye sevkiyat koridoru yarım daire kemerli bir kapı ile top yerlerine açılır. Koridorun kuzey ve güneyinde yer alan odalar 3,40x10,00 m. boyutlarında olup, beşik tonozlarla örtülüdür.

Bu bonetlerin alt katları da aşağı yukarı aynı şekilde düzenlenmiştir. Ancak iki köşede yer alan bonetlerde, bir koridorla kalenin üst katı yıkılan kuzeybatı ve güneybatı kulelerine geçiş sağlanmıştır.

İkinci katta doğudaki bonet 7,50x8,50 m. boyutlarında yaklaşık kare bir alanı teşkil eder. Yapıya giriş kuzey cephede yarım daire kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Bonet 3,40x5,00 m. boyutlarında beşik tonozla örtülü dikdörtgen planlı bir odadan oluşmaktadır.

Bonetlerde, koridor ve odaların içinde duvarlar üzerinde kare delikler bulunmaktadır. Bu delikler içe doğru şev yaparak daralan mazgal pencereler ile nişlerde görülen deliklerle de bağlantılıdır. Duvar içerisinde bir ağ oluşturan bu delikler yukarı uzanan bir bacaya bağlanarak mekânların havalandırılmasını sağlamaktadır.

Bonetler arasında yer alan top yerlerinden batıdakiler yaklaşık 23,00 m. genişliğinde ve 15,40 m. derinliğinde, doğudakiler top yeri ise yaklaşık 13,80 m. genişliğinde ve 8,30 m. derinliğindedir. Üzeri açık olan top yerlerini iki yandan bonetler, batı ve güneyden ise kalkan duvarı sınırlar. Top yerleri geneli itibariyle dikdörtgen planlı bir görünüm arz ederler. Batıda top yerlerinin bonete bittiği köşelerinde cephaneye sevk koridoruna açılan kapılar yer alır.

Tabyada herhangi bir süsleme görülmez. Ancak bonetlerin üstten kuşatan kaval silme şeklindeki saçak ile birlikte pencere kilit taşları cepheye hareketlilik katan bezeme unsurları olarak değerlendirilebilir.

Tarihlendirme:

Tabya, Kal'a-i Sultâniyye'nin deniz tarafına bakan surun üst kısmı yıkılarak yapılmıştır. II. Abdülhamid Arşivi'ndeki fotoğrafta kalenin surlarının ayakta olduğu görülmektedir. Plan açısından Namazgâh Tabyası'nın sonradan eklenen M.1892 tarihli bonetlerine benzemektedir. H.1313 /M.1897 tarihli Bahr-i Sefid Boğazı haritasında¹¹⁸ da tabya gözükmektedir. Hem Namazgâh Tabyası'nın sonradan eklenen bonetlerine benzerliği hem de bahsi geçen arşiv ve harita tabyanın M.1889 ile M.1897 yılları arasında yapılmış olduğunu göstermektedir. Namazgâh tabyasına M.1892 tarihinde eklenen bonetlere birebir benzediği düşünülürse aynı tarihte birlikte yapılmış olduğu kuvvetle muhtemeldir. Tabya, bugün Çanakkale Deniz Müzesi bünyesinde olup, ziyarete açıktır.

¹¹⁸ *Akdeniz Boğazı Haritası(Bahr-i Sefid Boğazı Haritası)*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 93191/912 (561.1)(001-002).

3.2.27. Çakaltepe Tabyası

İnceleme Tarihi: 29 Ekim 2008 / 18 Mayıs 2008 / 28 Nisan 2012

Resim No: 71

Şekil No:-

Yeri:

Tabya, Çanakkale-İzmir karayolu üzerindeki İntepe Mevkiinde, yolun yaklaşık 2 km. batısında, Çakaltepe yamacında yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Bugün tarla ve toprak yol arasında yer alan tabya, ağaç ve çalılıklardan dolayı dışarıdan bakıldığında pek görülememektedir. Tabyada görülebilen sekiz toprak tepecik ve aralarında kundakları bozulmuş, namluları kesilmiş yedi adet toptur (Resim 71). Toprak tepeciklerde bonetlere ait olması muhtemel yer yer duvar izlerine rastlanmaktadır. Bu izler burada yer alması gereken bonetlere ait olmalıdır. Ancak kapsamlı bir kazı çalışması ile bu konuya bir açıklık getirilebilir. Burada M.1886-88 yapımı Alman Krupp marka 24 cm. çapında toplar bulunmaktadır. Tabyanın gerisinde bir de su kuyusu yer alır. Kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla taş malzeme ile inşa edilmiştir.

Tarihlendirme:

M.1897 tarihli haritada¹¹⁹ belirtilmeyen tabya bu tarihten sonra yapılmış olmalıdır.

¹¹⁹ *Ibid.*

3.2.28. Karanlık Liman Tabyası

İnceleme Tarihi: 18 Mayıs 2008 / 30 Ekim 2008 / 28 Nisan 2012

Resim No: 72

Şekil No:-

Yeri:

Çanakkale ili, Kumkale beldesinde Karanlık Liman mevkiinde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tabyadan bugün geriye pek bir şey kalmamıştır. Bugün görülebilen belirli belirsiz dört küçük tepecik ve aralarında yer alan çukurlardır (Resim 72). Bu alan tarla olarak kullanıldığından tepecikler giderek yok olmaya başlamıştır. Tepeciklerin bulunduğu yerde duvar izleri ve bir bonetin giriş kapısına ait olduğunu düşündüğümüz kemerin üst kısmı görülmektedir. Detaylı bir kazı çalışması ile buradaki tabyanın duvarları ortaya çıkarılabilir. Yapıda malzeme olarak izlerden görülebildiği kadarıyla taş ve tuğla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Tarihlendirme:

M.1897 tarihli haritada¹²⁰ belirtilmeyen tabya, Çakaltepe Tabyası gibi söz konusu tarihten sonra yaptırılmış olmalıdır.

¹²⁰ *Ibid.*

3.2.29. Topçamlar Tabyası

İnceleme Tarihi: 18 Mayıs 2008 / 30 Ekim 2008 / 28 Nisan 2012

Resim No: 73

Şekil No:-

Yeri:

Tabya, Çanakkale-İzmir karayolu üzerindeki İntepe Mevkiinde, yolun yaklaşık 4 km. batısında, Çakaltepe Tabyası'nın güneybatısında yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tabya beş bonet ve dört top yerinden oluşmaktadır. Bonetlerden biri tamamen ortadan kalkmış, biri sadece sıkıştırılmış toprakla yapılmıştır. Diğer üçü ise içine girilemeyecek kadar harap durumdadır (Resim 73).

Yapıda inşa malzemesi olarak moloz taş ve tuğla malzeme birlikte kullanılmıştır. Girişi yıkılmış olan doğudaki bonetin duvarlarında moloz taş, tonozunda tuğla, diğer bonetlerin duvar ve tonozlarında ise sadece moloz taş görülür.

İçlerine tam olarak girilemeyen bonetlerin dikdörtgen planlı ve beşik tonozla örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Batıdaki ilk bonet nervürlü beşik tonozuyla diğerlerinden ayrılır. Bu durum bonetlerin farklı zamanlarda yapıldığını düşündürmektedir.

Bonetlerin arasındaki top yerlerinde M.1886-88 tarihli Alman Krupp marka 28 cm. çapında iki adet toplar bulunmaktadır.

Harap halde olan yapı kapsamlı bir kazı çalışması sonrası restorasyonu yapılarak ziyarete açılabilir niteliktedir.

Tarihlendirme:

M.1897 tarihli haritada¹²¹ belirtilmediğinden, tabyanın bu tarihten sonra yaptırıldığını düşünmekteyiz.

Bugün büyük ölçüde harap olan tabyaya toprak yoldan ulaşım sağlanmaktadır.

¹²¹ *Ibid.*

3.2.30. Domuzdere Tabyası

İnceleme Tarihi: 26 Nisan 2012

Resim No: 74

Şekil No:48

Yeri:

Tabya, Alçıtepe Köyü'nün güneydoğusunda, Domuz Deresi'nin doğusundaki tepede yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tabya, toprak zemin altına inşa edilmiş, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan altı bonet ve aralarındaki beş top yerinden oluşmaktadır (Şekil 48) (Resim 74).

Yapıda inşa malzemesi olarak duvar ve tonozlarda moloz taş kullanılmıştır.

Tabyada her iki uçta yer alan bonetler tek mekânlı, ortadaki dört bonet ise yan yana iki mekânlı olarak inşa edilmiştir. Bonetler ortalama 2,00x3,00 m. boyutlarında dikdörtgen planlı olup nervürlü beşik tonuz örtü sistemine sahiptir. Bonetlerin içinde dışarıya açılan birer adet havalandırma bacası bulunmaktadır.

Bonetler arasında kalan yer alan top yerleri 9,00 m. derinliğinde olup genişlikleri 12,00 m. ile 14,00 m. arasında değişmektedir.

Tabyanın gerisinde yine toprak zemini oyularak yapılan irtibat yolları bulunur. Yoğun bitki örtüsüyle kaplı olan yapıya ulaşım oldukça güçtür.

Tarihlendirme:

M.1897 tarihli haritada¹²² belirtilmeyen tabyanın bu tarihten sonra yaptırıldığını düşünmekteyiz.

¹²² *Ibid.*

3.2.31. Kayalıktepe Tabyası

İnceleme Tarihi: 26 Nisan 2012

Resim No: 75

Şekil No:49

Yeri:

Gelibolu yarımadasında, Behramlı Köyü'nün 5 km. kuzeyinde, Kayalık Tepe mevkiinde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Günümüzde tabyadan geriye herhangi bir yapı kalıntısı kalmamıştır. Yalnızca çukur halde top yerleri ve aralarındaki toprak tepecikler görülebilmektedir (Şekil 49) (Resim 75). Ancak, kalan izlerden beş bonet ve bonetler arasında kalan top yerlerinden oluştuğu sanılmaktadır. Etrafta belirli belirsiz duvar kalıntıları bulunmaktadır. Yapıdan geriye kalan kalıntılardan görülebildiği kadarıyla moloz taş malzeme kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Tarihlendirme:

M.1897 tarihli haritada¹²³ belirtilmeyen tabya, bu tarihten sonra yaptırılmış olmalıdır.

¹²³ *Ibid.*

3.2.32. Dardanos Tabyası

İnceleme Tarihi: 29 Aralık 2004 / 28 Mayıs 2008

Resim No: 76-77-78

Şekil No:-

Yeri:

Çanakkale il merkezine yaklaşık 8 km. uzaklıkta, Çanakkale-İzmir karayolunun yaklaşık 1 km. batısında, Hasan Mevsuf Şehitliği'nin önünde yer almaktadır.

Mimari Tanımı:

Tabyadan günümüze herhangi bir yapı ulaşmamıştır. Sadece, biraz geride tabyada kullanıldığı düşünülen toprak görülmektedir (Resim 76). Ancak 1905¹²⁴ ve 1915 tarihli¹²⁵ iki farklı fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla tabya, bir siper ve siperin önünde yer alan koruma kalkanlı beş toptan oluşmaktadır (Resim 77-78).

Tarihlendirme:

Tabya, arşiv belgelerinden edindiğimiz bilgiye göre, II. Abdülhamid tarafından H.1316 / M.1898-99 tarihinde yaptırılmıştır¹²⁶. H.1326/M.1908 tarihinde ise tabyaya cephanelik ve koğuş inşa edilmiştir¹²⁷.

Bugün ise sadece tabyada kullanıldığı sanılan toprak bulunmaktadır.

¹²⁴ <<http://net.lib.byu.edu/estu/wwi/comment/morgenthau/Morgen21.htm>>(01.05.2013)

¹²⁵ <<http://www.turkishnews.com/tr/content/2013/03/17/gokyuzunden-canakkale-cephesi-1915/#jp-carousel-74928>>(01.05.2013)

¹²⁶ BOA, Y.PRK.ASK. Dosya 145 / Gömlek 123; BOA, Y.PRK.ASK. Dosya 154 / Gömlek 74.

¹²⁷ BOA, Y.MTV. Dosya 307 / Gömlek 41.

BÖLÜM 4

DEĞERLENDİRME

Çanakkale Boğazı ve yakın çevresindeki Osmanlı dönemi savunma yapıları üzerine yapılan bu araştırmada, on iki kale ve otuz iki tabya incelenmiştir. Bu kale ve tabyaların büyük çoğunluğu günümüze sağlam bir şekilde ulaşabilmiştir. Son yıllarda gerçekleşen restorasyon çalışmaları ile de yapıların onarımı ve korunması sağlanmıştır.

Bu bölümde iki farklı yapı grubu olan kale ve tabyalar ayrı ayrı değerlendirilecektir. Tarihsel süreç içerisinde askeri teknolojinin de gelişimine bağlı olarak değişim gösteren savunma yapılarının aynı amaçla yapılması itibariyle birbirinin devamı gibi görünmesine rağmen farklı biçimlerde karşımıza çıktığı görülmektedir.

4.1.Kaleler

Çalışma kapsamında incelenen on iki kaleden; Gelibolu Kalesi'nin iç kale duvarının bir kısmı ve iç liman ağzındaki kulesi, Köseburnu Kalesi'nin sadece bir kulesi günümüze ulaşabilmiştir. Diğer kaleler ise büyük ölçüde sağlam bir şekilde günümüze gelebilmiştir. Ancak bunlardan Kumkale, Seddü'l-Bahr, Nara, Bigalı, Çamburnu ve Bozcaada Yeni Kalesi harap bir haldedir. Bozcaada, Kal'a-i Sultâniyye, Kilid'ül-Bahr ve Hırzû'l-Bahr (Babakale) Kalesi ise daha iyi durumdadır. Bozcaada Kalesi'nin ilk olarak ne zaman inşa edildiği bilinmemektedir. Gelibolu Kalesi'nin ise özellikle iç kale duvarlarında kullanılan alması tekniği ile Erken Bizans döneminden itibaren var olduğu anlaşılmaktadır¹. Her iki kalede Osmanlı döneminde onarılarak kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden yaklaşık on yıl sonra ise boğazın denetimini sağlamak amacıyla yeni kaleler inşa edilmeye başlanmıştır. Bu kale yapımı teknolojiye paralel olarak XIX. yy.lın başlarına kadar devam etmiştir. Kalelerin mimarları hakkında bilgilerimiz kısıtlıdır. Kumkale ve Seddü'l-Bahr Kalesi'nin mimarının Mimar Mustafa Ağa olduğu sanılmaktadır². Kal'a-i Sultâniyye ve Kilid'ül-Bahr Kalesi'nin mimarının ise Rumeli Hisarını da yapan Mimar

¹ Ayşe Ç. Türker, "The Gallipoli Castle in the Byzantine Period", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.23, Ankara 2006, s.185.

² Lucienne Thys Şenocak, *Hadice Turhan Sultan (Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler)*, (çev. Ayla Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s.182-183.

Muslihiddin olduğu ileri sürülmektedir³. Ancak bu konuda kesin veriler bulunmamaktadır. Diğer kalelerin ise mimarları hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

4.1.1.Mimari

Evliya Çelebi'ye ve bazı gravürlere göre; kulelerle desteklenmiş yedi köşeli bir plan gösteren Gelibolu Kalesi'nden geriye sadece iç kaleye ait çok az kalıntı kaldığı belirlenmiştir. Bu kalıntılardan iç kalenin kareye yakın yaklaşık dikdörtgen planlı olduğu anlaşılmaktadır⁴. Bugün mevcut olan batı suru kuzey ucunda dikdörtgen, güney ucunda yaklaşık olarak kare, ortasında ise beşgen birer kule ile desteklenmiştir. Osmanlı dönemi inşası olduğu düşünülen liman ağzındaki kule ise kare planlı ve iki katlı olarak düzenlenmiş olup içten kubbe ile örtülüdür. Kulenin duvar kalınlığının üst katta azalmasından dolayı dışarıdan bakıldığında yukarıya doğru daraldığı görülmektedir. Kulenin her cephesinde dışa doğru daralan birer mazgal penceresi bulunmaktadır.

Bozcaada Kalesi dış sur ve onun içinde yer alan iç sur olmak üzere iki bölümden oluşur. Kara tarafında hendeği vardır. Kalenin dış suru topografyaya göre şekillenmiş olup girintili çıkıntılı düzgün olamayan bir plan gösterir. Onun gibi düzgün olmayan çok kenarlı düzene sahip iç sur biri baş kule olmak üzere dikdörtgen ve çokgen planlı sekiz kule ile takviye edilmiştir. Bozcaada Kalesi'nde müstemilat birimlerinden cami, revir, zindan ve kışla işlevi gören yapılar dış sur içinde; levazım deposu ve cephanelik ise iç sur içine yerleştirilmiştir.

Fatih devrinde düz bir alana inşa edilen Kal'a-i Sultâniyye dikdörtgen planlı olup, bir dış sur, ana kule (ahmedek), cephanelik, iki mescit ve tabyadan oluşmaktadır. Bunlardan Abdülaziz Mescidi ve kıyı tarafındaki tabya sonradan eklenmiştir. Dış surda seğirdim yerlerinde barbata ardı ardına bir top atışına uygun dışa doğru genişleyen mazgal, bir dışa doğru daralan tüfek atışına uygun mazgallara sahiptir. Bu mazgalların üstü yuvarlatılarak yumuşatılmıştır. Bu uygulama devrinin bir özelliği olmayıp gelişen silah teknolojisine göre top mermisinin etkisini azaltmak için yapılmış olmalıdır. Kalenin duvar kalınlıkları 4,50 m. ile 6,20 m. arasında değişmekte olup yükseklikleri yaklaşık 13,00 m.dir. Kalenin kulelerinden batıdaki ikisi tabyaların altında kalmış olup, II. Abdülhamid Arşivindeki

³ İsmail Utkular, Çanakkale Boğazında Fatih Kaleleri, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), 1954, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul, s.35.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Ç. Türker, "The Gallipoli Castle in the Byzantine Period", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.23, Ankara 2006, s.175-198.

fotoğrafından anlaşıldığı kadarıyla daire planlıdır⁵. Diğer kulelerinden kuzeydoğu kulesi iki katlı düzenlenmiş ve on iki köşelidir. Güneydoğu kulesi daire planlıdır. Bu ikisi arasında doğu duvarında yer alan iki kule yine iki katlı ve sekiz köşelidir. Güney kulesi yarım daire, kuzey kulesi ise daire biçimlidir. Genellikle iki katlı olarak düzenlenen kuleler kubbe ve tonozla örtülüdür. Kale kapısı ön koridor, ara mekân ve ikinci bir koridorla kale içine doğrudan girilmesini önlemek için üç aşamalı bir giriş düzenlenmiştir. Bu haliyle yaklaşık “L” planlıdır denilebilir. Ana kule dikdörtgen planlı ve üç katlıdır. Üçüncü kat on adet küçük kubbe ile örtülüdür. Teras katta toplam yirmi altı adet dışa doğru genişleyen, üzeri tıpkı dış surda olduğu gibi yuvarlatılmış mazgal açıklık bulunmaktadır. Oldukça sağlam bir yapı olan ana kulenin duvar kalınlığı yaklaşık 7,00 m., yüksekliği 20,00 m.dir. Cephanelik daire planlı ve kubbe ile örtülüdür. Fatih Mescidi dikdörtgen planlı olup düz örtü sistemine sahiptir. Kible istikametine göre hafif açılı olan mescidin mihrabı köşeye yerleştirilmiştir. Sonradan esaslı bir şekilde onarıldığı anlaşılan minare tek şerefeli olup bodurdur. Mescidin altında da birbirinden bir duvarla ayrılan dikdörtgen planlı iki oda yer almaktadır. Sultan Abdülaziz Mescidi kible dikkate alınarak inşa edildiğinden güney suruna açılı olarak birleşmektedir. Mescit kareye yakın dikdörtgen planlı ve düz örtülüdür. Zeminden yüksek tutulan mescidin alt katında bir bodrum katı bulunmaktadır.

Kal'a-i Sultâniyye'nin karşısına gelecek biçimde yine Fatih zamanında boğazın Avrupa yakasının dik yamacı eteğine kondurulan Kilid'ül-Bahr Kalesi plan itibariyle topografyaya uygun bir biçimde yerleştirilmiş ve klasik dikdörtgen ya da kare düzen gösteren diğer Osmanlı kalelerinden farklı özellikte inşa edilmiştir. Yapı: kıyıdaki uzun kenarı düz olmak üzere; ovale benzeyen çok kenarlı dış sur; yonca yaprağı planlı iç sur ve bunun ortasındaki yürek biçiminde (üçgen) ana kuleden oluşur. Özellikle iç sur ve ana kulenin plan ve biçimiyle Osmanlı kaleleri arasında ayrı bir yere sahiptir. Fatih'in kalesinin güney tarafına Kanuni zamanında eklenen çokgen sur ve bunun ucundaki dairesel planlı Sarı Kule ile yapı büyütülüp pekiştirilmiştir. Dış surda seğirdim yerinde barbata mazgallı(dendanlı dişli)dir. Dış sur aynı zamanda 2,18-2,27 m. arasında değişen duvar kalınlığı ve 7,00 m. duvar yüksekliği ile hisarpeçe niteliğindedir. Dış sur beşgen ve üçgen planlı tek katlı kulelerle takviye edilmiştir. Dış sur 10,00-12,00 m. arasında değişen genişlikteki hendekle kuşatılmıştır. İç sur üç kısımdan oluşmaktadır. Bunların arası sonradan eklendiğini düşündüğümüz mazgallı(dendanlı dişli) duvarla kapatılmış ve birer

⁵ Bkz. *Çanakkale Boğazı'ndaki İstihkâmlar ve Tabyaları* (II. Abdülhamid Arşivi), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 779-72/1-26.

kapı ile birbiri arasında geçiş sağlanmıştır. Yapıya bugün girişin yapıldığı doğu kapısı sivri kemerli bir niş içerisine alınmış basık kemerlidir. Kapıdan ara mekâna geçilir. Ara mekândan basık kemerli bir kapı iç avluya geçilmektedir. Bu haliyle çift kapı kullanılmıştır. İç sur seğirdim yeri ve dışa doğru genişleyen mazgallı barbataya sahiptir. Mazgalların üzeri sonradan yuvarlatılmıştır. Fatih döneminde bulunmayan bu uygulamanın benzerini XIX. yy. başlarında inşa edilen Nara kalesi iç kalesinde üzeri eğim verilerek yumuşatılan mazgallarda görebilmekteyiz. İç surun duvarları ise 7,00 m. kalınlıkta ve 20,00 m. yüksekliktedir. Ana kule yürek biçiminde (üçgen) olup Rumeli Hisarı'nın Sarıca Kulesi gibi ahşap döşemelerle bölünmüş yedi kattan oluşmaktadır. Katlar arasında olması gereken ahşap döşeme ve merdivenler yok olmuştur. Yapının katlarında duvar içerisinde odalar bulunmaktadır. Yapının duvarları yaklaşık 4,00 m. kalınlıkta ve 30,00 m. yüksekliktedir. İkinci avlu yaklaşık olarak üçgen biçimlidir. Suru mazgallı (dendan dişli) barbata ile seğirdim yerine sahiptir. Doğu duvarının altında sekiz adet kemer açıklığı bulunur. Surların duvar kalınlığı ve yüksekliği dış surla aynıdır. Batıda yer alan iki kulesi dört köşelidir. Güney köşede yer alan Kanuni Kulesi tek katlı ve daire planlıdır. Kulenin içerisinde dışa açılan yedi adet sivri kemerli mazgal pencere, teras katında ise sekiz adet dışa doğru genişleyen üzeri yuvarlatılmış mazgal açıklık bulunmaktadır.

XVII. yy.da bu defa boğazın Akdeniz tarafına karşılıklı olarak inşa edilen yapılardan Kumkale Kalesi yaklaşık kare planlı olup, dört köşede ve ortada çokgen kulelerle takviye edilmiştir. Kale; bir küçük hamam, çifte hamam, mescit, çeşme ve tabyadan oluşmaktadır. Kalenin kuzey duvarı yıkılmış olup, diğer duvarları mevcut olmakla birlikte harap durumdadır. Doğu duvarı yaklaşık 2,00 m., diğer duvarları ise 4,00 m. kalınlıkta olup, duvar yüksekliği yaklaşık 7,00 m.dir. Doğu kulesi dıştan sekiz köşeli, içten ise kare planlıdır. Yıkık olan güneydoğu kulesi on iki köşelidir. Her iki kulede tonoz örtülüdür. Büyük ölçüde yok olan güney kulesi sekiz köşelidir ve tonozla örtülüdür. Güney batı kulesi on iki köşelidir. Kule içten kubbe ile örtülüdür. İki katlı olarak yapılan kulenin ikinci katına taş merdivenle çıkılmaktadır. Zemin kattan ahşap bir döşemeyle ayrıldığını düşündüğümüz üst kat döşemeleri yok olmuştur. Tüm bu kulelerin en büyüğü olan batı kulesi dıştan beş köşeli olup güneybatı kulesi gibi iki katlı olarak düzenlenmiştir. Kulenin alt ve üst katında tonoz örtülü ikişer oda yer almaktadır. Alt katta ayrıca büyük bir ocak ve dışarıya açılan beş kemer açıklığı bulunmaktadır. Kalenin harap haldeki kapısı hafif basık yarım daire kemerlidir. Kapı 4,00 m. genişliğinde ve yaklaşık 8,00 m. derinliğindedir. Kaleye sonradan eklendiği anlaşılan küçük hamam, dikdörtgen planlı olup, aynı aks

üzerinde sıralanan soyunmalık, ılıklik, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Soyunmalık olduğunu düşündüğümüz bölüm kare planlı ve iki katlıdır. Ancak iki katı ayıran döşeme ve yapının örtü sistemi yok olmuştur. Soyunmalık bölümü ara mekân ve güneyinde traşlık ve tuvalet olduğu düşünülen iki oda yer alır. Ilıklıktan geçilen dikdörtgen palanlı sıcaklık bölümünde iki köşede bu mekâna açılan kare planlı halvet hücreleri bulunur. Su deposu dikdörtgen planlıdır. Külhan kısmı ise güneydoğu kulesi ile su deposu arasında yer almaktadır. Çifte hamam dikdörtgen planlıdır. Yapı ılıklik, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Hamamda iki ılıklik ve iki sıcaklık bölümü ile bir ortak su deposu bulunmaktadır. Ilıklık bölümleri dikdörtgen planlı ve tonoz örtülüdür. Bu bölümlerde köşede dikdörtgen planlı traşlık ve tuvalet olarak kullanılan mekânlar yer alır. Ilıklıktan kare planlı sıcaklık mekânlarına geçilir. Sıcaklık bölümü sivri kemerli dört eyvanlı olup, köşelerde halvet hücreleri bulunur. Bu haliyle hamam, Türk sanatında “Haçvari dört eyvanlı ve köşe hücreli” tip olarak değerlendirilmektedir⁶. Eyvanların üstü tonozla, halvet hücreleriyle ana mekân kubbe ile örtülüdür. Sıcaklığın gerisinde yer alan su deposu dikdörtgen planlı olup tonoz örtü sistemine sahiptir. Mescit dıştan dikdörtgen planlı olup örtü sistemi tamamen yok olmuştur. Mescidin kuzeybatısında mihrap kaidesine ve son cemaat yerine ait kalıntılar bulunmaktadır. Çeşme dıştan kare planlıdır. Su hazneli olan çeşmenin kuzeybatı yönünde sivri kemerli ön cephesi bulunmaktadır. Yapının diğer cepheleri masif bırakılmıştır.

Kumkale Kalesi'nin karşısında yarımada tarafında yükselen Seddü'l-Bahr Kalesi yaklaşık kareye yakın dikdörtgen planlı olup, dört köşede ve ortada dikdörtgen, çokgen ve daire biçimli kulelerle donatılmıştır. Kale; küçük hamam, çifte hamam, mescit ve tabyadan oluşmaktadır. Kale bulunduğu arazinin engebeli olması nedeniyle aşağı ve yukarı olmak üzere iki bölümden meydana gelmektedir. Kalenin güneybatı duvarının tamamı, kuzeydoğu duvarının orta kısmı yıkılmış olup, diğer duvarları mevcut olmakla birlikte harap durumdadır. Yukarı bölümde duvarların üst kısımları yıkık olduğundan top atışı için olması gereken mazgal açıklıklar mevcut değildir. Yukarı bölümün aşağı bölümle birleştiği duvarının altında on bir adet büyük ölçekli tonoz örtülü niş bulunmaktadır. Aşağı bölümdeki güneydoğu duvarı seğirdim ve bir sıra top atışına uygun dışa doğru genişleyen mazgal, üç sıra tüfek atışına uygun dışa doğru daralan mazgal açıklık şeklinde devam eden barbataya sahiptir. Seğirdimin altında on sekiz kemer açıklığı bulunmaktadır. Bu duvar

⁶ Bkz. Semavi Eyice, “İznik’de Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme”, *Tarih Dergisi*, C.11, S.15, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1960, s.108.

aynı zamanda kalenin hisarpeçesi durumdadır. Kalenin kuzeybatı ve kuzeydoğu duvarı yaklaşık 4,00 m. boğaza bakan güneydoğu duvarı ise 5,00 m. kalınlıkta olup, duvar yüksekliği yaklaşık 9,00 m.dir. Kuzey kulesi on köşelidir. İçten daire planlı olup kubbe ile örtülüdür. Kuzeybatıda ortadaki kule dıştan dikdörtgen planlıdır. Kule içten tonozla örtülü olup, içeride sonradan kapatılan büyük bir ocak bulunmaktadır. Güneydoğuda yer alan iki kule ise daire planlı ve kubbe ile örtülüdür. Kulenin bitişiğindeki bölümde gözetleme kulesi, hapishane ve barut deposu olarak kullanılan odalar yer almaktadır. Doğuda yer alan kule ise daha sağlam olup altta dışa doğru açılan beş kemer açıklığı bulunmaktadır. Bu kulenin bitişiğinde ise cephanelik, hapishane, karakol ve asker odaları olarak kullanılan birçok odalı iki katlı bölüm yer almaktadır. Küçük hamam yaklaşık kareye yakın bir plana sahip olup ılıkılık, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Ilıklık dikdörtgen planlı ve tonoz örtülüdür. Ilıklığın batısında köşede traşlık veya tuvalet olduğunu düşündüğümüz kare planlı oda bulunmaktadır. Ilıklıktan sıcaklık mekânına geçilir. Sıcaklığın batısında ise su deposu ve külhan yer alır. Çifte hamam dikdörtgen planlıdır. Yapı ılıkılık, sıcaklık, su deposu ve külhan bölümlerinden oluşmaktadır. Yapıya güneydoğudan giriş sağlanmıştır. Hamamda iki ılıkılık ve iki sıcaklık bölümü ile bir ortak su deposu bulunmaktadır. Yapının duvarları ve örtü sistemi büyük ölçüde yıkılmıştır. Ancak tıpkı Kumkale Kalesi'ndeki çifte hamam gibi dört eyvanlı ve köşelerde halvet hücreli plan şemasına sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mescit kare planlı olup içten düz dıştan kırma çatı ile örtülmüştür. Kuzeybatı köşede tek şerefeli pekte yüksek olmayan bir minareye sahiptir.

Baba Burnu'ndaki Hırzû'l-Bahr (Babakale) Kalesi Kuzeybatı-güneydoğu istikametinde dikdörtgen planlı olup, dört köşesi çokgen birer kule ile desteklenmiştir. Duvarları yaklaşık 8,00 m. yükseklikte ve 2,50 m. kalınlıktadır. Kaleye ana giriş kuzeydoğu cephenin ortasında yer alan kapıdan sağlanmaktadır. Bu kapının dışında güneydoğu cephede kule dibinde küçük ölçekli bir "uğrun kapı" bulunmaktadır. Kapının gerisindeki giriş kısmı "L" biçimli hol şeklinde kale içine doğru taşan bir küttedir. Bu giriş kısmında kapının iki yanında ve karşısında birer büyük niş bulunur. Muhafızların durması için düzenlenmiş olduğu düşünülen nişlerin üzeri beşik tonozla örtülüdür. "L" biçimli giriş bölümü kale içine geniş ve yüksek yarım daire kemerli kapı ile açılır. Kalenin "L" biçimli bir girişinin olması kale içine doğrudan girişin engellenmesi amacıyla yapılmıştır. Buna benzer bir uygulamayı Kal'a-i Sultâniyye'de görmüş idik. Kalenin dört köşede yer alan kuleleri altı köşelidir. Kulelerin mazgal açıklıkları top atışına uygun bir biçimde dışa doğru

genişleyen bir açıyla yapılmıştır. Denize bakan taraftaki kuleler diğer iki kuleden daha büyük düşünülmüş ve altı doldurulmuştur. Bu kulelerde birer nöbetçi kulübesine ait izler görülmektedir. Bu nöbetçi kulelerinin XVII. yy.dan itibaren açılı tabyalı kaleler ile birlikte Vauban'ın kalelerinde görülmeye başlandığı bilinmektedir⁷. Kuleler arasında kalan seğirdim yerleri mazgallı (dendan dişli) barbataya sahiptir. Kale içinde iki adet su hazneli çeşme ile temel izleri görülen hamam ve cami bulunmaktadır. Caminin minaresi, sur üzerine yerleştirilmiştir. Minareden günümüze sadece taş kaide ve tuğla pabuç kalıntısı ulaşmıştır.

Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasındaki Kal'a-i Sultâniyye'nin biraz kuzeyinde kalan Nara Kalesi planı ile farklılık gösterir. Bulunduğu yerin topografyasına uygun bir biçimde şekillenmiştir. Düz ve dış bükey kavisli duvarlarıyla düzgün olmayan çokgen bir plana sahip yapı dış sur ve ana kuleden oluşmaktadır. Tarihsiz bir Albüme yer alan karakalemle çizilmiş bir resminde kale içinde ana kulenin hemen gerisinde tek şerefeli minareye sahip kırma çatılı mescit görülmektedir⁸. Bugün bu mescitten geriye herhangi bir iz kalmamıştır. Kaleye giriş, kara tarafında doğuda yer alan iki kemerli küçük bir köprü ile geçilen kapıdan sağlanmaktadır. Bugün köprünün akan suyu bulunmamakla birlikte, kale yapıldığı dönemde burada deniz suyunun aktığı bir hendek olması muhtemeldir. Bu şekilde kalenin bulunduğu burun bir adaya dönüştürülerek kara tarafından gelecek saldırılar için önlem alınmıştır. Kalenin duvarları; batıda iç bükey ve dış bükey, kuzey ve güneyde düz bir şekilde uzandıktan sonra dışa doğru çıkıntı yapacak biçimde üçgen, doğu duvarı ise düz bir şekilde uzanmaktadır. Doğu duvarının iki köşesinde daire planlı birer kule yer alır. Bu kulelerde dörder adet top atışına uygun dışa doğru açılan mazgal bulunur. Bu mazgal açıklıklar kalenin kuzey, güney ve batı surunda da devam eder. Topların yerleştirildiği platform olarak kullanılan seğirdim yeri kalenin kuzey ve güney duvarı boyunca izlenebilmektedir. Bu seğirdim yerleri zeminden yaklaşık 1,00 m. yükseklikte ve 8,00 m. genişliktedir. Doğuda seğirdim yeri bulunmazken, batıda ana kule ile surun arasında kalan alan seğirdim olarak kullanılmıştır. Bu nedenle seğirdim yerinin buradaki genişliği yaklaşık 13,00 m. olmuştur. Kalenin doğu duvarı yaklaşık 2,50 m., diğer duvarları ise 3,00 m. kalınlıkta olup, duvar yükseklikleri 3,00 m. ile 4,00 m. arasında değişmektedir. Kapı 2,30 m. genişliğinde 2,60 m. derinliğindedir. İçte ve dışta kapı milleri görülebilmektedir.

⁷ Bkz. Jean-Denis G. G. Lepage, *Vauban and the French Military Under Louis XIV: An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, London 2010.

⁸ Bkz. *Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale) Boğazı İstihkamâtı (Albüm)*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 91013.

Bu haliyle çift kapılı olduğu söylenebilir. Ana kule, yaklaşık kare bir alana oturan dört yapraklı yonca planlıdır. Kulenin duvar kalınlığı 2,00 m. yüksekliği ise 9,50 m.dir. Teras katta top atışına uygun dışa doğru genişleyen toplam yirmi bir mazgal açıklık bulunmaktadır. Yapının içinde duvarlar üzerinde ve mazgal pencerelerin içerisinde kare havalandırma delikleri görülmektedir. İçeride görülen bu delikler gibi dış cephede de duvar üzerinde aynı şekilde delikler bulunmaktadır. Birbirleriyle bağlantılı olan bu deliklerle iç mekânın hava sirkülasyonunu sağlanmıştır. Yapının örtü sistemi ortada sekizgen bir ayağa oturtulan yarım kubbelerden oluşmaktadır.

Boğazın Avrupa yakasına Nara'nın karşısına yapılan Bigalı Kalesi dikdörtgen planlı olup, dört köşede çokgen ve dairesel planlı kulelerle desteklenmiştir. Kale, harap halde bir mescit, bir çeşme, bir büyük cephanelik, iki küçük cephanelik ve temel izleri görülen kışla binasından oluşmaktadır. Kaleye giriş doğu ve batıda istikametinde aynı aks üzerinde yer alan iki kapıdan sağlanmaktadır. Kalenin denize bakan güney duvarı, ortada iki köşede yer alan daire planlı iki kuleden itibaren doğu ve batı duvarına doğru kırılma yaparak bu duvarlarla birleşmektedir. Kırılmanın olduğu iki köşede seğirdimin altında kare planlı tonoz örtülü birer adet küçük cephanelik bulunmaktadır. Güneydeki kulelerde üçer adet top atışına uygun dışa doğru açılan mazgal açıklıklar bulunur. Kuzeydoğu ve kuzeybatı köşeli olan kulelerde de aynı şekilde top atışına uygun dört mazgal açıklık yer alır. Topların yerleştirildiği platform olarak kullanılan seğirdim yeri zeminden yaklaşık 1,80 m. yükseklikte ve 8,00 m. genişlikte olup, dışa doğru genişleyen mazgal açıklıklı barbataya sahiptir. Diğer duvarlarda ise tüfek atışına uygun niş içerisine alınmış dışa doğru daralan küçük mazgal pencereler bulunmaktadır. Güney duvarı yaklaşık 3,50 m., diğer duvarlar ise 1,30 m. kalınlıkta olup, duvar yükseklikleri 3,00 m. ile 4,00 m. arasında değişmektedir. Kale kapıları yapının duvarlarından daha yüksek tutulmuş olup, yarım daire kemerli ve üçgen alınlıklıdır. Kemer başlangıçlarının altında kapı mil yuvaları içe doğru çıkarılmıştır. İç içe iki kapılıdır. Kapılar 3,00 m. genişliğinde 2,60 m. derinliğindedir. Büyük cephanelik dikdörtgen planlı ve tonoz örtülüdür. Bir ön koridor ve odadan oluşmaktadır. Kale mescidi kare planlı olup örtü sistemi yok olmuş, güneydoğu mihrap duvarının dışında büyük ölçüde yıkılmıştır. II. Abdülhamid Arşivi'ndeki fotoğrafından bugün yıkılmış olan doğu cephesinde dört pencere olduğu ve tek şerefeli minareye sahip olduğu anlaşılmaktadır⁹. Kuzeybatı köşede minareye ait kaide yer alır. Yapının duvar kalınlığı ise 1,00 m.'dir.

⁹ Bkz. *Çanakkale Boğazı'ndaki İstihkâmlar ve Tabyaları* (II. Abdülhamid Arşivi), İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 779-72/1-26.

Hazneli çeşme dıştan dikdörtgen planlı olup beşik tonoz örtülüdür. Dış cephede doğu ve batıda dörder adet dikdörtgen biçimli, kuzey cephede izlerden anlaşıldığı kadarıyla sivri kemerli bir çeşme nişi yer almaktadır. Güney cephede ise sonradan yıkıldığı ve kapıya dönüştürüldüğü anlaşılan yarım daire kemerli pencere bulunmaktadır.

Anadolu yakasında Nara'nın güneyinde kalan Köseburnu Kalesi planının, II. Abdülhamid Arşivi'ndeki resim¹⁰ ve bugün izleri görülebilen duvarlar dikkate alındığında deniz tarafının yarım daire, kara tarafının ise dikdörtgen bir biçim arz ettiği anlaşılmaktadır. Duvarlarına ait temel izlerinden 3,00 m. kalınlıkta olduğu anlaşılmaktadır. Kule dairesel planlı olup, dıştan bakıldığında üç kademeli düzenlenişe sahip bir kubbe ile örtülmüştür. Kulenin içerisinde duvarlarda havalandırma delikleri bulunmaktadır. Bu havalandırma delikleri duvar içinde birbirleriyle bağlantılı olup, dışarıdan bakıldığında görülebilen bir bacaya bağlanmaktadır.

Köseburnu'nun benzeri olarak karşı kıyıya yapılan Çamburnu Kalesi, dikdörtgen planlı olup, bir büyük cephanelik ve tonoz örtülü küçük bir cephanelikten oluşmaktadır. Kale kapısı yıkılmış olup biçimlenişi hakkında fikir verebilecek durumda değildir. Ancak çağdaşı olan Bigalı Kalesi göz önünde tutulduğunda yarım daire kemerli ve üçgen alınlıklı olduğu düşünülebilir. Doğuda denize bakan duvarı, hafif yay biçiminde olup, üzerine topların yerleştirildiği yaklaşık 1,00 m. yüksekliğinde ve 9,00 m. genişliğinde bir seğirdim ile birlikte top atışına uygun dışa doğru açılan mazgal açıklıklı barbataya sahiptir. Kale içinde günümüze gelen tek yapı olan cephanelik dikdörtgen planlıdır. Yapının içinde herhangi bir döşeme izine rastlanmamakla birlikte duvarlarının sıvalı olduğu görülmektedir. Cephaneliğin batısında kalenin duvarına bitişik 2,00 m. genişliğinde, 22,00 m. uzunluğunda, 1,50 m. yükseklikte bir seki bulunmaktadır. Bu seki mazgallardan tüfek atışı yapabilmek için yapılmış olmalıdır. Nitekim seki üzerine çıkıldığında mazgallar omuz hizasına gelmektedir. Kuzey, batı ve güney duvarı boyunca devam ettiğini düşündüğümüz sekinin sadece bir bölümü günümüze ulaşabilmiştir.

Bozcaada Yeni Kale düzgün olmayan bir plana sahip olup beş kollu bir yıldız andırmaktadır. Yapıya giriş güneydoğu cephede yer alan kapıdan sağlanmaktadır. Kapı harap halde olmasına rağmen bir tarafında kemer başlangıcı izlenebilmektedir. Büyük ölçüde ayakta kalan kalenin duvarlarında, seğirdim yerlerinden tüfekle atış yapabilmek için dışa doğru daralan mazgal pencereler bulunmaktadır. Kapının hemen batı kısmında yer

¹⁰ *Ibid.*

alan platformunda ise top atışına uygun daha büyük dışa doğru genişleyen mazgallar yapılmıştır. Yine bu platformun altında XIX. yy. tabyalarında gördüğümüz, 3,00x4,50 m. boyutlarında dikdörtgen planlı beşik tonoz örtülü bonet tarzında, cephanelik olduğu düşünülen bir oda yer alır.

İncelediğimiz kaleler esas olarak dış sur özelliklerine göre düzgün bir plana sahip olanlar, topografyaya göre şekillenmiş düzgün olmayan bir plana sahip olanlar ve münferit tipler olmak üzere üçe ayırabilirler.

Düzgün plana sahip olan kaleler esas olarak dört köşeli düzenlenmişlerdir. Bunlardan bazıları Kumkale Kalesi gibi kareye yakın plan sunarken, Gelibolu İç Kalesi, Kal'a-i Sultâniyye, Seddü'l-Bahr Kalesi, Hırzü'l-Bahr (Babakale) Kalesi gibi bir grup örnekte ise dikdörtgen plan kendini gösterir. Çamburnu, Köseburnu ve Bigalı gibi kaleler ise yapının ana kütlesi dört köşeli anlayışa uygun düzenlenmekle birlikte, Köseburnu ve Çamburnu'nda yapıların bir kenarı dış bükey kavisli olabilmektedir. Bigalı Kalesi'nde ise denize bakan kenarının iki ucundaki kulelerden sonra pahlandırılması söz konusudur.

Düzgün olmayan plana sahip olanlar: Bozcaada Kalesi, Nara Kalesi ve Bozcaada Yeni Kale'dir.

Ele aldığımız kaleler arasında sadece Kilid'ül-Bahr Kalesi planı diğerleriyle grup oluşturamayacak kadar farklılık göstermektedir. Bu nedenle münferit tip olarak ayırdığımız kalenin özellikle iç sur ve ana kulesinin benzerlerine Osmanlı kaleleri arasında rastlanmamıştır.

Kalelerin duvarlarını takviye eden kuleler, Gelibolu Kalesi'nde bugün mevcut olan batı surunda dikdörtgen, kare, ve beşgen, liman ağzındaki kulede kare; Bozcaada Kalesi'nde dikdörtgen ve çokgen; Kal'a-i Sultâniyye'de sekizgen, onikigen ve daire planlı; Kilid'ül-Bahr Kalesi'nde üçgen, dörtgen, beşgen ve daire; Kumkale Kalesi'nde dörtgen, beşgen, sekizgen, onikigen; Seddü'l-Bahr Kalesi'nde ongen, dörtgen ve daire; Hırzü'l-Bahr (Babakale) Kalesi altıgen planlı; Nara Kalesi daire; Bigalı Kalesi altıgen ve daire; Köseburnu Kalesi daire planlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çamburnu Kalesi'nde kule bulunmaz. Bozcaada Yeni Kale'de kule bulunmamakla birlikte yıldızın kolları üçgen kule olarak düşünülebilir. Bu kuleler tek ve iki katlı olarak düzenlenmiş olup kubbe veya tonozla örtülmüşlerdir.

Kalelerde duvarların kalınlık ve yükseklikleri şöyledir; Kal'a-i Sultâniyye'de kalınlık 4,50 m. ile 6,20 m. arasında değişmekte, yükseklik 13,00 m. ana kulede kalınlık 7,00 m. yükseklik 20,00 m. ; Kilidü'l-Bahr Kalesi'nde dış surda kalınlık 2,18-2,27 m. arasında değişmekte, yükseklik 7,00 m. ; iç surda kalınlık 7,00 m. Yükseklik 20,00 m. ; ana kulede kalınlık 4,00 m. yükseklik 30,00 m. ; Kumkale Kalesi'nde doğu duvarında kalınlık 2,00 m. diğer duvarlarda 4,00 m. yükseklik 7,00 m ; Seddü'l-Bahr Kalesi'nde kuzeybatı ve kuzeydoğu duvarında kalınlık 4,00 m. boğaza bakan güneydoğu duvarında 5,00 m. yükseklik 9,00 m. ; Hırzû'l-Bahr (Babakale) Kalesi'nde kalınlık 2,50 m. yükseklik 8,00 m. ; Nara Kalesi'nde doğu duvarında kalınlık 2,50 m. diğer duvarlarında 3,00 m. yükseklik 3,00 m. ile 4,00 m. arasında değişmekte ; Bigalı Kalesi'nde Güney duvarında kalınlık 3,50 m. diğer duvarlarda 1,30 m., yükseklik 3,00 m. ile 4,00 m. arasında değişmekte ; Köseburnu Kalesi'nde duvarlara ait temel izlerinden anlaşıldığı kadarıyla kalınlık 3,00 m. ; Çamburnu Kalesi'nde doğu duvarında kalınlık 3,00 m. diğer duvarlarda 1,00 m. yükseklik 3,50-4,00 m. arasında değişmektedir.

Kalelerde duvar kalınlıkları ve yükseklikleri dikkate alındığında XV. yy.dan itibaren bu ölçülerin değiştiği görülmektedir. Bu değişim daha çok duvar yüksekliklerinde bariz bir şekilde kendini göstermekle birlikte, kalınlıklarında da kendini hissettirmiştir. Duvar kalınlığından ziyade yüksekliklerinin azaltılması gelişen silah teknolojisi ile topların daha etkili bir şekilde duvarları dövmesi ve yüksek olan duvarların yıkılarak altında bulunan askere büyük zarar vermesinden kaynaklanmaktadır. Etkili top atışlarından korunmanın en iyi yolunun ise duvar yüksekliklerini azaltmak, kalınlıklarını mümkün ölçüde muhafaza etmek ve duvarları toprak yığınları ile desteklemek olduğu anlaşılmaktadır.

Kale surlarında barbatalarda üç çeşit mazgal açıklık kullanıldığı görülmektedir. Bunlar top atışına uygun dışa doğru genişleyen bazen üzeri yuvarlatılmış olanlar, tüfek atışına uygun dışa doğru daralanlar ve dendan dişli diye tabir edilen mazgal açıklıklardır.

Gelibolu Kalesi, Kumkale Kalesi ve Seddü'l-Bahr Kalesi'nin yukarı bölümde surlar üzerinde yer alması gereken barbatalar bugün mevcut değildir. Bozcada Kalesi'nde dendan dişli mazgal ; Kal'a-i Sultâniyye'de dış surda ardı ardına bir dışa doğru genişleyen mazgal, bir dışa doğru daralan mazgal (bu mazgalların üstü yuvarlatılarak yumuşatılmış), ana kulede teras katta dışa doğru genişleyen mazgal (üzeri tıpkı dış surda olduğu gibi yuvarlatılmış); Kilidü'l-Bahr Kalesi'nde dış surda dendan dişli mazgal, iç surun ara bölme duvarlarında dendan dişli mazgal, iç surda dışa doğru genişleyen mazgal (mazgalların üzeri

sonradan yuvarlatılmış) ; Seddü'l-Bahr Kalesi'nin aşağı bölümdeki güneydoğu duvarında bir sıra dışa doğru genişleyen mazgal, üç sıra dışa doğru daralan mazgal; Hırzû'l-Bahr (Babakale) Kalesi'nde kulelerde dışa doğru genişleyen mazgal, kuleler arasında kalan duvarlarda dendan dişli mazgal; Nara Kalesi'nde kule ve duvarlarda dışa doğru genişleyen mazgal; Bigalı Kalesi'nde kule ve güney duvarında dışa doğru genişleyen mazgal, diğer duvarlarında dışa doğru daralan mazgal; Köseburnu Kalesi'nde II. Abdülhamid Arşivi'ndeki resim anlaşıldığı kadarıyla dışa doğru genişleyen mazgal Çamburnu Kalesi'nde doğu duvarında dışa doğru genişleyen mazgal, diğer duvarlarında dışa doğru daralan mazgal; Bozcaada Yeni Kale'de dışa doğru daralan mazgal ve doğru genişleyen mazgallar birlikte kullanılmıştır.

Ortaçağ kalelerinde sıklıkla gördüğümüz dendan dişli mazgal açıklıklı barbatalar top teknolojisinin gelişimi ile birlikte ihtiyaca cevap vermemiş, bu yüzden buna uygun dışa doğru genişleyen mazgallı ve daha kalın olan barbatalar kullanılmaya başlanmıştır. Bu mazgalların üzeri top atışının etkisini azaltmak amacıyla bazen yuvarlatılmış bazense eğimli şekilde yapılmıştır.

Kalelerde kapılar, "L" planlı veya düz bir giriş şeklinde görülmektedir. Kal'a-i Sultâniyye ve Hırzû'l-Bahr (Babakale) Kalesi'nde kapılar "L" biçimli hol şeklinde düzenlenmiştir. Bu hol Hırzû'l-Bahr (Babakale) Kalesi'nde dikdörtgen, Kal'a-i Sultâniyye'de bulunduğu kule itibariyle daire biçiminde bir kütle şeklinde içe doğru taşmaktadır. Diğer kalelerde ise düz bir girişe sahip kapılar bulunmaktadır. Kapıların içinde iki yanda genellikle nöbetçilerin durması için düzenlenmiş nişler bulunmaktadır. Bu uygulamayı Kal'a-i Sultâniyye, Kilidü'l-Bahr Kalesi ve Hırzû'l-Bahr (Babakale) Kalesi'nde görmek mümkündür. Kumkale ve Seddü'l-Bahr Kalesi'nin kapıları harap olduğundan biçimlenişleri hakkında bilgi sahibi değiliz. XIX. yy.lın başlarında inşa edilen diğer kalelerde ise kapılar daha basit şekilde düzenlenmişlerdir. Sadece kapılar duvarlardan daha yüksek tutularak vurgulanmıştır.

Askerlerin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için kale içlerinde bazı birimlere de yer verilmiştir. Bunların en başında barınma mekânları, cephanelik, revir, mescit, hamam ve çeşme gelmektedir.

Gelibolu Kalesi ve Köseburnu Kalesi'nin büyük bölümü yok olduğu için bu mekânlara dair bilgi edinemiyoruz. Kilid'ül-Bahr Kalesi'nde kaynaklarda var olduğunu

söylenen kale mescidi günümüze ulaşmamıştır. Nara Kalesi'nde eskiden bir mescidin var olduğu anlaşılmaktadır.

Bozcaada Kalesi'nden itibaren ise bu birimlerin bazılarını görmek mümkündür. Bozcaada Kalesi'nde mescit ve revir gibi yapıların duvar kalıntıları günümüze ulaşabilmiştir.

Kal'a-i Sultâniyye'de bir cephanelik, iki mescit; Kumkale Kalesi'nde bir küçük hamam, çifte hamam, mescit ve çeşme; Seddü'l-Bahr Kalesi'nde küçük hamam, çifte hamam ve mescit; Hırzû'l-Bahr (Babakale) Kalesi'nde iki çeşme, hamam ve cami bulunmaktadır. Bigalı Kalesi'nde bir mescit, çeşme, cephanelik bulunmaktadır. Çamburnu Kalesi ve Bozcaada Yeni Kalesi'nde ise sadece cephanelik görülmektedir.

Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda XIX. yy.la kadar geçen sürede yapılar nasıl değişirse değişsin içerisinde bulunan bazı mekânlardan vazgeçilmediği görülmektedir. Özellikle barınma mekânlarının dışında, mescit, hamam ve çeşme gibi yapıların kale mimarisinde bir devamlılık arz ettiği anlaşılmaktadır.

4.1.2.Malzeme ve Teknik

Kaleler dayanıklı olması gereken yapılar olduğu için genellikle taş malzeme ile inşa edilmiştir. Taş malzeme ile birlikte kemer, tonoz ve kubbelerde tuğla malzemenin de kullanıldığı görülmektedir. Ahşap malzeme ise çok katlı binalarda döşeme ve merdivenlerde kullanılmaktadır.

Yapılarda inşa malzemesi kullanımı şöyledir;

Gelibolu Kalesi'nde yöreye özgü gözenekli kum taşı, mermer, düzgün olmayan kesme taş ve devşirme malzeme ile birlikte tuğla; Bozcaada Kalesi'nde kaba yonu taş ve moloz taş ile birlikte tuğla; Kal'a-i Sultâniyye, Kilid'ül-Bahr, Kumkale, Seddü'l-Bahr ve Hırzû'l-Bahr (Babakale) Kalesi'nde moloz taş ve kesme taş ile birlikte tuğla; Nara Kalesi ve Bigalı Kalesi'nde moloz taş, kaba yonu taş, kesme taş ve granit ile birlikte tuğla ; Bozcaada Yeni Kalesi'nde moloz taş, Çamburnu Kalesi'nde moloz taş ile birlikte kaba yonu taş kullanılmıştır. Bugün büyük bölümü yok olan Köseburnu Kalesi'nde ise duvar izleri ve çağdaşı olan yapılar göz önünde tutulduğunda yapıda moloz taş ve kaba yonu taş malzemenin kullanıldığı düşünülebilir. Taş ve tuğla malzemenin kullanıldığı Gelibolu Kalesi'nin iç kale suru almaşık tekniğinde, diğer kaleler ise yığma duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Kilid'ül-Bahr Kalesi'nin ana kulesinin bugün mevcut olmayan katları arasında

ve merdivenlerinde ise ahşap malzeme kullanılmıştır. Bu döşemelere ait bugün sadece hatıllar görülebilmektedir. Kal'a-i Sultâniyye'de ise ahşap döşeme ve merdivenler bugün mevcuttur.

Yapılarda kullanılan tuğla ölçüleri ise şöyledir;

Gelibolu Kalesi'nin sur kalıntısında 36-37x20x4; 38x5; 37x4,5; 30x3-3,5; 24-25,5x12x3,5-4 cm. ; Kal'a-i Sultâniyye'nin dış surdaki kulelerinde 27x27x4,5 cm. kale kapısının bulunduğu kulede kemerlerde 27x16x4,5 cm. cephanelikte 27x27x4,5 cm. ana kulede kubbe ve tonozlarda 27x27x4,5 cm., kemerlerde büyük çoğunlukla 27x16x4,5 cm. çok az sayıdaki örnekte de 31x15x4 cm. ; Kilid'ül-Bahr Kalesi'nin dış surundaki kemer açıklıklarında 30x30x3,5-4 cm., ana kulede 27x27x4,5 ve az sayıda 31x31x4 cm. kemerlerde 27x16x4,5 cm. ana kulenin zeminin altındaki sarnıçta 30x30x3,5-4 cm. ; Kumkale Kalesi'nin doğu kulesinin tonoz örtüsünde 36x34x4 cm. kale kapısının kemerinde 35x32x4 cm. ile 25x12x5 cm. küçük hamamda 25x12x5 cm. çifte hamamın kubbesinde 35-33x32x3 cm. yarım kubbelerinde 34x14x4 cm. tonozlarında 22x22x5 cm. ve cehennemlik ayaklarında 34x33x4 cm. ; Seddü'l-Bahr Kalesi'nin küçük hamamında 25x12x5 cm. çifte hamamın kubbelerinde 32x32x3 cm. tonozlarında ise 22x22x3 cm. ; Hırzû'l-Bahr (Babakale) Kalesi'nin hazneli çeşmede ortalama 30x15x4 cm. temel izleri görülen caminin zemin karolarında 33x33x4 cm. güneydoğu köşedeki kulenin alt giriş kapısında 25x25x3,5 cm. caminin minaresinde 25x12x4 cm. seğirdim yerine çıkan rampanın yanındaki tonozlu mekânda 33x33x4 cm. ; Nara Kalesi'nin köprü kemerlerinde 27x27x3,5 cm. ve ana kule örtü sistemi ve kemerlerinde 33x33x3,5 cm. ; Bigalı Kalesi'nin cephanelikte kemer ve zemin karolarında 33x33x4 cm., çeşmede pencere kemerinde 25x12x4 cm. ve mescidin pencere kemerlerinde ise 22x10x6 cm.dir.

4.1.3.Süsleme

Kaleler savunmaya yönelik yapılar olması itibariyle inşa edilirken estetik kaygılardan ziyade, işleve dönük kaygılar ön planda tutulduğundan genellikle süsleme öğelerine pek rastlanmamaktadır.

Bozcaada, Seddü'l-Bahr, Köseburnu, Bozcaada Yeni Kale ve Çamburnu Kalesi'nde herhangi bir süsleme unsuru görülmemektedir.

Diğer kalelerde de büyük ölçüde süsleme öğesi bulunmamaktadır. Ancak; Gelibolu Kalesi'nin liman ağzındaki kulesinin duvarlarında kullanılan devşirme parçalar, Kal'a-i

Sultâniyye’de Fatih Mescidi’nin kapı kemerindeki kandil kabartmalı kilit taşı ve bunun iki yanında yer alan madalyon kabartması, Kilidü’l-Bahr Kalesi’nde iç surun duvarları üzerinde yer alan iki sıra halindeki meandr tezyinatı, çivi başları ve devşirme malzemeler, Kumkale Kalesi’nin mescidin mihrabında yer alan madalyon kabartması, dendanlı silme ve profilli saçak, Hırzû’l-Bahr (Babakale) Kalesi’nin kapısı üzerindeki saçak kornişi ve kale içine açılan kapının kemeri üzerindeki alem kabartması, Nara Kalesi’nin kapısı üzerinde Mühr-i Süleyman grafitisi, çapa kabartması ve yine kapıdaki profilli saçakla ile birlikte ana kule dış cephesindeki kaval silmeler, Bigalı Kalesi’nin kapı ve cephaneliğinin silme ve saçakları cephelere hareketlilik katan dekoratif bezeme unsurları olarak değerlendirilebilir.

4.2.Tabyalar

Tabyalar inşa edilirken belli bir plan gözetmeksizin bulunduğu yerin stratejik konumuna göre şekillenirler. Burada önemli olan savunulması gereken bölge ve taarruz yönüdür. Çanakkale’deki tabyaların büyük bölümü boğazda yer aldığı için tabyalarının taarruz yönü doğal olarak boğaz ve özellikle boğazın Ege Denizi girişi olmuştur. Bunun dışında Gelibolu Yarımadası’nın en dar yerinde yapılan tabyaların taarruz yönü ise karadan gelecek saldırılara engel olmak için yarımadanın kara tarafına doğru yapılmıştır. Bu nedenle konumlarına göre Çanakkale’deki tabyaları temelde kıyı tabyaları ve kara tabyaları olarak ikiye ayırmak mümkündür. Kıyı tabyalarını ise sahil ve tepede yer alanlar olarak ikiye ayırabiliriz. Tabyalar toprak ve kâgir olmak üzere iki şekilde inşa edilmiştir. İncelediğimiz tabyalardan sadece Bolayır Ay ve Yıldız Tabyası toprakla inşa edilmiş diğer tabyalar kâgir malzeme kullanılarak inşa edilmiştir. Tabyaların mimarları ile ilgili ise herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

4.2.1.Mimari

Kara tabyaları geniş alanlarda inşa edildiği için belirli bir plana bağlı olarak yapılabilmektedir. Bu yapıların genellikle yay, yıldız ve hilal biçiminde şekillenen örnekleri görülmektedir¹¹.

Kara tabyası olarak inşa edilen Bolayır Ay ve Yıldız Tabyası tamamen toprak malzeme ile inşa edilmiştir. Bugün tarım arazisi olarak kullanılan bu alanlarda yükselti şeklindeki toprak setler görülebilmektedir. Yıldız Tabyası adından da anlaşılacağı gibi beş

¹¹ Bkz. Nusret Çam, *Erzurum Tabyaları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.

kollu yıldız biçiminde bir plana sahiptir. Ay tabyanın planı ise toprak set yok olmaya başladığı için tam olarak anlaşılammıştır.

Yine kara tabyası olarak inşa edilen Bolayır Merkez Tabyası kuzeybatı, kuzey ve kuzeydoğu olmak üzere üç kanat şeklinde düzenlenmiştir. Bu haliyle genel planının yay biçiminde olduğu söylenebilir. Tabyada üç pusu odası, önünde bir hendek, güneybatıda ise yedek cephanelik binası bulunmaktadır. Pusu odaları ve hendek kara tabyalarına özgü birimlerdir. Kıyı tabyalarında bu bölümlere ihtiyaç olmadığı için bulunmazlar. Bu fark iki tabya çeşidini birbirinden ayıran en önemli özelliktir.

Kıyı tabyalarında ise genel yerleşimleri itibariyle tipolojik olarak sınıflama yapmak pek mümkün değildir. Çünkü bulunduğu yerin durumuna göre daha dar bir alanda ve hedefe göre araziye oturtulmuşlardır. Ancak içinde barındırdıkları bölümler ve bu bölümlerin planları itibariyle bir sınıflama yapılabilir.

Kıyı tabyalarını sahil tabyaları ve tepe tabyaları olarak iki şekilde görmekteyiz. Bu şekilde kıyı tabyalarını; tek odalı ve ön mekânlı bonetler ile yedek cephanelik binasına sahip tabyalar, tek odalı ve yedek cephanesi olmayan tabyalar, iki ve daha fazla odalı ve “L” veya “T” planlı koridora sahip yedek cephanelik binası bulunmayan tabyalar olarak üç şekilde sınıflandırabiliriz.

Tek odalı ve ön mekânlı bonetler ile yedek cephanelik binasına sahip tabyalar; Anadolu Mecidiye, Nara, Değirmenburnu, Namazgâh ve Kumkale Tabyası’dır.

Tek odalı ve yedek cephanelik binası olmayan tabyalar; Bozcaada, Seddü’l-Bahr, Ertuğrul, Çanaklıktepe, Goncasuyu, Yanıktepe, Palazbaba, Kilye Poyraz, Kilye Lodos, Nara Baba, Maltepe, Çamburnu Kakavan, Rumeli Yıldız ve Domuzdere Tabyası’dır.

Her iki tabya çeşidinde de pencere bulunmamaktadır.

İki ve daha fazla odalı ve “L” veya “T” planlı koridora sahip yedek cephanelik binası bulunmayan tabyalar; Orhaniye, Rumeli Hamidiye, Anadolu Hamidiye, Rumeli Mecidiye ve Çimenlik Tabyası’dır. Bu tabyalarda odalar koridora açılan mazgal pencerelerle aydınlatılmıştır.

Bu tabyalar tepedeki tabyalar hariç, bonet ve bonetlerin arasındaki top yerlerinden, tepede yer alanlar ise tek bir bonet ve önünde yer alan top yerlerinden oluşmaktadır. Anadolu Hamidiye ve Çimenlik Tabyası’nın bazı bonetleri iki katlı, diğer tabyalarda ise bonetler tek katlı olarak düzenlenmiştir. Bonetlerde beşik tonoz örtü sistemi kullanılmıştır.

bu beşik tonozun Domuzdere, Topçamlar ve Rumeli Mecidiye Tabyası'na sonradan eklenen sekizinci bonette nervürlü olduğu görülmektedir.

Çok harap durumda olan Çakaltepe, Karanlık Liman Tabyası, Topçamlar ve Kayalıktepe Tabyası'nın nasıl biçimlendiği tam olarak anlaşılamamıştır. Dardanos Tabyası ise herhangi bir bonet içermemektedir. Sadece metal kalkanlı toplardan oluşmaktadır.

Tabyalarda bulunan yedek cephanelik binaları tek ve iki odalı olarak düzenlenmiştir. Bu odaların iki yanı veya dört bir yanı dar bir koridorla kuşatılmıştır. Odalar bu koridorlara açılan mazgal pencerelerle aydınlatılmıştır.

Ayrıca bonet ve cephaneliklerin içerisinde duvarlar üzerinde kare havalandırma delikleri bulunmaktadır. Bu havalandırma delikleri duvar içinde birbirleriyle bağlantılı olup dışa açılan bir bacaya bağlanmaktadır. Bu şekilde yapıların içinin havalandırılması ile birlikte bir saldırı anında dışarıdan gelecek basıncın duvar içerisinde dağıtılması sağlanmıştır.

Tabyalarda bonetlerin üzeri ve arkası sıkıştırılmış toprakla örtülmüş ön cepheleri ise açıkta bırakılmıştır. Ön cepheler genellikle düz bırakılmıştır. Bu monotonluk bazen cepheleri kuşatan silme ve saçaklarla, bazen payandalarla, bazende kilit taşı ve kemerlerin dışa taşırılarak vurgulanmasıyla giderilmeye çalışılmıştır.

4.2.2.Malzeme ve Teknik

Tabyalarda taş ve tuğla malzeme birlikte kullanılmıştır. Daha çok dış cephelerde düzgün kesme taş, iç duvarlarda moloz taş, kemer ve tonozlarda tuğla yer almaktadır. Bununla birlikte sadece toprak veya moloz taşla kabaca inşa edilen yapılarda bulunmaktadır. Birçok tabyada döşemelerde ahşap kullanılmış olup çoğu günümüze ulaşmamıştır. Bu döşemelerin oturduğu sekiler ise bazı tabyalarda görülebilmektedir.

Yapılarda inşa malzemesi kullanımı şöyledir;

Bolayır Ay ve Yıldız Tabyası sadece toprak kullanılarak inşa edilmiştir. Bolayır Merkez Anadolu Mecidiye, Değirmenburnu, Bozcaada, Seddü'l-Bahr, Kumkale, Nara, Namazgâh, Ertuğrul, Orhaniye, Rumeli Hamidiye, Anadolu Hamidiye, Rumeli Yıldız, Rumeli Mecidiye ve Çimenlik Tabyası'nda dış cephelerde kesme taş, içeride duvarlarda moloz taş, kemer ve tonozlarda tuğla; Rumeli Mecidiye Tabyası'nın sekizinci bonetinde sadece taş ve sac malzeme; Topçamlar ve Karanlık Liman Tabyası'nda moloz taş ve tuğla; Çakaltepe, Domuzdere, Kayalıktepe, Çamburnu Kakavan, Çanaklıktepe (Tabya Tepe),

Goncasuyu, Yanıktepe (Kozlar), Palazbaba (Malaz Tepe), Kilye Poyraz, Kilye Lodos ve Rumeli Yıldız Tabyası(doğudaki ilk bonetinde)'nda moloz taş malzeme kullanılmıştır. Yapılar yığma duvar tekniğinde inşa edilmiştir. Ertuğrul, Çimenlik ve Namazgâh Tabyaları'nda ahşap döşemeler mevcuttur. Rumeli Hamidiye, Anadolu Hamidiye ve Rumeli Yıldız Tabyaları'nda ise döşemelerde kullanılan ahşap, bugün tamamen yok olmakla birlikte bunların oturduğu sekiler görülmektedir. Birçok tabyada zeminler betonla sonradan kapatıldığından döşemelere ait bir iz görülememiştir. Ancak tüm tabyalarda zeminde ahşap kullanılması akla yatkındır.

Yapılarda kullanılan tuğla ölçüleri şöyledir;

Bolayır Merkez, Anadolu Mecidiye, Nara, Değirmenburnu, Namazgâh(sonradan eklenen bonetler hariç) ve Bozcaada Tabyası'nda ortalama 26x13x5 cm.; Namazgâh (sonradan eklenen bonetlerde), Seddülbahir, Kumkale, Ertuğrul, Orhaniye, Rumeli Hamidiye, Anadolu Hamidiye, Rumeli Yıldız, Rumeli Mecidiye ve Çimenlik Tabyası'nda ortalama 25x12x5cm.dir.

4.2.3.Süsleme

Tabyalarda kaleler gibi aynı amaç için inşa edildiklerinden süsleme öğelerine pek yer verilmez. Günümüze büyük ölçüde sağlam bir şekilde ulaşan; Bolayır Merkez, Bozcaada, Orhaniye, Rumeli Yıldız, Topçamlar, Domuzdere, Çamburnu Kakavan, Çanaklıktepe (Tabya Tepe), Goncasuyu, Yanıktepe (Kozlar), Palazbaba (Malaz Tepe), Kilye Poyraz ve Kilye Lodos tabyalarında herhangi bir süs unsuruna rastlanmamıştır.

Bununla birlikte; Anadolu Mecidiye ve Namazgâh Tabyası'nın bonetlerinin cephelerde yer alan silme, profilli saçak ve kilit taşları ile kapılardaki silindirik sütunceler; Nara ve Değirmenburnu Tabyası'nın bonetlerinin cephelerinde yer alan silme, saçak ve kilit taşları; Seddülbahir Tabyası'nın tabyaya girişin sağlandığı kuzeydoğudaki kapısı üzerinde yer alan düz silme, profilli saçak, sütunce ve ay yıldız motifleri; Kumkale Tabyası'nın bonetlerinin kapısı ve bazı cephe nişlerinin üzerinde yer alan profilli saçaklar; Ertuğrul Tabyası'nın bonetlerini üstten sınırlayan kaval silme şeklindeki saçak ve kapıların kilit taşları; Rumeli Hamidiye ve Rumeli Mecidiye Tabyası'nın bonetlerinin duvarlarını kuşatan silme ve profilli saçaklar ile birlikte kapı ve pencere silmeleri, kilit taşları, aynı şekilde köşeleri yumuşatan dairesel kesitli sütunce tarzı silmeler ve bunların koni şeklindeki başlıkları; Çimenlik Tabyası'nın bonetlerini üstten kuşatan kaval silme şeklindeki saçak ile birlikte pencere kilit taşları; Anadolu Hamidiye Tabyası'nın kapı ve

pencere üzerlerinde testere dişli profilli saçakla birlikte ortada yer alan iki büyük bonetin kapısı üzerindeki taç şeklindeki kitabe ve oval tuğra, bezeme unsuru olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Çanakkale Boğazı ve yakın çevresi yy.lar boyunca önemini korumuş, Akdeniz ve Ege Denizi'nden Marmara yoluyla Karadeniz'e geçişte kilit noktası olmuştur. Bu nedenle her zaman askeri bir bölge olarak korunmasına önem verilmiştir.

Türklerin Rumeli'ye geçişi ile başlayan bölgedeki Osmanlı hâkimiyeti ile birlikte öncelikle mevcut kaleler onarılarak kullanılmış, daha sonra ise yeni kaleler inşa edilmeye başlanmıştır. Kaleler inşa edilirken özellikle boğaz geçişinin kontrol altına alınabilmesi için karşılıklı olarak inşa edilmelerine özen gösterilmiştir. Yıldırım Bayezid'la başlayan kale inşası Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'un fethinden yaklaşık on sene sonra Çanakkale Boğazı'na karşılıklı olarak yaptırdığı Kal'a-i Sultâniyye ve Kilid'ül-Bahr Kaleleri ile devam etmiştir. Boğaz gibi böyle dar bir su yolu korumanın ve buradan geçecek her türlü düşman unsuruna engel olmanın tek yolu boğazın iki yanına karşılıklı olarak savunma yapılarının inşa edilmesidir. Bu şekilde boğazdan geçecek düşman gemileri etkili bir şekilde çapraz ateş altında tutulabilmektedir. Özellikle Fatih Sultan Mehmet'le başlayan bu strateji ondan sonra yapılan bütün kalelerde de devam etmiştir. Bu durum İstanbul Boğazı'nda da aynı şekilde uygulanmıştır. Fatih Sultan Mehmet tarafından Anadolu Hisarı'nın karşısına yapılan Rumeli Hisarı da aynı stratejinin bir ürünüdür.

Bu şekilde Çanakkale Boğazı'na karşılıklı olarak inşa edilen kaleler; Gelibolu – Lâpseki, Kilid'ül-Bahr – Kal'a-i Sultâniyye, Seddü'l-Bahr – Kumkale, Bigalı – Nara, Çamburnu – Köseburnu'dur. Boğazın dışında boğaza açılan kıyı ve adalarda kalelerle güçlendirilmiştir. Bu anlamda boğaz önü adası Bozcaada da mevcut kale onarılmış, hâkim bir tepeye de yeni bir kale yapılmıştır. Yine korsan saldırılarına maruz kalan ve savunmasız olan Bababurnu denilen mevkiide de bir kale inşa edilmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen kaleler esas itibariyle dış sur özelliklerine göre düzgün bir plana sahip olanlar, topografyaya göre şekillenmiş düzgün olmayan bir plana sahip olanlar ve münferit tip olmak üzere üç farklı plan şemasında karşımıza çıkmaktadır. Bunların arasında münferit tipte olan Kilid'ül-Bahr Kalesi üç yapraklı yonca planı ile Osmanlı savunma mimarisinde rastlanabilen tek örnektir.

Büyük ölçüde günümüze sağlam bir şekilde ulaşan kaleler XV. yy.dan itibaren değişen silah teknolojisiyle birlikte bazı değişikliklere uğramıştır. Bu değişikliklerin en başında duvar kalınlıkları ve yükseklikleri gelmektedir. Kalelerde duvar kalınlığından ziyade yüksekliklerinin azaltılmasına önem verilmiştir. Bu şekilde etkili top ateşi karşısında korunma amacıyla yapılan surların şarapnel etkisi yaparak savunulan yere zarar vermesinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Bu nedenle XV. yy.da 13,00 m.den 30, m.ye kadar olan duvar yükseklikleri, XVII. ve XVIII. yy.larda 7,00 ile 9,00 m. arasına, XIX. yy.da ise 2,50 ile 3,00 m. arasına kadar inmiştir. Bu değişim duvar kalınlıklarında daha az görülmektedir. XV. yy.da 6,00- 7,00 m. olan duvar kalınlıkları XIX. yy.da 3,00 m.ye kadar gerilemiştir.

Kalelerdeki bu değişimin yanında değişmeyen bazı unsurlarda olmuştur. Bir kale ne kadar küçük ölçekli olursa olsun inşa edilirken mescit, hamam ve çeşme gibi bazı birimlerden vazgeçilmemiştir. Çanakkale’de inşa edilen kalelerden Çamburnu, Köseburnu ve Bozcaada Yeni Kale dışındakilerde bu birimlerin biri ya da ikisi mutlaka bulunmaktadır. Bu anlamda bu birimlerin kalelerin vazgeçilmez unsurları olduğu söylenebilir.

XIX. yy.lın ikinci yarısından itibaren kaleler gelişen silah teknolojisi karşısında yetersiz kalınca daha korunaklı toprak veya toprak altına inşa edilen kâgir binalar olan tabyalar yapılmaya başlanmıştır. Tabya inşası XX. yy.lın başlarına kadar sürmüştür. XX. yy.dan itibaren ise bu tabyaların yerini metal aksamli beton bonetler almıştır.

Tabyalar inşa edilirken kalelerde olduğu gibi karşılıklı olarak inşa edilmişlerdir. Bunun nedeni ateş gücünün etkili olmasını sağlamaktır. Bir tarafın boş kalması gemilerin bu kıyıya yanaşarak boğazı geçmesine neden olacağından bu duruma dikkat edilmiştir. Bu şekilde Çanakkale Boğazı’na karşılıklı olarak inşa edilen tabyalar; Nara, Narababa - Çanaklıktepe, Yanıktepe, Maltepe – Kilye Lodos ve Poyraz, Anadolu Mecidiye – Değirmenburnu, Çimenlik – Namazgâh, Rumeli Hamidiye, Rumeli Mecidiye – Anadolu Hamidiye’dir. Boğazdaki diğer tabyalarda yaklaşık olarak karşılıklı olarak inşa edilmişlerdir. Ancak orta boğaz bölgesinde suyolunun iyice daralmasından dolayı tabyaların etki gücü artacağından bu bölüme daha çok ağırlık verilmiştir.

Tabyalar toprak ve kâgir olarak iki temel malzeme ile inşa edilmiştir. Çanakkale’deki tabyalardan sadece Bolayır Ay ve Yıldız Tabyası tamamen toprakla, diğerleri ise kâgir olarak inşa edilmiştir. Toprakla inşa edilen tabyalar bir toprak set ve gerisindeki atış

mevzilerinden, kâgir olanlar ise toprak altına gizlenmiş bonet adı verilen odalar ve bu odalar arasında veya önünde yer alan top yerlerinden oluşmaktadır.

İlk inşa edilen tabyalar toprak olanlardır. İnşası daha kolay olan bu tabyalar çuvallarla getirilen toprağın üst üste yığılmasıyla oluşturulmuş toprak setler şeklindedir. Daha sonra kâgir olanları yapılmaya başlanmıştır. Bu kâgir tabyalarda bonetler genellikle cephanelik olarak kullanıldığından zarar görmesini önlemek amacıyla üzerleri toprakla örtülmüştür. Bu toprak örtü sayesinde yapıların dışarıdan bakıldığında fark edilmesi de güçleştirilmiştir.

Kâgir tabyaların ilk örneklerinde bonetler daha küçük tutulduğu ve tek bir odadan oluştuğu için mutlaka yedek cephanelik binalarının yapılmasına özen gösterilmiştir. Bu şekilde yapılan bütün tabyalarda yedek cephanelik binası bulunmaktadır. Daha sonra inşa edilen tabyalarda ise bonetler daha büyük ölçekli ve iki veya daha fazla odalı olduğundan yedek cephanelik binasına ihtiyaç duyulmamıştır.

Kale ve tabyalarda estetik kaygılardan ziyade işlevsel kaygılar ön planda tutulduğundan bu yapılarda süslemeye büyük ölçüde yer verilmemiştir. Burada asıl olan binanın sağlamlığı ve etkili ateş gücüdür.

Böyle stratejik bir öneme sahip bu bölgede tarihsel süreç içerisinde aynı noktalara farklı biçimlerde savunma yapıları inşa edilmiştir. Sürekli kullanılan bu alanlar bazen farklı isimlerle de adlandırılmıştır. Bu nedenle zaman zaman isimler değişmekte ve bu da karışıklığa sebep olmaktadır. Bu karışıklık tarihlendirmeyi ve lokalizasyonu güçleştirmektedir. Uzun süren arşiv ve arazi çalışmaları sonucunda, elde edilen bilgiler ışığında yapıların yerleri tespit edilmeye ve tarihlendirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, Çanakkale'de günümüze ulaşan mevcut oniki kale ve otuz iki tabyanın varlığı tespit edilebilmiştir.

Çanakkale Boğazı ve yakın çevresinde yapılan Osmanlı dönemi savunma yapıları, XIV. yy.dan XIX. yy.a kadar savunma mimarisinin gelişimini göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Kalelerin mimarisi göz önünde tutulduğunda duvarlarının yüksekliğinin ve kalınlıklarının azaldığı görülmektedir. Daha sonra ise kaleler gelişen askeri teknoloji karşısında yetersiz kalmış ve üzeri toprakla örtülü tabyalar yapılmaya başlanmıştır. Bunu zamanın ihtiyaçlarına ve askeri teknolojinin gelişmesine bağlamak mümkündür. Bu farklılıklar ateşli silahların gelişimine bağlı olarak etkileşim içinde günümüze kadar devam etmiştir.

KAYNAKÇA

- Anonim. “Çanakkale”, *Yurt Ansiklopedisi*, C.3, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1982, s.1802-1933.
- Akarca, Aşkıldil. *Şehir ve Savunması*, TTK Yayınları, Ankara 1998.
- Akdeniz Boğazı Haritası(Bahr-i Sefid Boğazı Haritası)*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 93191/912 (561.1)(001-002).
- Akurgal, Ekrem. *Anadolu Uygarlığı*, İstanbul 1989.
- Arık, Rüçhan. *Kubadabad*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2000.
- Arseven, Celâl Esad. *Sanat Ansiklopedisi*, C.1-2-3-4, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1998.
- Ateş, İbrahim. “Vakıf ve Vatan Savunması”, *Vakıflar Dergisi*, S.20, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1998. s.1-15.
- Aygen, Mehmet Saadettin. *Bütün Yönleriyle Bozcaada*, Türkeli Yayınları, Afyon 1985.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Fatih Devri Mimarisi*, C.III, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul 1989.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı. *Fatih Devri Mimarisi*, C.IV, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, İstanbul 1989.
- Babinger, Franz. *Mehmed der Eroberer und Seine Zeit Welten Stürmer Einer Zeitenwende*, München 1953.
- Baydur, Nezahat. *Kültepe(Kanes) ve Kayseri Tarihi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1970.
- Belli, Oktay. “Urartular”, *Anadolu Uygarlıkları(Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi)*, C.1, Görsel Yayınlar, 1982. s.140.
- Boran, Ali. “Osmanlı Dönemi Kale Mimarisi”, *Osmanlı*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999. s.347-360.
- Boran, Ali. “Türk Sanatında Kale Mimarisi”, *Türkler*, C.7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002. s.878-892.
- Bulayır Haritası (Merkez İstihkâmı)*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 93659 / 912 (561.1) (001).
- Cezar, Mustafa. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.IV, TTK Yayınları, Ankara 2011.

- Cezar, Mustafa. *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, No:9, İstanbul 1985.
- Cezar, Mustafa. *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İş Bankası Yayınları, S.176, İstanbul 1977.
- Çakır, Ömer. “Çimenlik Kalesi’nin Tamir Kitâbesi Hakkında Bir Vesika ve Bir Tashih” *Çanakkale Merkezi Değerleri Sempozyumu(25-26 Ağustos 2008)*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, No:76, Çanakkale 2008, s.846-854.
- Çam, Nusret. *Erzurum Tabyaları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993.
- Çanakkale Boğazı Haritası*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 92296-97 / 912 (561.1) (001).
- Çanakkale Boğazı’ndaki İstihkâmlar ve Tabyaları (II. Abdülhamid Arşivi)*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 779-72/1-26.
- Çavga Özgür, E.Çağman Esirgemez. “Çanakkale İli, Eceabat İlçesi, Kilitbahir Köyü Rumeli Mecidiye Tabyası 2008 Yılı Kazısı”, *18.Müze Çalışmaları ve Kurtarma Kazıları Sempozyumu(27-30 Nisan 2009 Sivas)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2010, s.41-64.
- Darkot, Besim. “Çanakkale”, *İslam Ansiklopedisi*, C.3, MEB Yayınları, Eskişehir 1997, s.331-340.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2005.
- Dukas. *Bizans Tarihi*, (çev.VI Mirmiroğlu), İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1956.
- Emecen, Feridun. “Gelibolu”, *İslam Ansiklopedisi*, C.14, Diyanet Yayınları, İstanbul 1990. s.1-6.
- Eren, Ramazan. *Çanakkale ve Yöresi Türk Devri Eserleri*, Çanakkale 1990.
- Evliya Çelebi. *Seyahatname*, (haz: Zuhuri Danışman), C. VIII, İstanbul 1971.
- Eyice, Semavi. “İznik’de Büyük Hamam ve Osmanlı Devri Hamamları Hakkında Bir Deneme”, *Tarih Dergisi*, C.11, S.15, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1960, s.99-120.
- Eyice, Semavi. “Çanakkale Boğazı Kalelerinin XVI. yy.da İtalya’da Basılmış Gravürleri”, *Bedrettin Cömert’e Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1980. s.257-275.
- Foss, Clive - David WinField. *Byzantine Fortifications an Introduction*, Pretoria 1986.
- Gabriel, Albert. *İstanbul Türk Kaleleri*, (çev. Alp Ilgaz), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1941.

- Güner, Yavuz. Edirne Askeri Tabyalarının Mimarisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2004, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Hasol, Doğan. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, Yem Yayınevi, İstanbul 1998.
- Hatzfeld, A.; A. Darmesteter; M.A. Thomas. “Bonette”, *Dictionnaire Général de la Langue Française*, T.I, Paris 1924, s.257.
- Högg, Hans. *Türkenburgen an Bosphorus und Hellespont*, Dresden 1932.
- İbn Bibi. *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, C. I, (haz. Mürsel Öztürk), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.
- İnce, Gülzade Merve. Gelibolu Tabyaları Gezi Güzergahı Önerisi ve Çanakkale Rumeli Hamidiye Tabyası Restorasyon Projesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 2011, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- İnce, Cevat; Bahattin Köylü. “Eceabat'ta Bir Kale ve Üç Tabyanın Restorasyon Deneyimi”, *Eceabat Değerleri Sempozyumu*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, No:79, Çanakkale 2008. s.145-196.
- İrdesel, Mehmet. *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, Geltur Turistik Yayıncılık, Gelibolu 1998.
- Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale) Boğazı İstihkamâtı (Albüm)*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, 91013.
- Kampman, A.A. “Yakın Doğuda Haçlılara Devrine Ait Kaleler”, *Belleten*, C. XXIII., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1959. s.89-92.
- Kantarıcı, Şenol. Kars Tabyaları'nın İnşası, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), 1997, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Koch, Guntram. *Erken Hıristiyan Sanatı*, (çev. Ayşe Aydın), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007.
- Kritovulus. *İstanbul'un Fethi*, (çev. Karolidi-haz.Muzaffer Gökman), Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yayınları, İstanbul 1967.
- Kuniholm, Peter. *Dendrochronologically Dated Otoman Monuments*, Plenum Publishers, New York 2000.
- Lepage, Jean-Denis G. G. *Vauban and the French Military Under Louis XIV: An Illustrated History of Fortifications and Strategies*, London 2010.
- Macqueen, J.G. *Hititler ve Hititler Çağında Anadolu*, (çev. Esra Davutoğlu), Arkadaş Yayınevi, Ankara 2001.
- Mirmiroğlu, VI. *Fatih Donanması ve Deniz Savaşları*, Belediye Matbaası, İstanbul 1946.

- Naumann, Rudolf. *Eski Anadolu Mimarlığı*, (çev. Beral Marda), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Orhunlu, Cengiz. "Bozcaada'da Türk Eserleri ve Kitabeleri", *Türk Kültürü*, S. 86, Ankara 1969, s.139-149.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*, (çev. Fikret Işıltan), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Özgüven, H. Burcu. Barut ve Tabya: Rönesans Mimarisi Bağlamında Fatih Sultan Mehmet Kaleleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1997, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Piri Reis. *Kitab-ı Bahriye (Denizcilik Kitabı)*, (çev.Yavuz Senemoğlu), Tercüman 1001 Temel Eser, Ankara 1973.
- Raczynski, Edward. *1814'de İstanbul ve Çanakkale'ye Seyahat*, (çev. Kemal Turan), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1980.
- Ramsey, William Mitchell. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, (çev. Mihri Pektaş), MEB Yayınları, İstanbul 1960.
- Sertoğlu, Midhat. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.V, TTK Yayınları, Ankara 2011.
- Sevgen, Nazmi. *Anadolu Kaleleri*, C.1, Ankara 1960.
- Sözen, Metin; Uğur Tanyeli. *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1992.
- Şenocak, Lucienne Thys. "Bir Valide Sultan'ın Himayesinde Seddülbahir ve Kumkale", *Osmanlı Mimarlığının 7 yy.ı (Uluslarüstü Bir Miras)*", Yem Yayınları, İstanbul 1999. s.112-117.
- Şenocak, Lucienne Thys. "Kumkale ve Seddülbahir Osmanlı Kaleleri", *Cogito*, S.28, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s.274-282.
- Şenocak, Lucienne Thys. *Hadice Turhan Sultan (Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler)*, (çev. Ayla Ortaç), Kitap Yayınevi, İstanbul 2009.
- Tekindağ, M. C. Şihabeddin. "Çanakkale (Tarih)", *İslam Ansiklopedisi*, C.3, MEB., Eskişehir 1997, s.340-347.
- Tuncel, Metin. "Çanakkale Boğazı", *İslam Ansiklopedisi*, C.8, Diyanet Yayınları, İstanbul 1993. S. 197-199.

- Tuncel, Metin. “Çanakkale”, *İslam Ansiklopedisi*, C.8, Diyanet Yayınları, İstanbul 1993. s.199-203.
- Türker, Ayşe Ç. “Çanakkale Boğazında Bizans Dönemine Ait Tarihi ve Arkeolojik Veriler”, *Çanakkale I: Savaşı ve Tarihi*, İstanbul 2006, 515-585.
- Türker, Ayşe Ç. “Early Christian and Byzantine Archaeology on the Valleys around Madytos”, *Anadolu ve Çevresi Ortaçağ 3*, AKVAD, Ankara 2009, s.51-73.
- Türker, Ayşe Ç. “The Gallipoli Castle in the Byzantine Period”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.23, Ankara 2006, s.175-198.
- Utkular, İsmail. Çanakkale Boğazında Fatih Kaleleri, (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), 1954, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Uysal, A.Osman. *Germiyanogulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.
- Uysal, Ali Osman, Ayşe Çaylak Türker. “Çanakkale İli Ortaçağ ve Türk Dönemi Yüzey Araştırması 2005 Yılı Çalışmaları” 24. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C. 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2007, s.107-126.
- Uysal, A. Osman. “Kaymak Mustafa Paşa'nın Hâtırası: Babakale”, *Ayvacık Değerleri Sempozyumu*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, No:87, Çanakkale 2008. s.115-148.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Seri:VIII., No:16, Ankara 1948.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, C. III., Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1951.
- Ülkü, Osman. Kars ve Ardahan Tabyaları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2006, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Vanthoft, Wolfert Uğural. “Çanakkale Savaşları'nın İzini Sürüyor”, *Popüler Tarih*, S.56, Dünya Yayıncılık, İstanbul 2005. s.18-25.
- Yazıcı, Gülgün. *Gelibolu Mevlevihanesi ve Gelibolu'da Mevlevilik*, Çanakkale Kitaplığı Akademi Yayın, No: 4, Çanakkale 2009.
- Yazıcı, Gülgün; İmran Şahin; Mesut Yazıcı. “Bozcaada'da Osmanlı Medeniyetinin Tanıkları: Kitabeler”, *Bozcaada Değerleri Sempozyumu*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, No:77, Çanakkale 2008. s.99-130.
- Yeniyapı Şehircilik Mimarlık Mühendislik Müşavirlik A.Ş. “Kaleler ve Tabyalar Ana Planı”, *Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişme Planı*, 2005 s.10-153.

Yılmaz, Leyla. *Antalya 16.yy. 'ln Sonuna Kadar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.

Ziroević, Olga. "Palanga", *Tarih ve Toplum*, C.8, S.44, İstanbul 1987, s.48-50.

<<http://net.lib.byu.edu/estu/wwi/comment/morgenthau/Morgen21.htm>>(01.05.2013)

<<http://www.gallipoli-1915.org/warillustrated.ing.htm>> (23.04.2013)

<<http://www.turkishnews.com/tr/content/2013/03/17/gokyuzunden-canakkale-cephesi-1915/#jp-carousel-74928>>(01.05.2013)

BOA. C.AS. Dosya 51 / Gömlek 2394.

BOA. C.AS. Dosya 141 / Gömlek 6259.

BOA. C.AS. Dosya 174 / Gömlek 7584.

BOA. C.AS. Dosya 287 / Gömlek 11911.

BOA. C.AS. Dosya 614 / Gömlek 25915.

BOA. C.AS. Dosya 681 / Gömlek 28604.

BOA. C.AS. Dosya 828 / Gömlek 35285.

BOA. HAT. Dosya 40 / Gömlek 2007A.

BOA. HAT. Dosya 595 / Gömlek 29210.

BOA. HAT. Dosya 599 / Gömlek 29335A.

BOA. HAT. Dosya 1029 / Gömlek 42842.

BOA. HAT. Dosya 1254 / Gömlek 48497.

BOA. HAT. Dosya 1287 / Gömlek 49914.

BOA. İ.DH. Dosya 755 / Gömlek 61625.

BOA. İ.TPH. Dosya 1 / Gömlek 1310 Ca-01.

BOA. İ.TPH. Dosya 9 / Gömlek 1318 Z-01.

BOA. Y.MTV. Dosya 307 / Gömlek 41.

BOA. Y.PRK. ASK. Dosya 57 / Gömlek 41.

BOA. Y.PRK. ASK. Dosya 58 / Gömlek 87.

BOA. Y.PRK. ASK. Dosya 145 / Gömlek 123.

BOA. Y.PRK. ASK. Dosya 154 / Gömlek 74.

BOA. Y.PRK. ASK. Dosya 164 / Gömlek 14.

RESİMLER

Resim 1. Namık Kemal İlköğretim Okulu bahçesinde kalan Gelibolu Kalesi'ne ait sur.

Resim 2. Gelibolu Kalesi iç liman ve kule

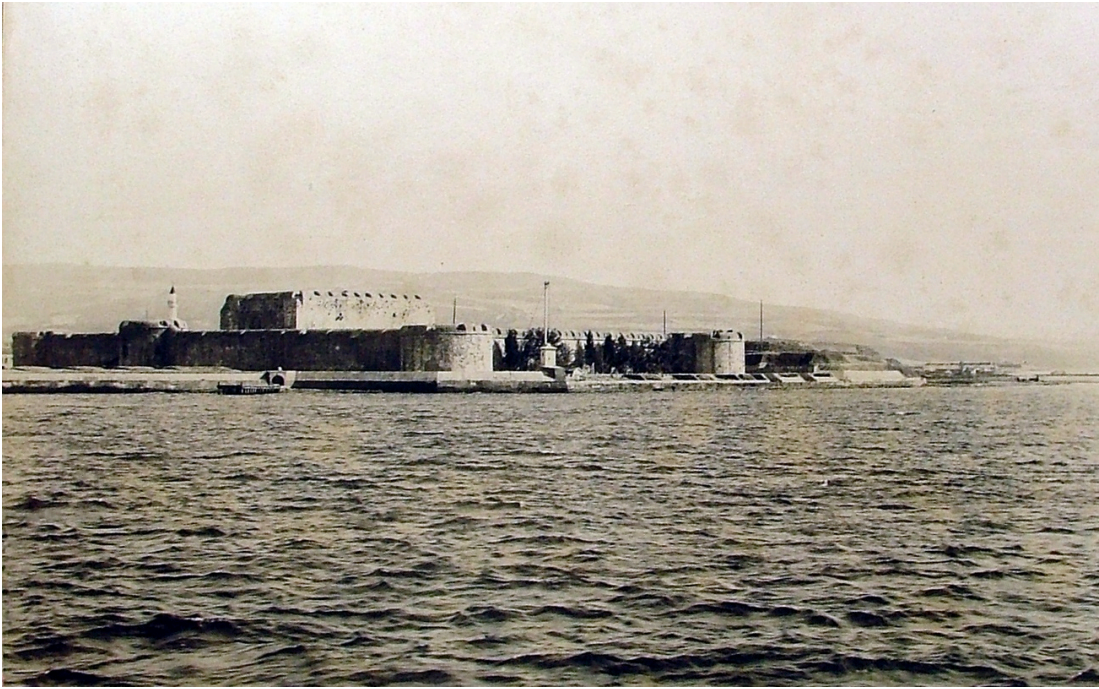
Resim 3. Bozcaada Kalesi

Resim 4. Bozcaada Kalesi kapısı ve ana kulesi

Resim 5. Kal'a-i Sultâniyye (Çimenlik Kalesi) boğazdan görünüş

Resim 6. Kal'a-i Sultâniyye (Çimenlik Kalesi) batı duvarının yıkılmadan önceki hali (II. Abdülhamid Arşivi), (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

Resim 7. Kal'a-i Sultâniyye (Çimenlik Kalesi) ana kule

Resim 8. Kilidü'l-Bahr (Kilitbahir) Kalesi

Resim 9. Kildü'l-Bahr (Kilitbahir) Kalesi Kanuni Kulesi

Resim 10. Kumkale Kalesi

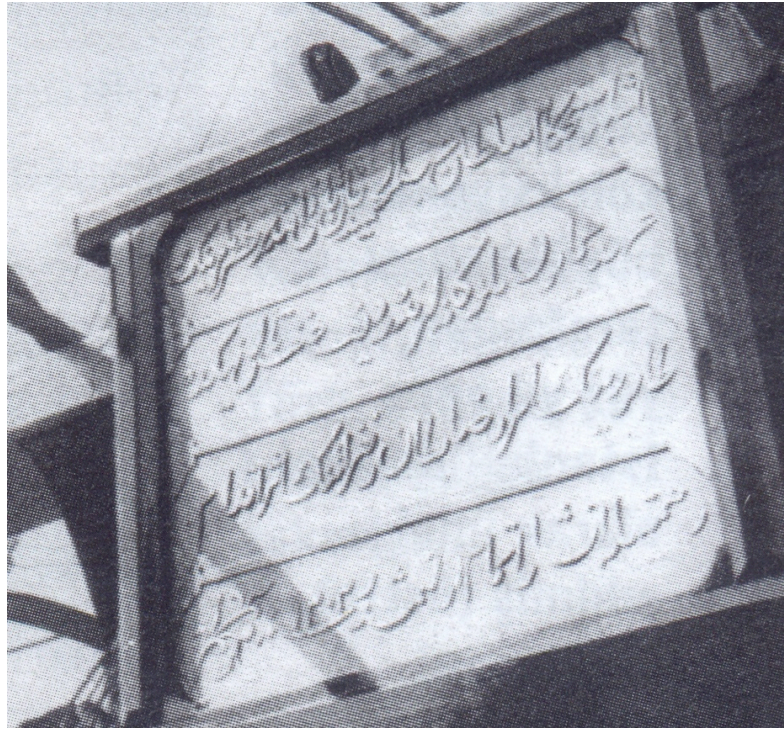
Resim 11. Kumkale Kalesi çift hamam

Resim 12. Seddü'l-Bahr (Seddülbahir) Kalesi Ertuğrul Tabyasından görünüş

Resim 13. Seddü'l-Bahr (Seddülbahir) Kalesi aşağı bölüm

Resim 14. Seddü'l-Bahr (Seddülbahir) Tabyası Kitabesi (Wolfert Uğural Vanthoft'dan)

Resim 15. Hırzū'l-Bahr (Babakale) Kalesi

Resim 16. Hırzū'l-Bahr (Babakale) Kalesi içten görünüş

Resim 17. Nara Kalesi'nin karakalem resmi (Tarihsiz bir albümden) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

Resim 18. Nara Kalesi kapısı

Resim 19. Nara Kalesi ana kule

Resim 20. Bigalı Kalesi doğu kapısı

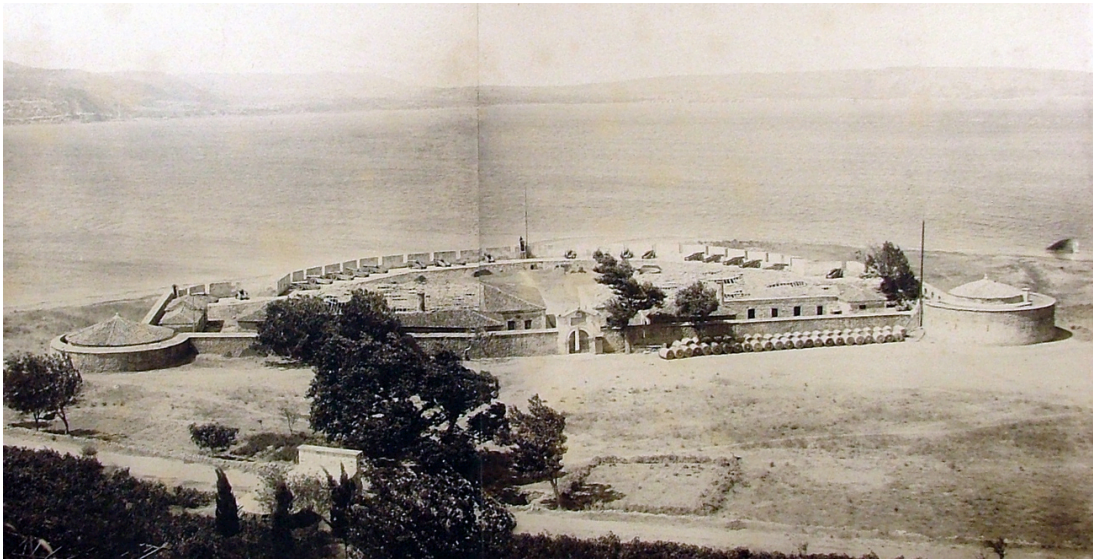
Resim 21. Bigalı Kalesi içten görünüş

Resim 22. Bigalı Kalesi'nin doğu kapısına ait kitabenin Müze'deki kısmı

Resim 23. Bigalı Kalesi'nin doğu kapısına ait kitabenin Gelibolu Mevlevihanesi'ndeki kısmı

Resim 24. Köseburnu Kalesi (II. Abdülhamid Arşivi) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

Resim 25. Köseburnu Kalesinden geriye kalan kule

Resim 26. Köseburnu Kalesine ait temel izleri

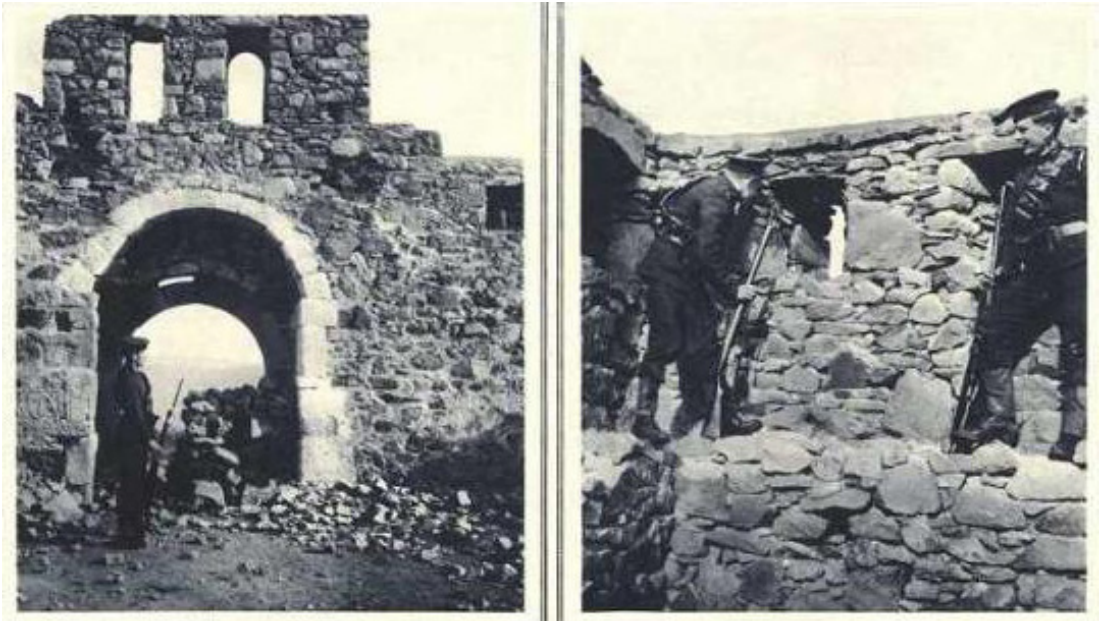
Resim 27. Çamburnu Kalesi

Resim 28. Çamburnu Kalesi genel görünüş

Resim 29. Bozacaada Yeni Kale kapısı

Resim 30. Bozacaada Yeni Kale kapısının eski hali
(<http://www.gallipoli-1915.org/warillustrated.ing.htm>) (23.04.2013)

Resim 31. Bozcaada Yeni Kale mazgallar

Resim 32. Bolayır Merkez Tabya genel görünüş

Resim 33. Bolayır Merkez Tabyası hendeğe inen merdivenler

Resim 34. Bolayır Ay Tabya toprak set

Resim 35. Bolayır Yıldız Tabyası toprak set

Resim 36. Anadolu Mecidiye Tabyası kapısı

Resim 37. Anadolu Mecidiye Tabyası elips biçimli cephanelik binası

Resim 38. Anadolu Mecidiye Tabyası bonetlerinden biri

Resim 39. Nara Tabyası

Resim 40. Nara Tabyası bonetlerinden biri

Resim 41. Değirmenburnu Tabyası

Resim 42. Değirmenburnu Tabyası bonetlerinden biri

Resim 43. Değirmenburnu Tabyası (II. Abdülhamid Arşivi) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

Resim 44. Namazgâh Tabyası genel

Resim 45. Namazgâh Tabyası

Resim 46. Namazgâh Tabyası bonetlerinden biri

Resim 47. Bozacaada Tabyası

Resim 48. Seddü'l-Bahr (Seddülbahir) Tabyası

Resim 49. Kumkale Tabyası

Resim 50. Kumkale Tabyası bonetlerinden biri

Resim 51. Ertuğrul Tabyası

Resim 52. Orhaniye Tabyası

Resim 53. Orhaniye Tabyası'nın bugün yerinde olmayan kitabesi

Resim 54. Rumeli Hamidiye Tabyası

Resim 55. Anadolu Hamidiye Tabyası

Resim 56. Çamburnu Kakavan Tabyası

Resim 57. anaklıktepe Tabyası

Resim 58. Goncasuyu Tabyası

Resim 59. Yanıktepe (Kozlar) Tabyası

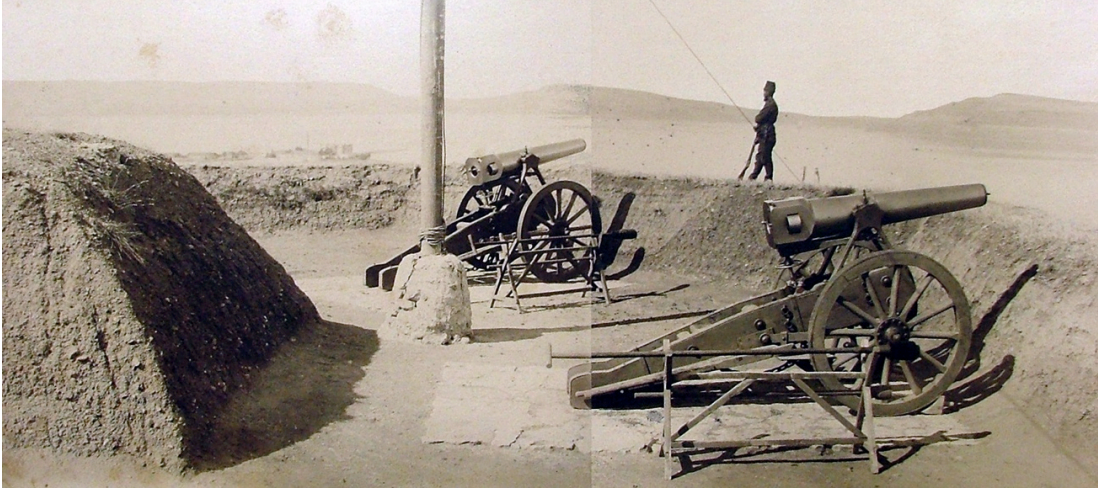
Resim 60. Palazbaba Tabyası

Resim 61. Kilye Poyraz Tabyası

Resim 62. Kilye Lodos Tabyası

Resim 63. Narababa Tabyası (II. Abdülhamid Arşivi) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

Resim 64. Maltepe Tabyası (II. Abdülhamid Arşivi) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

Resim 65. Rumeli Yıldız Tabyası'nın doğudaki ilk boneti

Resim 66. Rumeli Yıldız Tabyası

Resim 67. Rumeli Mecidiye Tabyası

Resim 68. Rumeli Mecidiye Tabyası bonetlerinden biri

Resim 69. Namazgâh Tabyası'nın sonradan eklenen bonetleri

Resim 70. Çimenlik Tabyası

Resim 71. akaltepe Tabyası

Resim 72. Karanlık Liman Tabyası

Resim 73. Topçamlar Tabyası

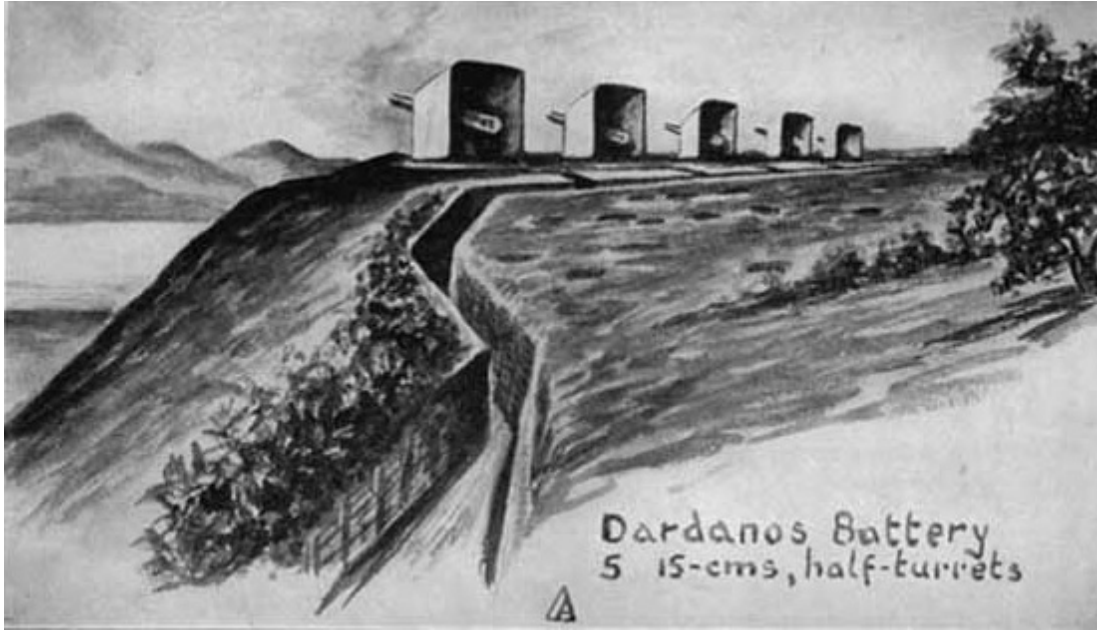
Resim 74. Domuzdere Tabyası

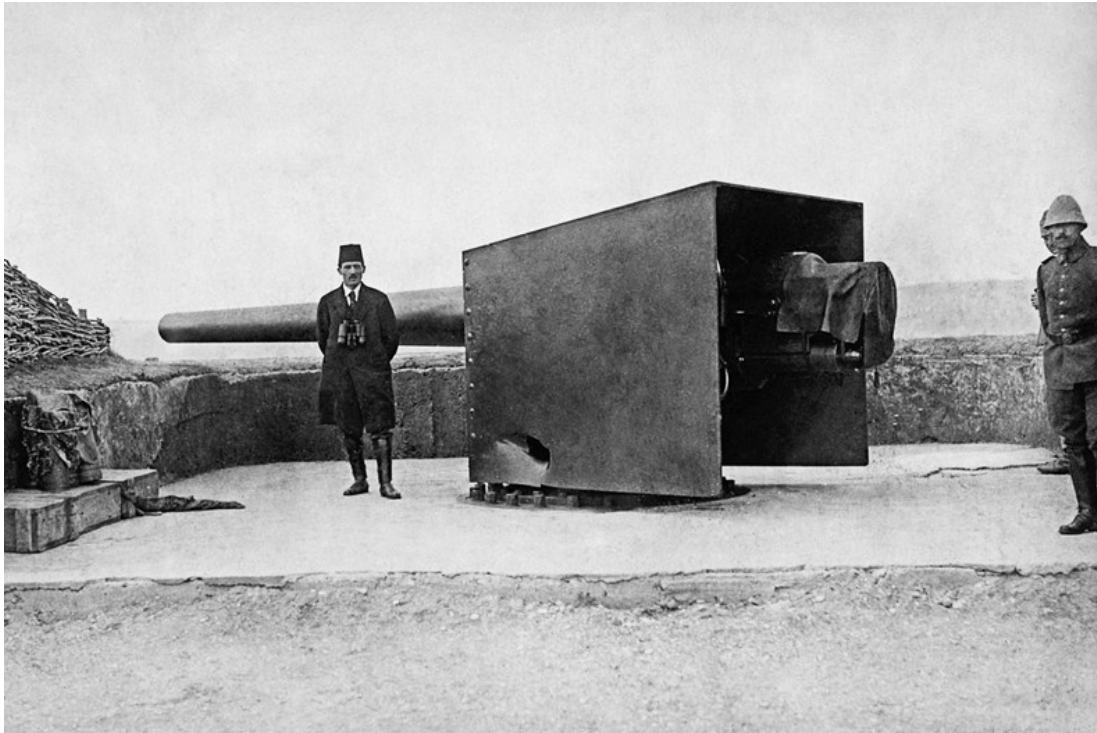
Resim 75. Kayalıktepe Tabyası top yeri

Resim 76. Dardanos Tabyasından geriye kalan toplar

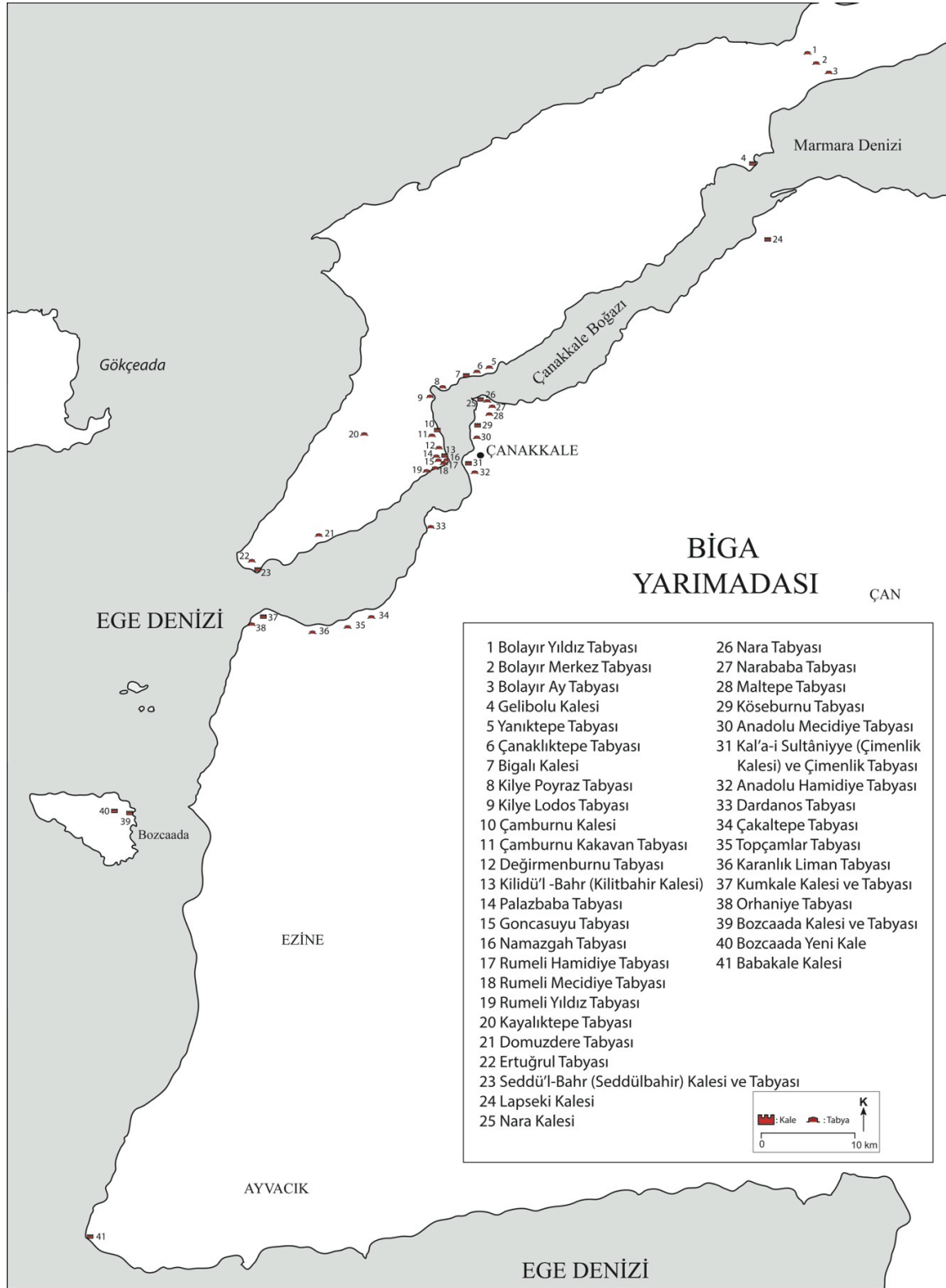

Resim 77. Dardanos Tabyası'nın 1905 tarihli karakalem resmi
 (<http://net.lib.byu.edu/estu/wwi/comment/morgenthau/Morgen21.htm>)(01.05.2013)

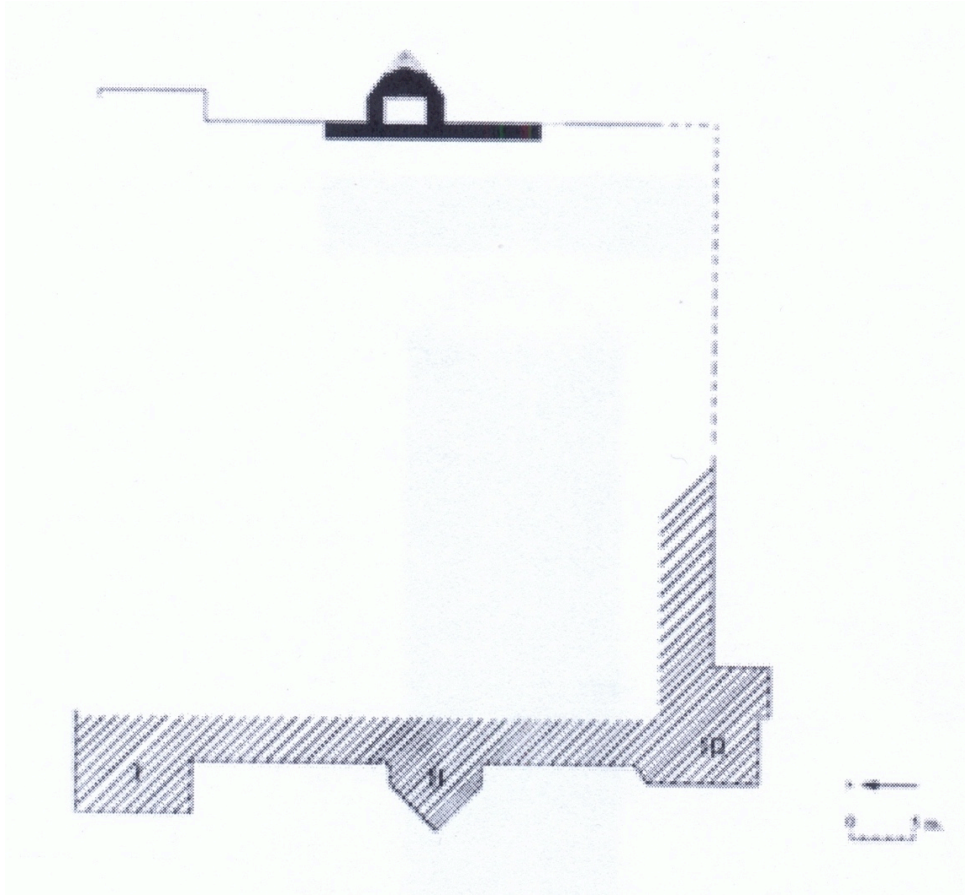

Resim 78. Dardanos Tabyası'nın 1915 tarihli fotoğrafı
 (<http://www.turkishnews.com/tr/content/2013/03/17/gokyuzunden-canakkale-cephesi-1915/#jp-carousel-74928>)(01.05.2013)

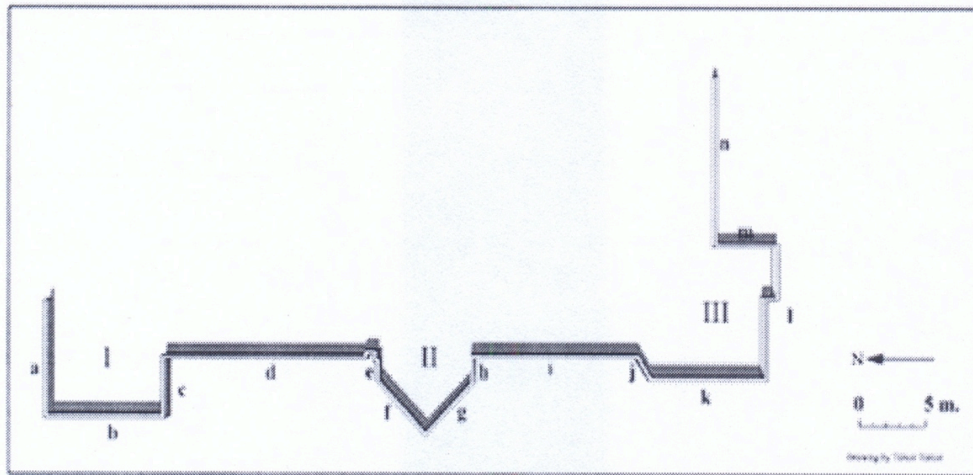
TABLO VE ŞEKİLLER

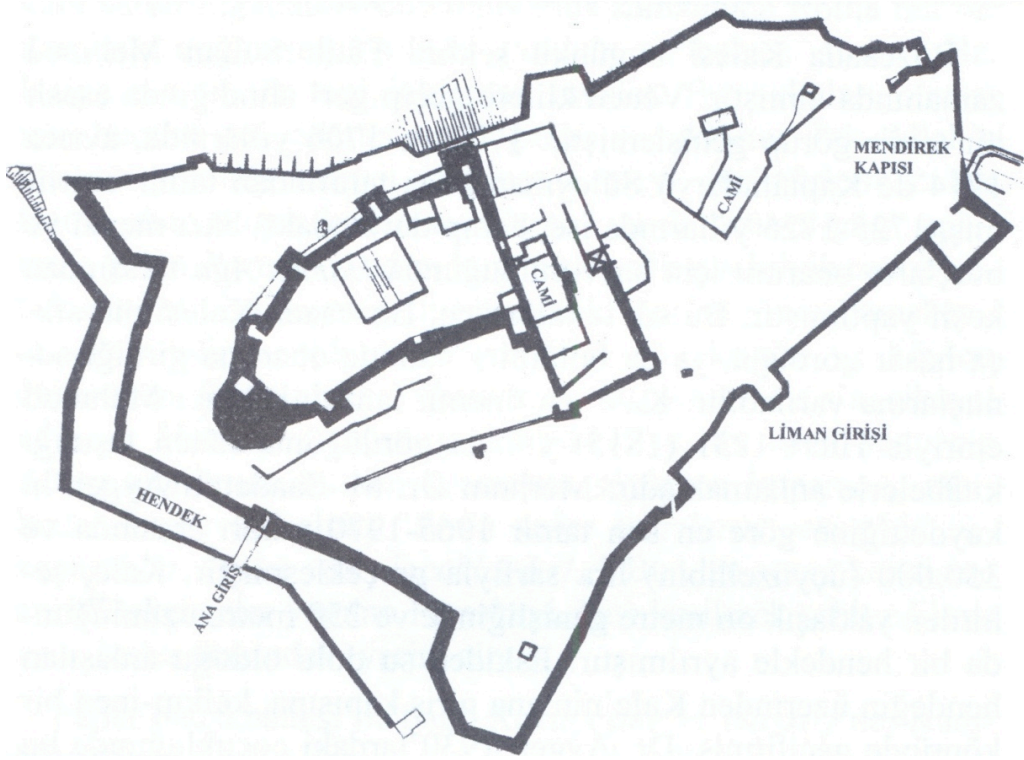
Şekil 1. Çanakkale'deki Osmanlı Dönemi Savunma Yapıları

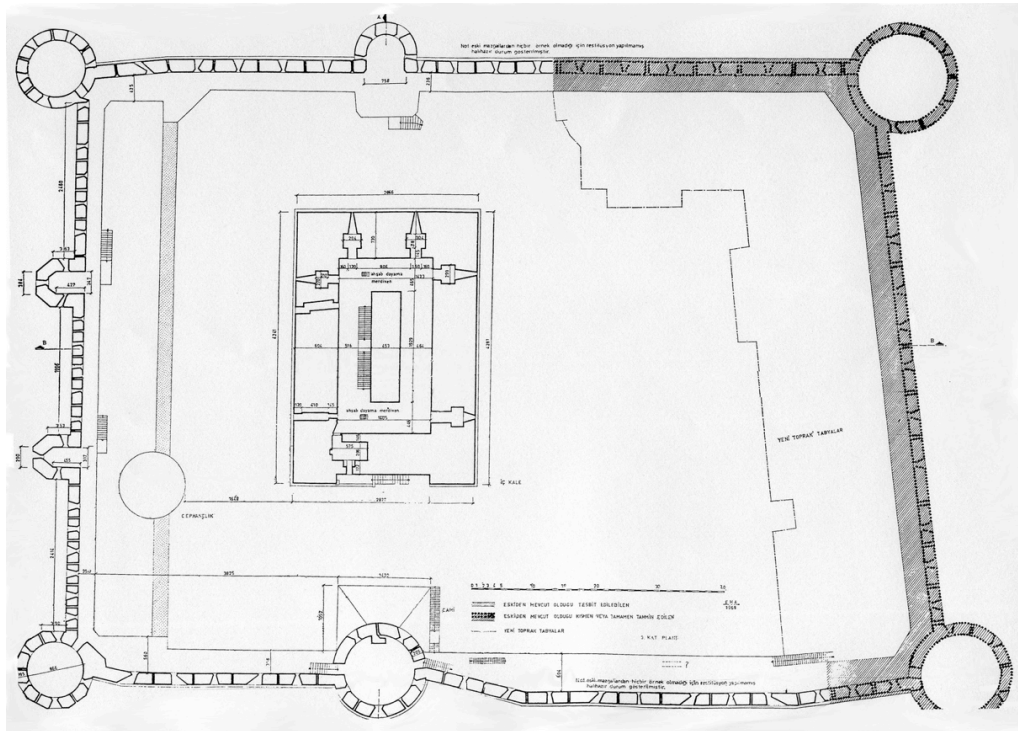
Şekil 2. Gelibolu Kalesi iç kale planı (Ayşe Çaylak Türker'den)

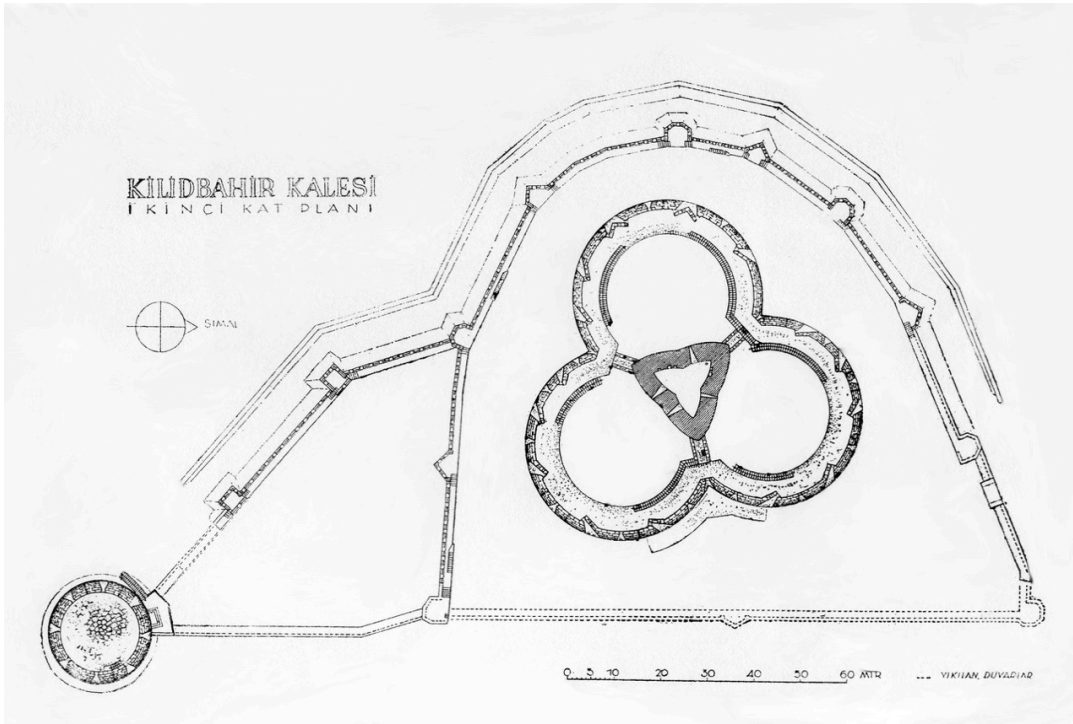
Şekil 3. Gelibolu Kalesi iç kalesi sur kalıntısı planı (Ayşe Çaylak Türker'den)

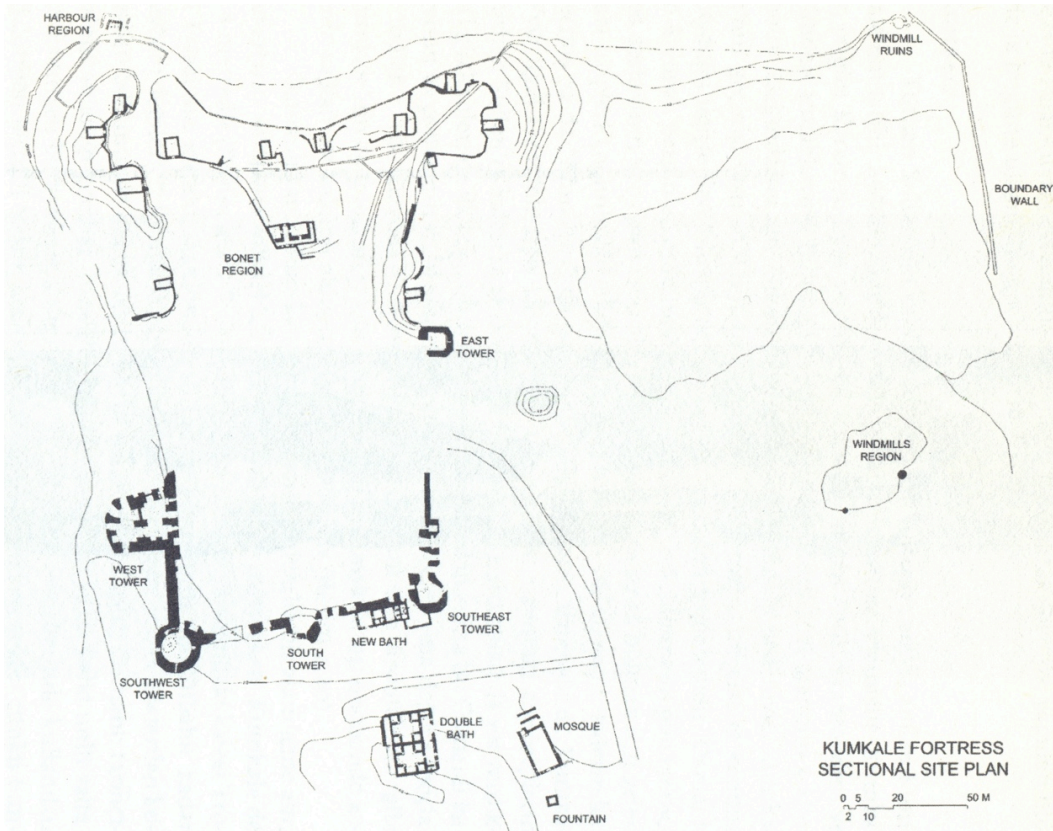
Şekil 4. Bozcaada Kalesi planı (Mehmet Saadettin Aygen'den)

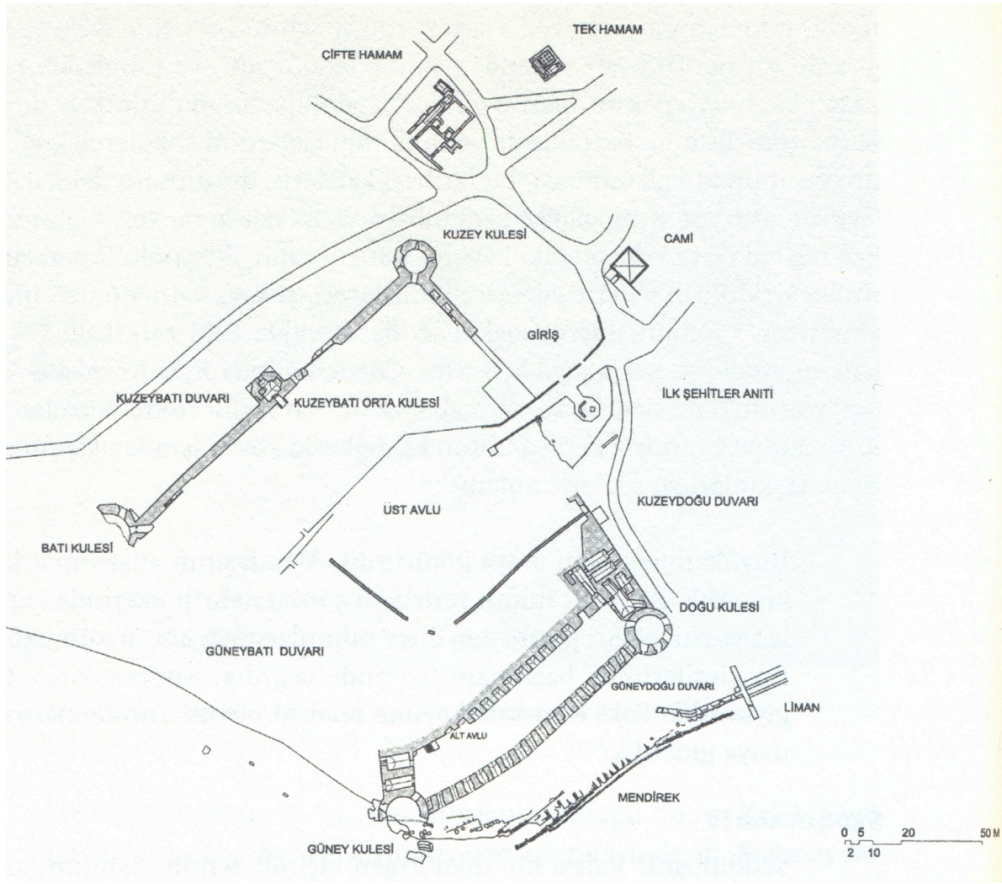
Şekil 5. Kal'a-i Sultâniyye (Çimenlik Kalesi) planı (Ekrem Hakkı Ayverdi'den)

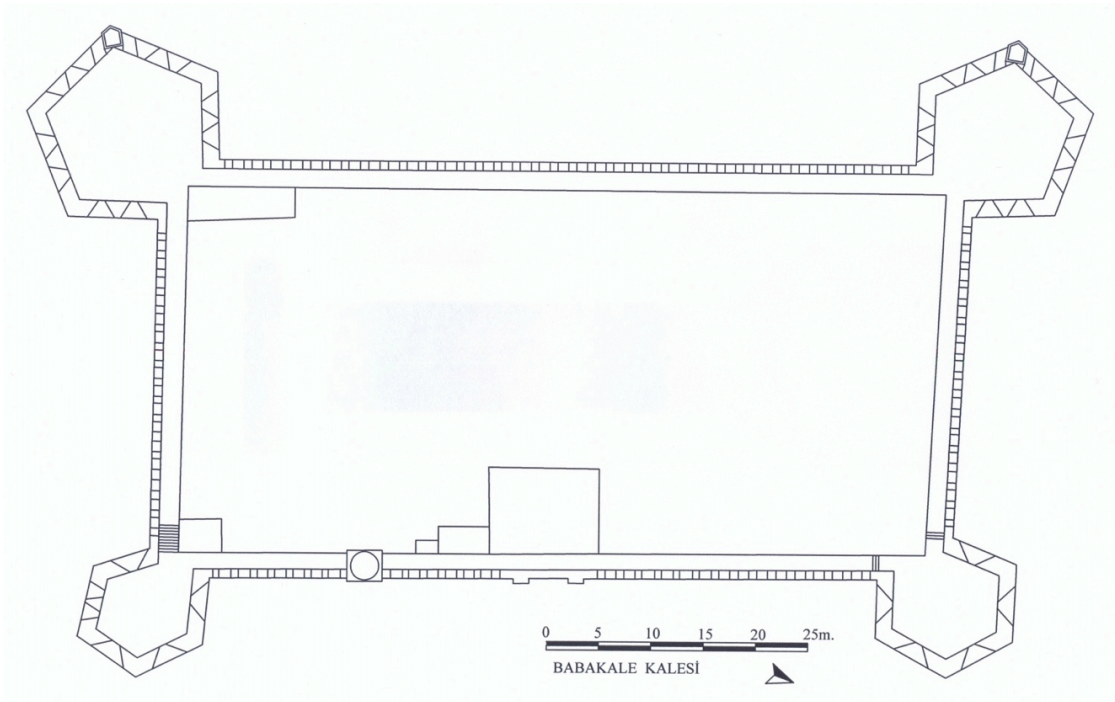
Şekil 6. Kilitü'l-Bahr (Kilitbahir) Kalesi planı (İsmail Utkular'dan)

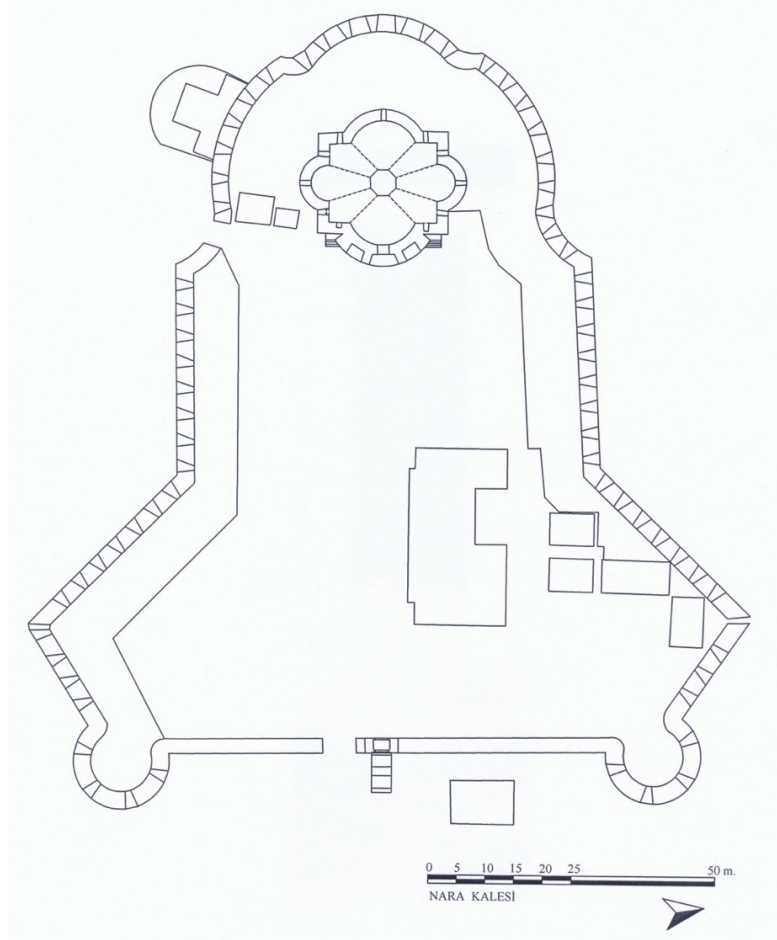
Şekil 7. Kumkale Kalesi planı (Lucienne Thys Şenocak'tan)

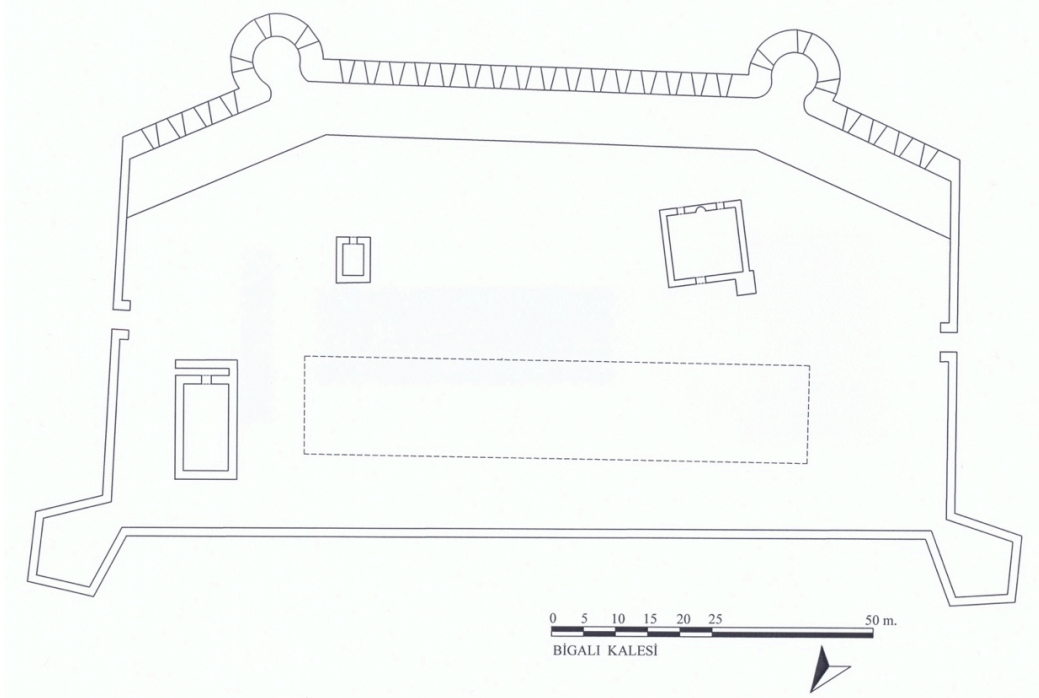
Şekil 8. Seddü'l-Bahr (Seddülbahir) Kalesi planı (Lucienne Thys Şenocak'tan)

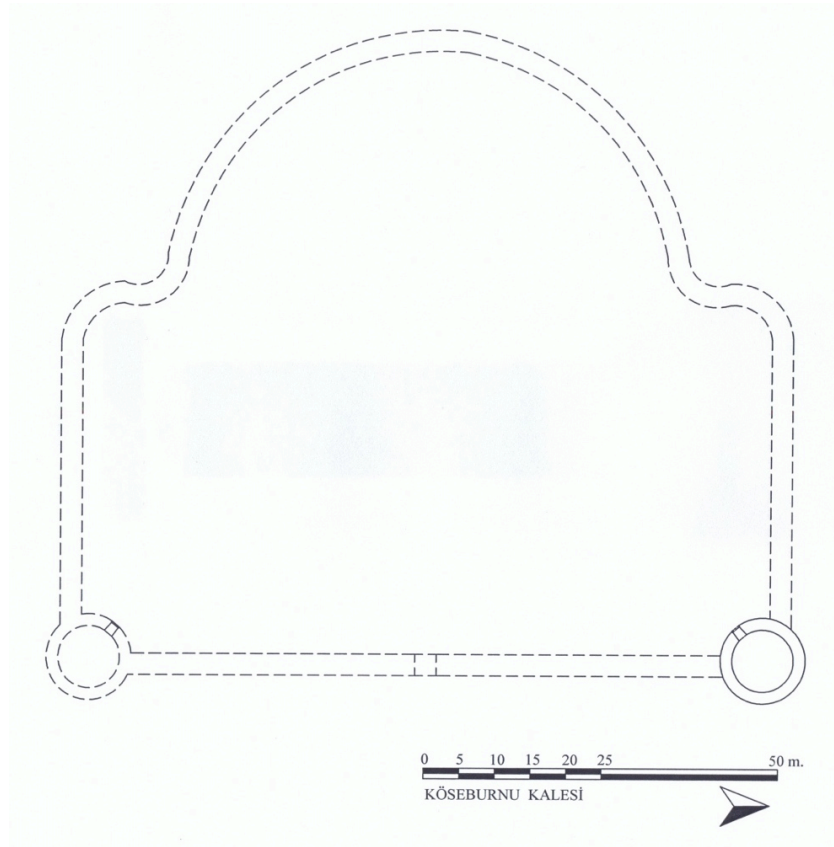
Şekil 9. Hırzû'l-Bahr (Babakale) Kalesi planı

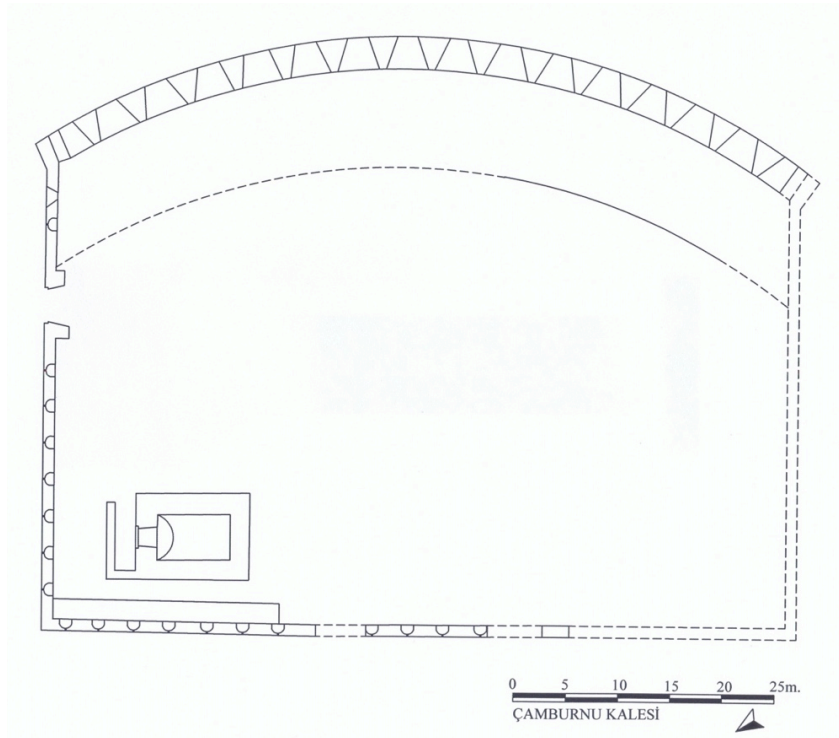
Şekil 10. Nara Kalesi planı

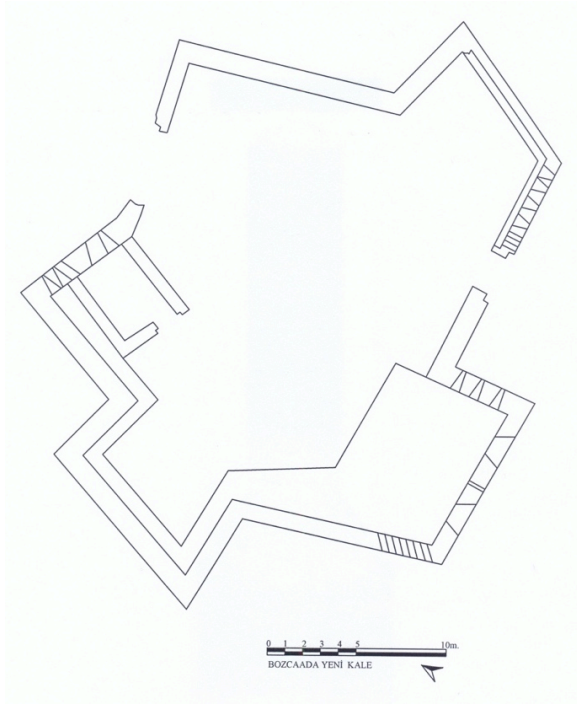
Şekil 11. Bigalı Kalesi planı

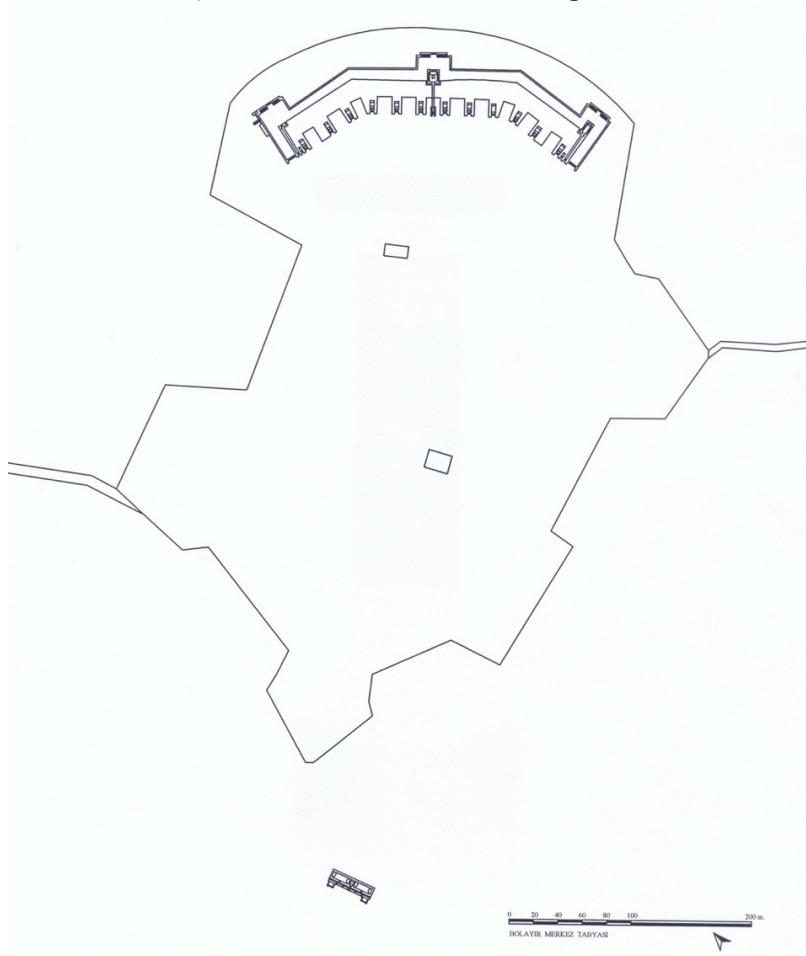
Şekil 12. Köseburnu Kalesi krokisi

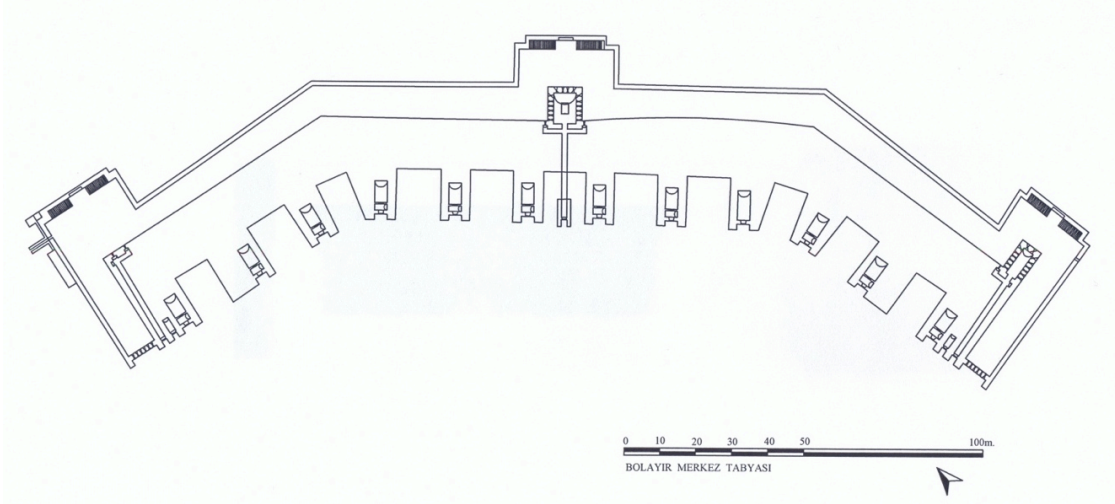
Şekil 13. Çamburnu Kalesi planı

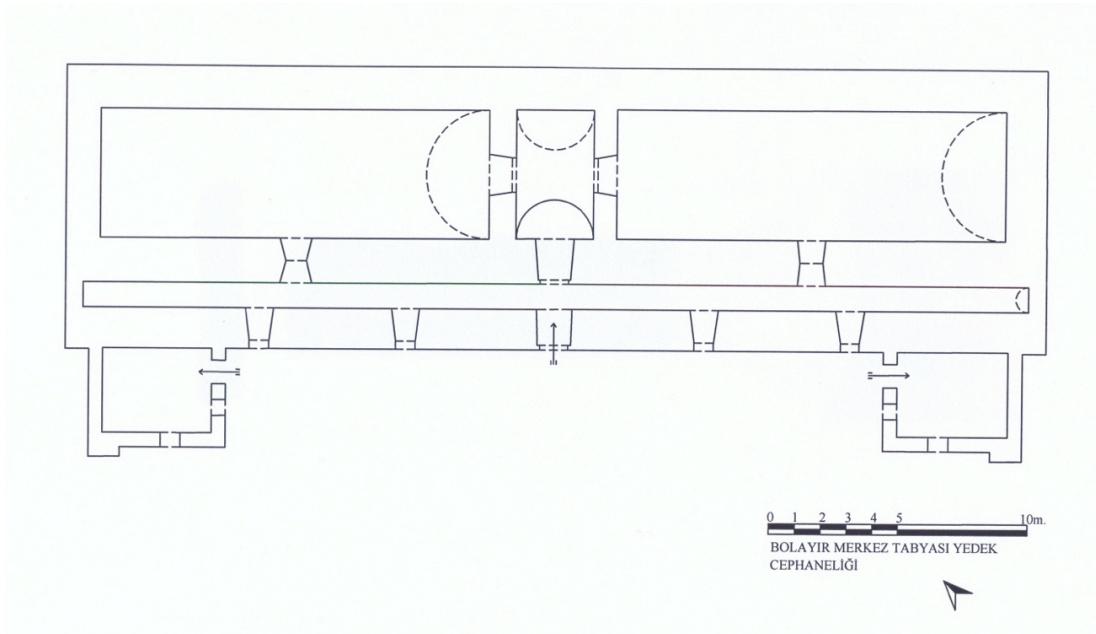
Şekil 14. Bozcaada Yeni Kale planı

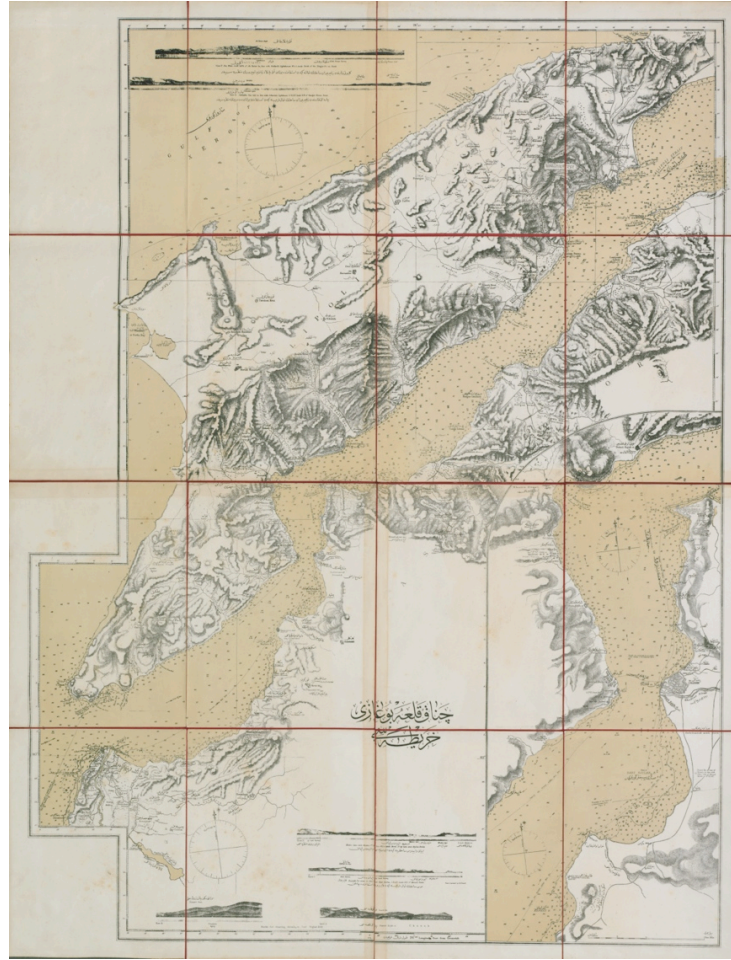
Şekil 15. Bolayır Merkez Tabyası vaziyet planı

Şekil 16. Bolayır Merkez Tabyası planı

Şekil 17. Bolayır Merkez Tabyası yedek cephanelik binası planı

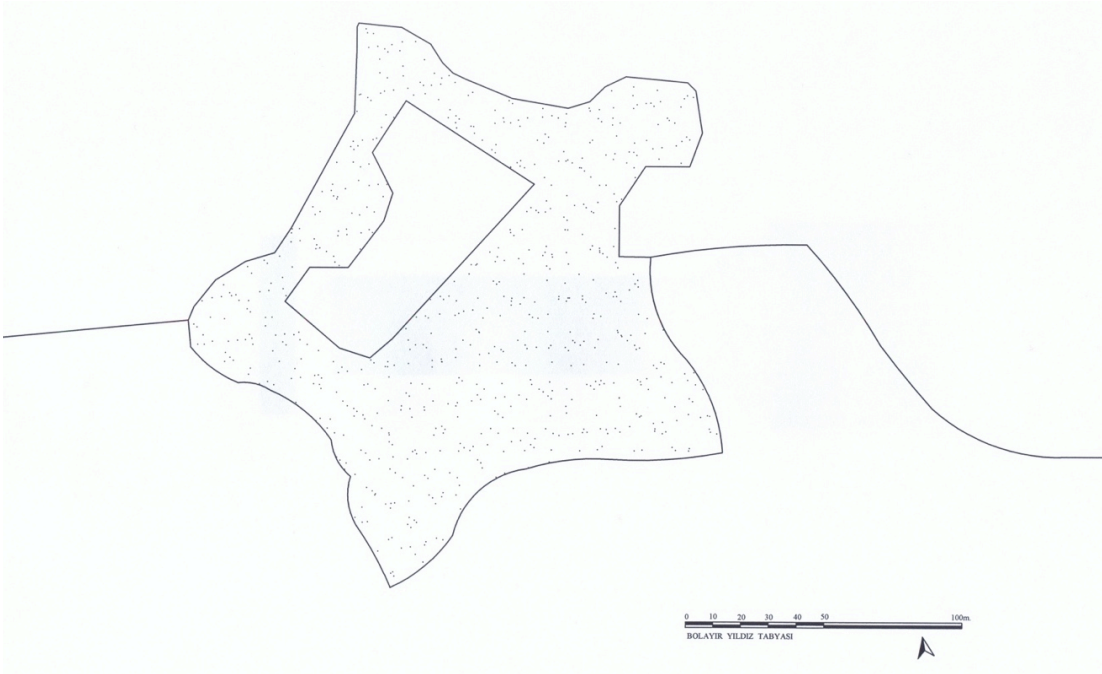
Şekil 18. Çanakkale Boğazı Haritası (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

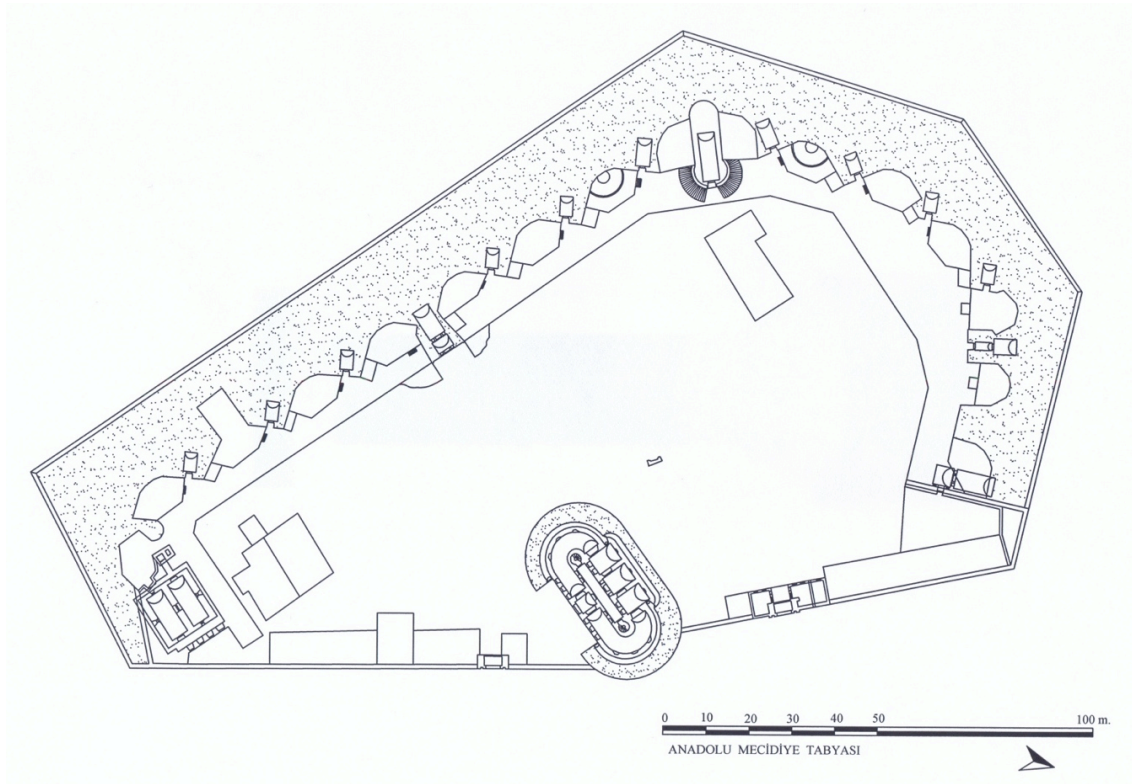
Şekil 19. Çanakkale Boğazı Haritası'ndan detay (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

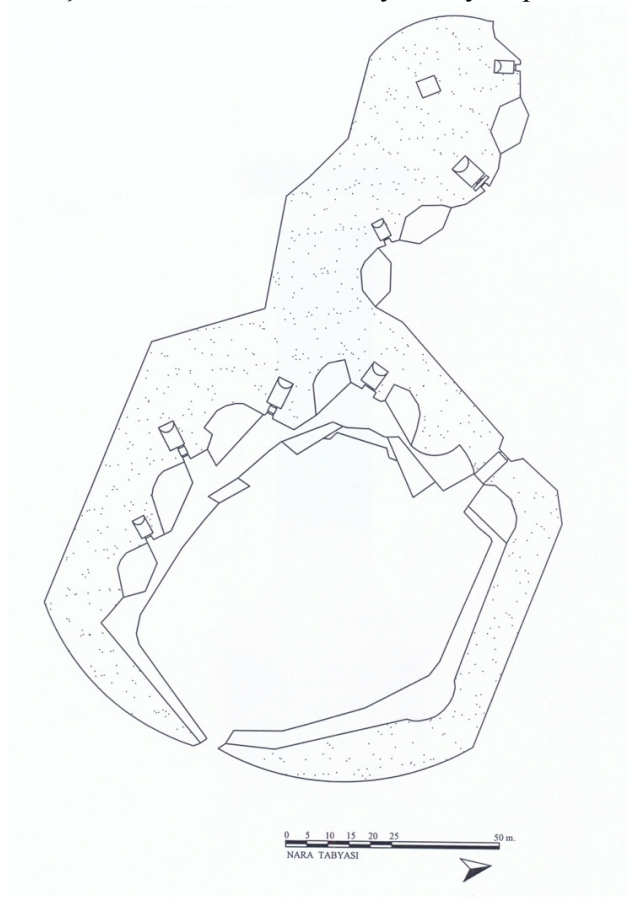
Şekil 20. Bolayir Haritası (Merkez İstihkâmı) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

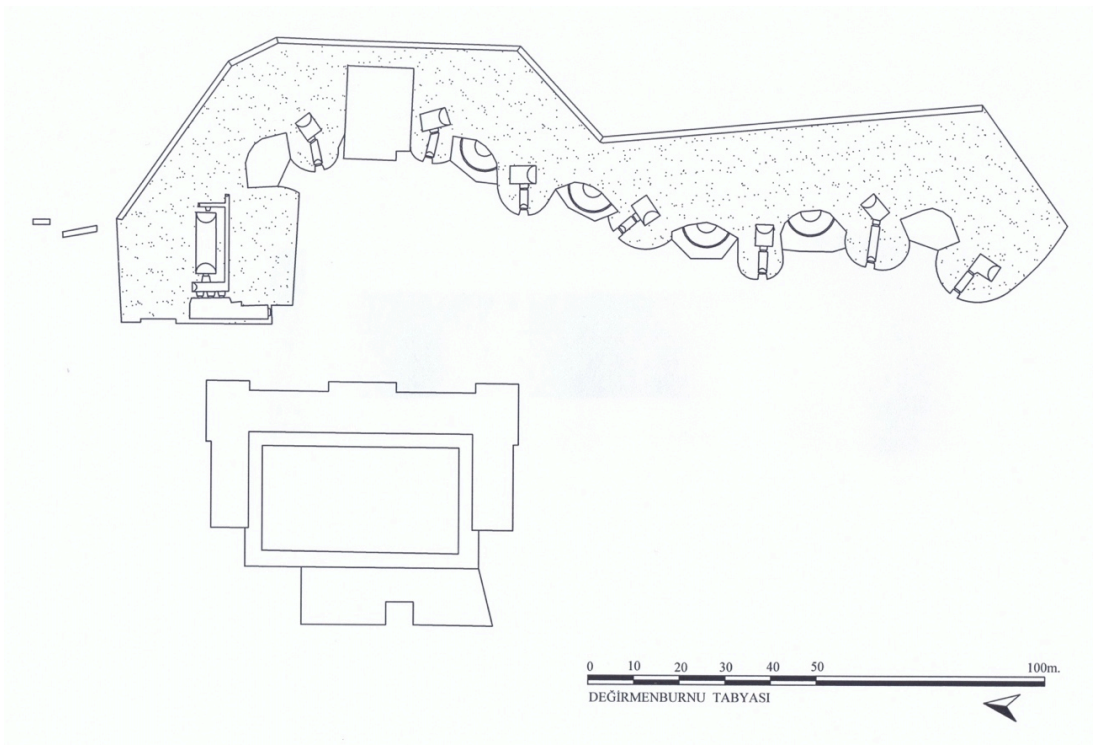
Şekil 21. Bolayir Yıldız Tabyası vaziyet krokisi

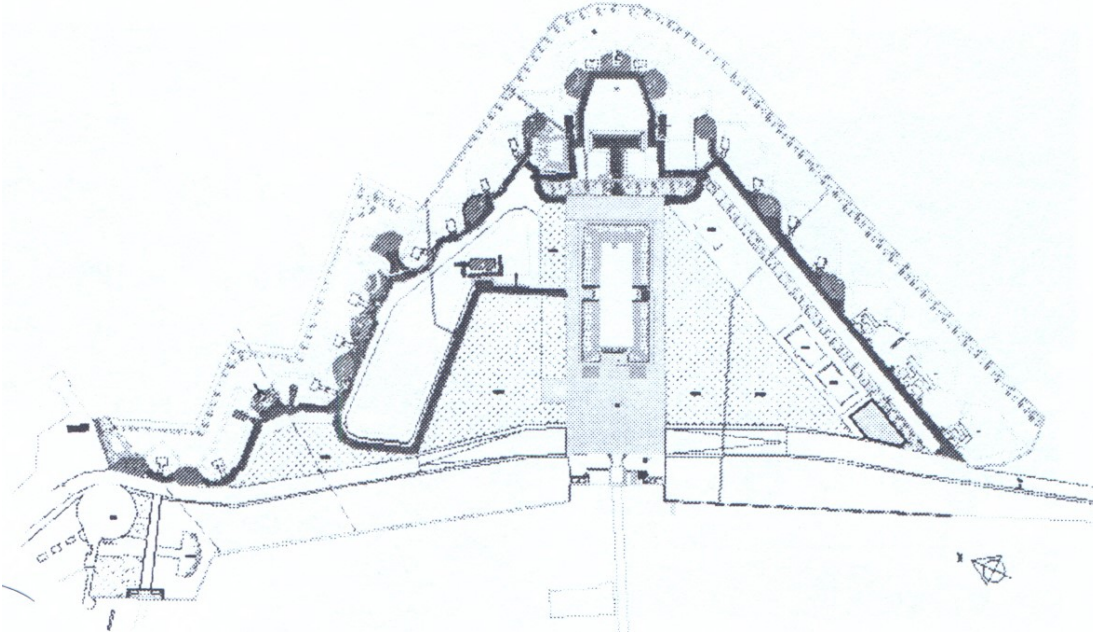
Şekil 22. Anadolu Mecidiye Tabyası planı

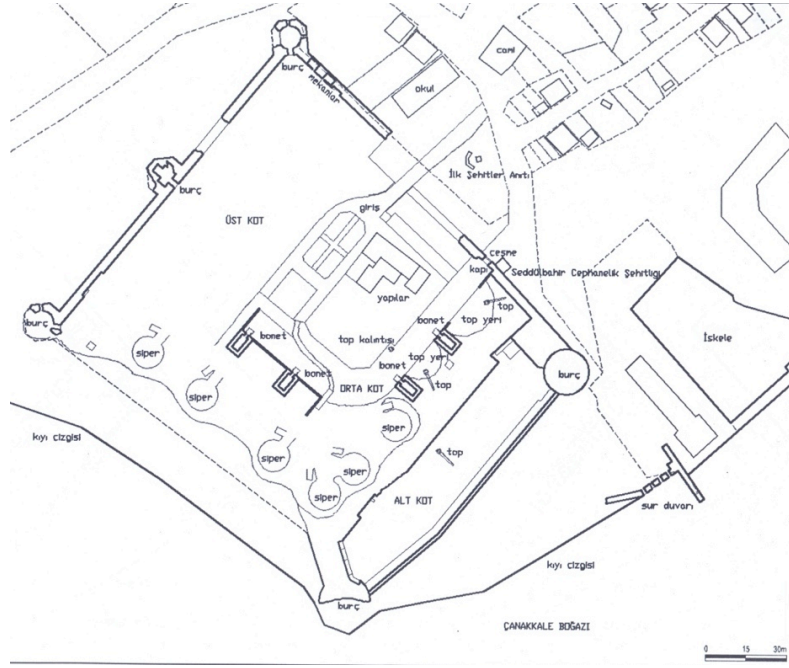
Şekil 23. Nara Tabyası planı

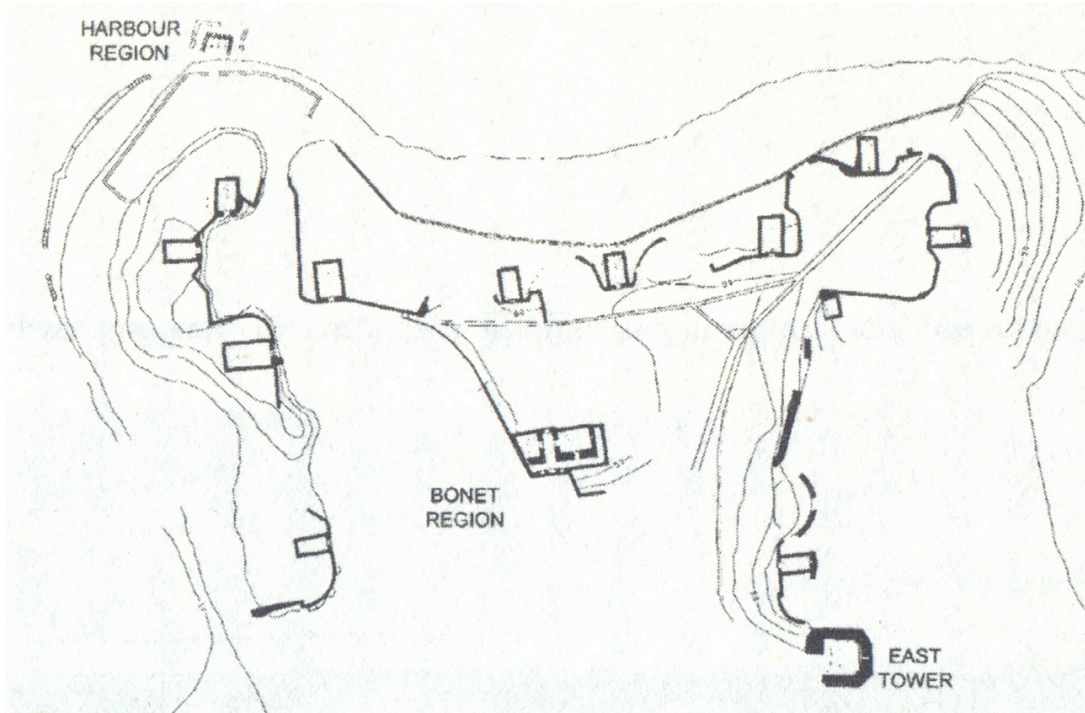
Şekil 24. Değirmenburnu Tabyası planı

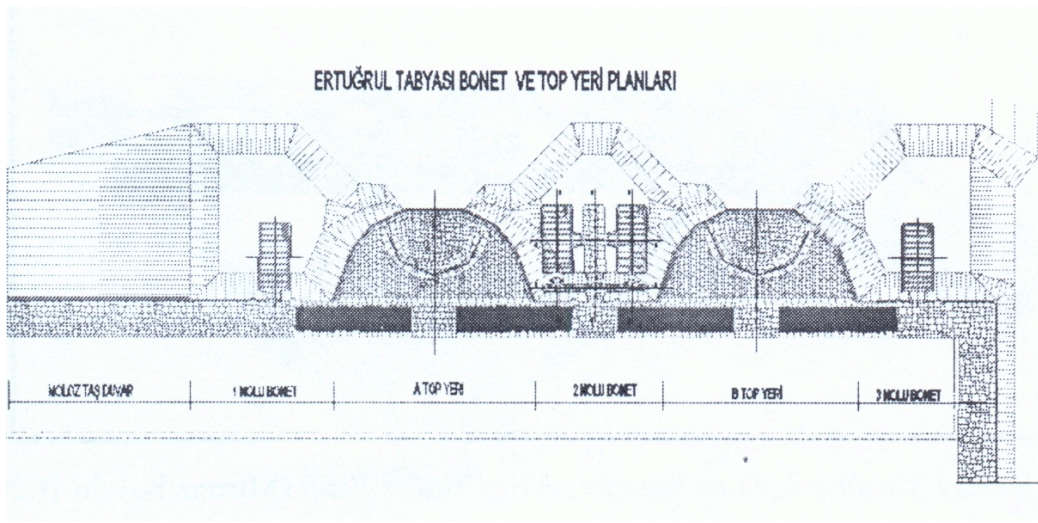
Şekil 25. Namazgâh Tabyası planı (Cevat İnce – Bahattin Köylü'den)

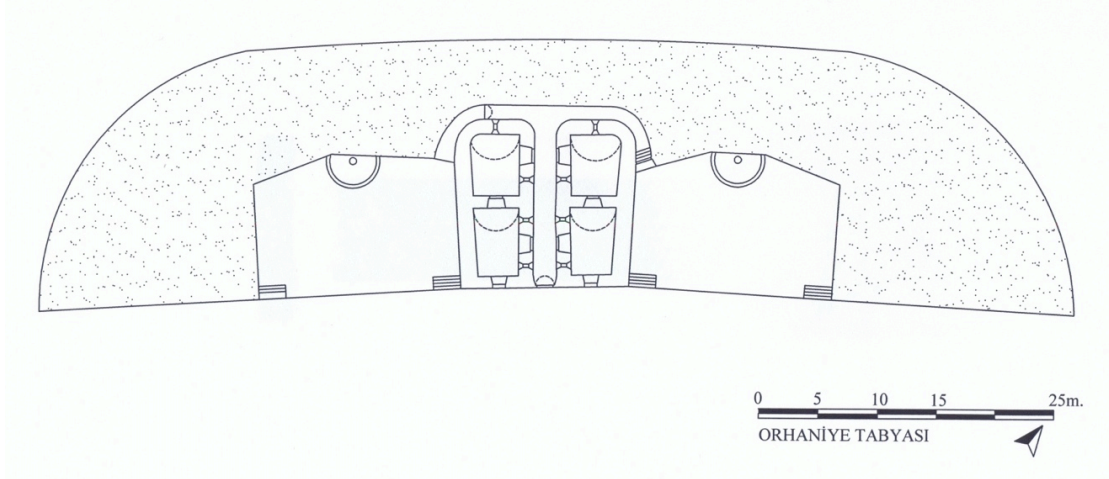
Şekil. 26. Seddü'l-Bahr Kalesi içinde yer alan Seddü'l-Bahr (Seddü'l-bahir) Tabyası planı (Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı'ndan)

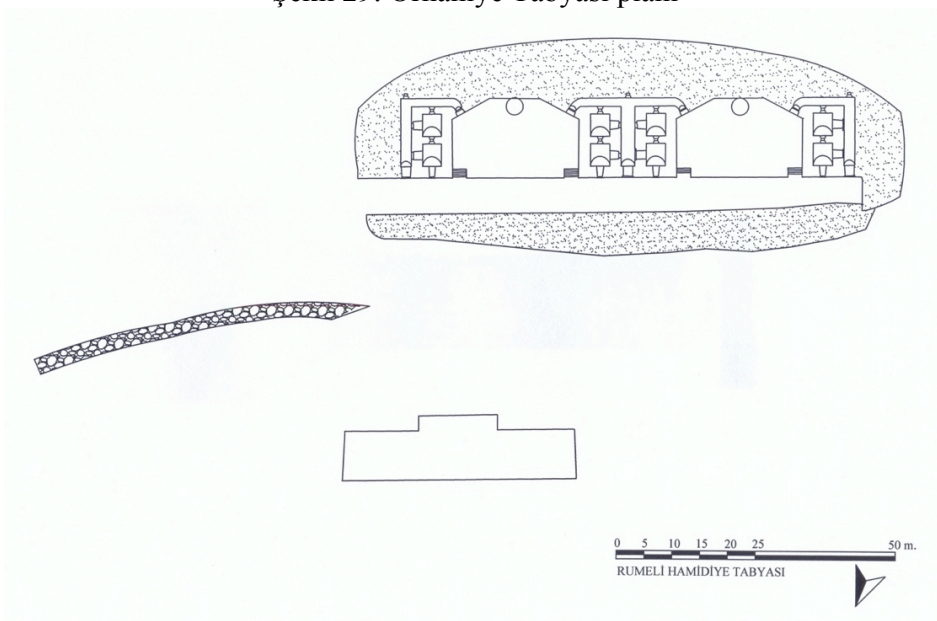
Şekil 27. Kumkale Tabyası planı (Lucienne Thys Şenocak'tan)

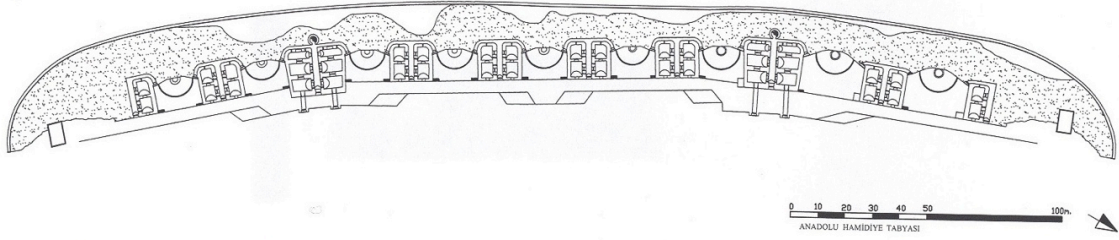
Şekil 28. Ertuğrul Tabyası planı (Cevat İnce – Bahattin Köylü'den)

Şekil 29. Orhaniye Tabyası planı

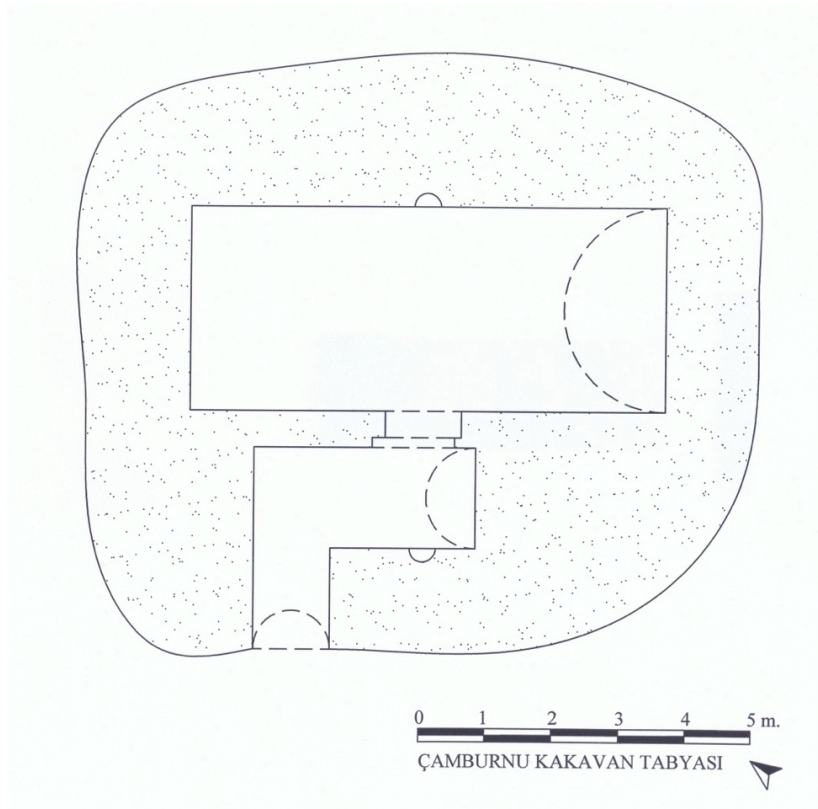
Şekil 30. Rumeli Hamidiye Tabyası planı

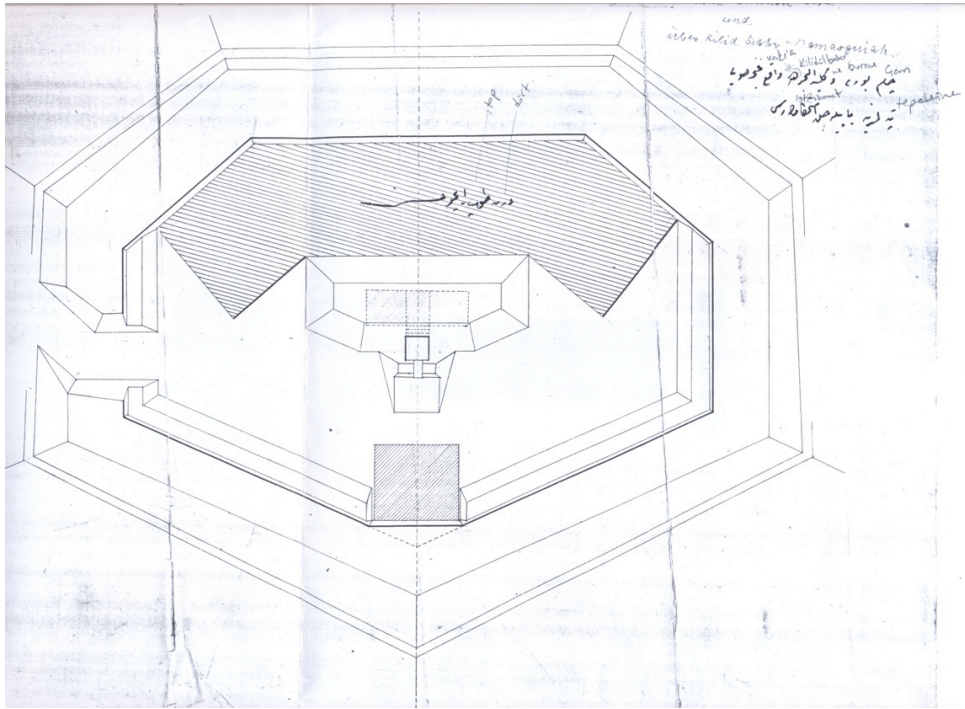
Şekil 31. Anadolu Hamidiye Tabyası planı

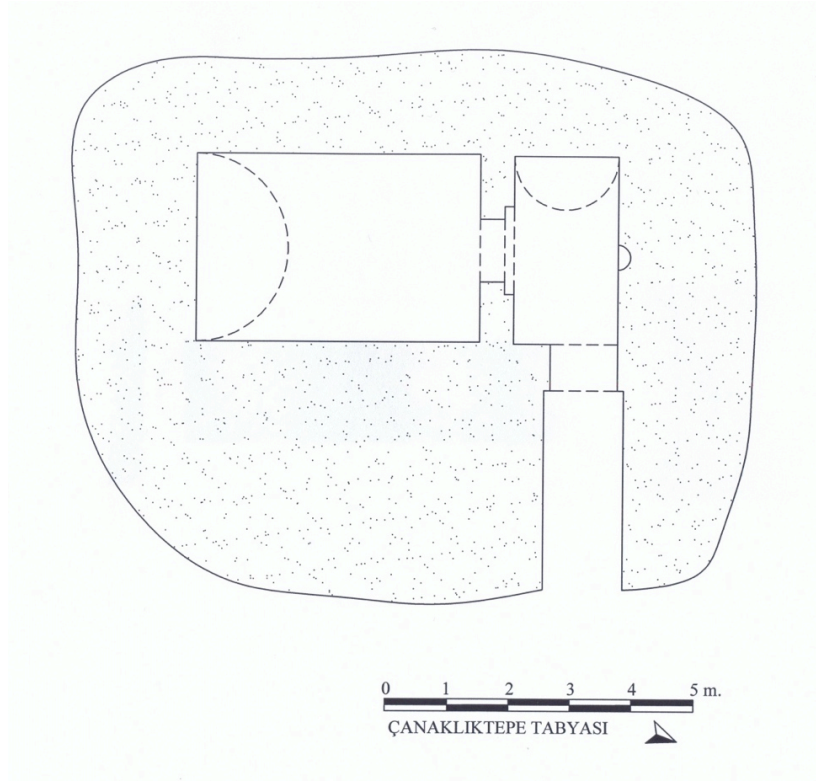
Şekil 32. Akdeniz Boğazı Haritası (Bahr-i Sefid Boğazı Haritası) (İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi)

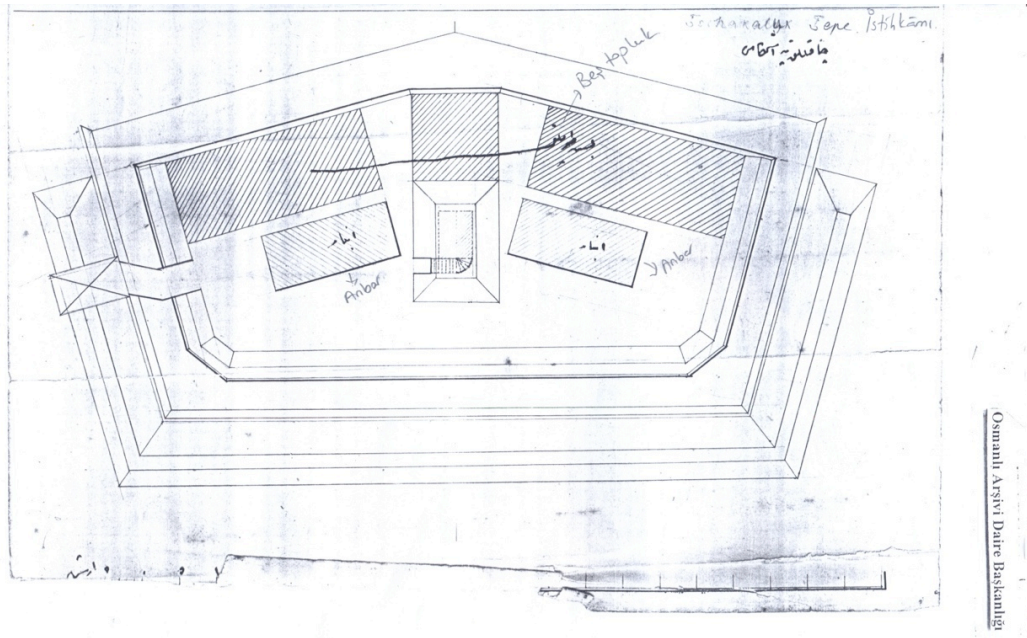
Şekil 33. Çamburnu Kakavan Tabyası planı

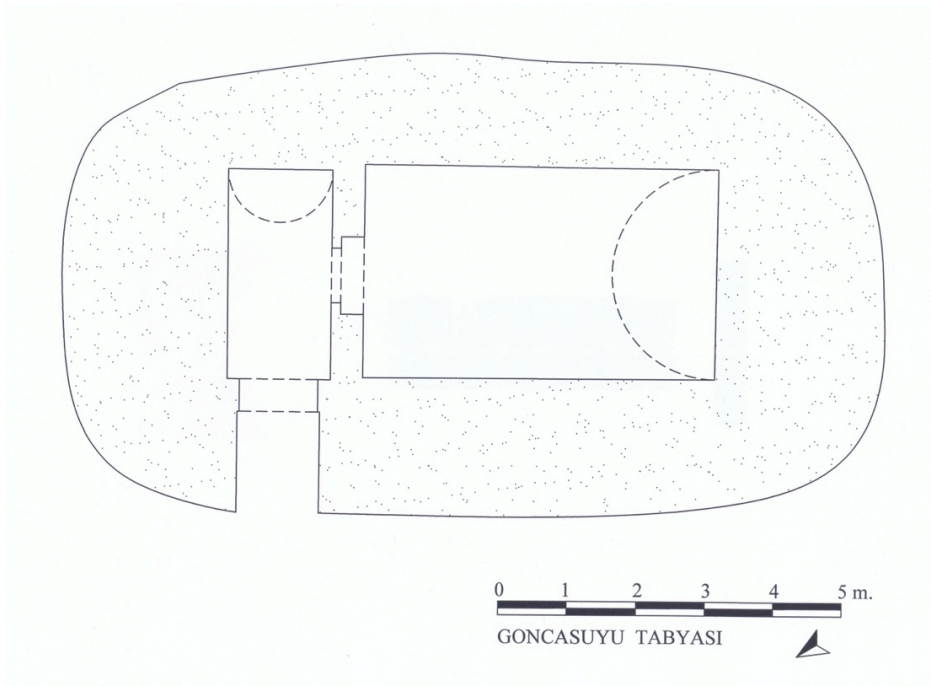
Şekil 34. Çamburnu Kakavan Tabyası'nın M.1888–89 tarihinde çıkarılan krokisi (BOA)

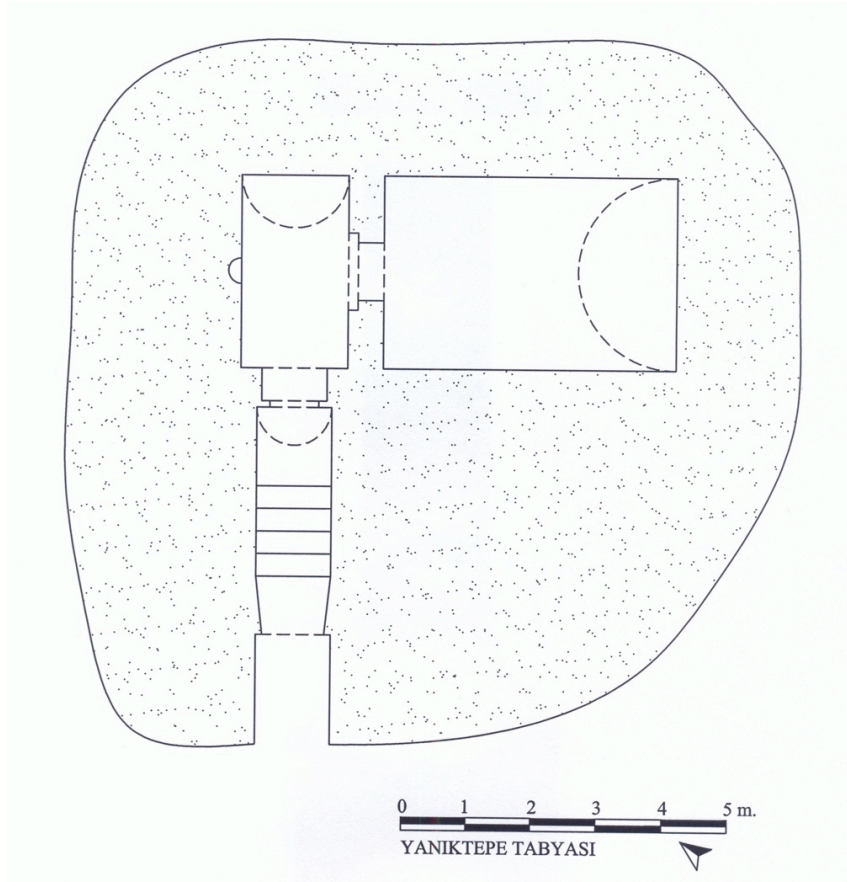
Şekil 35. Çanaklıktepe (Tabya Tepe) Tabyası planı

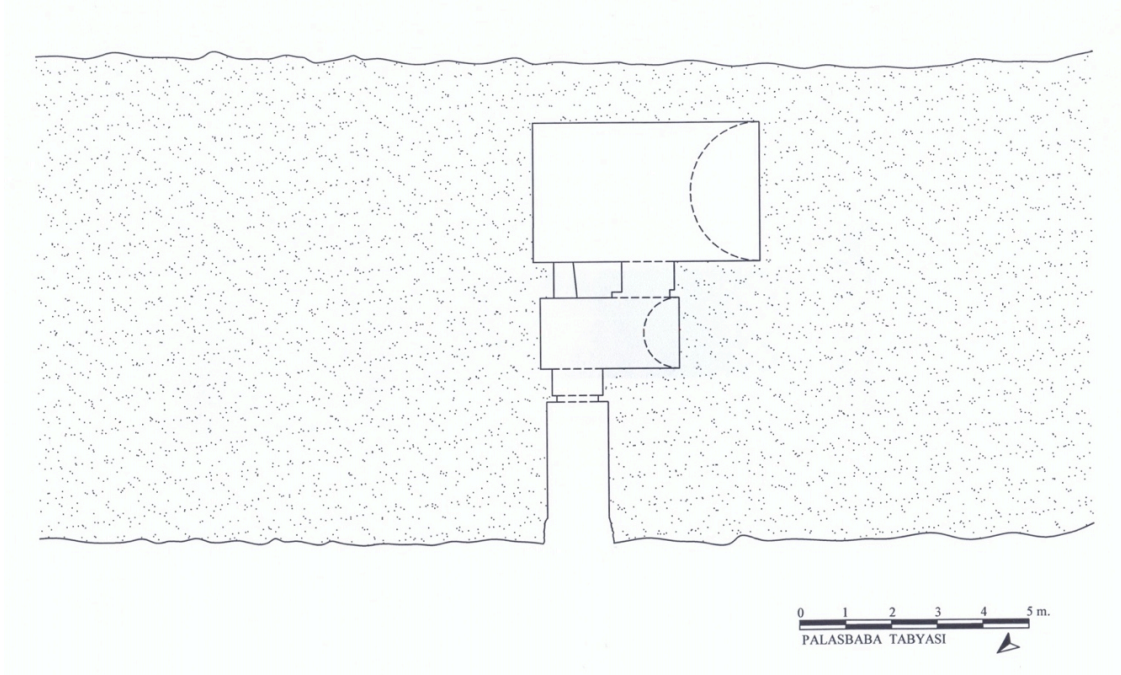
Şekil 36. Çanaklıktepe (Tabya Tepe) Tabyası'nın M.1888–89 tarihinde çıkarılan krokisi (BOA)

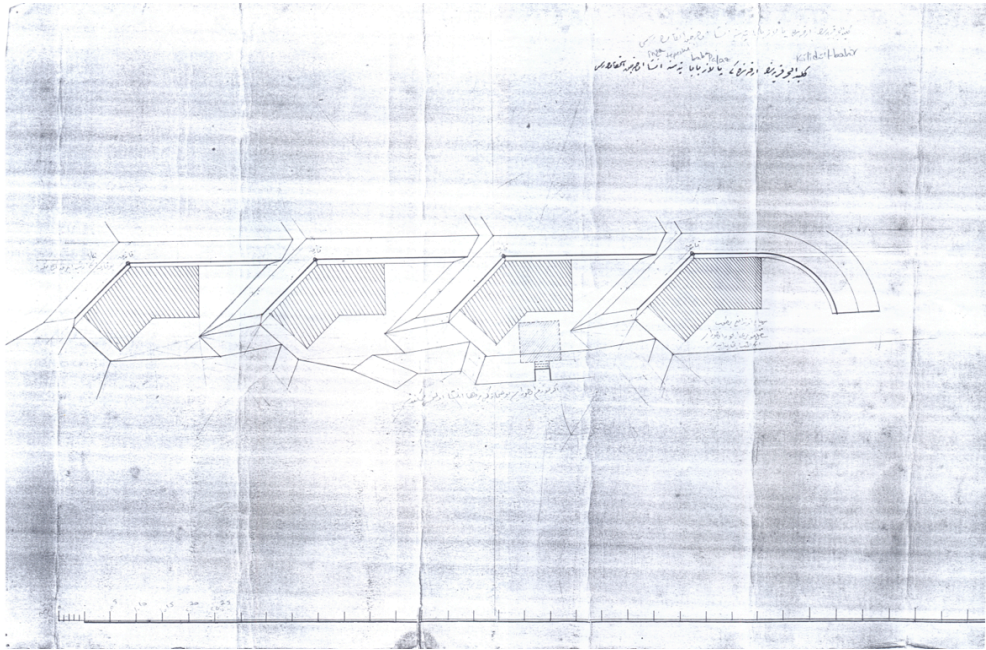
Şekil 37. Goncasuyu Tabyası planı

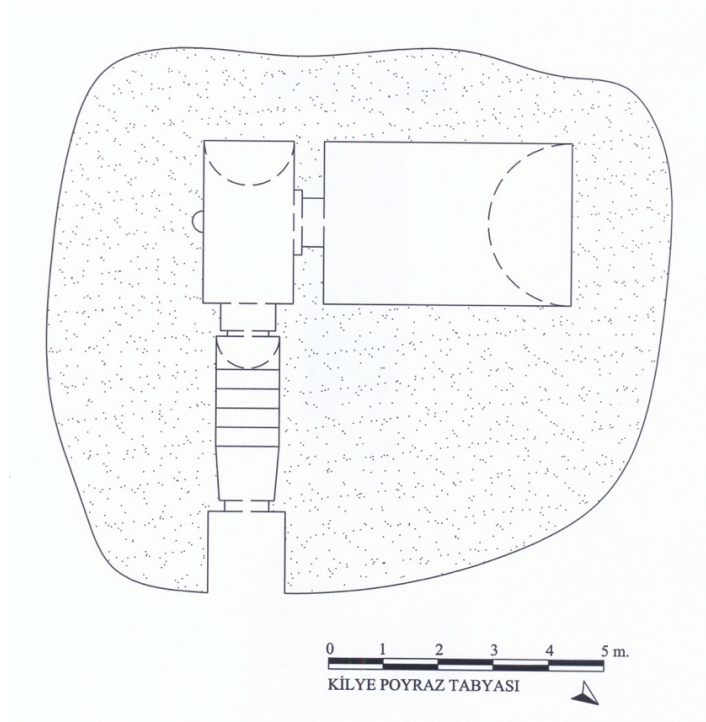
Şekil 38. Yanıktepe (Kozlar) Tabyası planı

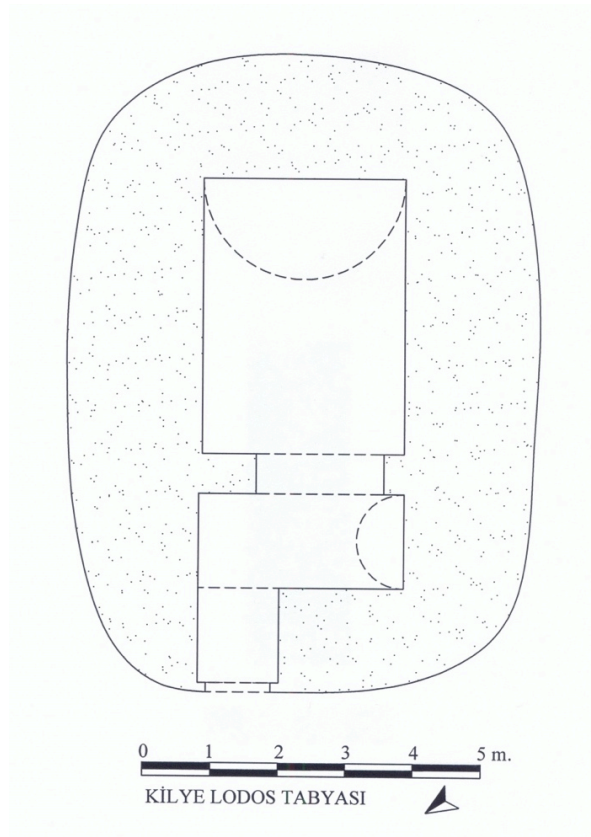
Şekil 39. Palazbaba (Malaz Tepe) Tabyası planı

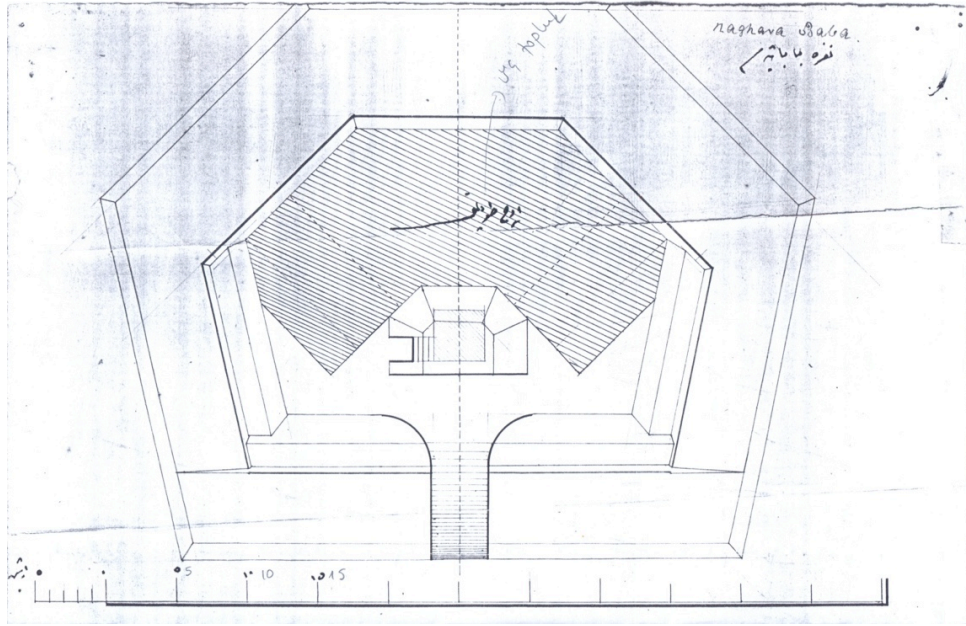
Şekil 40. Palazbaba (Malaz Tepe) Tabyası'nın M.1888–89 tarihinde çıkarılan krokisi (BOA)

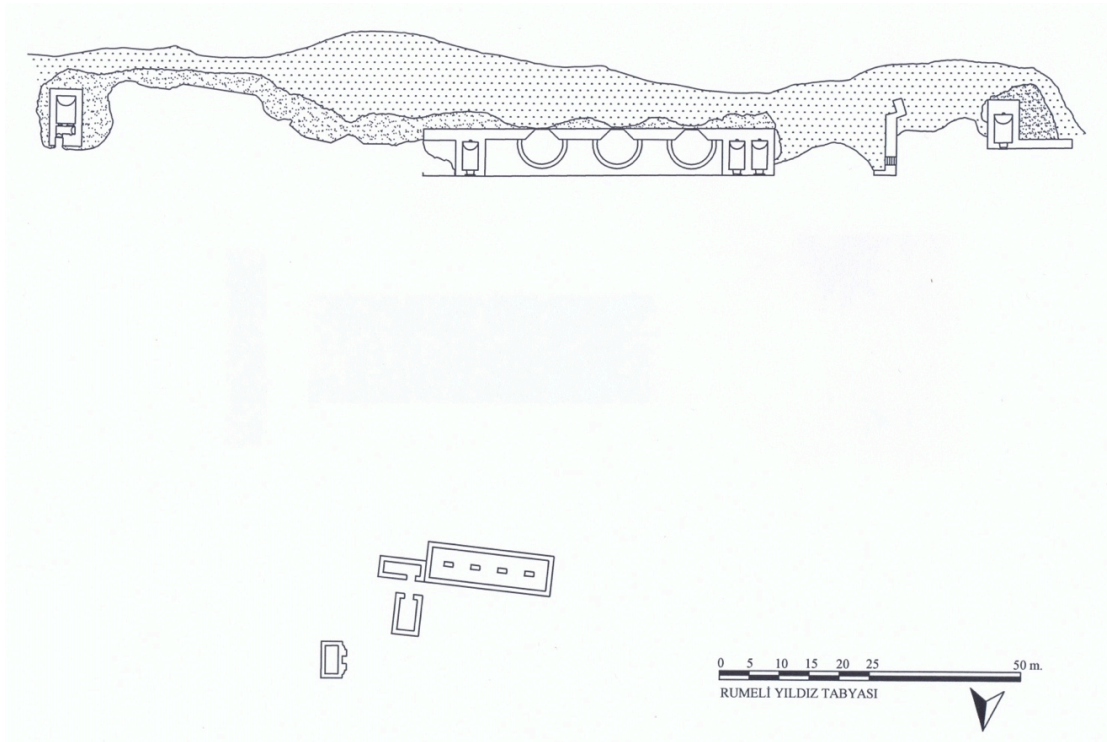
Şekil 41. Kilye Poyraz Tabyası planı

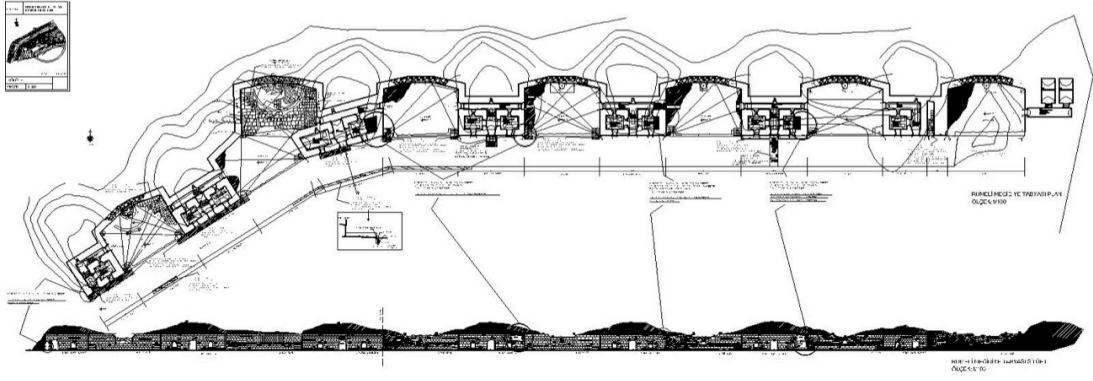
Şekil 42. Kilye Lodos Tabyası planı

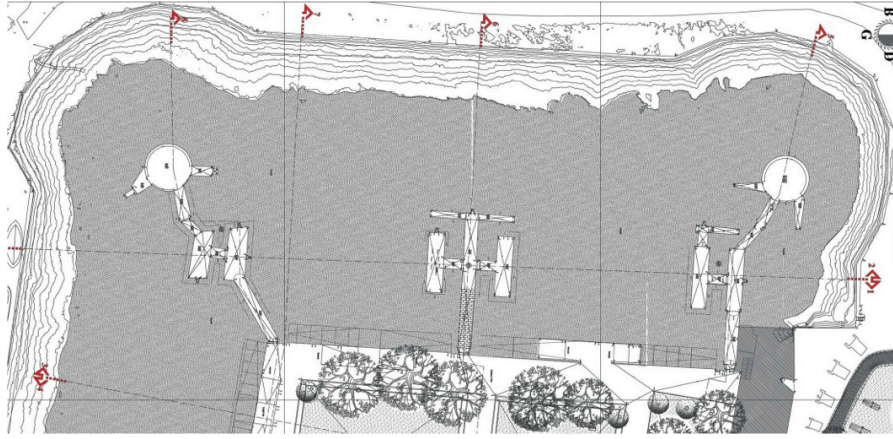
Şekil 43. Narababa Tabyası'nın M.1888–89 tarihinde çıkarılan krokisi (BOA)

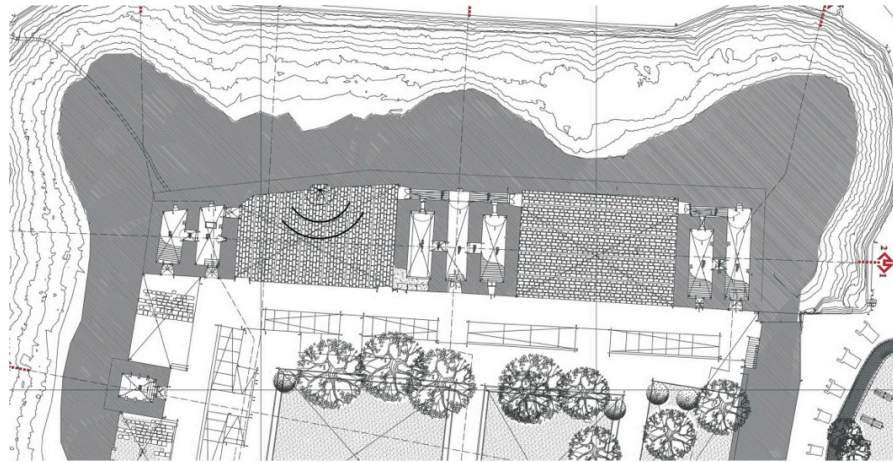
Şekil 44. Rumeli Yıldız Tabyası planı (Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı'ndan Düzeltilerek)

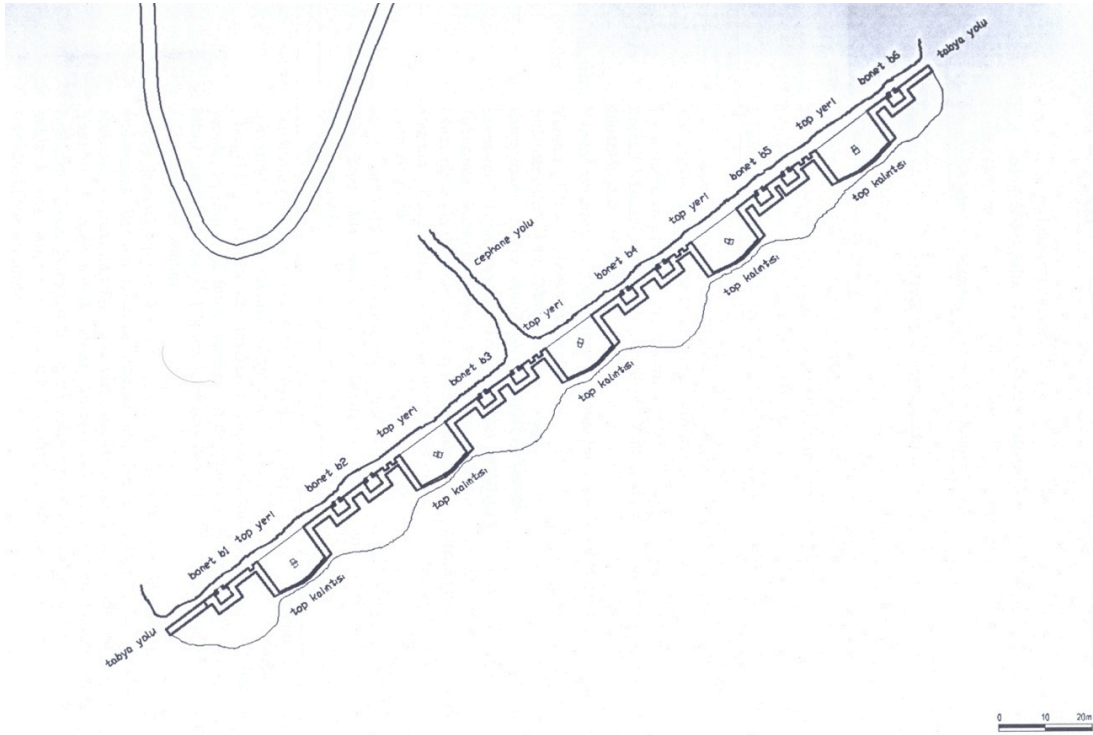
Şekil 45. Rumeli Mecidiye Tabyası planı (Mimar Bahattin Köylü'nün İzniyle)

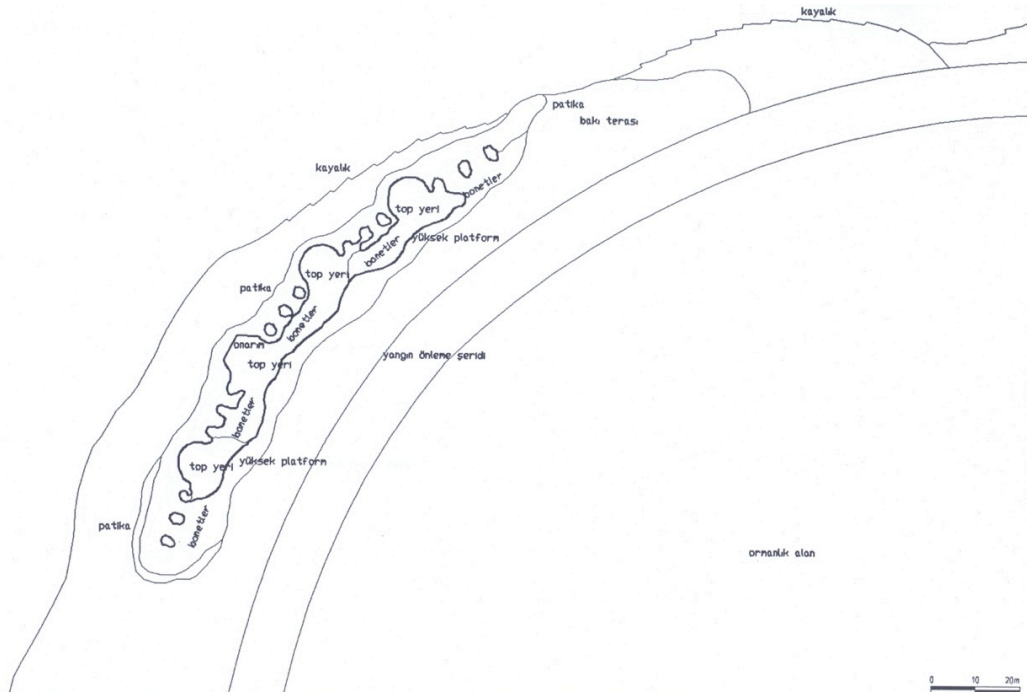
Şekil 46. Çimenlik Tabyası zemin kat planı (Mimar Ahmet Soner'in İzniyle)

Şekil 47. Çimenlik Tabyası üst kat planı (Mimar Ahmet Soner'in İzniyle)

Şekil 48. Domuzdere Tabyası planı (Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı'ndan)

Şekil 49. Kayalıktepe Tabyası planı (Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı Uzun Devreli Gelişim Planı'ndan)